

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

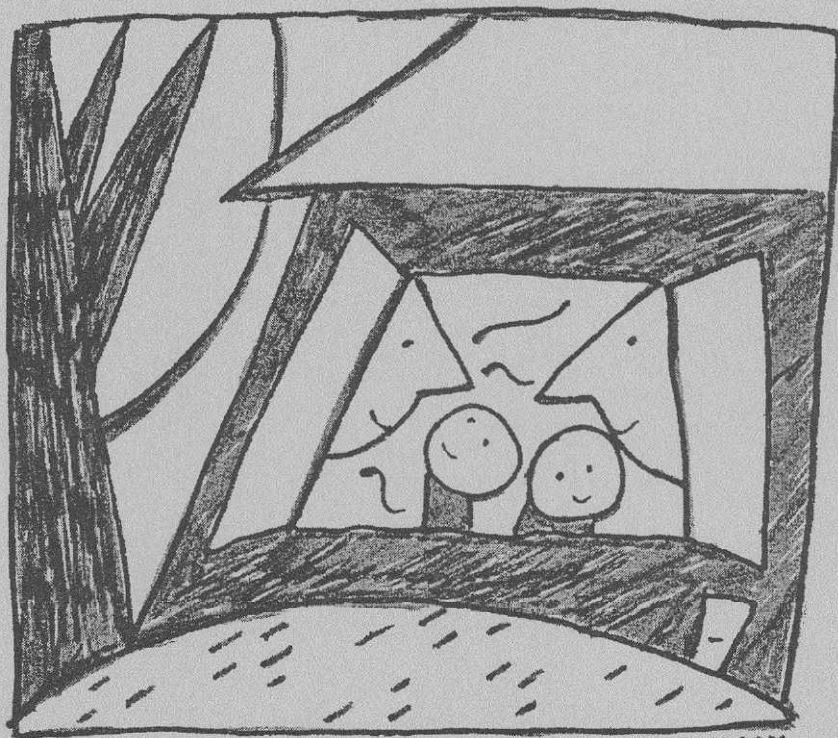
This work has been digitized at Gothenburg University Library. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Göteborgs universitet
Institutionen för socialt arbete

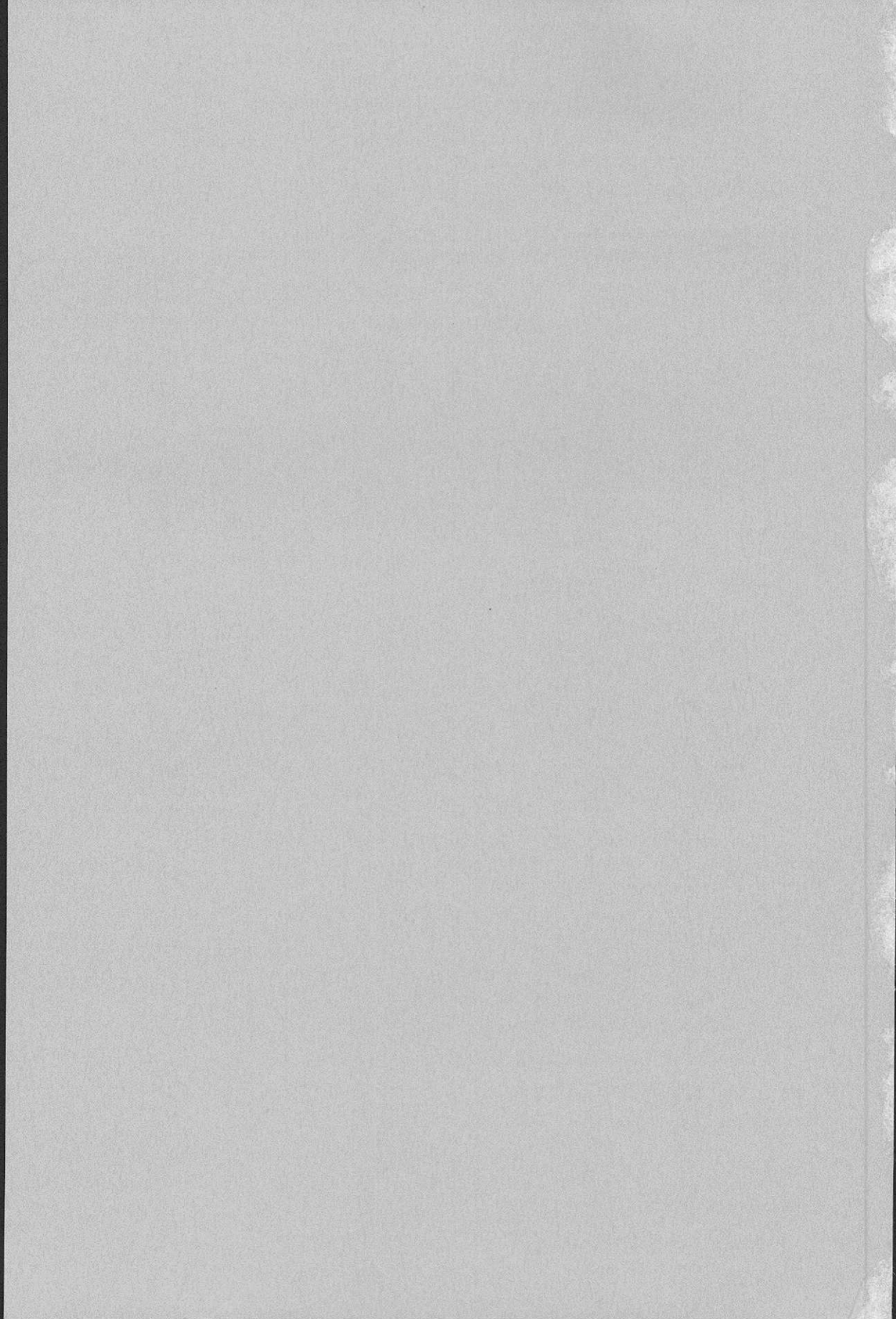
Fosterfamiljens inre liv

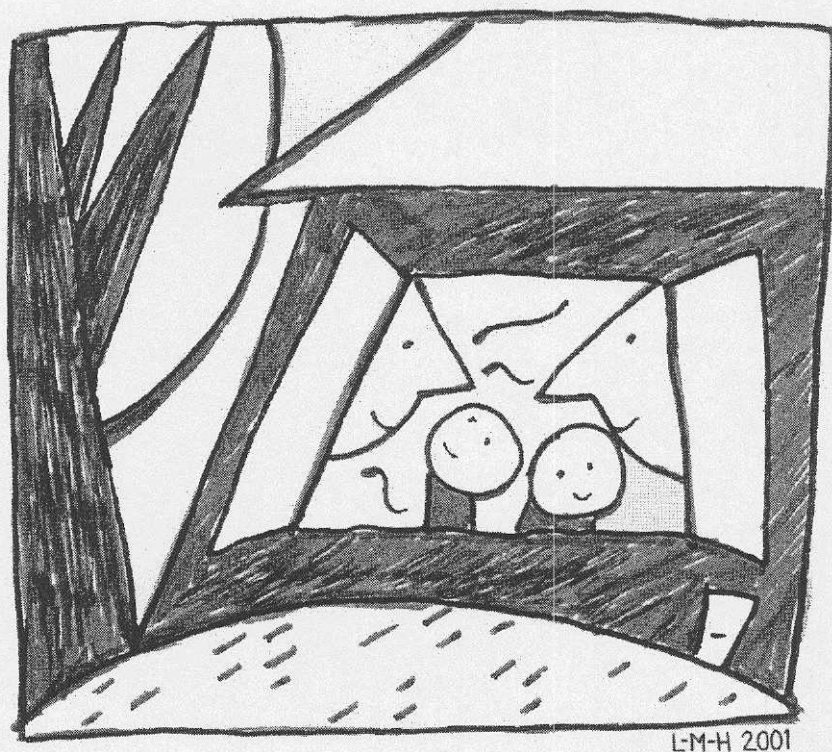
L-M-H 2001

Ingrid Höjer

Göteborg 2001

Fosterfamiljens inre liv

Ingrid Höjer

Göteborg 2001

ISBN: 91-86796-31-3
ISSN: 1401-5781

Printed in Sweden
Kompendiet-Göteborg
2001

*Till Linn, Erika
Staffan och Elsa*

Förord

Att skriva en avhandling är en lång process. För min del är den nu avslutad, och det står klart för mig hur många som på olika sätt varit iblandade i mitt avhandlingsarbete. Att nämna alla som bidragit är inte möjligt, en sådan lista skulle ta alltför stor plats, därför vill jag här nedan tacka alla dem som haft störst betydelse för arbetets framåtskridande.

Jag vill börja med att framföra ett stort tack till min handledare, professor Margareta Bäck-Wiklund, som var den som inspirerade och uppmuntrade mig att våga ta steget att påbörja min forskarutbildning, och som också hjälpte mig att närma mig mitt ämne så att det blev möjligt att "beforska". Margareta har varit ett stort stöd i arbetet med avhandlingen, som inspiratör, diskussionspartner och kritiker. Genom sin gedigna kunskap om barn och familj har hon kontinuerligt givit mig nya infallsvinklar och öppnat nya möjligheter till tolkningar av materialet. Tack Margareta för din ovärderliga hjälp och för att du trott på min förmåga!

Ett tack vill jag också ge till dåvarande Socialvetenskapliga Forskningsrådet (SFR), som finansierade de två första åren av studien, och utan vars stöd denna studie inte hade varit möjlig att genomföra.

Ytterst väsentliga för studien har också de fosterföräldrar varit, som generöst delat med sig av sin tid för att svara på de många frågorna i enkäten, och som också tagit emot mig i sina hem och låtit sig intervjuas. Att intervjua de 34 fosterföräldrarna har varit en lustfylld och inspirerande del av avhandlingsarbetet, tack skall ni ha allihopa! Ett särskilt tack vill jag också rikta till de fosterföräldrar som hjälpte mig att utforma enkäten, deras hjälp har varit värdefull.

I arbetet med enkäten fick jag också hjälp och stöd av professor Bengt Starrin, som genom sin erfarenhet var till stor hjälp. Tack Bengt!

Min referensgrupp måste jag också tacka för all hjälp, stöd och uppmuntran jag har fått genom åren. Utan er hade det blivit svårt att skriva den här avhandlingen! Jag har sett fram emot våra möten, och hoppas på ett fortsatt samarbete kring nya forskningsprojekt! Ett varmt tack till Ulla Kungur, Ann Olaisson, Kerstin Badreddine, Katarina Janzén, Marie Svantesson, Eva Kollberg, Britta Holmgren, Susanne Eriksson, Kirsi Runnqvist, Lars Lilled, Christer Emilsson, Ingemar Widman, Marianne Forslund och Anette Larsson.

Jag vill också framföra tack till min läsgrupp, som kommit med värdefulla kommentarer och nyttig kritik. Ett stort tack till Ph.d. Maren Bak, docent Anders Bjerkmann och professor Björn Gustafsson. Ett särskilt tack vill jag rikta till professor Björn Gustafsson som under hela arbetet med studien varit behjälplig med att analysera det kvantitativa materialet. Björn har med stort tålamod svarat på mina återkommande frågor som gällt tabeller och samband, tack Björn! I arbetet med analysen av enkäten har också Björn Aareskoug från Chalmers Tekniska högskola deltagit. Mycket hjälp har jag även fått av ek. dr. Torun Österberg, som snabbt och skickligt löst mina problem med omkodning av variabler och hantering av SPSS-programmet.

Avhandlingsarbetet är att betrakta som en sorts resa, där de seminarier som hålls under arbetets gång kan ses som viktiga stationer på vägen. Därför vill jag tacka fil. dr. Lars Plantin och docent Tommy Lundström som givit värdefulla synpunkter på mitt mellan – och slutseminarium. Jag vill också tacka professor Sven-Axel Månsson, som bidragit med nyttiga kommentarer.

Under "avhandlingsresan" jag haft gott sällskap av mina doktorandkollegor, ingen nämnd och ingen glömd. Ni har genom att vara goda kamrater både underlättat och lättat upp arbetet med avhandlingen. Tack skall ni ha! Därutöver vill jag tacka all övrig personal på institutionen för socialt arbete som på skilda sätt bidragit med praktiskt och mentalt stöd.

Vänner och släktingar har också under arbetets gång fyllt en viktig funktion, genom att vara allmänt uppmuntrande. Jag är så glad att ni finns i min närhet! Jag vill också tacka Digital Printing Network som gjort ett utmärkt redigeringsarbete och Lotta Molund-Höjer som gjort illustrationen.

Till sist vill jag tacka min fantastiska familj! Först och främst för att ni finns och därmed också gjort att jag varit tvungen att tänka på annat än avhandlingsarbete och fosterfamiljer. Dessutom har ni varit förstående och stöttande och stått ut med mig under arbetets alla faser. Tack Linn och Erika, för att ni den sista tiden klarat av att ha en något tankspridd och frånvarande mamma, och för att ni alltid ger mig så mycket att glädjas åt! Min man, Staffan Höjer, vill jag tacka för stöd och uppmuntran och för att det är gott att leva med dig. Särskilt vill jag tacka för hjälp med genomläsning och för värdefulla kommentarer under arbetets gång. Mamma Elsa vill jag också tacka för att du trott på mig.

Göteborg mars 2001

Ingrid Höjer

Innehåll

Förord		
Kapitel 1	Inledning, syfte och frågeställningar	1
	Syfte och frågeställningar	2
	Terminologi	3
	Avhandlingens disposition	3
Kapitel 2	Fosterbarnsvård och social barnavård	5
	Historiskt perspektiv	5
	Definition av fosterbarnsvård (vård i familjehem)	9
	Olika syn på dygnsvård av barn	10
	Vilka barn blir placerade i fosterhem?	11
	När beslutas om placering av barn i fosterfamilj)	12
	Kriterier för goda fosterföräldrar	14
	En förändrad syn på fosterföräldraskapet	16
	Sammanfattning	17
Kapitel 3	Tidigare forskning om fosterfamiljer	18
	Svensk forskning om fosterbarnsvård	18
	Forskning om fosterfamiljer	18
	Motiv för fosterföräldraskap	20
	Ekonomisk ersättning för fosterföräldraskap	22
	Fosterbarns kontakt med föräldrar och släktingar	24
	Specifika kunskap om fostermödrar och fosterfäder	28
	Kunskap om vad som bidrar till att fosterföräldrar lyckas med sitt uppdrag	30
Kapitel 4	Familj, omsorg och kön	32
	Familjen som begrepp	32
	Den postmoderna familjen	34
	Omsorg och kön	36
	Kvinnliga och manliga ansvarsområden inom familjen	37
	Perspektiv på föräldraskap	42

Kapitel 5	Studiens uppläggning och genomförande	48
	Kombination av kvalitativ och kvantitativ metod	48
	Referensgrupp	49
	Materialinsamling	50
	Kriterier för begränsning av enkätpopulationen	52
	Enkät	55
	Bortfall	56
	Intervjuer	60
	Validitet och reliabilitet	65
Kapitel 6	Fakta om fosterfamiljer och fosterbarn i studien	68
	Familjen Söderström	68
	Fakta om fosterfamiljerna	70
	Utbildning, arbete och klass	74
	Data om fosterbarnen	80
	Sammanfattning och diskussion	83
Kapitel 7	Varför fosterförälder?	85
	Ett kvinnligt initiativ och ett socialt engagemang	85
	Att tycka om att leva med barn	88
	Fosterföräldraskap som yrke?	90
	Ekonomisk ersättning som motiv	94
	Alternativ till adoption	95
	Tidigare relation till barnet	97
	Diskussion	99
Kapitel 8	Att få betalt för att vara fosterförälder	105
	Information om ekonomisk ersättning	105
	Diskussioner och förhandlingar med socialtjänsten om ekonomin	106
	Är arbetsinsatsen anpassad till arvodet?	108
	”Det är viktigt med pengar”	109
	Omgivningens reaktioner	109
	En ambivalent inställning till arvodet	111
	Arvodet som skapare av en professionell identitet	112
	Hur förklaras arvodet för fosterbarnen?	112
	Diskussion	114

Kapitel 9	Paret – relationer och vardagsliv	118
	Närhet och gemensamma intressen	118
	Påfrestningar på förhållandet	122
	Dagligt liv	128
	Diskussion	132
Kapitel 10	Att leva med fostersyskon. Hur blir det för fosterföräldrarnas egna barn?	140
	Relationer mellan syskon	140
	Vad säger forskningen om situationen för fosterföräldrars egna barn?	141
	Fosterföräldrars reflektioner över hur egna barn påverkats av att växa upp med fostersyskon	144
	Positiva erfarenheter	147
	Negativa erfarenheter	150
	Kompensationsstrategier	157
	”Children who foster”	159
	Diskussion	160
Kapitel 11	Kontakt med fosterbarnets föräldrar och släktingar	164
	Enkät svar om föräldrakontakt	164
	Fosterföräldrars upplevelse av kontakten med fosterbarnets föräldrar	169
	Diskussion	182
Kapitel 12	Föräldraskap och fosterföräldraskap	186
	Relationen till fosterbarnet	187
	Skillnader mellan fosterföräldraskap och biologiskt föräldraskap	192
	Att vara mera förälder – ett reflekterande föräldraskap	205
	Barn som varit utsatta för övergrepp	206
	Diskussion	208
Kapitel 13	Den belönade utmaningen – sammanfattning av studiens resultat	212
	Motiv för fosterföräldraskapet	212
	Parförhållandet och fosterföräldraskapet	216
	Fosterföräldraskap – ett annorlunda sätt att vara förälder	217
	Hur blir det att växa upp med fostersyskon?	219
	Kontakten med fosterbarns föräldrar och släktingar	220
	Fosterfamiljen – en annan sorts familjekonstellation	222

English Summary	225
The concept of "Family	225
Description of study	225
Motives for becoming a foster carer	227
Payment and foster care	227
Patterns of everyday life	229
Impact of fostering on relationship with partner	229
Biological children - "children who foster"	230
Contact with birth parents	233
Parent and foster carer	234
Conclusion and summary	237
Referenser	238
Bilaga	
Tabellappendix	

1 Inledning, syfte och frågeställningar

Denna avhandling handlar om fosterfamiljer. En fosterfamilj tar emot barn för ”stadigvarande vård och fostran”, barn som av olika anledningar inte kan bo och leva tillsammans med sina egna föräldrar. Till skillnad från den ombildade familjen, styvfamiljen, är varken kvinnan eller mannen biologisk förälder till fosterbarnet, som blir en ny familjemedlem med andra erfarenheter, en annan sorts bakgrund och en annan familjekultur.

Fosterfamiljen blir en särskild sorts familj. Att öppna sitt hem för ett barn, som i de flesta fall tidigare varit okänt för familjen, innebär förändringar på många plan. Fosterfamiljens ”inre liv” blir ett annat, relationerna mellan makarna och mellan barn och föräldrar påverkas. Familjen blir öppen för insyn genom att professionella med anknytning till fosterbarnet får tillträde, och fosterfamiljen skall också vara öppen för besök av fosterbarnets föräldrar och släktingar. Familjens tidigare nätverk utökas, vilket påtagligt inverkar på rutiner och levnadsvanor.

Under 10 år arbetade jag som familjehemssekretare, ett spännande och givande arbete som innefattar kontinuerlig kontakt med fosterbarn och fosterföräldrar, och också med fosterbarnens biologiska föräldrar. Genom mina erfarenheter från detta arbete fick jag klart för mig att fosterbarnsvårdens kvalitet är beroende av hur medlemmarna i fosterfamiljen förhåller sig till den förändring som det innebar att ta emot ett okänt barn.

I Sverige var ca 17 500 barn föremål för vård med placering utanför det egna hemmet någon gång under 1999. Placering i fosterhem utgör ca 75% av all årlig dygnsvård för barn och ungdom, vilket innebär att ca 13 000 barn (0-17år) är fosterbarn *någon gång under ett år*. Då ett *tvärsnittsmått* används blir antalet barn som var placerade i fosterhem i november 1999 ca. 9 500 (Socialtjänst 2000:9). Således får fosterbarnsvårdens utformning en inverkan på många barns liv, och också på livet i många fosterfamiljer.

Kunskapen om vad som händer i fosterfamiljen har hittills varit begränsad, den forskning som bedrivits har i huvudsak varit fokuserad på fosterbarnen och deras föräldrar. Att veta mera om vad som påverkar relationerna i fosterfamiljer är betydelsefullt för utvecklingen av fosterbarnsvården, och av värde för alla som på något sätt kommer i kontakt med fosterbarn och fosterfamiljer.

I de lagar som reglerar den sociala barnvårdens arbete finns få riktlinjer om vad som utmärker en god fosterfamilj, och uppdraget som fosterförälder är också tämligen otydligt definierat. Därför är det desto viktigare att öka kunskapen om fosterföräldraskapet och de faktorer som kan ha en positiv respektive negativ inverkan på det sätt varpå fosterfamiljen hanterar sitt uppdrag.

Avhandlingen fokuserar på relationerna mellan föräldrparet, och mellan föräldrar och barn, i en familj som öppnar sina gränser och tar emot fosterbarn. 174 män och 192 kvinnor har svarat på en enkät, och intervjuer har gjorts med 17 fosterföräldrar. Kombinationen av enkäter och intervjuer har medfört att den kunskap som erhållits genom studien både givit en bred och allmän information om fosterföräldrar och fosterföräldraskapet och en mera fördjupad kunskap om relationer till makar, barn och fosterbarn. Studien har ett könsperspektiv, med fokus på kvinnans och mannens skilda funktioner som äktenskaps/sambopartner och som mor och far.

Syfte och frågeställningar

Avhandlingens syfte är att söka kunskap om vad som händer då en "vanlig familj" blir "en särskild sorts familj" då ansvarstagandet och omsorgsgivandet utökas genom att familjen tar emot fosterbarn. Frågeställningarna är inriktade på relationer inom familjen, och hur dessa relationer har påverkats av fosterföräldraskapet. Eftersom endast fosterföräldrarna tillfrågats får man säga att studien har ett *vuxenperspektiv*; vad som händer i familjen beskrivs med utgångspunkt från föräldrparet, inte med utgångspunkt från deras egna barn eller deras fosterbarn.

- Den första frågeställningen berör *motivet* för fosterföräldraskapet. Vad var det som gjorde att paret bestämde sig för att bli fosterföräldrar? Varför vill kvinnor och män ge omsorg och ta ansvar för andras barn? Finns det en skillnad mellan mäns och kvinnors motiv?
- I den andra frågeställningen är fokus riktat mot *parförhållandet*. Om fosterfamiljen är en särskild sorts familj, hur blir det då för föräldrparet i fosterfamiljen? Vilken betydelse får uppdraget som fosterförälder för paret's inbördes förhållande, hur påverkas relationen mellan man och kvinna?
- Att vara fosterförälder innebär också ett annat slags *föräldraskap*. Fosterföräldrar ger omsorg och tar ansvar för barn, utan att det finns någon biologisk koppling till barnet, men det är inte enbart avsaknaden av en biologisk koppling som kännetecknar fosterföräldraskapet. De formella strukturerna som konstituerar en placering av ett fosterbarn får också en stor betydelse; ett avtal som reglerar praktiska och ekonomiska förhållanden upprättas mellan kommunens socialtjänst och fosterföräldrarna. Vilken betydelse får det för kvinnor och män att fosterföräldraskapet är en form av *avlönat* föräldraskap, som grundar sig på ett avtal mellan fosterföräldrar och socialtjänsten? Vilka skillnader finns det mellan att vara förälder och att vara fosterförälder? Upplever kvinnor och män att de ger en särskild sorts föräldraomsorg då de blir fosterföräldrar? Skiljer sig kvinnor och mäns uppfattningar åt när det gäller denna fråga?
- Fosterföräldraskapet påverkar också situationen för fosterföräldrarnas egna barn. Att växa upp med fostersyskon blir också en särskild sorts uppväxt. Vilken inverkan får denna särskilda sorts uppväxt på de egna barnens liv, hur påverkas relationerna mellan föräldrar och barn, och mellan syskon och fostersyskon? Finns det

en skillnad mellan hur kvinnors och mäns relationer till de egna barnen påverkas av fosterföräldraskapet?

- Att vara fosterförälder innebär inte bara att ha ansvaret för ett fosterbarn, utan också en kontakt med barnets föräldrar och släktingar. Hur upplever fosterföräldrarna denna kontakt? Hur påverkas familjens inre liv? Har kvinnor och män olika upplevelser av kontakten med fosterbarnets nätverk?

Studien berör ett viktigt område inom den sociala barnvården. Även om studien i huvudsak är inriktad på *relationer* mellan medlemmarna i fosterfamiljen, innefattar avhandlingen också information och kunskap om andra områden. Det finns en anledning till detta. När ett barn placeras i en fosterfamilj är det inte bara tillskottet av en ny familjemedlem som inverkar på familjens inre liv, familjemedlemmarna kommer också att på olika sätt påverkas av de förutsättningar som konstituerar själva fosterföräldrauppdraget. Ett exempel är det avtal som upprättas mellan kommunens socialtjänst och fosterföräldrarna om villkoren för uppdraget, både ekonomiska och praktiska. Detta kan i förstone framstå som en enbart administrativ hantering, som egentligen inte är intressant då fokus är inställt på relationer. Hur avtalet formuleras, och hur förhållandet blir till socialtjänstens tjänstemän på olika nivåer, kan emellertid få en stor betydelse för hur fosterfamiljen klarar av sitt uppdrag, och därmed också påverka det inre livet. En annan faktor som också kan komma att påverka *relationerna* i familjen är fosterbarnets kontakt med sina föräldrar och släktingar.

Ändå vill jag betona att detta är en avhandling om fosterfamiljer, relationerna mellan fosterfamiljens medlemmar är vad som i huvudsak befinner sig i fokus för både redovisning och analys.

Terminologi

Bland forskare används oftast beteckningen ”fosterbarnsvård”, ”fosterbarn” och ”fosterhem”, vilket var de begrepp som fanns i lagstiftningen före Socialtjänstlagen. Dessa termer är även mest lika sina motsvarigheter i det engelska språket (Vinnerljung1996a). Självföredrar jag också dessa begrepp, varför de mest kommer att användas, men även Socialtjänstlagens termer ”familjehemsvård”, ”familjehemsplacerat barn” och ”familjehem” förekommer i den fortsatta texten.

Avhandlingens disposition

För att läsaren skall kunna orientera sig i avhandlingen ges här en beskrivning av innehållet i de olika kapitlen:

- Kapitel 2 *Fosterbarnsvård och social barnavård*, handlar om den sociala barnvårdens och fosterbarnsvårdens utveckling i Sverige, samt om hur lagarna som berör dessa områden utformats och tillämpats.
- Kapitel 3 *Tidigare forskning om fosterfamiljer* innehåller en genomgång av den forskning som finns om fosterfamiljer, både svensk och internationell. Den

genomgång som görs innefattar inte forskning som specifikt rör *forskning om fosterföräldrars egna barn*. Istället har jag valt att inleda detta kapitel (kapitel 10) med ett avsnitt som behandlar tidigare forskning inom området.

- Kapitel 4 *Familj, omsorg och kön* belyser teoretiska perspektiv på familj och föräldraskap. För att kunna besvara frågeställningarna är det nödvändigt att betrakta fosterfamiljen i relation till samhället och till moderna familjemönster, därför har samtida familjeforskning använts för att analysera processerna i fosterfamiljen.
- Kapitel 5 *Studiens uppläggning och genomförande* beskriver och förklaras hur arbetet med enkäter och intervjuer planerades och utfördes, samt hur resultatet av studien redovisas.
- Kapitel 6 *Fakta om fosterfamiljer och fosterbarn* inleds med en fiktiv beskrivning av en fosterfamilj, och fortsätter sedan med att redovisa den mera *deskriptiva* delen av studien. I kapitlet återfinns fakta och information som rör fosterfamiljernas levnadsförhållanden, men här finns också viss information om de fosterbarn som är placerade i de familjer som ingår i studien.
- Kapitel 7 *Varför fosterförälder?* redovisar och analyserar kvinnors och mäns motiv för att ta på sig uppdraget som fosterförälder.
- Kapitel 8 *Att få betalt för att vara fosterförälder* handlar om fosterföräldrarnas synpunkter på den ekonomiska ersättning de erhåller. Vad innebär det för kvinnor och män att de får betalt för att utöva föräldraomsorg?
- Kapitel 9, *Paret – relationer och vardagsliv* söker besvara frågan om vad det får för betydelse för parets inbördes förhållande att makarna blir fosterförälder? Här redogörs för vilken påverkan fosterföräldraskapet haft på parförhållandet, och i vilken utsträckning detta haft olika betydelse för kvinnor och män.
- Kapitel 10 *Att leva med fostersyskon. Hur blir det för fosterföräldrarnas egna barn?* Själva titeln på detta kapitel är också en redovisning av innehållet, vad fosterföräldrarnas tror att det har betytt för deras egna barn att leva med fostersyskon.
- Kapitel 11 *Kontakt med fosterbarnets föräldrar och släkt* belyser kontakten mellan fosterbarnen och deras föräldrar och övriga släktingar, och vilken inställning fosterföräldrarna har till denna kontakt. Hur påverkar den kvinnor och män i deras egenskap av fosterförälder? Redovisningen visar fosterföräldrarnas uppfattningar i frågan.
- Kapitel 12 *Föräldraskap och fosterföräldraskap* ställer frågorna: Vad är skillnaden mellan fosterföräldraskap och föräldraskap? Vad innebär det för kvinnor och män att vara fosterförälder? I kapitel 12 diskuteras bekymmer och glädjeämnen med att leva med fosterbarn.
- Kapitel 13. *Den belönade utmaningen* är en sammanfattning av studiens resultat.

2 Fosterbarnsvård och social barnavård

Placering av barn i fosterhem är en del av verksamheten inom *den sociala barnavården*. De familjer som tar emot fosterbarn blir därmed också en del av denna verksamhet. Utformningen och utvecklingen av den sociala barnavården hör samman med samhällets syn på föräldraomsorg, på föräldrars ansvar och på barns behov och rättigheter. För att förstå förutsättningarna för dagens fosterföräldraskap behövs en kunskap om hur den sociala barnavården i allmänhet och fosterbarnsvården i synnerhet har utvecklats under 1900-talet och fram till våra dagar.

Historiskt perspektiv

I Sverige har vi en lång tradition av att placera föräldralösa eller övergivna barn i fosterhem. Den första fosterbarnsstadgan är från 1785, och redan då uttrycktes en uppfattningen om att det var mera fördelaktigt (främst ekonomiskt) att placera barn i fosterhem än på "barnhusinrättningar". Följande citat från är taget från denna första fosterbarnsstadga:

De barn som underhålls på publik bekostnad med långt mera framgång och till större gagn för samfundet, uppfostras på landet hos välsinnade fosterföräldrar än i städerna. Olägenheterna vid barnhusinrättningar äro både många och oundvikliga, fler och större utgifter, så i anseende till varuprisen och en kostsamare hushållning som en talrikare betjäning.... Förmånerna åter vid deras uppfostrande på landet äro uppenbara och betydliga: mer frihet, mer rörelse, sundare luft bereder en friskare, mera glad och munter ungdom (*Om familjehemsvård*, Allmänna Barnhuset 1994 s 7).

Många av de barn som placerades utanför hemmet, då föräldrarna inte själva förmådde stå för omsorgen, levde under svåra förhållanden. Fosterbarnen utnyttjades ofta som arbetskraft och för ibland mycket illa. Denna situation uppmärksammades och kritiserades av samtidens debattörer, som ställde krav på en starkare kontroll. 1894 tillsattes en kommitté som skulle utreda frågan, och 1902 antogs en *lag om fosterbarns vård*. Enligt denna lag skulle kontrollen av fosterbarn endast gälla barn under sju år som mot ersättning vårdades av någon annan än föräldrarna. Lagen kritiserades för att innehålla alltför stora inskränkningar, skyddet för barnen ansågs bli alltför begränsat eftersom kontrollen endast gällde barn som var under sju år, och även äldre barn behövde omfattas av lagen (Lagerberg 1984, Lundström 1993).

Samma år, 1902, instiftades även en *lag om uppfostran åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn*. Lagen, som omfattade barn under 15 år, innebar att samhället fick rätt att ingripa mot föräldrarnas vilja om barnet ansågs vara *vanartat* eller

i seddligt avseende försummat, även om barnet inte hade begått något brott. Syftet med lagen var framförallt att förebygga framtida brottslighet, inte att skydda barn från missförhållanden i föräldrahemmet (Lagerberg 1984, Lundström 1993).

1924 kom nästa barnavårdslag, som innebar stora förändringar. Där fastställdes att en barnavårdsnämnd skulle finnas i varje kommun. Nämndens huvudsakliga uppgifter skulle vara

- att främja barna- och ungdomsvården i allmänhet
- att förordna barnavårdsman för barn utom äktenskapet
- att utöva kontroll över fosterbarn (åldersgränsen uppflyttad till 16 år)
- att omhänderta barn i avsaknad av vård eller försörjning (samhällsvård)
- att omhänderta barn i behov av skydd mot en dålig miljö i föräldrahemmet, t.ex. vid kroppslig vanvård eller fara för vanart (skyddsuppfostran)
- att omhänderta barn som själva visat vanart eller fört ett oordentligt liv och behövde tillrättaföras genom samhällets försorg (skyddsuppfostran) (Lagerberg 1984 s 16).

Lagen innebar bland annat att samhället för första gången fick befogenhet att ingripa mot föräldrarnas vilja då barn for illa. Enligt Ohrlander (1992) hade detta ett samband med en ändrad syn på vad som orsakade barns problem. Under början av seklet fanns en mera kollektiv syn på orsakerna till problemen – de skulle sökas i samhället, och det var samhället som skulle ändras för att situationen skulle förbättras. Den ändrade uppfattningen innebar att problemens ursprung i stället söktes hos individen, det var individen som skulle omformas, inte samhället. Perspektivförändringen innebar en ökad fokusering på familjen och individen, samhället tog på sig ett ansvar för barnen och för hemmet, vilket inverkade på arbetet inom den sociala barnvården.

Under perioden runt sekelskiftet hade bilden av ”den goda modern” betonats, modern sågs som huvudansvarig för hemmet och barnen, hon var den som skulle skapa en god hemmiljö för barnen att växa upp i. Ett par decennier senare, kring den tidpunkt då Barnavårdslagen från 1924 instiftades, hade bilden av ”den goda modern” tonats ner. Till viss del medförde den förändrade modersbilden att myndigheter och lagstiftare såg med viss misstänksamhet både på hemmet och modern. I synnerhet den fattiga modern blev ifrågasatt och kritiserad. Man kan säga att ett av syftena med barnavårdsarbetet blev att omforma och uppfostra den fattiga modern till en bättre samhällsanpassning (a.a.). Ohrlander menar att Barnavårdslagen från 1924 var

den första moderna lag som gjorde det till en offentlig angelägenhet att ”göra om” och rätta till både föräldrar och hem. ....Därmed handlade det om en diskurs som handlade om att samhället inte längre bara övertog ansvaret för barnen, utan också ansvaret för hemmet” (Ohrlander 1992 s 171-172).

1924, då denna lag introducerades, fanns det få professionella socialarbetare. Det var främst den medicinska kunskapen som dominerade inom den sociala barnvården.

Lundström (1993) konstaterar att läkarna i början av 20-talet hade ett stort inflytande på barnvårdsarbetet. Den medicinska dominansen innebar bland annat att barn sågs som innehavare av "obändiga drifter", vilka med nödvändighet måste kontrolleras. En positiv effekt av det medicinska inflytandet var att det medförde en mera humanistisk inställning till avvikelser, prognoserna för barnen blev mera optimistiska, men det medförde också en falsk tilltro till "medicinens moraliska neutralitet". De åsikter och förslag på åtgärder som framfördes av läkarna uppfattades som moraliskt neutrala och objektiva, enbart grundade på "vetenskap och beprövad erfarenhet" (a.a.). Den medicinska inriktningen innebar också att det barnvårdande arbetet fick en "diagnostisk" prägel, barn sågs som bärare av diagnoser, och barnens totala livs- och familjesituation tillmättes inte så stor betydelse.

Antalet professionella tjänstemän inom den sociala sektorn ökade under 40- och 50-talen. Socialarbetarna blev mera synliga än de varit under tidigare decennier. Den psykodynamiska teorin fick ett stort inflytande på det sociala arbetet, och psykoanalysens tonvikt på de första barnåren medförde att intresset försköts från äldre barn till små barn. Orsakerna till problemen definierades som störningar i de tidiga barnåren, som effekter av separationer eller som tidiga neurotiska störningar. Det ökade intresset för små barn innebar bland annat att man också började intressera sig för förebyggande åtgärder (a.a.). Intresset för den psykodynamiska teorin innebar bland annat att könsperspektivet betonades. Fortfarande fokuserades intresset på *modern och barnet*, och det var modern som skuldbelades då problem uppstod. Modern sågs som huvudansvarig för barnens utveckling, om barnet inte utvecklades i rätt riktning berodde det på ett dysfunktionellt förhållande mellan mor och barn (Badinter 1981).

1960 kom en ny lag om samhällets vård av barn och ungdom. Lagen innehöll mera detaljerade bestämmelser om det allmännas skyldighet att ingripa när barn far illa. Dessutom betonades betydelsen av ett korrekt utredande, och processuella frågor om *hur* arbetet skulle bedrivas (Lagerberg 1984, Lundström 1993).

Under början av 70-talet fördes nya tankar fram när det gällde den sociala barnvården. En företeelse som kritiserades var "den diagnostiska kulturen" som utvecklats under tidigare inflytande av barnläkare och barnpsykiatrin. En diagnostisk kultur ansågs objektifiera och passivisera människor. Nu betonades istället vikten av samarbete och samförstånd mellan klienter och behandlare. Även tankar som ifrågasatte statlig inblandning i familjers och individers liv framfördes (Lundström 1993).

Under 70- och 80-talen fick också objektrelationsteorier, sk. attachmentteorier, en stor genomslagskraft inom den sociala barnvården. Dessa teorier lägger stor vikt vid den primära anknytningen mor-barn. Man menar att de första barnåren är avgörande för barns utveckling. Separationer och andra kriser under de första åren anses medföra oundvikliga skador för barn. Här har flera olika forskare på olika sätt bidragit till diskursens utveckling. I Sverige fick "Barn-i-kris-projektet"¹ stor betydelse för synen på barns behov och barns utveckling. De forskare som deltog

---

¹ Detta projekt beskrivs närmare i kapitel 4.

i "Barn-i-kris-projektet", och som redovisade sina forskningsresultat därifrån, hade samtliga en förankring i ett objektrelationsinriktat synsätt (Vinterhed 1985, Hessle 1988, Börjesson och Håkansson 1990, Cederström 1990). De grundade mycket av sin forskning på teorier som framförts av bland andra John Bowlby och Margaret Mahler, som båda betonar de första barnårens stora betydelse och även framhåller vikten av barnets kontinuerliga kontakt med *en* vårdare.

1980 kom Socialtjänstlagen, den lag som fortfarande är aktuell för arbetet inom den sociala barnvården. I arbetet med lagen togs intryck av nya tankar och forskningsresultat. Till exempel tar den avstånd från samhällsskyddsperspektivet, och betonar istället ansvaret för barns välbefinnande. I tidigare barnvårdslagar fanns ett prognostiskt tänkande, d.v.s. det fanns en föreställning om ett tydligt samband mellan "dåliga" hemförhållanden och en "dålig" prognos för barnets utveckling och möjlighet att som vuxen bli en välfungerande samhällsmedborgare. I Socialtjänstlagen är lagstiftarna mera osäkra än de tidigare varit beträffande möjligheterna att förutse barns negativa utveckling. Dessutom har i Socialtjänstlagen tyngdpunkten flyttats från det processuella perspektivet om *hur* arbete skall utföras, till frågor om *innehållet* i de insatser som görs (Lundström 1993).

De lagar som i dagens läge reglerar den kommunala barnvården är *Socialtjänstlagen* (SoL) och *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga* (LVU). Socialtjänstlagen bygger helt på frivillighet, medan Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga kan sägas ersätta tidigare barnvårdslagars tvångsbestämmelser. När det gäller fosterbarnsvården betonade den äldre lagstiftningen tillsyn och kontroll av fosterhemmet, medan den nuvarande mera är inriktad mot en behandlingsideologi och att fosterbarnen skall ha kontakt med sin ursprungsfamilj.

Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön (Socialtjänstlagen §22)

Fosterbarnsvårdens överordnade mål kan sägas vara att barnen skall återförenas med föräldrarna, och en bibehållen kontakt med föräldrarna skall underlätta återföreningen (Vinnerljung 1996a).

För de flesta barn och ungdomar som placeras blir det också så att de återvänder hem efter en kortare tids placering, men många barn blir kvar i sina fosterhem under lång tid. Den första november 1998 hade nästan 3000 barn varit placerade i mer än fem år. Det är också ett faktum att många barn kommer att växa upp i sina fosterhem (SOU 2000:77), vilket visar på en bristande överensstämmelse mellan lagens intentioner och den faktiska situation som många av de placerade barnen, deras föräldrar och fosterföräldrar, befinner sig i.

Definition av fosterbarnsvård (vård i familjehem)

Colton & Williams (1997) har undersökt fosterbarnsvården i 22 länder, och kommit fram till följande övergripande definition:

Fosterbarnsvård ges i vårdarens hem, för en kortare eller längre tid. Den förmedlas av en erkänd myndighet och vårdarna kan både vara släktingar och icke-släktingar. Fosterbarnet kan både vara formellt eller mera informellt placerat" (a.a. s 48, min övers.).

När det handlar om svenska förhållanden, finner man den juridiska definitionen av ett familjehem i §35 i Socialtjänstförordningen.

"Med familjehem avses ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran eller vuxna för vård och omvårdnad och vars verksamhet inte är sådan att hemmet blir att anse som ett hem för vård eller boende enl. 6§ andra stycket"

Hem för vård eller boende (HVB) är ett sammanfattande begrepp för socialtjänstens institutioner. Som hem för vård eller boende definieras alla verksamheter med mer än fyra platser, eller verksamheter där vården bedrivs yrkesmässigt (Vinnerljung, Sallnäs och Oskarsson 1999). Även det som tidigare kallades "storfosterhem" betecknas numera som "hem för vård eller boende". Fosterhemsvården bedrivs av enskilda familjer, medan huvudmannskapet för institutionsvården varierar. Där kan det handla om olika aktörer – stat, kommun, landsting, frivilligorganisationer och privata företag (Lundström 2000).

Fosterfamiljen skiljer sig från "vanliga familjer" på flera olika sätt, inte bara genom att barnet som flyttar in i de flesta fall inte har någon biologisk koppling till familjen. När ett barn placeras i en fosterfamilj har barnets föräldrar (oftast modern) i de allra flesta fall kvar vårdnaden om barnet, fosterbarnets föräldrar är alltså fortfarande *juridiska vårdnadshavare*. Den faktiska vården av barnet ges av fosterföräldrarna, men eftersom dessa inte har vårdnaden innebär det att de saknar bestämmanderätt i åtskilliga frågor som rör barnet. Fosterföräldrarna utför ett uppdrag åt kommunen då de tar emot ett barn, och detta uppdrag är avlönat, det utgår en ekonomisk ersättning för det arbete som de utför. Ett avtal upprättas mellan kommunens socialtjänst och fosterföräldrarna. Hur avtalet utformas kan variera mellan olika kommuner. Avtalet kan sägas upp av båda parter, i extrema fall med omedelbar verkan.

I avtalet står oftast ingenting om hur länge uppdraget som fosterföräldrar skall fortgå. Om placeringen är gjord med stöd av §6 i Socialtjänstlagen är den att betrakta som ett *bistånd* till föräldrarna, och dessa kan avsluta placeringen när de så vill, om inte myndigheten anser att det råder så stora missförhållanden i föräldrahemmet att tvångslagen LVU måste tillämpas. Även om placeringen är gjord med tvång enligt LVU har föräldrarna rätt att när som helst begära av socialnämnden i sin kommun att placeringen skall upphävas, och nämnden är då skyldig att inleda en utredning om huruvida det är lämpligt och möjligt att barnet flyttar hem. Sammanfattningsvis

kan man säga att uppdraget som fosterförälder innebär att vårda och ha ansvar för någon annans barn, mot betalning, utan att ha någon laglig bestämmanderätt över barnet.

Även idag är fosterhemsplaceringen juridiskt sett en svag och tillfällig konstruktion för alla parter. Det dagliga föräldrarbetet, men inte föräldrarätten, har övertagits av någon annan mot betalning (Vinnerljung 1996b, s 18).

Citatet ovan fångar uppdragets karaktär av tillfällighet och osäkerhet. Kombinationen av ansvar och omsorgsgivande, frånvaro av bestämmanderätt och avsaknaden av möjligheter att planera gör att fosterfamiljen blir "en särskild sorts familj", med speciella förutsättningar.

Olika syn på dygnsvård av barn

Ända från början av 1900-talet, då den första svenska barnvårdslagstiftningen kom, har lagens intentioner varit att barn i första hand skall placeras i familjer, institutionsvård skall endast vara ett alternativ då placering i familj inte är möjlig eller lämplig. Trots detta byggdes flera institutioner för barn och ungdom upp under 1900-talets första decennier, institutionsvården var som mest utbredd under 1930- och början av 1940-talen. I slutet av 40-talet började minskningen av antalet institutionsplaceringar, fram till 1980-talet minskade antalet platser på institution från drygt 8000 till knappt 1400. En förklaring till minskningen av institutionsplatser kan fås genom att se på den socialpolitiska utvecklingen. I början av 1900-talet hade många av de barn som placerades på institution eller i fosterhem fattiga och ensamstående mödrar, som inte klarade av att försörja sina barn. När de allmänna levnadsförhållandena förbättrades och olika socialpolitiska insatser kom att riktas mot barn och familjer, blev också situationen bättre för dessa mödrar och de kunde själva ta hand om sina barn. Minskningen av antalet barn som vårdades på institution berodde också på att samhället blev mera tolerant mot avvikande beteende, och att det förebyggande arbetet med barn och föräldrar utvecklades och förstärktes (Sallnäs 1995). Under 50- och 60-talen gjordes flera studier som kritiserade institutionsvården, och även denna kritik blev en bidragande orsak till att antalet barn som placerades i denna vårdform minskade både i Sverige och i andra länder (Sallnäs 1999). Under senare hälften av 1900-talet placerades färre barn och ungdomar i dygnsvård. Även placeringar i fosterhem minskade, från ca. 28 000 placerade barn 1950 till 10 000 barn 1990 (Vinnerljung, Sallnäs och Oskarsson 1999).

I förarbetena till Socialtjänstlagen klargjordes att andelen placeringar i institutionsvård skulle minska, dygnsvård av barn och ungdomar skulle i första hand ske genom fosterhemsplaceringar. Barn- och ungdomshem skulle endast finnas kvar för gravt kriminella och/eller missbrukande ungdomar, och som en möjlighet att göra akuta placeringar. Trots de politiska intentioner som då formulerades av lagstiftaren minskar nu andelen barn som placeras i fosterhem, och en motsvarande ökning sker för institutionsplaceringar av olika slag.

Vinnerljung, Sallnäs och Oskarsson (1999) gör en analys av statistiken över dygnsvården av barn, och visar på en *återinstitutionalisering* av barnvården i alla åldersgrupper. 1983 – 1984 gjordes 70% av alla placeringar i fosterhem, men 10 år senare hade andelen fosterhemsplaceringar sjunkit till 55%. Däremot har vården i enskilda HVB-hem ökat: i mitten av 1980-talet gjordes 4% av alla placeringar i HVB-hem, men 10 år senare hade siffran ökat till 17% (a.a.).

Även om placeringar i fosterhem har minskat under de senaste åren, kan man ändå slå fast att det under större delen av 1900-talet hos myndigheter och beslutsfattare har funnits en förvissning om att barn, vars föräldrar inte själva kan ta hand om dem, skall vårdas i familj och inte på institution. Familjen ansågs vara den bästa miljön för barn att växa upp i. Det är stora förväntningar som ställs på familjen, och dess vårdande och uppfostrande förmåga.

Vilka barn blir placerade i fosterhem?

Begreppen ”barn” och ”familj” är tätt sammanknutna. Barn skall bo tillsammans med sina föräldrar, det är föräldrarnas uppgift att fostra, vårda och älska sina barn. Enligt sjätte kapitlet i föräldrabalken har barn rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. För de flesta barn i Sverige ser också livet ut på det sättet. De bor tillsammans med båda sina föräldrar, eller någon av föräldrarna, och dessa är kapabla att ge sina barn en god föräldraomsorg. Emellertid finns det föräldrar som av olika anledningar inte kan klara av sin uppgift som omsorgsgivare. De kan till exempel ha missbruksproblem av olika slag, de kan lida av psykisk ohälsa eller vara förstärks-handikappade, och därför sakna möjlighet att ta hand om sina barn.

De flesta barn som behöver socialtjänstens insatser kommer från familjer som har det svårt både socialt och ekonomiskt, så svårt, att det ibland hindrar föräldrarna att ge barnen kärlek och god uppfostran (SOU 2000:77, s 59).

De föräldrar som av olika anledningar inte har möjlighet eller förmåga att ta hand om sina barn, kommer oftast från grupper i samhället som lever i en utsatt situation. Sven Hessles undersökning av föräldrarna till de 89 barn som ingick i Barn-i-krisprojektet (Hessle 1988) visar att majoriteten av de föräldrar som fått sina barn omhändertagna var marginaliserade och på olika plan befann sig ”utanför samhället”. Hessle (a.a.) fann att den främsta orsaken till placering av barn i fosterhem var att föräldrarna hade missbruksproblem och/eller psykiska problem. 90% av föräldrarna kom från socialgrupp 3, 84% var ensamstående, varannan var arbetslös eller pensionär och 72% saknade yrkesutbildning. Även Lundström (1993) fann att de familjer som fått sina barn tvångsomhändertagna hade en sämre social situation, och även ett sämre läge på arbetsmarknaden än befolkningen i övrigt. Ensamstående mödrar och invandrare var överrepresenterade bland de föräldrar som ansågs brista i omsorgsförmåga.

I flera undersökningar om den sociala barnvården kan man se att de ensamstående föräldrarna i huvudsak är ensamstående *mödrar* (Hessle 1988, Lundström 1993, Egelund 1997). I de utredningar som görs av socialarbetare om barns förhållanden är det i de flesta fall mödrars oförmåga och tillkortakommanden som utreds, medan fäderna oftast är frånvarande, så frånvarande att de sällan kontaktas vid barnavårdsutredningar. Många gånger har barnens fäder försvunnit ur deras liv på ett tidigt stadium. Egelund (1997) hävdar att socialt arbete med barn har en ideologisk inriktning på familjer, medan verkligheten ser annorlunda ut, det är ensamma mödrar med barn som till största delen utgör "arbetsfältet". Enligt Egelund (a.a.) är "idealbilden" av föräldraskap två självförsörjande, kompetenta, mogna och samarbetsvilliga vuxna, som bor tillsammans och tar gemensamt ansvar för barnen. Egelund menar att denna bild brister i neutralitet, både när det gäller ett klassperspektiv och ett familjeperspektiv. Framförallt kan det vara svårt för ensamma mödrar att leva upp till ett ideal som grundar sig på att det finns två engagerade, sammanlevande föräldrar.

De mödrar vars barn blir aktuella för placering i fosterhem har ofta en besvärlig social och ekonomisk situation, och ett begränsat nätverk, vilket Andersson (1991) beskriver på följande sätt.

Ju ensamstående mammorna är med barnen desto större är sannolikheten att de blir kända på socialkontoret och att barnen placeras utanför hemmet (a.a. s 47).

Sammantaget kan man slå fast att de barn som placeras i fosterfamilj nästan uteslutande kommer från familjer med sociala och ekonomiska problem, och att de före placeringen i många fall levt tillsammans med sin mamma, med endast sporadisk eller obefintlig kontakt med pappan.

När beslutas om placering av barn i fosterfamilj?

Hur begreppet *barns behov* definieras är kopplat till den rådande kulturella kontexten. Det finns en föreställning om att vissa behov av kärlek, kontinuitet, stimulans, trygghet etc. måste vara tillfredsställda för att ett barn skall kunna växa upp till en känslomässigt stabil och samhällsnyttig person. Det finns också en föreställning om att dessa behov bäst blir tillfredsställda om barnet vistas i en familj (Woodhead 1990). Syftet med en placering i fosterhem är följaktligen att ett barn, vars föräldrar inte förmår tillfredsställa barnets behov av vård och fostran, kärlek och omsorg, istället skall få dessa behov tillgodosedda av andra vuxna, som kan fungera som komplement till föräldrarna.

Socialnämnden skall sörja för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende. Socialnämnden ansvarar för att den som genom nämndens försorg har tagits emot i annat hem än det egna får god vård (Socialtjänstlagen §22).

Hur ser då lagstiftarna på begreppet *barns behov*? Vad behöver barn för att må bra och utvecklas väl? I Barnavårdslagen från 1960 formuleras riktlinjerna för vården av barn och unga på följande sätt:

Samhällets vård av barn och ungdom (barnavård) har till syfte att främja en gynnsam utveckling av de unga och goda uppväxtförhållanden i övrigt för dem (Barnavårdslagen från 1960, §1).

Med ”goda uppväxtförhållanden” avsågs även god omvårdnad och god uppfostran. I förarbetena till lagen betonades att det var barnets vårdbehov som skulle vara avgörande för bedömningarna. Vad som egentligen menades med vårdbehov är inte närmare definierat.

I Socialtjänstlagen §12 står följande att läsa om omsorger om barn och ungdom:

Socialnämnden skall

- verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden,
- i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom,
- med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling,
- i nära samarbete med hemmet sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet, samt
- i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge eller adoption har avgjorts.

I Socialtjänstlagen är formuleringarna mera utvecklade än i den tidigare Barnavårdslagen, men fortfarande är det svårt att uttyda vad lagstiftaren syftar på med begreppet *barns behov*. Hollander (1985) påpekar i sin avhandling ”Omhändertagande av barn” att lagtexten definierar begreppet ”*barns behov*” på ett vagt och otydligt sätt. Vid en genomgång av ett antal förarbeten till lagar, samt ett urval av statens offentliga utredningar (SOU) under 1900-talet är det svårt att finna något mera än mycket allmänt hållna definitioner på vad barn behöver. Emellertid har det under de senaste åren utvecklats en ökad medvetenhet om nödvändigheten av att innefatta ett *barnperspektiv* i det sociala arbetet med barn, och i betänkandet av LVU-utredningen (SOU 2000:77) beskrivs barns behov på ett tydligare och mera konkret sätt:

Barn har behov av omvårdnad och skydd, av att få respekt för sin integritet och sina behov, tankar och känslor, av att få kärlek och bli accepterade av sina föräldrar och ha ett stabilt och tryggt förhållande till dem (SOU 2000:77 s 54).

Då föräldrar inte klarar omsorgen av sina barn och barnen därför placeras i fosterhem, blir det fosterföräldrarna som primärt skall tillfredsställa barnets behov och

kompensera barnet för de brister i omsorg och omvårdnad som fanns i föräldrahemmet. För att klara denna uppgift måste fosterföräldrarna ha vissa egenskaper; de är speciellt utvalda för att klara av att ge god omvårdnad och fostran, och också klara av att vara kompletterande föräldrar. Gruppen fosterföräldrar är alltså en selektivt utvald grupp med speciella kvalifikationer.

Kriterier för goda fosterföräldrar

När det handlar om vård av barn som är placerade i fosterhem är syftet med vården att barnen skall må bra och utvecklas positivt. Barn som tidigare levt med föräldrar som av olika anledningar inte kunnat ge dem adekvat omsorg, skall genom att bo i en fosterfamilj kompenseras för tidigare brister. I fosterfamiljen skall behövande barn utveckla tillitsfulla relationer, rehabiliteras från känslomässiga skador och också få hjälp att upprätthålla goda relationer med sin ursprungsfamilj. En placering av barn i fosterfamilj utgår från en föreställning om att det är positivt för barn att bo i en familj, själva omvårdnaden i familjen förutsätts medföra att barn utvecklas på ett gynnsamt sätt. Metoden för att kompensera barnen och ge dem goda utvecklingsmöjligheter är således att de bor i en välfungerande familj, det är *familjen* som är "behandlingsmetoden".

De familjer som vill bli fosterfamiljer utreds av socialnämnden i den kommun där de bor, och det är nämnden som avgör om de håller måttet, om de kan bli godkända och få lov att ta emot fosterbarn. Hur skall då dessa familjer se ut? I Socialstyrelsens råd och anvisningar från 1961 (1961:137) framhålls att ett fosterhem bör vara ett "fullständigt" hem, dvs. bestå av två makar. Hemmet bör dessutom ha normal ekonomisk standard, och fosterföräldrarna bör vara socialt anpassade. Det är viktigt att ett gott förhållande råder mellan fosterföräldrarna inbördes, samt mellan dem och eventuella övriga familjemedlemmar. Blivande fosterföräldrar bör vidare ha ett begrepp om barns olika utvecklingsstadier och kunna respektera barnets egenart.

Vid en genomgång av ett urval av lagar och förordningar som styr den sociala barnvårdens arbete under 1900-talet är formuleringarna ovan bland de mest detaljerade och utförliga jag har funnit. I övrigt är de egenskaper som kännetecknar en god fosterfamilj tämligen vagt definierade. Även definitionen av fosterföräldrars uppgift är utformad med övergripande och svepande formuleringar (SFS 1902:67, SFS 1924:361, SOU 1956:61, SOU 1974:7, SFS 1990:52). Den formulering som går igen i lagtexterna ända fram till Socialtjänstlagen, handlar om att fosterföräldrar skall vara i stånd att erbjuda det placerade barnet "*God vård och fostran samt i övrigt gynnsamma levnadsförhållanden*".

I betänkanden, propositioner och rapporter från de senaste två decennierna (SOU 1986:20, SOU 1986:21, Socialstyrelsen redovisar 1987:8, Socialstyrelsens PM 1988:7, SFS 1990:52, Wåhlander 1990, Humlesjö 1997, Regeringens Proposition 1996/97:124) finns flera exempel på metodutveckling av utredningsförfarande, utbildning av fosterfamiljer etc., men mycket lite som egentligen handlar om vilka kriterier som skall gälla för att en fosterfamilj skall klara av sitt uppdrag, vilket i för-

stone kan tyckas motsägelsefullt. Det är höga krav som ställs, det krävs kompetens och engagemang för att klara av ett uppdrag som fosterförälder. Ändå gives inga direkta kriterier för hur den familj skall vara beskaffad som skall klara av detta ansvarsfulla uppdrag! Lundström (2000) konstaterar att lagarna som reglerar den kommunala barnvården är "sparsamma med ledtrådar" och därför lämnar ett stort tolkningsutrymme, vilket också är fallet när det gäller kriterier för goda fosterfamiljer.

Avsaknaden av anvisningar kan verka problematisk, men det finns en mening med de vaga formuleringarna kring fosterfamiljens önskvärda egenskaper. Eftersom alla barns och alla föräldrars levnadssituation och personliga egenskaper och resurser är olika, är det inte möjligt att författa en detaljerad lagtext som kan vara applicerbar på alla tänkbara situationer. "*Varje lösning är unik, och den unika lösningen måste följas upp av socialsekreteraren och fosterföräldrarna*" (SOU 1986:20 s 253). Varje fosterfamilj som rekryteras måste passa till just ett speciellt barn och dess föräldrar, och eftersom varje fosterhemsplacering är unik är det svårt att hitta exakta kriterier som passar för alla situationer. Detta förhållande ställer stora krav på kunskap och erfarenhet hos dem som arbetar med att placera barn i fosterfamiljer.

Trots bristen på anvisningar och tydliga kriterier om vad som kännetecknar en god fosterfamilj, grundar sig oftast föreställningen om den goda fosterfamiljen på bilden av en intakt och välfungerande kärnfamilj, där mor, far och barn lever ett gott liv tillsammans. Havik (1996) menar att det i Norge finns en uppfattning att familjer med två föräldrar kan ge barn en bättre uppväxt än familjer med enbart en förälder, därför söks fosterfamiljer oftast bland gifta eller sammanboende par, och denna uppfattning fins enligt min mening också i Sverige. Ytterligare en anledning till att den goda fosterfamiljen anses vara en familj med både mor och far är att de barn som placeras i fosterfamiljer ofta levt med endast sin mor, och därför anses ha behov även av en "fadersförebild". Men det är inte tillräckligt att bara vara en intakt kärnfamilj. För att kunna tillgodose behoven hos de barn som placeras förväntas fosterfamiljen kunna erbjuda "*god vård och fostran*". Fosterföräldrar skall därför själva leva ett sådant liv att detta blir möjligt, vilket innebär att de söks bland par som lever just ett stabilt och tryggt liv, där det också finns ett *överskott* av kärlek och värme, som kan komma ett behövande barn till godo.

Inom forskningen kring barn och barnavård finns det en tendens att man beskriver barn och familjeliv som tidlösa fenomen, som inte påverkas av samhällets utveckling. Det finns ett antagande om en tidlös arkaisk mönsterbarndom och mönsterfamilj som utgör den absoluta referenspunkten för hur barndom och familjeliv gestaltas (Kristjansson 1995). På liknande sätt finns det inom den sociala barnvården en föreställning om hur en god familj skall se ut.

Tine Egelund (1997) har studerat journaler från det sociala barnvårdsarbetet, och med utgångspunkt från dessa sammanställt en "doktrin" för definitionen av hur den familj bör se ut som kan ge barn *en god uppväxt*.

Den goda uppväxten produceras av två föräldrar, som är socialt kompetenta, lever välordnat i fysisk och tidsmässig bemärkelse, och har ett välordnat samliv. Dessutom har de kontroll över sina impulser, de är psykiskt starka, uppfattar sina

barns utvecklingsproblem med professionella ögon och är öppna för att ta emot professionell hjälp. Vidare är de duktiga på att samarbeta, de kan sätta gränser och kanalisera barnens handlingar in i socialt accepterade banor, och de kan skapa konformitet i förhållande till de krav som ställs i skolan (Egelund 1997, s 203, min översättning).

Denna "doktrin" kan även sägas ge en bild av *den goda fosterfamiljen*. Föreställningen om den goda fosterfamiljen blir också en kontrast till barnets ursprungsfamilj som i många fall ses som en dysfunktionell familj, med föräldrar som inte kan leva upp till de krav som ställs på god omsorg om barn.

En förändrad syn på fosterföräldraskapet

För ett par decennier sedan skulle fosterföräldrar vara *ersättningsföräldrar*, fosterföräldraskapet ansågs inte i någon större utsträckning behöva skilja sig från ett biologiskt föräldraskap. Enligt Vinnerljung (1996a) var den dominerande synen inom fosterbarnsvården ända fram till slutet av 1970-talet att barn som placerades i fosterhem skulle få nya föräldrar och leva och bo i sina fosterhem fram till vuxen ålder.

Under de senaste decennierna har synen på uppdraget som fosterförälder förändrats. Forskning kring barn och barns utveckling har bland annat inneburit att kunskapen har ökat om barns behov av kontakt med sitt ursprung (Fanshel 1980, Vinterhed 1985, Hessle 1988, Börjesson och Håkansson 1990, Cederström 1990, Andersson 1991, 1995). I Socialtjänstlagen betonas vikten av en sådan kontakt, vilket har medfört att fosterföräldrar numera aktivt förväntas medverka till att barnet upprätthåller kontakten med föräldrar och släktingar.

Fosterföräldrarna förväntas också samarbeta med professionella aktörer, såsom socialsekreterare, familjehemssekreterare, BUP-personal, när det gäller vården av det placerade barnet. Fosterföräldrarna kan därmed även få en funktion som *vårdgivare* åt placerade barn.

Dessa uppgifter – att hjälpa barnet upprätthålla kontakten med sitt ursprungliga nätverk, och att delta i vårdens planering – har medfört en förändring av innehållet i fosterföräldraskapet. En jämförelse kan göras med fosterbarnsvården i Storbritannien, där utvecklingen av den sociala barnavården medfört en förändring av terminologin. Från att tidigare självklart vara "foster mothers" och "foster fathers" talar man nu genomgående om fosterföräldrar som "foster carers". Förändringen av terminologin illustrerar ett paradigmskifte. När fosterföräldrar var "foster mothers" och "foster fathers" betonades funktionen som ersättningsföräldrar. Fosterföräldrarna fick till och med skriva under en deklaration där de lovade att ta hand om fosterbarnet på samma sätt som de tog hand om egna barn. Under 80-talet ändrades policyn för vården. Vikten av att fosterbarn upprätthöll kontakten med sina biologiska föräldrar och sitt biologiska nätverk framhölls, och fosterföräldrar ansågs snarare vara *kompletterande föräldrar* i ett delat föräldraskap än ersättningsföräldrar (Colton och Williams 1997). I samband med införandet av *Childrens Act* 1989 (Department of Health 1991) reglerades också fosterföräldraskapet i högre grad, med avseende på

ersättningar och åtaganden. Därmed ansågs benämningen "foster mother" och "foster father" oacceptabla, och ändrades till "foster carer" (Berridge 1995, Nutt 1998).

Även om inte motsvarande förändring av terminologin förekommit i Sverige, ger det brittiska exemplet en bild av utvecklingen inom den svenska familjehemsvården. I SOU 1986:21 kan man läsa att utgångspunkten för uppdraget som fosterförälder är att vara "en extra uppsättning föräldrar". Däremot skall inte fosterföräldrarna vara några nya föräldrar eller ersättningsföräldrar.

Sammanfattning

Fosterbarnsvården är ett område som kan innefatta spänningar mellan dess olika aktörer. Tidigare konstaterades att de barn som placeras i fosterhem oftast kommer från familjer där föräldrarna har både sociala och ekonomiska problem, och ett svagt socialt nätverk. Många barn lever med endast en förälder, oftast modern. En placering i fosterfamilj innebär att barn som kommer från dysfunktionella familjer med få resurser hamnar i resursstarka och kompetenta familjer, med en livsstil som ofta skiljer sig från den barnet är van vid. Dessutom skall barnets föräldrar och fosterföräldrar ha ett gott samarbete med varandra för barnets bästa, vilket många gånger innebär att ensamstående mödrar med dokumenterade tillkortakommanden skall samarbeta med välstrukturerade och kompetenta fosterföräldrar. Att dessa spänningsförhållanden kan ge upphov till problem och konflikter är fullt förståeligt.

Ytterligare faktorer som bidrar till spänningar och konflikter är själva utformandet av uppdraget som fosterförälder, vilket präglas av ovisshet vad beträffar hur länge det skall fortgå. Även innehållet i uppdraget kan vara otydligt presenterat, fosterföräldrar förväntas ge en kvalificerad och god omsorg till ett barn utan att därför ersätta barnets föräldrar, de förväntas således fylla en omfattande "föräldrafunktion" trots att de endast bör se sig själva som "tillfälliga vårdare". Häri ligger en tvetydighet, som många gånger upplevs som besvärande av fosterföräldrarna (Triseliotis m.fl. 2000).

Hur blir det då för fosterfamiljens medlemmar, vad innebär det att vara fosterförälder? Syftet med avhandlingen är att ge kunskap om och insyn i fosterfamiljens liv. I detta spänningsfyllda område finns problem och svårigheter, men också gott om glädjemenen.

3 Tidigare forskning om fosterfamiljer

Svensk forskning om fosterbarnsvård

Under 1970-talet kom flera böcker och rapporter om fosterbarnsvård. Bland andra kan nämnas Anna-Lisa Kälvestens rapport *40 fosterfamiljer med Skåbarn*, som inriktar sig på de fosterfamiljer som tog emot barn som tidigare varit placerade på barnbyn Skå. Fosterbarnsutredningens betänkade (SOU 1974:7) tillförde också väsentlig information om vården för barn och unga. När det gäller svensk forskning om fosterbarnsvård under de senaste två decennierna har både Barn-i-kris-projektet och Gunvor Anderssons forskning en framträdande plats.

Barn-i kris-projektet belyste på olika sätt fosterbarnsvården med utgångspunkt från 89 barn i åldersgruppen 0-16 år, som placerades i fosterhem av Malmö kommun under åren 1981-1982. De barn som deltog i projektet studerades dels efter tre månader i fosterhemmet, och även efter att placeringen varat i två år. Olika aspekter av fosterbarnsvården studerades, och bland annat har resultaten publicerats i fem olika rapporter: Kerstin Vinterhed (1985) inriktade sig på fosterföräldrarna, Sven Hessle (1988) på de placerade barnen föräldrar, Anita Cederström (1990, 1994) koncentrerade sig på barnen och Bengt Börjeson och Håkan Håkansson studerade det sociala arbetet runt placeringarna (Vinnerljung 1996a). I Sverige har forskningsresultaten från Barn-i-kris-projektet fått stor genomslagskraft när det gäller barn som placeras i fosterhem och deras relationer till föräldrar och fosterföräldrar. Resultaten från projektet bidrog i hög grad till att lyfta fram ett relationsorienterat synsätt i förhållandet mellan fosterbarn och deras föräldrar (Andersson 1998).

Gunvor Anderssons forskning om omhändertagna barn, både barn som är placerade på institution och i fosterhem, har också haft en stor betydelse för fosterbarnsvården. Hennes forskning har bland annat inriktat sig på de 29 barn som placerades på barnhemmet Ekbacken i Malmö när de var 0-4 år. Barnen har sedan följt upp i fyra olika omgångar: tre och nio månader efter att de lämnat barnhemmet, sedan också efter fem år och slutligen efter tio år (Andersson 1984, 1988, 1995). Gunvor Andersson har även bidragit till forskningen med ytterligare böcker och artiklar (Andersson 1990, 1991, 1998).

Forskning om fosterfamiljer

Den bild som ges av fosterfamiljer både i svensk och internationell forskning är att det främst är människor ur arbetarklassen eller lägre medelklass som blir fosterföräldrar. De flesta familjer bor på landsbygden, och kvinnan och mannen är ofta äldre än "vanliga" föräldrar med barn i samma ålder. Fosterfamiljer beskrivs ofta som familjer med en traditionell rollfördelning mellan man och kvinna (Vinnerljung

1996a). Makarna lever i trygga, stabila äktenskap, och kvinnan har ofta en stark ställning i familjen (Kälvesten 1974, Stymne och Sambergs 1976). I Kälvestens undersökning (a.a.) framkommer att fosterföräldrars äktenskap i hög grad präglas av tillfredsställelse och god sämja mellan parterna. Finn (1994) redovisar en genomgång av forskning om fosterfamiljer och konstateras att den "idealiska fosterfamiljen" förmodas vara en kärnfamilj, där fadern står för familjens försörjning och modern står för allt arbete med hem och barn. Flera av de forskare Finn refererar till menar också att den bästa fosterfamiljen kommer från arbetarklassen, och har en tydlig, traditionell familjestruktur.

Kälvesten (1974) och Börjeson m. fl. (1976) menar att fosterföräldrar ofta är personer med ett socialt intresse och en känsla för solidaritet med mindre lyckligt lottade medmänniskor. Både Kälvesten (a.a.) och Stymne och Sambergs (1976) menar att fosterföräldrar har ett "överskott" av resurser:

Om våra fynd pekar rätt, skulle fosterföräldrar sökas bland människor som allmänt sett är tillfreds med sig själva och sina förhållanden och samtidigt utrustade med någon typ av överskott - av människointresse, energi, känslkraft, intelligens och, sist men inte minst, av tid (Kälvesten 1974 s 217).

En sammanfattande bild av vilka som blir fosterföräldrar skulle enligt forskningsresultaten följaktligen vara ett socialt engagerat par från arbetarklass eller lägre medelklass, boende på landsbygden och med en traditionell rollfördelning mellan kvinna och man.

Fosterföräldrar kan sägas tillhöra *en utvald grupp*, de har blivit utvalda just för att de anses vara stabila och trygga människor. Havik (1996) finner att skilsmäsofrekvensen bland fosterföräldrar är låg, och förklarar detta förhållande med att de är mogna människor, som har reflekterat över sig själva och sitt parförhållande. Havik menar också att själva fosterföräldraskapet bidrar till att paret får ett nära förhållande, och att förstärka sammanhållningen mellan kvinna och man.

For mange fosterforeldre er barn og barneomsorg trolig en vesentlig kilde for opplevelse av mening og felleskap. Det å ha omsorgsansvar for et barn som har hatt det vondt og som krever særlig mye, kan virke ytterligere forsterkende på et slikt barnesentrert utgangspunkt. Videre kan det aktive valg man har tatt ved å blir fosteforeldre bidra til att man opplever stor grad av forpliktelse på valget. Denne forpliktelsen kan gjøre det ytterligere vanskelig å svikte barnet gjennom en skilsmisse. I utvelgelse av fosterfamilier legges det betydelig vikt på de voksnes evne og vilje til å sette barne behov framfor egne (a.a. s 7).

I den följande texten görs en genomgång av forskning om fosterföräldrars motiv, och kunskap om fostermödrar och fosterfäder. I denna genomgång finns inte forskningsresultat som handlar om *fosterföräldrars egna barn*. I stället har jag valt att inleda kapitel 10, som behandlar detta område, med ett avsnitt om tidigare forskning, för att läsaren skall få en form av introduktion.

Motiv för fosterföräldraskap

Beslutet att bli fosterförälder sker i allmänhet utifrån andra bevekelsegrunder än beslutet att bli förälder. Det finns i samhället inga förväntningar på att människor skall välja att ta ansvar för ett främmande barn, det finns inga allmänna moraliska normer som säger att man "bör" bli fosterförälder.¹ Varför väljer då moderna familjer att bli fosterföräldrar? Är det barnet som "meningsskapare", som "görbarhetsprojekt" som bidrar till beslutet att bli fosterförälder? Är det samma faktorer som påverkar kvinnan och mannen i deras beslut att bli fosterföräldrar? Här ställs många frågor om fosterföräldrars motiv – finns det svar att finna i forskningslitteraturen?

I tidigare svensk forskning om fosterbarnsvård framgår att människors beslut om att bli fosterföräldrar utgår från varierande motivgrunder. Wåhlander (1990) kan se två orsaker till att bli familjehem; dels ett medvetet val där fosterföräldrarna aktivt sökt adekvat information för att sedan bli fosterföräldrar, dels att fosterföräldrarna kommit i kontakt med andra föräldrars barn utan att de aktivt sökt uppgiften som fosterförälder. I denna sista kategori återfinns släktinghem och andra hem med tidigare anknytning till barnen.

Kälvesten (1974) menar att fosterbarnet måste passa in i familjens behovsmönster. I hennes undersökning *40 fosterfamiljer med Skåbarn* får fosterfamiljerna rangordna 15 möjliga anledningar till att de blev fosterföräldrar. På första plats både för män och kvinnor kom då *"Tycker om att hjälpa ett barn som har det svårt"*, tätt följt av *"Jag tycker om att veta att jag gör en samhällsnyttig insats"*. Behovet att göra gott, att göra en insats är alltså vad som var viktigast för de tillfrågade kvinnorna och männen. Vidare finner Kälvesten att fosterbarn tillfredsställer känslomässiga behov på samma sätt som biologiska barn gör – ett barn gör att man får någon att bry sig om, och gör också att man själv känner sig behövd. Flera fosterföräldrar, företrädesvis fostermödrar, tyckte också att fosterbarnen fyllde ut det tomrum som uppstod då vuxna barn flyttat hemifrån, att ta emot fosterbarn kunde då fylla behovet av att fortsätta att leva med barn i huset.

Börjeson m.fl. (1976) tillfrågade 24 fosterföräldrapar om anledningen till att de blev fosterföräldrar. Svaren delades sedan in i fyra kategorier. Det vanligaste svaret var att slumpen hade styrt, till exempel hade någon fått syn på en annons och någon annan blivit tillfrågad av bekanta. Det näst vanligaste svaret var att man ville ha ett barn, antingen på grund av barnlöshet eller för att de egna barnen flyttat hemifrån. I de övriga två kategorierna återfanns fosterföräldrar som blivit direkt tillfrågade av biologiska föräldrar, till exempel de så kallade "mormorshemmen", och fosterfamiljer som uttryckt ett klart socialt, politiskt eller religiöst motiv för sin roll som fosterfamilj.

---

¹ Ett undantag från detta kan vara då barn inom det egna nätverket behöver placeras, då kan det finnas "moraliska normer" som ställer krav på engagemang.

Stymne och Sambergs (1976) studerade lantbrukarfamiljer som var fosterfamiljer. För paren i deras studie var vinsterna med fosterföräldraskapet följande:

- a) att ha en stor familj, att ge och få kärlek
- b) att ha meningsfyllda uppgifter, att lyckas med fostran
- c) att kunna hjälpa någon

De fann tre huvudgrupper av motiv för att bli fosterförälder (a.a. s 42):

1. Behovsmotiv
2. Kompetensmotiv
3. Sociala motiv

De två första motiven var mest frekventa, och flätades in i varandra. Enbart sociala motiv räckte inte för att orka vara fosterförälder. Kompetensmotiven handlade om att anta en utmaning, att ge sig i kast med en svår uppgift, mäta sina krafter och se om man klarar av det. "Att anta en utmaning" är ett motiv som flera av kvinnorna i Stymnes och Sambergs undersökning uppger som en anledning att bli fosterförälder. Författarna menar att fosterbarnet behövs för att familjen skall få utlopp för sina resurser och sin energi.

Kerstin Vinterhed (1985) gör i sin bok "De andra föräldrarna" en analys av de behov som påverkat beslutet att bli fosterförälder. Dels finner hon att anledningen till att bli fosterförälder kan vara en form av ekonomisk lösning, där fosterföräldraskapet väljs som ett alternativ till arbete utanför hemmet, dels finner hon mera känslomässiga motiv som handlar om föräldraskapets fördelar. Hon menar att fosterföräldrarna är "emotionella överskottsmänniskor" som vill ge, och deras belöning blir en förstärkt föräldraidentitet. Fosterföräldrarna beskrivs också som människor som har funnit sig väl tillrätta i föräldrarollen, och som vill fortsätta att vara föräldrar, även när de egna barnen vuxit upp.

Många fosterföräldrar är lyckliga i sin egen biologiska föräldraroll. Detta har i själva verket varit en av livets mest belönade uppgifter. När de tar till sig fosterbarn önskar de i själva verket bara förlänga sitt föräldraskap, önskar de bara återskapa eller fortsätta de relationer som gjort att de känt mening, tillfredsställelse, glädje och lycka (Vinterhed 1985 s 22).

Författaren menar att detta är de *oneurotiska fosterföräldrarna*. De *neurotiska fosterföräldrarna* har andra motiv, som handlar om att kompensera sig för tidigare misslyckanden och frustrationer genom att bli fosterförälder.

Börjeson m.fl. (1976) finner även andra, mindre uttalade motiv för fosterföräldraskap. Fosterfamiljer beskrivs som familjer i förändring, och beslutet om att ta emot fosterbarn grundar sig i ett behov av att prata om och bearbeta förändringen. "Vår familj är en familj i förändring och vi vill meddela oss med varandra om hur vi känner inför det som händer med oss" (a.a. s 176). Att bli fosterförälder blir då ett sätt att kunna uttrycka känslor som tidigare inte varit möjliga att nämna.

Fosterbarnet är – enligt detta synsätt – ett möjligt uttryck för de känslor som normalt inte kan utsägas. Inte därför att dessa känslor är oerhörda eller svåra, utan därför att människor ofta saknar ett finstämt språk för känslor. Fosterbarnet är en kontaktpunkt och en öppning av kommunikationerna. Fosterbarnet är – i början – en utomstående människa, som aktualiserar familjemedlemmarnas känslor för varandra, en slags *”terapeutisk mellanhand”*. Man har alltid sökt fosterfamiljer som är på det eller det viset. Man har sökt stabilitet och oföränderlighet. Men utan att man kunnat registrera detta faktum har man haft att göra med familjer i förändring (Börjeson m.fl. s 176).

Börjeson m.fl. menar att fosterföräldrarnas motiv vanligtvis inte betraktas på det sättet inom fosterbarnsvården. Dessa motiv ligger djupare, och är sällan uttalade och också ofta omedvetna.

Triseliotis m.fl.(2000) fann att det var svårt att kategorisera de svar som fosterföräldrarna gav på frågan om varför de bestämde sig för att bli fosterföräldrar. Oftast fanns det mer än en avgörande anledning, beslutet att bli fosterförälder framträdde som komplext och grundat på flera olika faktorer. Dock kunde följande fyra faktorer urskiljas såsom varande de mest frekventa:

- *Att ha någonting gott att erbjuda.* Detta var den anledning som fosterföräldrar oftast uppgav. De menade då att de hade något ”gott” att erbjuda socialt missgynnade barn. Det ”goda” de kunde erbjuda var ett gott familjeliv, ett gott hem i både fysisk och psykisk bemärkelse, kärlek och trygghet. Fosterföräldrarna var tillfredsställda med sitt eget familjeliv och var övertygade om att det de hade att ge också var något som barn som levt under svåra förhållanden också behövde *få*.
- *Att tycka om att ta hand om barn*
- *En medvetenhet om de behov som fanns och en önskan om att göra något som blev till nytta för samhället*
- *Det passade in i den aktuella familjesituationen*

Triseliotis m.fl. (a.a) fann också att fosterföräldrar ofta var människor med tilltro till sin egen förmåga, människor som funnit ett sätt att leva som de tycker är gott och riktigt. De mest frekventa svaren fosterföräldrarna gav på frågan om vad fosterföräldraskapet hade givit var ”att se barn utvecklas”, ”att känna att man gör en insats”, ”arbetstillfredsställelse” och ”höjning av livskvaliteten”.

Ekonomisk ersättning för fosterföräldraskap

Den ekonomiska ersättning – arvodet – som utgår till fosterföräldrar, kan vara en kontroversiell och komplex fråga. Den traditionella synen på fosterbarnsvård är djupt rotad i föreställningar om välgörenhet och frivillighet, något man gör av kärlek, inte för pengar. Det finns både ideologiska och pragmatiska anledningar till att inte betrakta det arbete som fosterföräldrar utför som ett yrke. Det skulle bli mycket

dyrt att ersätta fosterföräldrar som om de vore professionella, och det skulle också kunna uppfattas som "orättvist" att fosterföräldrar skulle få hög ersättning för att vårda barn till föräldrar som själva har mycket låga inkomster. Dessutom finns också frågan om huruvida arbete med hem och barn är något som skall avlönas (Rhodes 1993). Rhodes (a.a.) utgår från förhållanden i Storbritannien, och menar att det där är viktigt för myndigheter att upprätthålla föreställningen om "välgörenhet", och också föreställningen om kvinnors inneboende och medfödda förmåga att vårda, för att hålla nere kostnaderna för fosterbarnsvården.

I den svenska forskningslitteraturen är det inte vanligt att frågan om den ekonomiska ersättningen behandlas. I Börjesson m. fl. (1976) finns exempel på att intervjuade fosterbarn funderar mycket på fosterföräldrarnas motiv för att ta emot dem, där de ställer sig frågan om pengarna haft betydelse. Det har då varit äldre barn som kunnat ställa sådana frågor. För övrigt är det sparsamt med resonemang just om arvodets betydelse för fosterbarn och fosterföräldrar. I den internationella litteraturen finns vissa undersökningar som behandlar detta ämne, men de är inte heller där så vanligt förekommande. Då arvodet tas upp till diskussion handlar det många gånger om praktiska detaljer, till exempel huruvida ersättningen till fosterföräldrar skall vara kopplad till hur mycket utbildning dessa har. Bristen på forskningsresultat om ersättningsfrågan kan bero på att denna fråga är mer eller mindre tabubelagd, det kan vara svårt att prata om att man får pengar för att ta hand om ett barn som man kan ha starka föräldrakänslor för.

Eftersom det i stor utsträckning saknas svenska forskningsresultat om fosterföräldrar och den ekonomiska ersättning som de mottar, redovisas här flera forskningsresultat från Storbritannien. Där fann man att när kvinnor i allt högre utsträckning började söka sig ut på arbetsmarknaden, blev det svårare att rekrytera fosterfamiljer. Problemen att finna lämpliga fosterfamiljer medförde att ersättningen ökade, eftersom en hög ersättning underlättade rekryteringen. Även det faktum att många institutioner för barn slog igen och att många av de barn som placerades i fosterfamilj därmed hade allt svårare sociala problem och beteendestörningar, fick till följd att ersättningen höjdes. En högre ersättning fick till följd att det också ställdes krav på fosterföräldrarnas kompetens, och enligt Rhodes (a.a.) innebar detta att en professionalisering av fosterfamiljerna påbörjades.

Enligt Berridge (1995) har det i Storbritannien debatterats om vad ersättningen till fosterföräldrar skall innehålla; om den enbart skall ersätta direkta kostnader eller om det också skall finnas en arvoderings- eller "belöningsdel". Ibland har åsikten först fram att om fosterföräldrar betalas för uppdraget så lockas "fel sorts" människor att vara fosterföräldrar, sådana som mera ser till pengarna än till barnet. I Rhodes undersökning från 1993 var det 70% av de tillfrågade som menade att fosterföräldruppdraget skulle betalas på samma sätt som alla andra jobb. Många kvinnor ansåg att de inte skulle ha råd att vara utan ersättningen, och det framkom också förslag om att fosterföräldrar skulle avlönas på samma sätt som andra människor med omsorgsyrken, t.ex. inom sjukvården.

I en norsk undersökning där fosterföräldrar intervjuats (Skjær-Ulvik 1997) uttryckte samtliga att frågan om arvodet var ett känsligt tema. De intervjuade menade att ersättningen inte hade någon betydelse för beslutet att bli fosterförälder, och alla var oroliga för att någon skulle misstänka dem för att ta emot barn för pengars skull, vilket upplevdes som "högst illegitimt". Skjær-Ulvik menar att denna känslighet beträffande arvodet berodde på att barn i det moderna samhället ses som "emotionellt värdefulla". Barn har inte längre någon uppgift som arbetskraft i familjen, utan det är det känslomässiga förhållandet mellan föräldrar och barn som har kommit i förgrunden. Denna fokusering på det emotionella i föräldraskapet medför att det blir svårt att blanda föräldraskap och pengar, då man skall prata om ersättningen för fosterföräldraskapet försvåras detta av ett "kulturellt tabu". Flera fostermodrar funderade också över pengarnas betydelse för relationen med fosterbarnet, de fruktade att fosterbarnen skulle fara illa av att känna att de var "någons jobb" (a.a.).

Bebbington och Miles (1990) konstaterar att arvodet hade stora lokala variationer, beroende på vilken organisation som engagerade fosterföräldrarna. I Sverige har vi inte samma variation som i exempelvis Storbritannien och USA, där många olika privata eller halvprivata organisationer står för både för rekrytering av fosterfamiljer och uppföljning av placerade barn. Under det senaste decenniet har det dock även i Sverige vuxit fram allt fler privata alternativ, ofta i form av stiftelser. De flesta kommuner använder sig av Kommunförbundets rekommendationer (se bilagan s10) när det gäller arvodet till fosterfamiljer, men trots detta förekommer säkert lokala variationer även i Sverige. Arvodet är också delvis avhängigt av graden av barnets problem och eventuella beteendestörningar, vilket troligtvis medför att arvodet varierar både i förhållande till kommun och tjänsteman, eftersom bedömningar av detta slag alltid är svåra att göra efter en mall.

Fosterbarns kontakt med föräldrar och släktingar

Kontakten mellan föräldrar och fosterföräldrar kan vara allt från välfungerande, tolerabel eller konfliktfylld. Själva förutsättningen för placeringar i fosterhem – att föräldrar som inte klarar omsorgen om sina barn får sina barn placerade hos kompetenta och stabila omsorgsgivare – kan vara svår att hantera för alla parter. Att spänningar och problem uppkommer i förhållandet mellan föräldrar och fosterföräldrar är förklarligt och förståeligt, och är också någonting som alla inblandade parter ständigt behöver förhålla sig till och arbeta med. Triseliotis m.fl. (2000) diskuterar förhållandet mellan föräldrar och fosterföräldrar. De fann i sin undersökning att fosterföräldrar ofta är skötsamma, välstrukturerade, och nöjda med sig själva och det sätt varpå de har lyckats forma sina egna liv ("Confident foster carers"). I sin undersökning fann de också att det ofta var svårigheter i kontakterna mellan fosterföräldrarna och fosterbarnens föräldrar, och de funderar över om det faktum att det ofta är de mest välorganiserade människorna som blir fosterföräldrar kan ha ett samband med de problem som uppstår i kontakterna mellan de båda föräldrapparen – skillnaderna i levnadssätt blir helt enkelt för stora och för uppenbara.

Under de senaste decennierna har en diskussion pågått om utformningen av fosterbarns kontakt med sina föräldrar och övriga släktingar. I denna diskussion kan man säga att två huvudinriktningar varit dominerande; dels omhändertagna barns behov av nya föräldrar, och dels behovet av att upprätthålla kontakten med barnens biologiska föräldrar och släktingar (Andersson 1990).

Anhängarna av den första inriktningen, som ofta benämns som *behovsorienterad*, för fram åsikten att det bästa för fosterbarn är att få nya, varaktiga relationer till fosterföräldrarna. De vuxna som tillfredsställer barns behov av mat, värme och skydd är de enda "föräldrafigurer" som barnet behöver. Det viktigaste med en placering i fosterhem är att fosterbarnets behov av trygghet och stabilitet garanteras, vilket bäst låter sig göras om relationen mellan fosterbarn och fosterföräldrar tillåts utvecklas utan inblandning av barnets föräldrar. Placeringen bör betraktas som permanent, med endast ett minimum av kontakt med fosterbarnets ursprungsfamilj (Goldstein, Freud och Solnit 1978).

I den andra inriktningen, som benämns den *relationsorienterade*, hävdas att barn behöver upprätthålla kontakten med sina biologiska föräldrar. Här menar man att barn har kvar de inre bilderna av föräldrarna och att barn behöver ha kontakt även med föräldrar som är psykiskt sjuka eller har stora missbruksproblem, eftersom de annars får leva med fantasibilder, vilket anses vara mera skadligt. För att fosterbarnets personliga identitetsutveckling inte skall äventyras, är det av stor betydelse att barnet har kontakt med föräldrar och andra viktiga personer i nätverket (Fanshel & Shinn 1978).

Dessa båda inriktningar ställs ofta emot varandra, såsom representerande var sin oförenliga inställning till kontakten mellan barn i fosterhem och deras föräldrar. Andersson (1990) beskriver hur exempelvis Anna Freuds och Margret Mahlers tankar och idéer ställts emot varandra i en vårdideologisk debatt. Andersson (a.a.) menar att det inte är nödvändigt att betona skillnaderna mellan de olika teorierna om föräldra-barn-relationer, eftersom likheterna är viktigare än skillnaderna.

Det förefaller mig svårt att hitta den teoretiska skillnad mellan A Freuds och Mahlers uppfattning om barn-föräldrar-relationens ursprung och funktion, som kan motivera den ideologiska skillnad som finns mellan behovsorienterat och relationsorienterat synsätt på barn i familjehem. Men psykologiska teorier kan tolkas olika och behovsorienterat respektive relationsorienterat synsätt har blivit etablerade begrepp i den vårdideologiska debatten om omhändertagande av barn (a.a. s 62).

Av de undersökningar som gjorts kring kontakten mellan barn i fosterhem och deras föräldrar, är Fanshels och Shinn's från 1978 bland den mest uppmärksammade. Resultaten kan tolkas på två sätt: En slutsats var att regelbunden kontakt med föräldrarna under tiden barnet var placerat i fosterhemmet var utslagsgivande för barnens återförening med sina föräldrar. Den fortsatta kontakten med föräldrarna var också viktig för barnets välbefinnande, även om ingen återförening skedde. En annan del av undersökningen visade att en grupp av barn som haft gles eller obefintlig kontakt

med sina föräldrar klarade sig bättre än barn som hade haft tät kontakt. Dessa barn var mera rotade i sina fosterhem och klarade också separationer bättre. Det verkade också som om dessa barn hade mindre problem med identitetskonflikter. Någon entydig slutsats som pekar på att barns kontakt med föräldrarna alltid är positiv återfanns således inte i denna undersökning. Lagerberg (1984) förhåller sig kritisk till Fanshels och Shinns resultat, och menar att man inte kan förutsätta att föräldrakontakt alltid är bra för placerade barn. Berridge och Cleaver (1987) anser att det är av stor betydelse för ett lyckat utfall av en placering om barnet får tillgång till sitt tidigare nätverk, och Cantos och Gries (1997) menar att barn som besöks av sina föräldrar får färre problem och klarar sig bättre.

I Sverige fick forskningen inom Barn-i kris-projektet (Börjesson och Håkansson 1990, Cederström 1990, Hessle 1988, Lindén 1984, Vinterhed 1985) stor genomslagskraft. Forskarna inom projektet visade på de skillnader som fanns i de båda synsätten, och bidrog till att förankra det "relationsorienterade" synsättet inom fosterbarnsvården (Andersson 1998).

Vinnerljungs (1996a) framför i sin genomgång av forskning om fosterbarnsvård att *"angloamerikansk forskning generellt funnit att bibehållna föräldrakontakter har en positiv påverkan på fosterbarns välbefinnande och utveckling under pågående vård"* (a.a. s 76). Även senare svensk forskning stödjer dessa forskningsresultat. Andersson (1998) fann att fosterbarnens föräldrakontakt hade en positiv inverkan på deras liv.

Kontinuerlig kontakt mellan barn i fosterhem och deras föräldrar är välgörande för barnens självkänsla och identitet, hjälper dem att handskas med sina känslor, gör att de kan se sina föräldrar mer realistiskt och att de kan relatera bättre till sina fosterföräldrar (a.a. s 20).

Allmänt sett kan man säga att det inom den svenska sociala barnvården råder konsensus kring påståendet att det är bra för barn som placeras i fosterhem att ha en så god kontakt som möjligt med sina biologiska föräldrar och andra viktiga personer i nätverket. Ett citat från "Ovisshetens barn" (SoS 95:8) skulle kunna sägas i huvudsak sammanfatta den rådande inställningen bland dem som arbetar med familjehemsvård i Sverige idag:

Det är viktigt att den relation som funnits mellan föräldrar och barn tillåts och tas tillvara, men barnet måste också få tillåtelse att knyta känslomässiga band med de nära personerna i familjehemmet....Barnet behöver känna sina föräldrar och sina syskon, känna till sin släkt och sin historia och ha friheten att, om det önskar, söka sin tillhörighet även i sin ursprungsfamilj. Detta är viktigt för barnets identitetsutveckling.... och det är viktigt inte minst för barnets biologiska föräldrar och nära anhöriga ..... Det är dock viktigt att barnet genom denna bibehållna kontakt inte försätts i en lojalitetskonflikt, en situation där det blir tvunget att välja bort den ena relationen för att behålla den andra. De vuxna omkring barnet måste kunna samarbeta utan att konkurrera. (SoS rapport 95:8 s 46).

Emellertid är kontakten mellan barn och föräldrar inte alltid så lätt att genomföra på ett sätt som blir bra för båda parter. Föräldrar och fosterföräldrar har ofta olika

inställningar till vad som är bäst för barn, och har olika förväntningar på förhållandet mellan barn och föräldrar (Triseliotis m.fl. 2000). Att inte själv klara av att ge sitt barn vad det behöver, att bli bedömd som "en dålig förälder" är för de flesta en svår upplevelse. De föräldrar som får sina barn omhändertagna lever ofta under problematiska förhållanden, och placeringen kan många gånger göra att problemen förvärras. Sammantaget innebär detta att planeringen av kontakten mellan föräldrar och barn kan vara svår att genomföra på ett bra sätt; fosterbarn, föräldrar och fosterföräldrar kan ha olika behov och olika inställning. Föräldrar som kanske redan innan placeringen levde under ogynnsamma förhållanden skall klara av att acceptera att barnet bor i en annan familj, och vid besök i fosterhemmet klara av att anpassa sig till de uttalade och outtalade regler som råder i fosterfamiljen. Fosterföräldrarna skall också klara av att ta emot en förälder i kris, som många gånger har haft missbruksproblem och/eller psykiska problem under en längre tid.

Triseliotis m.fl. (2000) fann att det inte var många som nämnde arbetet med fosterbarnens föräldrar då motivationen att bli fosterförälder diskuterades. Många fosterföräldrar kände sig oförberedda för hur samarbetet med föräldrarna skulle utformas, de visste inte vad som väntades av dem. Det förekom ofta att socialtjänsten förväntade sig att fosterföräldrarna skulle samarbeta med föräldrarna, utan att förklara vad detta "samarbete" skulle innehålla eller hur det skulle genomföras. Ungefär hälften av fosterföräldrarna tyckte ändå att det gick bra att samarbeta med fosterbarnens föräldrar. Vad som upplevdes som särskilt svårt var när föräldrarna misshandlat eller på annat sätt förgripit sig på barnen, eller när föräldrarna förmedlade negativa och fientliga känslor mot fosterföräldrarna till fosterbarnen. Två tredjedelar av fosterföräldrarna var positiva till kontakt mellan fosterbarnen och deras föräldrar, de menade att barnen mår bra av en sådan kontakt. Den kvarvarande tredjedelen var mera osäkra på om kontakten med föräldrarna verkligen var bra för fosterbarnen, särskilt gällde detta barn där föräldrarna misshandlat eller förgripit sig sexuellt på barnen.

Fosterföräldrarna i Skjær-Ulviks (1997) intervjuundersökning var inställda på att "biologiskt föräldraskap skulle ha prioritet". Att biologiskt föräldraskap skall vara överordnat var en synpunkt som hade ett starkt kulturellt stöd. Fosterföräldrarna gjorde också en stor insats för att normalisera förhållandet till barnens föräldrar. Samtidigt som fosterföräldrarna klart såg som sin uppgift att underlätta kontakten mellan föräldrar och barn, fanns det tillfällen då de hade problem med organiseringen av umgänget, som de menade kunde vara "ohälsosamt" för barnen. Fosterföräldrarna kände ett starkt ansvar för barnen, även då de var på besök hos sina föräldrar. De menade att det var de som hade ansvar för kontinuiteten i fosterbarnen liv, eftersom det var de som såg hur olika händelser påverkade barnet. Därför engagerade de sig ofta i förhandlingar om umgänget mellan barn och föräldrar, och det hände att de "kom på tvärs" med föräldrarnas uppfattningar om hur umgänget skulle vara utformat.

Enligt Milham m.fl. (1986) krävs det mycket av fosterbarnens föräldrar för att de skall klara av att besöka sina barn i fosterhemmet. Många föräldrar fann besöken otrevliga och stressande och återkom inte efter det första besöket. Loar (1998) menar att man ofta överskattar föräldrarnas förmåga att klara av att leka och ha

roligt med sina barn då de besöker dem i fosterhemmet. Föräldrarna behöver hjälp med detta om de skall klara av att fortsätta att besöka barnen, på samma sätt som fosterföräldrarna behöver hjälp att hantera föräldrar i kris och barn med separations- och identitetsproblem. I många fall där barnen är placerade under lång tid avtar kontakten, för att ibland helt upphöra. Rowe m.fl. (1984) fann att av långtidsplacerade barn i England var det endast en femtedel som hade kontakt med sina föräldrar. Under de senaste decennierna har medvetenheten om kontaktens betydelse ökat, och i en undersökning från 1995 var det 90% av de familjehemsplacerade barnen i Stockholms län som hade dokumenterad kontakt med sina föräldrar (SoS 1995). Dessa siffror gäller dock alla barn, inte bara långtidsplacerade.

Ungefär hälften av fosterföräldrarna hos Triseliotis m.fl. (2000), hade upplevt svårigheter av olika slag när det handlade om kontakten med fosterbarnens föräldrar. Hur svårigheterna upplevdes hade inget samband med *var* barnen träffade sina föräldrar – i fosterhemmet, i föräldrahemmet eller på annan plats. De främsta svårigheterna bestod i att föräldrarna inte kom som planerat, att de betedde sig våldsamt, att barnen blev upprörda efter besöken och att besöken upplevdes som störande för fosterfamiljen. Endast en minoritet av barnen träffade sina föräldrar i fosterhemmet, vilket betydde att få fosterbarn upplevde någon mera ”informell” kontakt mellan sina föräldrar och fosterföräldrarna. I de fall då kontakten fungerade bra, upplevdes det som positivt att föräldrar och fosterföräldrar fick en större förståelse för varandra, och för vars och ens livssituation. Det var också bra för barnen att se att föräldrar och fosterföräldrar kunde prata med varandra och samarbeta kring barnet (a.a.).

Kontakten mellan barn i fosterhem och deras föräldrar är följaktligen något som kan vara svårt att genomföra på ett bra sätt. Ändå kan forskningsresultaten i stort sett sammanfattas så att kontakten mellan barn och föräldrar är viktig för barnens välbefinnande, och för att placeringen skall bli en positiv insats. Hur fosterföräldrarna uppfattar kontakten med fosterbarnets föräldrar kan vara avgörande för hur placeringen av barnet utfaller. Enligt Andersson (1998) fanns det ett samband mellan att fosterföräldrar och biologiska föräldrar har en konfliktfylld kontakt och avbrott av placeringen.

Specifik kunskap om fostermödrar och fosterfäder

I studien finns ett könsperspektiv och ett av studiens syften är att fokusera på *fostermödrar* och *fosterfäder*. Därför är det av intresse att undersöka vilken kunskap som finns specifikt om fostermödrar och fosterfäder i tidigare forskning.

Fostermödrar

I den svenska litteraturen framträder en bild av fostermamman som en kvinna som tar stort (eller allt) ansvar för hushållsarbete och barnens uppfostran. Hon verkar vara tillfredsställd med sin situation, och klar över att hon har stor kompetens när det handlar om hem och barn. I kraft av denna kompetens har hon en stark ställning i hemmet. I Kälvesten undersökning från 1974 är det fyra gånger så vanligt bland

fosterfäderna som i jämförelsegruppen med "normalfäder", att mannen såg hustrun som "den bestämmande". En hel del av den svenska litteraturen härstammar från 70-talet (Kälvesten 1974, Stymne och Sambergs 1976, Börjeson m.fl. 1976) då färre kvinnor hade en professionell karriär utanför hemmet, men även i senare litteratur beskrivs fostermamman ofta på ovanstående sätt (Vinterhed 1985).

Finn (1994) hänvisar till äldre forskningsresultat om fosterfamiljer och finner då att flera forskare (Hutchinson 1943, Wakeford 1963, Parker 1966) menar att fostermödrars största värde ligger i deras höga "moderskompetens" och i att de accepterar sig själva som "sanna mödrar". Att kvinnorna oftast kom från arbetarklassen och hade låg utbildning ansågs göra att de var mera "hemälskande" och bättre klarade av sin arbetsuppgift som fostermödrar. De ovan refererade forskarna tillskriver följaktligen arbetarklassens kvinnor en bättre förmåga att utöva omsorg jämfört med kvinnor från andra sociala klasser.

Fosterfäder

I tidigare undersökningar om fosterfamiljer återfinns få beskrivningar av fosterfäder och deras inställning till fosterföräldraskapet. Exempelvis är det i Fosterbarnsutredningen (SOU 1974:7) endast 1% av de tillfrågade som är män. I Wåhlanders undersökning från 1990 har 84% av frågeformulären besvarats av kvinnor, och 16% av män. Eftersom det ofta är kvinnan som har huvudansvaret för omsorgen om fosterbarnet kan denna brist på kunskap om fosterfäder vara förklarlig. Ofta beskrivs fosterpappornas roll som stödjande och kompletterande, de stöder fostermamman i hennes arbete med barnet, men finns mera i bakgrunden.

I nyare forskning framträder fosterpapporna något mera tydligt. Inch (1999) menar att det är viktigt att fosterpapporna får mer erkännande för det arbete de utför, eftersom även de har en aktiv roll i arbetet med fosterbarnet. Hon beskriver hur fosterpappor kände sig delaktiga i alla delar av fosterbarnets liv, de kände att de var fäder åt fosterbarnen på samma sätt som de var det åt egna barn. De män som intervjuades ville visa fosterbarnet på en sund pappa-barn relation, de ville vara en "god modell" för fosterbarn. Newstone (1999) beskriver hur de fosterfäder han tillfrågat har berättat att de blev fosterfäder på hustruns initiativ, och att de såg sin fru/partner som "huvudfosterföräldern" (the main foster carer), vilket som tidigare nämnts återkommer i mycket av forskningsresultaten. Fosterfädernas engagemang i arbetet med fosterbarnet varierade starkt. Vissa män beskrev sig själva som mycket aktiva, medan andra mera ansåg att de fungerade som stöd åt hustrun/partnern. Newstone (a.a.) nämner Aldridges och Cautleys resultat från 1975, där fosterbarnsvården visade större stabilitet om fosterpappor var med och deltog i beslut kring barnet, om de hade ett gott förhållande till socialtjänstens representanter, om de var aktivt engagerade i vården och om de tyckte om att leka med barnen.

Gilligan (2000) finner också att det finns föga information att tillgå om fosterpappor inom litteraturen om fosterbarnsvården, och menar att de på många sätt är "osynliga". Han framhåller några faktorer som visar på fosterpappornas betydelse:

- *Emotionell mening för fosterbarnet.* Fosterbarn har ofta under sin uppväxt haft många negativa och våldsamma erfarenheter av män. Därför är det viktigt att fosterfäder kan utmana denna negativa bild.. Även för de fosterbarn som saknar erfarenheter av relationer till män eftersom de levt tillsammans med ensamma mödrar, kan också en god relation till en fosterpappa vara av stor betydelse.
- *Fosterpappor som modeller för fosterbarn.* Fosterpappor har en viktig uppgift i att visa att pappor kan ge en trygg omsorg, att de kan stå för värme och säkerhet, vilket är viktigt för fosterbarns framtida utveckling.
- *Fosterpappor som mentorer.* Män kan ha en viktig funktion i att hjälpa fosterbarn att hitta goda fritidsaktiviteter. Gilligan hänvisar här till Triseliotis m. fl. (1995) som fann en ökad stabilitet i placeringar där män var aktiva i olika fritidssysselsättningar, och också involverade fosterbarn i sina aktiviteter.
- *Fosterpappors syn på fosterföräldraskapet* kan också vara en viktig faktor för att placeringen skall lyckas. Att fosterpappan är positiv gör att han bättre kan stödja fostermamman, och det påverkar också hur fosterföräldrarnas egna barn uppfattar fosterbarnsvården.

Gilligan fann också att fosterfäderna hade flera viktiga funktioner som gick ut på att ge stöd till fostermödrarna. Fäderna kunde då fungera som *respitgivare* genom att ta över ansvaret och låta kvinnan vila. Männerna fungerade också som *skyddare*, genom att de kunde hjälpa till att dra gränser när kraven från fosterbarnet eller socialtjänsten blev för stora. Män kunde också vara *perspektivgivare*, eftersom de inte var lika indragna i vården av barnet kunde de hjälpa till att skapa balans och se vad som var viktigt.

Gilligan ser en risk med att män är marginaliserade inom fosterbarnsvården. Han menar att socialarbetare ofta inte ser män som "fullvärdiga vårdare", de småpratar med mannen vid besök, men väntar med viktiga samtal om fosterbarnets förhållande tills de blir ensamma med fostermamman. Detta förhållningssätt är något som fosterbarnsverksamheter bör vara uppmärksamma på, även män måste tillåtas vara deltagande fosterföräldrar. Att inte involvera fosterpapporna kan innebära att nya perspektiv och andra infallsvinklar på vården av fosterbarn går förlorade.

Kunskap om vad som bidrar till att fosterföräldrar lyckas med sitt uppdrag.

Uppdraget som fosterförälder är en utmaning för de som tar sig an det. Att vara fosterförälder innebär ett stort engagemang och många glädjeämnen, men också ett tidskrävande arbete, trötthet och konflikter. Går det då att urskilja några faktorer som bidrar till att en placering av ett barn fosterhem faller väl ut? Eastman (1982)

fann att följande faktorer var av betydelse: En god relation mellan familjehemssekreterare och fosterföräldrar var viktig, särskilt i början av en placering var relationen till familjehemsverksamheten av stor betydelse. Fosterföräldrarnas relation till barnet påverkade också utfallet av vården. Här verkar det som om fostermoderns relation till barnet var en mer signifikant faktor för en lyckad placering, än relationen mellan barnet och fosterfadern. Fosterföräldrar som kunde tolerera attityder och värderingar som var olika deras egna, hade större chans att lyckas, och på liknande sätt var det också positivt om fosterföräldrarna klarade av att hantera osäkerhet. Att ha en stor portion självinsikt parad med en öppen attityd vad gäller den egna familjen bidrog till en lyckad placering. Det var viktigt att kunna "dela sig" mellan den egna familjen, fosterbarnet och familjehemssekreteraren.

Något som också hade betydelse var att fosterföräldrarna hade ett barnperspektiv och kunde sätta barnens behov framför sina egna. Fosterföräldrarnas, särskilt då fostermoderns, attityd till barnets föräldrar var också viktig. I de fall där fosterföräldrarna hade en kritisk och negativ attityd till barnets föräldrar, var det större risk att placeringen skulle misslyckas. Slutligen fanns också exempel på att det var positivt för utfallet av placeringen om fosterbarn och fosterföräldrar hade en liknande socioekonomisk bakgrund.

4 Familj, omsorg och kön

Familjen som begrepp

I många fall behandlas begreppet familj som en könsneutral enhet. Ändå är det så att familjen består av individer med olika kön, och därmed olika förutsättningar, behov och möjligheter. Därför är det nödvändigt att använda ett könsperspektiv då familjens situation diskuteras. I detta kapitel behandlas olika perspektiv på familj, omsorg och kön. Här förs ett resonemang om hur formerna för familjeliv utvecklats, om kvinnors och mäns liv med utgångspunkt från familj och föräldraskap.

För en del människor är familjen en utvidgad krets där släktingar också ingår. För andra kan ordet "familj" betyda att man endast tänker på kärnfamiljen, mamma, pappa och barn. Även om vi kan ha olika föreställningar om vad en familj är, har alla människor på något sätt varit en del av en familj. Det finns människor som har övervägande negativa erfarenheter av att leva i en familj, men för många hör begreppet "familj" samman med drömmar om gemenskap och trygghet. Inom familjens gränser skapas en särskild upplevelse av tillhörighet, som omfattar känslan av varaktighet, intimitet, ömsesidighet och förpliktigande omsorg (Schultz-Jørgensen 1999).

I det liv vi lever idag kan man finna flera olika familjeformer, kärnfamiljen är inte den allenarådande formen för familjeliv. Ensamstående föräldrar med barn har blivit en allt vanligare typ av familjebildning, en tredjedel av alla 17-åringar i Sverige har erfarenhet av att föräldrarna separerat och bor på skilda håll (SOU 2000:77). Många barn och föräldrar lever också i ombildade familjer, vilket innebär att mödrar, fäder och barn måste finna nya sätt att förhålla sig till familjebegreppet. I de ombildade familjerna är länkade familjesystem med barn från olika kullar, föräldrar och styvföräldrar, mer eller mindre hårt kopplade till varandra och bildar på så sätt en ny sorts familjeform (Larsson-Sjöberg 2000).

Även om det numera finns många olika familjeformer – kärnfamiljen, styvfamiljen, enförälderfamiljen – står begreppet familj för de flesta människor för något gott och naturligt. Familjer kan se ut på olika sätt, men kvinnor och män definierar fortfarande särskilda aspekter av sitt liv som "familjeliv", och har en önskan om att vara en del av en familj. I familjen finns varma och nära relationer, omsorg och ansvarstagande. Fortfarande ges omsorg inom familjens ram även om ramarna numera kan ha en annan form (Silva & Smart 1999).

Trots att förutsättningarna för familjeliv har ändrats består ändå en önskan om att leva i ett parförhållande. I en etnologisk studie av unga kvinnors syn på moderskap, barn och familj (Brembeck 1998) hade de unga kvinnorna i undersökningen en stark önskan att leva tillsammans i ett parförhållande, att vara mamma, pappa och barn tillsammans i en familj, även om det inte alltid var så deras verklighet såg ut.

Historiskt perspektiv

I ett historiskt perspektiv blir det klart att familjen som social konstruktion är beroende av samhällets utveckling, både socialt och ekonomiskt. Schultz-Jørgensen (1999) menar att den familjeform vi har idag kan sägas ha formats genom tre "revolutioner". Den första ägde rum omkring 15- och 1600-talet, då den lilla, privata familjen skapades. Kärnfamiljen blev då en mera allmän form för samlevnad än storfamiljen, att ha släktingar boende hos sig och leva i en utvidgad familj blev mera sällsynt. Schultz-Jørgensen (a.a.) hänvisar till en ofta refererad forskare, Philippe Ariès (1973), som menar att denna utveckling fick sin fullbordan under 1700-talet då familjerna slöt sig mera samman och omsorgen om barnen blev viktigare. Som en följd av att familjen blev tätare sammansluten tillmättes förhållandet mellan mor och barn en allt större betydelse. Under 1800-talet förstärktes detta förhållande alltmer, den borgerliga könsideologin betonade starkt den nära kopplingen mellan mor och barn.

Den andra revolutionen inträffade under industrialiseringen. Den omdaning av samhället som industrialiseringen innebar fick till följd att familjens funktion som produktionsenhet försvagades och övertogs av funktioner utanför familjen. Ytterligare en effekt av industrialiseringen var att könsrollerna inom familjen blev tydligare. Beck och Beck-Gernsheim (1995) hävdar att könsrollerna har varit industrisamhällets bas. Utan kärnfamiljen hade inte industrialiseringen av samhället varit möjlig, eftersom denna förutsatte att mannens lönearbete understöddes av kvinnans hemarbete. Arbetsfördelningen mellan man och kvinna blev tydligare, mannen blev familjeförsörjare med arbetet förlagt utom hemmet, och kvinnans uppgift blev att stå för skötseln av hemmet och omsorgen av barnen. En sådan arbetsfördelning medförde också att kvinnans roll som mor ytterligare förstärktes, bilden av "den goda modern" blev en del av den samtida familjeideologin (Bäck-Wiklund och Bergsten 1997).

Idealiseringen av moderskapet medförde att kvinnans roll som hustru och husmor betonades i mindre grad, det var hennes uppgift som mor som var den väsentliga (Ohrlander 1992). Även om detta betydde att kvinnan fick en stark position inom familjen, medförde det också att hon, tillsammans med barnen, marginaliserades i förhållande till samhällets produktiva aktiviteter, och i förhållande till lönearbetet. Män och kvinnor fick olika uppgifter – mannen blev *försörjare* och kvinnan blev *omsorgsgivare*. Lönearbetet, och införandet av "normalarbetsdagen", medförde en segregering mellan den marknadsinriktade ekonomiska sfären i samhället utanför familjen, och en tillsynes icke-ekonomisk familjesfär (Ohrlander 1992, Holter och Aarseth 1993, Beck och Beck-Gernsheim 1995).

Den tredje och sista revolutionen kom under 1960-talet, då kvinnorna gjorde sitt inträde på arbetsmarknaden och blev lönearbetare tillsammans med männen. Denna sista "familjerevolution" skapade den postmoderna familjen, där både mannen och kvinnan arbetar utanför hemmet – från en enförsörjarfamilj förändrades familjen till en tvåförsörjarfamilj. Även om både mannen och kvinnan numera ofta är engagerade i aktiviteter utanför familjens ram är det fortfarande så att det inom familjen ges omsorg åt både barn och vuxna.

Man kan säga att när det handlar om begreppet "familj" finns det en motsättning mellan normativa ideal och olika ideologiska perspektiv. När begreppet "familj" används i offentliga sammanhang, i massmedia, i debatter och inom kommersiell reklam, blir "familjen" något av en normativ modell som har motstått förändring. Familjen beskrivs ofta som en enda familjetyper; det finns bara en sorts familj (Makrinioti 1994). Bilden av denna "enda sorts familj" motsvarar oftast bilden av kärn-familjen.

På femtiotalet, när jag själv var barn, fanns en speciell sorts bilderböcker av en då mycket vanlig och populär typ. En av dessa böcker hette "Den lyckliga familjen". Denna lyckliga familj bestod av mamma, pappa och två barn, en pojke och en flicka. Varje morgon vinkade mamman av familjen, pappa gick till sitt jobb och barnen till skolan. Mamma var själv kvar hemma, bilderna visade hur hon städade, diskade och hängde tvätt. På eftermiddagen kom alla hem igen, man åt tillsammans och sedan hjälpte pappa mamma med disken. Då söndagen kom åkte hela familjen på picknick till stranden och när de kom hem åt de rostbiff till middag. Allt var mycket prydligt och välordnat, mamma var nöjd och såg mycket söt ut, pappa var vänlig och glad, och barnen var alltid snälla mot varandra. Så skulle en riktig familj se ut! Det kan finnas anledning att fråga sig om denna arkaiska bild av familjen som en lycklig kärnfamilj fortfarande är en del av föreställningarna om hur en familj skall se ut. Familjens funktion och sammansättning har genomgått kontinuerliga förändringar, men för många människor är fortfarande föreställningen om familjen som begrepp sammankopplad med den "industriella familjen". Mannen står för försörjningen, och kvinnan är den som tar ansvaret för hemmet och barnen. Kristjansson (1995) menar att eftersom flertalet av dem som nu är vuxna vuxit upp i en sådan familj, är det också denna familjetyper de har i tankarna då familjeftåg diskuteras. Den utformning av könsrollerna som var en förutsättning för industrialiseringen är fortfarande mönsterbildande, även om samhället sedan dess har förändrats.

En påtaglig förändring i samhället gäller förvärvsarbete och kön. Även kvinnor riktar sina aktiviteter utåt, mot områden utanför själva familjen. Både män och kvinnor ser sig i större utsträckning som *individer*, istället för att se sig som män och kvinnor med förutbestämda funktioner inom familj och samhälle (Beck och Beck-Gernsheim 1995). I dagens svenska familjer är oftast både mannen och kvinnan lönearbetare. Då båda parter yrkesarbetar utanför hemmet förändras villkoren för arbetsfördelningen, det är inte längre självklart att kvinnan skall ta allt ansvar för omsorgen om barnen och ansvaret för hemanarbetet.

Den postmoderna familjen

Valmöjligheterna och *reflektionen* sägs vara det som främst kännetecknar livet för individerna i den postmoderna familjen. Människans möjlighet att själv påverka sin situation betonas. Berger et al. (1974) menar att framtiden inte längre är förutsägbar, den påverkas av de val vi gör som människor, och av det sätt vi kan hantera de problem vi möter. Vi formar vår *livsplan*, vi har ett ansvar för hur den utformas och hur den påverkar våra liv. *Livsplanen* får därmed en central position i familjelivet:

Livsplanen är totaliteten av alla strategiska tidslinjer, helheten och den integrerade meningen. I det moderna samhället är skapandet av livsplanen ett värde i sig. Dess frånvaro ger ofta anledning till eftertanke. Familjen utgör livsplanens workshop. En stor andel av familjemedlemmarnas samtal är relaterade till livsplanen som därmed ständigt omformas (Berger et al 1974, s 72).

I den moderna familjen betonas intimiteten mellan familjemedlemmarna på ett annat sätt än i den traditionella familjen. Familjelivet blir en frizon där man söker trygghet, och det enda ställe där man får visa sina känslor. Enligt Schultz-Jørgensen (1999) är den postmoderna familjen *en social ram kring ett individualiserat liv*. Samtidigt blir denna familj sårbar, eftersom en sådan organisering av familjelivet förutsätter att det finns ett mänskligt överskott hos familjens individualiserade medlemmar, det går inte längre att lita till en bestämd, fastställd familjestruktur. Det som är mest framträdande i denna modernitetskultur är att "allt är möjligt", det finns inte längre några färdiga föreställningar. Traditionella familjevärderingar knutna till auktoritet och uppfostran gäller inte längre, de räcker inte till för att förstå vad en familj är.

För att förstå familjens speciella koppling både till det sociologiska och det psykologiska området, har Schultz-Jørgensen (a.a.) formulerat en familjemodell som består av tre plan:

1. *Det offentliga familjeplanet* är kopplat till världen utanför familjen, det vill säga hela det materiella underlaget för familjens existens. Om familjemedlemmarna är knutna till många olika arenor utanför familjen, kan det offentliga planet bli oöverskådligt, och det blir nödvändigt med förhandlingar och avtal för att hålla det samman. Det offentliga planet är sårbart, eftersom det hela tiden uppstår nya krav och utmaningar som skall anpassas till familjens struktur, den socialt konstruerad verkligheten behöver oupphörligen uppdateras. Det är här som familjemedlemmarna skapar sitt vardagsliv, med ordning, sammanhang och meningsfullhet.
2. *Det privata familjeplanet* består av gemenskap och rutiner, mönster och händelser som samlar familjen. Här finner familjemedlemmarna trygghet, tillhörighetskänsla och en förnimmelse av att bli villkorslöst älskade. På det privata planet finns en annan acceptans än på det offentliga, i det privata familjerummet uppstår en känsla av ömsesidighet och förtrolighet, en känsla av det som är "speciellt" för just den egna familjen. Schultz-Jørgensen menar att det viktigaste på det privata planet är *tillhörigheten*, och därmed också en rädsla för att mista denna tillhörighet.
3. *Det personliga planet*. Här hämtar familjemedlemmarna styrka, både genom att kunna vara nära andra, och kunna dra sig tillbaka. På detta plan får man vara helt sig själv. På det personliga planet finns en upplevelse av eget värde, känslan av att man betyder något för någon.

Författaren menar att alla tre planen är tätt sammanvävda i alla familjer, och att detta inte är något nytt, historiskt sett. Vad som är nytt är att familjemedlemmarna kan urskilja dessa tre plan, fokusera på vart och ett av dem, och uppleva dem som mer eller mindre åtskilda. Det speciella med beskrivningarna av postmodernt familjeliv är att de visar en särskild form av tvetydighet. Å ena sidan känner familjemedlemmarna att innehållet och ramarna för familjen är något de kan påverka, å andra sidan känner de sig klämda och fastlåsta av dessa ramar. De upplever ett slags frihet som är knuten till val och beslut, och en avsaknad av möjlighet att få det så som man vill ha det. Detta medför att familjelivet är något som man hela tiden förhåller sig till och tänker över. En sådan ständig reflektion kan upplevas som tillfredsställande och utvecklande, men den kan också medföra en känsla av otillfredsställelse och dåligt samvete.

Schultz-Jørgensen menar att alla dessa val och beslut, och försöken att få familjelivet att passa in på alla plan, medför att livet i den moderna familjen blir pressat eftersom förväntningarna på ett meningsfullt innehåll är större än någonsin. Reflektionen kan vara något positivt, men den kan också innebära en känsla av otillräcklighet och missnöje. Känslan av att "allt är möjligt" kan vara frustrerande om inte alla "möjligheter" kan uppnås. Det finns alternativa vägar att välja, och den ständiga reflektionen över livets olika möjligheter kan medföra att familjen som samhällets bas inte längre blir lika självklar.

Omsorg och kön

I en familj ges *omsorg*. Barnen i familjen behöver omsorg för att utvecklas och må bra, hemmet skall skötas, tvätt skall tvättas – alla de vardagliga sysslorna är en del av omsorgen. Även vuxna är i behov av omsorg. För att kunna sköta ett arbete och vara en välfungerande samhällsanpassad individ måste man äta, sova och ha rena kläder. Omsorgen är något vi inte kan leva utan.

Även vår syn på omsorg, och vår föreställning om vem det är som skall utöva densamma, har påverkats av den sociala och politiska utvecklingen. Industrialiseringen av samhället fick, som tidigare nämnts, betydelse för könsrollernas utveckling och för ansvarsfördelningen mellan kvinnor och män, men denna omvälvande förändring fick också en inverkan på moraliska och etiska värderingar. Tronto (1993) visar hur de stora förändringarna också medförde en annan inställning hos människor. Då ekonomisk rationalitet blev en norm för mänskligt liv framträdde *homo economicus*, den beräknande och kalkylerande människan. Tronto (a.a.) beskriver hur samtida tänkare och filosofer kunde känna oro över att "den mänskliga, civila dygden" blev en bristvara – människan blev så rationell och beräknande att goda egenskaper, som omtanke om andra och emotionell förmåga, riskerade att försvinna.

I det samhälle som fanns före industrialiseringen hade "känsla" och "känslsamhet" varit sammankopplat med "män" och "manlighet". Då den mänskliga dygden riskerade att dö ut i samband med ett mera rationellt samhällssystem, fann de debattörer och filosofer som dominerade det diskursiva utrymmet ett sätt att bevara dyg-

den och "den rena moralen". Förmågan att "känna" och vara emotionellt tänkande överfördes till kvinnan, som därmed blev inestängd inom familjens gränser. På så sätt löstes två problem: Dels placerades moraliska uppfattningar inom en institutionell ram, som delvis mildrade uppmärksamheten kring moralens minskade betydelse, dels blev kvinnan inestängd i familjen, och därmed löstes problemet med hennes begynnande frihet och krav på utbildning och eget värde (a.a.)

Att vårda och utöva omsorg är en "känslösam" verksamhet, som följaktligen kom att utövas av kvinnor (a.a.). Man kan säga att det finns två sätt att betrakta föreställningen om "den kvinnliga dygden" i omsorgen: Kvinnor vårdar, därför att det ingår i den kvinnliga naturen att vårda, eller kvinnor vårdar som en följd av könsbundna verksamheter och samhällspositioner (Johansson 1999). Vilket sätt man än väljer, är det ändå ett faktum att det är kvinnor som i huvudsak står för att vårda och ge omsorg. Trots att omsorgen kan betecknas som något livsnödvändigt är själva *omsorgsarbetet* ofta undervärderat. Tronto (1993) menar att omsorgen är undervärderad därför att den sammankopplas med "det privata" och med att vara behövande - i motsats till att vara suverän och självständig. Eftersom det i huvudsak är kvinnor som utför omsorgsarbetet, blir undervärderingen av omsorgen också en undervärdering av kvinnors arbetet, både inom och utanför hemmets gränser.

Fortfarande associeras kvinnor med "känsla", och män med "förnuft" och "rationalitet". Kvinnor anses vara bättre lämpade för "mjuka" områden såsom omsorg om barn och gamla, och män anses mera lämpliga för "hårda" områden, som kräver logik och tekniskt kunnande. Denna "åtskiljandets logik" beskrivs också i Hirdmans modell av genusystemet, där vård är något som utförs av kvinnor, medan ledarskap och makt förknippas med män och det manliga (Hirdman 1990). Även Morgan (1996) pekar på denna skiljelinje mellan rationalitet som ett typiskt manligt drag och känsla som en kvinnlig egenskap. Eftersom könsskillnaderna styr och påverkar processer inom familjen, påverkar denna skiljelinje också vårt sätt att förstå familjeliv.

Kvinnliga och manliga ansvarsområden inom familjen

På 40 och 50-talen utvecklades debatten om relationerna mellan kön, familj och samhälle. Parsons och Bales (1955) representerade en funktionalistisk syn, då de menade att differentieringen av könsrollerna i familjen är ett exempel på en typ av åtskillnad som finns i alla mindre grupper. Mannen tar den instrumentella rollen och kvinnan den expressiva. Denna fördelning av rollerna förklaras med biologiska skillnader; graviditet, amning och vård av spädbarn skapar en naturlig åtskillnad mellan män och kvinnor. Åtskillnaden formas också med hjälp av samhällsstrukturen, mannen blir den som står för försörjningen och kvinnan blir kvar i hemmet där hon sköter omsorgsdelen. En komplementär rollfördelning mellan man och kvinna var viktigt för bibehållandet av en social stabilitet (a.a.). Parsons och Bales har i många sammanhang blivit kritiserade, (Connell 1999, Leira 1989) men deras idéer fick stor genomslagskraft.

Nu känns 50-talet avlägset, nu talar vi om den postmoderna familjen, där både mannen och kvinnan förvärvsarbetar, där även kvinnans aktiviteter riktas mot områden utanför familjen och där individuella önsknings- och behov skall vara möjliga att förverkliga. Tidigare i texten framförs att det i huvudsak är kvinnan som fortfarande står för omsorgsarbetet i familjen. I familjeforskningen beskrivs ofta den postmoderna familjen som en familj där både omsorg och andra aktiviteter förläggs utanför familjen, vilket har medfört en individueringsprocess av familjemedlemmarna. En sådan individueringsprocess bidrar enligt forskarna till en intimisering av familjen, familjens främsta uppgift blir att tillfredsställa de känslomässiga behoven hos dess medlemmar (Holter och Aarseth 1993, Schultz-Jørgensen 1999). Det finns en klar motsättning mellan vad som sägs känneteckna denna postmoderna familj och det faktiska *omsorgsutövandet*. Fortfarande ges en stor del av den omsorg som vi alla behöver inom familjens ram.

Hur ser då vardagslivet ut i svenska familjer? Hur kombineras livet i familjen, ansvar och omsorg för hem och barn, med tanken om att "allt skall vara möjligt"? I samtida undersökningar (Holter och Aarseth 1993, Bäck-Wiklund och Bergsten 1997) som inriktats på frågan om hur paret, mannen och kvinnan, uppfattar livet tillsammans i familjen, blir det tydligt att de flesta par har anammat jämlikhetstanken, och beskriver sitt förhållande som just "jämligt" vad gäller fördelningen av ansvaret för hemarbetet. Då män och kvinnor sedan mera konkret berättar om vad de *faktiskt* tar ansvar för när det gäller hushållsarbete och arbete med barnen, framtonar emellertid ofta en annan bild. Fortfarande är det i de flesta hushåll så att kvinnan har det direkta ansvaret för barn och hemarbete. Även då båda parter förvärvsarbetar är det kvinnan som utför huvuddelen av detta arbete. Ett sådant förhållande kan synas vara oförenligt med de "postmoderna idealen" där allt skall vara möjligt. Kvinnor har många gånger haft förväntningar om ett mera jämligt förhållande, och blir besvikna när de upptäcker att de själva blir så upptagna med ansvaret för hem och barn att inget annat hinns med, medan de upplever att männen tar sig tid till egna intressen och aktiviteter utanför hemmet (Brembeck 1998). Denna bild av kvinnlig besvikelse över utebliven "jämlighet" finns också i Bäck-Wiklunds och Bergstens undersökning (1997), men författarna finner även en omdefiniering av jämlikhetsbegreppet, där jämställdhet mera blir en fråga om effektivitet, rättvisa och autonomi. Kvinnor och män delade ansvaret mera utifrån en effektivitetsprincip än en jämlikhetsprincip. De kvinnor som upplevde att båda makarna tog ett gemensamt ansvar för familjen, ansåg också att kvinnor och män var jämställda, även om inte just hemarbetet var det som fördelades lika. Kvinnorna ansåg att arbetsuppgifterna fördelades efter skicklighet och förmåga, det viktiga var en effektiv hanteringen av hem och hushåll. Begreppet "jämlighet" innebar inte enbart en likadelning av arbetet med hem och hushåll, utan mera en känsla av gemensamt ansvar och tillit mellan makarna.

Frågan om makten inom familjen är också på olika sätt kopplad till könsaspekter. Den som har tillgång till de ekonomiska resurserna är i allmänhet den som också tillskrivs makten i hushållet, i de flesta fall mannen. Emellertid finns det en risk att

frågan om fördelningen av arbete och resurser inom hushållet blir otydlig om beskrivningen av makten förenklas. Eftersom det är mannen som oftast har de största ekonomiska resurserna beskrivs också mannen som den som drar nytta av den ojämlika fördelningen av makten inom hemmet. Ändå är frågan om fördelningen av makt inom hushållet inte enkel. Begreppet "makt" har en koppling till "kön", och maktförhållanden spelar en viktig roll vid skapandet av könsidentiteter, men man kan inte utgå ifrån att parternas relationer inom ett äktenskap/samboförhållande alltid innebär avsaknad av makt för kvinnor och maktfullkomlighet för män, även om de ekonomiska resurserna är ojämnt fördelade. Komplexa blandningar av maktfullkomlighet och maktlöshet utgör viktiga beståndsdelar i konstruerandet av könsidentiteter genom familjerelationer. Mannen som arbetar utanför hemmet, och som är känslomässigt bunden till sin partner, och den hemarbetande kvinnan som klart och tydligt har markerat de områden inom hemmet där hon har både kontrollen och ansvaret, kan vara exempel på att frågan om maktförhållanden inte enbart är en fråga om vem som har de ekonomiska resurserna (Morgan 1996).

Även Holter och Aarseth (1993) pekar på de komplexa maktförhållandena mellan kvinnan och mannen i ett hushåll. I många fall kan det vara kvinnans arbete som skapar mannens möjlighet att vara resursstark, eftersom det är detta arbete som gör det möjligt för mannen att arbeta utanför hemmet. Ändå menar författarna, liksom Morgan, att arbete och ekonomiska resurser inte med självklarhet är de enda faktorer som präglar maktförhållandet mellan kvinna och man. Många män kan känna att det är kvinnan som är "experten" på hemarbetet, det är hon som har överblicken och vet vad som skall göras i hemmet. Detta kan vara en ordning som passar båda parter på så sätt att kvinnan får en grund för makten i hemmet, och mannen får en anledning att lämna över ansvaret för barn och hem till kvinnan. För de män som vill vara delaktiga i omsorgen kan förhållandet att kvinnan ses som "expert" däremot innebära att de får svårare att ta del i vården av barn och hem. Liknande åsikter framför även Einarsdóttir (1999), som menar att kvinnans position som ansvarstagare i hushållet inte måste vara beroende av att det är mannen som har makt och resurser, utan också kan komma "inifrån", från kvinnans egen uppfattning om kultur och tradition. På så sätt vidmakthålls gamla och invanda strukturer i familjen.

Holter och Aarseth menar att det försiggår ett samarbete mellan mannen och kvinnan när det gäller kvinnans förmodade underordning och maktlöshet, och mannens utnyttjande av kvinnans arbete för egen vinning och egen karriär. Här använder de sig av Tordis Borchgrevinks (1987) analys, som går ut på att "*kön bör tolkas som ett förhållande av ömsesidig erkänsla där parterna "byter" skenbart icke-konvertibla storheter*" (s 152 a.a.) Kvinnans bidrag till mannen beskrivs där som *en gåva*, en kärleksgåva som kvinnan ger till mannen därför att hon själv önskar göra så. Begreppet "kön" uppstår och formas i samarbetet mellan man och kvinna, både i kärlek och arbete.

Holter och Aarseth använder *gåvan* som en symbol för att analysera familjesfärens logik. De utvecklar *en teori om gåvor*, ett speciellt gåvoförhållande som de kallar *fokala förhållanden*. Gåvoförhållandet förklaras på följande sätt: Det arbete som

utförs inom familjens sociala ram, kan både definieras som ett "nyttigt" arbete och som ett arbete som görs av kärlek. Det som är nyttigt och ekonomiskt värdefullt med kvinnans arbete i familjen har ofta osynliggjorts, och kvinnans arbete framträder som en gåva, något som kvinnan ger utan tanke på egen nytta. Här menar man inte en "gåva" som den framställs i vår kultur, utan snarare en form för ömsesidighet. En gåva är något som inte ställer villkor, att ge är frivilligt, men samtidigt obligatoriskt.

Man är förpliktigad att ge, att ta emot och att återgälda en gåva. Genom de olika formerna av gåvoutväxling upprättas inte bara en ekonomisk gemenskap baserad på ömsesidigt beroende, utan även en moralisk och känslomässig gemenskap (a.a.s 120).

Författarna menar att det moderna i familjen ger, ger hon obetingat, och familjerelationerna upphör inte om inte gåvan återgäldas. Moderns gåva sätts i samband med hushållet och med en teori om *centrerad gåvoutväxling*, som de kallar för *fokalitet* eller *fokal ömsesidighet*. Vid en centrerad gåvoutväxling går inte gåvorna bara från givare till mottagare, utan de flyter in till ett centrum, för att sedan fördelas i gruppen. Det finns ett spänningsförhållande mellan *centret* och *periferin*, där det kvinnliga kopplas samman med centret, och det manliga med periferin. Modern framträder som någon som hela tiden ger utan en tanke på att få något i gengäld, gåvan representerar total hängivelse och inlevelse från moderns sida. Genom sin *centrumposition* kan också modern framstå som ett "orakel", hon är den som vet hur alla mår och hur alla har det.

Det gåvoteorin tillför när det handlar om perspektiv på relationer inom familjen, är att kvinnans betydelse som innehavaren av centrumpositionen betonas. Kvinnan blir den som ger, det är hon som fördelar gåvorna. Att inneha centrumpositionen, att vara en givare, upplevs som tillfredsställande. Kvinnan är den som skapar familjegemenskapen, det är hon som har överblick och tar ansvar för att alla i familjen mår bra. I och med detta får hon en maktposition i familjen, det är hon som har den egentliga kontrollen över hur familjen fungerar. Att analysera fokala förhållanden, istället för att fokusera på det kvinnliga och manliga, kan skapa en förståelse av de konflikter som uppstår då män skall träda in på traditionellt kvinnliga områden. Det är inte alltid självklart för kvinnan att dela centrumpositionen med mannen (a.a.).

Holter och Aarseth finner att flera av de män de intervjuat beskriver kvinnan som stark och dominerande, även om det varit fadern som haft de materiella resurserna. I många familjer utgör motsättningen mellan en kvinnlig centrumposition och en manlig periferposition ett fastlagt mönster som blir strukturerande för familjeförloppet och som kan gå igen i generationer.

Som tidigare nämnts, är ett av kännetecknen för moderna familjer en intimisering av familjelivet, de känslomässiga relationerna inom familjens ram får en stor betydelse. I detta sammanhang blir kvinnans plats i centrum viktig. När kvinnan ger sin "gåva", skapar hon något som är större, hon skapar gemenskapen i familjen. Detta gör hon genom att vara den som ger och tar ansvar, det är kvinnan som har överblicken och håller samman aktiviteterna i familjen. Gåvoömsesidigheten beskrivs

som "en god cirkel". När gåvan används, växer den och skapar ett *överskott* som blir utgångspunkten för andra gåvor (a.a.).

Även Ribbens-McCarthy m.fl. (2000) beskriver kvinnans position i familjen på ett liknande sätt. Kvinnorna i deras undersökning tolkade sin uppgift som att vara "den som tar ansvar", och skapar en stark familjeenhet. För att kunna utföra denna uppgift krävdes att kvinnorna utförde ett känslomässigt arbete, att de kunde hantera relationerna i familjen samt även att de hade en god organisationsförmåga. Männerna tolkade sin uppgift mera i termer av att ha auktoritet och kontroll, och att vara ansvariga för familjens försörjning.

Medlemmarna i den postmoderna familjen är med all sannolikhet inte någon homogen grupp, olika familjer har olika sätt att organisera sitt vardagsliv. Ändå ger resultaten från de här redovisade undersökningarna och de åtföljande resonemangen några svar på frågan om hur ansvarsfördelningen kan se i ut dagens familjer. Då män och kvinnor tillfrågas om hur de fördelar ansvaret för hem och barn, finns det en skillnad mellan utsagorna och verkligheten. När kvinnorna och männen i Bäck-Wiklunds och Bergstens undersökning *talade* om hur de utformat sin livsplan var det på ett könsneutralt och gemensamt sätt, men i *det praktiska arbetet* i familjen förverkligades livsplanen på ett sätt som var mera traditionellt och könsspecifikt. Även Shultz-Jørgensen (1999) beskriver hur intervjuade par uttrycker sig på ett liknande sätt; tanken om en lika fördelning av hemarbetet mellan man och kvinna har fått stor genomslagskraft i talet om vardagslivet men mindre genomslagskraft i det praktiska arbetet.

I Bäck-Wiklunds och Bergstens undersökning från 1997 visas på tydliga skillnader i mäns och kvinnors ansvar för hem och barn. I de undersökta familjerna fanns två övergripande ansvarsområden; det *ekonomiska ansvaret* och *omsorgsansvaret*, och två övergripande arbetsområden; *lönearbete* och *omsorgsarbete*. Alla kvinnor i undersökningen menade att det var de som hade huvudansvaret för arbetet med hemmet och barnen. Männerna upplevde att de hade huvudansvaret för ekonomin. Trots att båda ansåg sig vara lönearbetare, och båda bidrog ekonomiskt till familjens försörjning blev ändå hemmet kvinnans huvudansvar och försörjningen mannens.

Sammanfattningsvis kan man säga att omsorgsarbetet i familjen till största delen fortfarande utförs av kvinnan, jämlikhetstanken manifesterar sig mera i ord än i handling. Kvinnan är också den som tar ansvaret för arbetet med hem och barn, i och med att det oftast är hon som finns i centrum av familjen och därmed också har en överblick över familjens aktiviteter. Då vardagslivet har organiserats med utgångspunkt från ett gemensamt ansvarstagande av de samlade arbetsuppgifterna och åtaganden som ingår i familjelivet, verkar kvinnorna också vara nöjda med att ha huvudansvaret för hem och barn. Positionen i centrum ger också kvinnan en form av makt och kontroll över familjelivet.

Perspektiv på föräldraskap

Begreppen "barn" och "familj" är intimt sammankopplade. Barn har en viktig roll, när man tänker på familjen som "prototyp". Barn representerar känslor, värme och kärlek, som kan sägas höra samman med begreppet "familj". På så sätt kan man säga att barndomen "representerar det fundamentala ideologiska temat i främjandet av familjen som ideologi och i konstruerandet av "mönsterfamiljen" (Makrinioti 1994 s 270).

Barns utveckling och föräldrars ansvar

Under 1900-talets första decennier blev barnet och barndomen ett objekt för nya vetenskaper, såsom pedagogik och psykiatri. En intensiv debatt fördes om familjens roll som uppfostrare. De som i huvudsak deltog i debatten var inflytelserika personer ur samhällets ledands skikt, såsom präster, läkare och författare. Det fanns en allmän förhoppning om att bildning, kunskap och en praktisk och ändamålsenlig politik skulle förbättra förhållandena i samhället. Särskilt fokuserade man på barns uppväxtvillkor. De nya kunskaperna gav en ökad psykologisk förståelse av barn och en insikt i betydelsen av goda förhållanden under tidiga barnaår. Som tidigare nämnts i kapitel 2 förändrades också tanken om hur problemen i samhället skulle lösas – från ett kollektivt perspektiv där samhället sågs som ansvarig, till ett mera individuellt perspektiv där ansvaret låg på individen själv. Föräldrars, särskilt mödrars, roll som uppfostrare förstärktes, det var föräldrarnas uppgift att se till att barnet utvecklades till en god samhällsmedborgare som vuxen. Bland annat avspeglades detta i lagstiftningen inom den sociala barnvården, där lagens intention var att se till att föräldrar tog ansvar för sina barn på "rätt sätt", så att deras utveckling inte äventyrades.

Industrialiseringen och den ekonomiska utvecklingen i samhället bidrog också till en förändrad syn. Barnet sågs inte längre som en ekonomisk tillgång för familjen, barn hade inte längre någon "nyttig uppgift" såsom fallet var då familjen fungerade som produktionsenhet. Det blev viktigare än det varit under tidigare perioder, då den agrara kulturen dominerat, att de barn som växte upp fostrades till disciplinerade och dugliga arbetare (Halldén 1992, Ohrlander 1992, Börjeson 1995, Peterson 1995).

En faktor som kan sägas "förstärka" ansvaret, är också den valmöjlighet som numera finns; att leva med eller utan barn. Då barn är ett resultat av föräldrarnas val måste föräldrarna också ta ansvar för barnets utveckling. Det är föräldrarna som skapar barnet och barnets framtida möjligheter (Dencik 1987). Föräldraskapet innefattar alltså yttre krav från samhället att uppfostra barnen till goda medborgare, och också inre krav som handlar om att vara goda föräldrar och att förstå sitt barns behov och önsknigar (Bäck-Wiklund och Bergsten 1997).

I två undersökningar om föräldrar och barn, Halldén 1992 och Bäck-Wiklund och Bergsten 1997, kan man se två huvudlinjer i hur föräldrar tänker kring sina barns uppfostran: *Barnet som projekt* och *barnet som varande*. Halldén menar att dessa två huvudlinjer hänger samman med olika tidsuppfattningar. *Barnet som projekt* innebär att barnet ses som en *bärare av framtiden*. Detta synsätt är kopplat till en

lineär tidsuppfattning där framtiden ses som något som planeras och som man genom denna planering har möjlighet att styra. *Barnet som varande* är kopplat till en *cyklisk tidsuppfattning*, barnets utveckling ses som påverkad av inre bestämmelser som inte omvärlden kan ändra på. Bäck-Wiklund och Bergsten menar att det i de småbarnsfamiljer de intervjuat i första hand är mödrarna som talar om barnet som *ett projekt* i den meningen att det är föräldrarnas ansträngningar som medverkar till skapandet av barnet, och att barnets utveckling är deras ansvar. Männen ser oftare barnet som *"i vardande"*, hur barnet utvecklas uppfattas som mera beroende på barnets inre krafter.

Till barnet kopplas också förväntningar om känslomässig tillfredsställelse. Barnet representerar motsatsen till den effektivitet och rationalitet som krävs av vuxna människor i det högt industrialiserade samhället. Barnet står för det som är naturligt, tillsammans med barn får man visa känslor och ta fram sidor hos sig själv som annars måste döljas och som inte har någon plats i ett rationellt samhälle. Att få leva tillsammans med barn kan innebära att livet får en ny mening, det kan till och med bli själva kärnan i den privata delen av livet (Beck och Beck-Gernsheim 1995).

"Committing yourself to a child means contradicting the cognitive side of life, and finding a living counterweight to all that souldestroying routine" (a.a. s 106).

Ungdomsforskaren Ziehe menar att föräldrars förhållningssätt till barnen både kan tolkas som en projektföreställning och en önskan om förlängd symbios. Föräldrar har stora förväntningar på att deras barn skall ge dem känslomässig närhet, och de har förhoppningar om att deras barn skall förverkliga det de själva önskat åstadkomma, men inte mäktat med. Även Ziehe menar således att föräldrar har föreställningar om att det är de som skapar barnen och barnens framtid. *"Barnets representation tycks alltså ha hunnits upp av den moderna myten om obegränsad formbarhet"* (Ziehe 1986 s 79). Med föreställningen om att man som förälder har ett stort ansvar för hur barnen utvecklas följer också en rädsla för att misslyckas.

I en nyligen utförd engelsk undersökning (Ribbens-McCarthy m.fl. 2000) visas hur de intervjuades moraliska förståelse av föräldraskapet skapas av de sociala konstruktionerna av *barn* och *vuxen*. De intervjuade mödrarna och fäderna uttryckte alla ett *"allmänt moraliskt imperativ"* om att det är vuxnas uppgift att ta ansvar för de barn som de har i sin vård, barnens behov skall alltid sättas främst. Att kunna göra detta moraliska val ingår i själva vuxenbegreppet. På motsvarande sätt är man följaktligen inte fullt ut en vuxen person om man inte förmår att göra ett sådant val. Föräldrar som enligt de intervjuades uppfattning inte satte barnens behov främst, beskrevs som ansvarlösa och *"icke-vuxna"*.

Sammanfattningsvis kan man säga att barns utveckling ses som föräldrars ansvar, det är föräldrarna som *"skapar"* barnet, samtidigt som barnet också ger föräldrar möjlighet att ge och få tillbaka känslor av närhet och samhörighet.

Barn som livsplan

Holter och Aarseth (1993) menar att barnet är centralt då kvinnor och män beskriver sina liv. Barnet ses som "den förnämsta gåvan". Även Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) fann att det var barnet som var i fokus för kvinnors och mäns *livsplaner*. Barnet var det som gav mening och sammanhang i tillvaron. Familjen blev viktig för att kompensera förlusten av meningsskapande ramar i samhället, och barnet blev styrande för den processen.

När en man och en kvinna bestämmer sig för att få barn tillsammans, finns det ofta flera olika motiv bakom detta beslut. Helena Willén (1994) skiljer på *yttre* och *inre* faktorer. Exempel på yttre faktorer kan vara ett socialt och normativt tryck på paret då äktenskapet har varat ett tag. En annan faktor, som kanske påverkar kvinnor i högre grad än män, är "den biologiska klockan" - då 30-årsgränsen är passerad blir många på det klara med att den fertila perioden har ett slut, och att beslutet om "barn eller inte barn" inte längre kan skjutas upp på obestämd tid. Inre faktorer handlar om identitetsfrågor - när man får barn kan man inte själv vara barn längre, barn ger en vuxenidentitet i föräldraskapet. Att få barn kan också innebära att man får ett närmre förhållande till sin familj och sin släkt, barnet blir en bärare av traditioner in i framtiden (a.a.). Barn är också en källa till glädje, stimulans och kärlek, och kan stärka de känslomässiga banden till partnern. Till barnet knyts också förhoppningar om att få en tillhörighet, att få en nära relation till ett barn blir att sätt att skapa ett meningsfullt liv.

Beck och Beck-Gernsheim (1995) för också fram klassperspektivet när det gäller önskan om att leva med barn. De hänvisar till två studier (Höplinger 1984 och Wahl 1980), där resultaten visar att särskilt människor med arbetarklassstillhörighet ansåg att barnen var det viktigaste i livet, till och med livets mening.

Barnet är ett projekt som inte kan överges, i den bemärkelsen kan barnet sägas vara antimodernt. Barnet är beroende av föräldrarna, och begränsar föräldrarnas val och självständighet. Samtidigt är barnet också ett "görbarhetsprojekt", och i den bemärkelsen också modernt. Barnet kan utvecklas på olika sätt, "allt är möjligt", och det är föräldrarna som har ansvaret för att utvecklingen äger rum på bästa möjliga sätt (Bäck-Wiklund och Bergsten 1997).

Moderskap och faderskap

Föräldraskapet som fenomen kan inte sägas vara ett könsneutralt begrepp. Tvärtom, när barnen kommer blir innebörden av begreppet "kön" tydligare. Förhållandet mellan kvinna och man förändras, barnet får en stor betydelse för hur paret organiserar sin tillvaro. Det går inte längre för de båda parterna att enbart agera för sina egna intressen (Holter och Aarseth 1993).

Hanne Haavind (1987) menar att föräldraskapet konstrueras utifrån den kultur vi lever i, mödrar och fäder får olika sätt att relatera till sina barn:

Äktenskapet är ett kulturellt arrangemang som gör kvinnor och män till olika slags föräldrar. Den interaktion de har med sina barn är inte likadan, eftersom det sammanhang den ingår inte är likadant (a.a. s 279, min översättning).

I studier om parförhållanden och vardagsliv framkommer att även par som tidigare tyckt att de haft en arbetsfördelning där båda tagit i stort sett samma ansvar för hem och hushåll upplevde en skillnad i förhållandet när de fick barn. Den könsspecifika uppdelningen av ansvar och arbete verkade också bli mera traditionell ju fler barn som föddes i familjen (Holter och Aarseth 1993, Bäck-Wiklund och Bergsten 1997). Barnet ger kvinnan en könsmissig plattform. Flera av kvinnorna i Holters och Aarseths undersökning berättade om hur likadelningsprocessen blev mera komplicerad efter att barnet kommit. Kvinnan fick genom moderskapet en *översynsposition* i hemmet, det var hon som kom att bli centrum i familjen.

Att det just är mödrar som känner sig ha ansvar för barns utveckling har sin grund både i den historiska utvecklingen av förhållandet mellan föräldrar och barn, och i psykologiska teorier. Som tidigare nämnts skapades redan under 1700-talet bilden av mannen som representant för förnuft, kontroll och ekonomi, och kvinnan som representant för omvårdnad och barns behov. Barnet blev kvinnans ansvar, att vara en god mor blev kvinnans främsta uppgift. Föreställningen att modern skulle ge upp allt för barnen var mest extrem under efterkrigstiden, i slutet av 40-talet och 50-talet. Kvinnor uppmanades att ge upp egna nöjen och ambitioner för barnens bästa och för sitt eget bästa (Brembeck 1998).

Synen på modern som särskilt ansvarig för barnens framtid, förs också fram i utvecklingspsykologiska teorier som betonar barndomens betydelse. Barndomen ses som en avgörande period för hela livet, och barns erfarenheter under de första åren som avgörande för hela deras framtid, som roten för allt ont och allt gott. Särskilt har ett sådant budskap förmedlats till mödrarna (Kristjansson 1999). Genom dessa teorier blev barndom och barns behov starkt kopplade till hur kvinnor förstår moderskapet (Elwin-Nowak, 1999).

De utvecklingspsykologiska teorierna har haft, och har fortfarande, en stor betydelse för hur vi uppfattar barns behov och hur dessa behov skall tillfredsställas. Kunskaperna är viktiga och har medfört en större förståelse för barns situation. Emellertid kan man nog säga att deras fokusering på betydelsen av *en* vårdare, i de allra flesta fall modern, har medfört att många kvinnor känt sig skuldtyngda, och känt sig oförmögna att leva upp till de krav som ställs på en god mor. Fokuseringen på *en* vårdare medförde också att fädernas relation till barnen sågs som mindre betydelsefull under barnets första år.

Även Einarsdottir (1999) pekar på den förändring som föräldraskapet innebär. När paret får barn uppstår i familjen *en inre kärna*, som kräver ett annat slags språk och ett annat engagemang. Efterson modern oftast är den som har en nära relation till barnet (enligt Einarsdottir), är det också hon som får en förståelse av det nya området, familjens inre kärna. Einarsdottir har använt Holter och Aarseths *gåvoteori* då hon analyserar familjen. Följande modell beskriver familjedynamiken, hur olika former av samspel och ömsesidighet är knutna till familjens inre kärna:

	Frivillig central position	Påtvingad central position
Kvinnan (mannen) administrerar familjens centrum.	1. Integrerad moders- (eller faders-) centrerad familj. (Gåvologik, man ser familjen som ett åtagande)	2. Distingerad moders- (eller faders-) centrerad familj. (Tvång, yttre och inre tryck)
Båda makarna/ingen av makarna administrerar familjens centrum.	3. Delat familjecentrum (Solidaritet, ömsesidighet)	4. Man undviker familjens centrum. (Tävling, byteshandel)

1. *Integrerad moders (eller faders-) centrerad familj.* I denna typ av familj har makarna en traditionell fördelning av hushållsarbetet. De lever i komplementära världar. Kvinnan har en central position. I en sådan familj finns en gåvologik och en generositet. Genom sin centrumposition fördelar kvinnan gåvorna, och då gåvorna används skapas ett *överskott*, som ger underlag för nya gåvor. Överskottet produceras genom att kvinnan ger omsorg till alla i familjen, och genom att hon är tillfredsställd med att kunna ge denna omsorg.
2. *Disintegrerad moders (eller faders-) centrerad familj.* I denna typ av familj finns det öppna eller dolda skillnader mellan vardagslivets organisation och centrumpersonens önskemål. Tysta eller uttalade anklagelser, tävling och förtryck är nyckelord för denna familjetyp
3. *Delat familjecentrum.* En familj med ett delat familjecentrum kännetecknas av samarbete och gemensamt ansvar. Detta är den enda typ av familj där det existerar vad Einarsdottir kallar för *husmän*, det vill säga män som också är involverade i familjens inre kärna, män som tar ansvar både för hemmet och barnen.
4. *Undvikande av familjens centrum.* I en sådan typ av familj finns det en konflikt mellan hem och arbete. Det kan också vara så att hemlivet upplevs som tråkigt. Yrkeslivet blir det som upplevs som viktigast, familjens "hjärta" befinner sig utanför hemmet.

Gåvologiken blir mest framträdande i den integrerade moderscentrerade familjen, där makarna har en traditionell fördelning av arbetsuppgifterna i hemmet. I de traditionella familjerna är kvinnan den som självklart finns i familjens centrum, den som skapar *det känslomässiga överskottet* som krävs för att familjemedlemmarna skall få sina behov tillfredsställda.

Emellertid finns det modern forskning som visar på att då män engagerar sig i vård av barn och hushållsarbete, kan centrumpositionen bli delad. Coltrane (1996) beskriver hur män som deltog på samma villkor som kvinnor i vården av barn och i skötseln av hemmet, fick en annan sorts medvetenhet och ett annat sätt att tänka kring frågor som rörde omsorg om barn och hem. Männerna blev mera "lika" kvinnorna i sitt sätt att tänka, de fokuserade mera på barnen och deras behov, vilket hade

en positiv inverkan på parförhållandet och på familjelivet. Då både mannen och kvinnan är engagerade i omsorger om barn och hem, blir centrumpositionen i familjen inte enbart kvinnans, utan denna position delas med mannen. Män som tog del i barnens vård kom också att göra mera hushållsarbete. Medvetenheten om vad som behövde göras, och viljan att utföra detta, ökade i takt med att männen blev mera engagerade i föräldraskapet. Flera män i Coltranes undersökning menade också att de hade mognat och utvecklats genom sitt faderskap (a.a.).

Om männen i Holters och Aarseths undersökning jämförs med männen i Haavinds undersökning från 1982, kan man se en förändring i männens inställning till familj och barn. *Mannen önskar inte längre ha familj, han vill vara familj* (a.a. s 171). Även Plantin och Månsson (1999) beskriver hur familjen blir det gemensamma målet även för männen.

Uppenbarligen har det skett ett ideologiskt skifte hos många män, det finns en vilja att orientera sig in mot familjens centrum. Vägen dit går huvudsakligen genom barnet, det är ansvaret för barn som männen främst vill dela med kvinnorna. För männen blir barnet någonting som representerar "det nya", genom barnet finner männen ett nytt sätt att förverkliga sig själva, som en kontrast till det mera traditionellt manliga sättet att finna tillfredsställelse och självförverkligande i arbetslivet. Barnet blir ett sätt för mannen att också finna plats i familjens centrum, i den "fokala positionen", han blir inte längre enbart en försörjare, utan en familjefar.

Sammanfattningsvis kan män säga att även om familjen har genomgått många förändringar under det sekel som just passerat, har de könsrollmönster som skapades genom industrialiseringen fortfarande en genomslagskraft. De "traditionella" könsrollmönster som då formades, med kvinnan som i huvudsak ansvarig för hemmet och barnen, och mannen som försörjare, lever på många sätt kvar än idag, även om både kvinnor och män numera är lönearbetare. Den omsorg som ges i hemmet, ges huvudsakligen av kvinnor, och det är kvinnan som genom sin position i centrum av familjen också har ansvaret för att vardagslivet i familjen skall fungera. Även par som tidigare tyckt sig ha en jämlik ansvarsfördelning, finner att det blir kvinnan som tar det största ansvaret för hemarbetet då de blir föräldrar.

Att ha barn som livsplan är något som gäller för många par i de undersökningar som redovisas i kapitlet. Barn ger sammanhang och mening i tillvaron, föräldraskapet blir en sammanhållande faktor. I den postmoderna familjen, som sägs ha som sin huvudsakliga uppgift att tillfredsställa de känslomässiga behoven hos dess medlemmar, kan en sådan sammanhållande faktor upplevas som väsentlig. Då så många av människans behov tillfredsställs utanför familjen blir barns funktion som "känslomässigt kitt" betydelsefull. Utan barn kan livet kännas tomt.

5 Studiens uppläggning och genomförande

Kombination av kvalitativ och kvantitativ metod

Då arbetet med studien inleddes, uppkom frågan vilka metoder som bäst skulle tjäna studiens syfte; att inhämta kunskap om fosterfamiljer, och hur relationerna i dessa familjer påverkas av fosterföräldrauppdraget. Själva forskningsfrågan implikerade ett behov av olika slags kunskap. För att få en bild av fosterfamiljers levnadsförhållanden, och vad som i övrigt kan karaktärisera en sådan familj, behövdes en övergripande kunskap som lämpligast kunde erhållas genom att tillfråga ett större antal fosterfamiljer. För detta ändamål valdes därför att göra en enkät, där fosterföräldrar svarade på frågor om sin sociala situation, sitt vardagsliv och sitt fosterföräldraskap.

Emellertid fanns det ett behov av att också inhämta en mera fördjupad kunskap om fosterfamiljers liv, en kunskap som innefattar fosterföräldrarnas egna tankar, upplevelser och synpunkter. För att erhålla fördjupad kunskap om hur det påverkar en familj att ta emot ett barn som fosterbarn, och hur paret själva resonerar om hur de upplever sitt fosterföräldraskap, är den kvalitativa forskningsintervjun en lämplig metod. Kvale (1997) menar att fördelen med kvalitativa intervjuer är att forskaren med ett sådant intervjusamtal kan få kunskap om människors uppfattningar om ett ämne, och "ge en bild av en mångsidig och kontroversiell mänsklig värld".

Den kvalitativa forskningsintervjun söker förstå världen ur de intervjuades synvinkel, utveckla innebörden av människors erfarenheter, frilägga deras livsvärld före de vetenskapliga förklaringarna (Kvale 1997).

Enligt Burgess (1984) bör forskare vara flexibla och välja ut olika metoder som kan passa till den sorts forskning han eller hon ämnar utföra. I studien kombineras två typer av metoder, kvantitativ i enkäterna och kvalitativ metod i de intervjuer som gjorts. Meningarna är delade när det gäller en sådan kombination av metoder. Somliga forskare menar att metoderna endast kan användas var för sig. Andra, t.ex. Denzin (1970) menar att en kombination av metoder ökar validiteten i ett projekt. I denna studie har båda metoderna använts för att på bästa sätt nå fram till syftet; att beskriva fosterfamiljen och dess inre liv. Intervjuer och enkät är lika viktiga för att nå detta syfte, även om de representerar olika sätt att närma sig området.

Att inom forskningsprojekt använda sig av fler metoder, är en form av "triangulering". Termen är hämtad från läran om navigation, där den beskriver hur två eller flera källor används för att erhålla en mångsidig bild av en fixerad referenspunkt. Denzin (1970) menar att triangulering inte bara innefattar metoder och data, utan även forskare och teorier. Efter hand har triangulering kommit att betyda att forskare

ren använder mera än en metod, och mera än en typ av data. För att kunna använda flera olika metoder krävs det att syftet är det samma, att de skilda metoderna inriktar sig mot samma mål (Brannen 1992). Enligt Bryman (1992) är det emellertid inte helt oproblemiskt att kombinera kvantitativa och kvalitativa metoder, det är inte självklart att en sådant kombination med nödvändighet ökar validiteten i en studie.

Det faktum att kvantitativa metoder betonar orsaksammanhang, variabler, och förstrukturerat närmande, medan kvalitativa metoder betonar "beforskades" perspektiv, processer och sammanhang, medför att resultaten kanske inte kan jämföras så som förespråkare för triangulering menar (a.a. s 64, min översättning).

Till exempel kan det vara svårt att veta hur man skall tolka resultaten om inte respondenternas svar är likartade i den kvantitativa och kvalitativa metoddelen. Det finns en tendens att forskare litar mera på sina kvalitativa resultat än på sina kvantitativa data, eftersom forskaren kommer närmare "de beforskade" när det handlar om den kvalitativa datainsamlingen.

Dessa tankar kan vara viktiga att ha i åtanke då resultaten från studien analyseras. I studien har en *metodtriangulering* använts, både kvantitativ och kvalitativ metod har haft lika stor betydelse. När det gäller tolkningar av data har det, enligt min mening, givit en bred och fördjupad kunskap att kombinera de båda metoderna. Frågorna i enkäter och intervjuer täcker samma frågeområden, och det har varit en klar fördel att kombinera svaren från enkäten med intervjuutsagorna. I de allra flesta fall har de fosterföräldrar som svarat på enkäterna och de som blivit intervjuade beskrivit fosterföräldraskapet på ett likartat sätt. Det förhållande som Bryman (a.a.) beskriver ovan, att svaren pekar åt olika håll, återfinns sällan i studien, därför finns det anledning att påstå att kombinationen av kvantitativ och kvalitativ metod har bidragit till att öka studiens validitet och reliabilitet.

I texten redovisas resultaten av enkäten och intervjuerna parallellt. Oftast inleds redovisningen kring ett specifikt frågeområde med resultaten från enkäten, det vill säga resultaten redovisas i form av tabeller. Därefter redovisas resultaten från intervjuerna, med citat från intervjuutskriften.

Referensgrupp

Då arbetet med studien startades 1997, bildades en referensgrupp bestående av 10 tjänstemän från den kommunala socialtjänstens familjehemsvård i Göteborg. Övriga kommuner representerades av en tjänsteman från dåvarande Bohuslandstinget¹. Från och med senare halvan av 1998 har även en av länsstyrelsens konsulenter deltagit i referensgruppens arbete.

---

¹ Bohuslandstinget finns inte längre, Bohuslän ingår numera i Västra Götalandsregionen.

Samarbetet med referensgruppen har varit viktigt för studiens genomförande. Gruppens medlemmar har varit engagerade och fortlöpande delat med sig av sin kunskap och erfarenhet. De kommentarer och synpunkter som givits har varit av stor betydelse för hur arbetet med studien har utformats. Gruppens medlemmar har också kontinuerligt varit delaktiga i diskussioner om analys och tolkning av resultaten.

Dessutom har referensgruppens roll som förmedlare av adresser varit viktig. Referensgruppens medlemmar har tillhandahållit listor med förteckning av alla familjehem, dessa listor har sedan använts vid utskick av frågeformulären. Gruppen har även varit behjälplig med förmedling av adresser till de intervjuade familjerna (en mera detaljerad beskrivning av tillvägagångssättet ges längre fram i kapitlet).

Materialinsamling

Målpopulation

Det empiriska underlaget i studien grundar sig på material insamlat genom en enkät som skickats ut till 550 fosterföräldrar, samt på intervjuer gjorda med 17 fosterföräldrar. I Göteborgs kommun är fosterbarnsvården uppdelad på fem olika enheter, som vardera ger service åt ett antal stadsdelsnämnder i form av placeringar av fosterbarn och rekrytering och utbildning av familjehem. De fosterföräldrar som deltar i studien har barn placerade från de fem skilda familjehemsenheterna i Göteborgs kommun, samt från Härrydas, Kungälv, Mölndals, Partilles och Uddevallas kommuner. Syftet med att välja ovanstående kommuner var att olika typer av kommuner skulle vara representerade i studien. Göteborgs kommun är en storstadskommun, med en sådan kommuns speciella struktur och problem. Härryda, Mölndal och Partille ligger nära Göteborg, och även om de är självständiga kommuner, kan man säga att de präglas av närheten till en storstad. Kungälv och Uddevalla är mindre städer, och har inte samma karaktär av förort som Härryda, Mölndal och Partille. 82% av de fosterbarn som är placerade i de familjer som ingår i studien kommer från Göteborgs kommun, och 18% från övriga kommuner.

Det är inte möjligt att svara på frågan om dessa västsvenska kommuner är representativa för alla kommuner i Sverige när det handlar om fosterbarnsvården. Någon övergripande jämförelse mellan svenska kommuner finns inte. Det närmaste man kan komma en sådan jämförelse är en sammanställning av uppföljningar på länsnivå som 1995 gjordes av Socialstyrelsen. I denna sammanställning framträder Göteborgs kommun och även andra västsvenska kommuner på ett positivt sätt. Exempelvis fanns det i Göteborgs kommun barnavårdsutredningar i alla akter, och behandlingsplan i flertalet akter, vilket inte alltid var fallet i andra kommuner. Familjehemsutredningar fanns i samtliga granskade ärenden, och familjehemmen fick minst två besök per år. Göteborgs kommun och andra västsvenska kommuner utmärkte sig också genom att samtal med barnen alltid gjordes enskilt, vilket bekräftades av akterna. Särskilt denna sistnämnda faktor skilde de västsvenska kommunerna från många andra svenska kommuner, där enskilda samtal med fosterbarnen inte förekom i sam-

ma utsträckning. Sammanfattningsvis kan man säga att resultaten från sammanställningen visar att fosterbarnsvården i Göteborg med omnejd kan tänkas ha bättre förutsättningar än i andra kommuner i Sverige, även om det är omöjligt att dra några generella slutsatser. Resultaten från uppföljningen kan ändå vara värda att ha i minnet under den fortsatta läsningen av avhandlingen.

De fosterföräldrar som deltar i studien har således barn placerade från kommuner i Göteborg och Bohuslän, men det betyder inte att fosterfamiljerna själva bor inom detta område. Fosterfamiljer bor oftast på mindre orter, i enkätmaterialiet är det 63% av respondenterna som bor på orter med mindre än 10.000 invånare. Det finns från familjehemsenheternas sida ett önskemål och en ambition att placera barn så nära föräldrar och andra släktingar som möjligt, vilket inte alltid är lätt att genomföra, till exempel är det ett välkänt problem att det är svårt att hitta fosterfamiljer i storstadsområden. Därför kan en del av fosterföräldrarna bo på orter som ligger mer än 10 mil från fosterbarnets hemkommun.

1997, då enkäten skickades ut, fanns det i de deltagande kommunerna totalt 824 fosterfamiljer med barn placerade från respektive kommun. Enkäten skickades ut till *alla fosterföräldrar* i de deltagande kommunerna, dock med de begränsningar av populationen som beskrivs nedan, vilket medförde att 550 fosterfamiljer av 824 deltog i studien. De fosterföräldrapar som intervjuades valdes ut på olika sätt, hur urvalet gick till beskrivs närmare i avsnittet *Intervjuer* längre fram i kapitlet.

I studien deltar följaktligen endast fosterföräldrar som är *aktiva*, bland respondenterna finns inga utvalda representanter för fosterfamiljer som avslutat sitt fosterföräldraskap på grund av sammanbrott av placeringen. Däremot finns det fosterföräldrar med erfarenhet av sammanbrott och avslutade placeringar bland de som svarat på frågorna i enkäten. Triseliotis m. fl. (2000) fann att bland fosterföräldrar i Skottland var det under åren 1996 – 1997 ca 7% som avslutade sitt uppdrag på grund av olika svårigheter. Forskarna fann inga signifikanta skillnader mellan denna grupp och de som fortsatte med sitt fosterföräldraskap, men vissa olikheter kunde ändå iakttagas: De som hade av sagt sig sitt uppdrag hade ofta sämre hälsa (kvinnor), de hade ofta stora familjer med små barn, icke-manuella² yrken (kvinnor) och större hus. Det gick också att urskilja vissa skillnader som var kopplade till fosterbarnen. De som ”givit upp” hade oftare haft fosterbarn under 5 år, de hade haft få avbrott mellan nya placeringar av barn i familjen och mera svårigheter i kontakten med fosterbarnens föräldrar. När det handlade om motiv för fosterföräldraskapet skilde sig inte gruppen som slutat från de som fortfarande var aktiva.

---

² Engelskans ”non-manual worker” är svårt att översätta till ett svenskt begrepp med motsvarande betydelse, men avser här människor med yrken som inte kan definieras som ”kroppsarbeten”

Triseliotis m.fl. (a.a) menar att det främst var fyra faktorer som medförde att fosterföräldrar bestämde sig för att avsluta sitt fosterföräldraskap:

- Missnöje med stödet från socialtjänsten
- Fosterbarnet var svårare att arbeta med än förväntat
- Missnöje med stödet då kriser och svårigheter inträffade
- Den egna familjen för illa

Med stöd av ovanstående forskningsresultat är det således tänkbart att studiens resultat blir mera positiva än de skulle ha varit om även fosterföräldrar med dokumenterad erfarenhet av placeringar som brutit samman deltagit i studien.

Kriterier för begränsning av enkätpopulationen

Ensamstående fosterföräldrar:

Både i frågeformulär och i intervjuer är frågorna till stor del inriktade på relationen mellan makarna/samborna. Därför deltar inte ensamstående fosterföräldrar i studien. För att få en uppfattning om hur många fosterföräldrar som är ensamstående, lämnade samtliga deltagande kommuner in listor där familjehem med ensamstående fosterföräldrar, och orsaken till att de var ensamstående, markerades. Om man utgår från de fosterföräldrar som har fosterbarn från ovan nämnda kommuner är 124 stycken (15% av 824) ensamstående.

Tabell nr 5:1. Ensamstående fosterföräldrar.

<i>Ensamstående fosterföräldrar</i>	<i>Antal</i>
Skilda/separerade	89
Änkor/änklingar	19
Alltid varit ensamstående	10
"Särbo"	6
Totalt	124

De flesta är ensamstående p.g.a. att de genomgått skilsmässa. Skilda/separerade fosterföräldrar utgör 11% av det totala antalet fosterföräldrar hos de familjehemsheter som deltar i studien.³ Samma siffra, 11%, återfinns även hos Triseliotis m.fl. (2000) för skilda/separerade fosterföräldrar i Skottland. Att ensamstående exkluderas från studien får med all säkerhet vissa konsekvenser för studiens resultat, till exempel inhämtas ingen kunskap från par som skilt sig eller separerat med anledning

³ Enligt Ds 1996:57 "Barn i dag" lever 15% av barn under 17 år med ensamstående föräldrar.

av svårigheter som grundar sig i fosterföräldrauppdraget. Under arbetet med planeringen av studien har det funnits en medvetenhet om att uteslutandet av ensamstående kan medföra en risk att missa viktig information, det kan vara så att det i denna grupp finns fosterföräldrar som kunnat berätta om svårigheter i parförhållandet.⁴ Emellertid var det inte möjligt att ta med denna grupp i studien, eftersom den enbart inriktar sig på par. För att inhämta kunskap om gruppen ensamstående fosterföräldrar får en särskild studie göras.

Invandrarfamiljer med släktingbarn

Då kriterierna för deltagande i studien fastställdes, bestämdes att invandrarfamiljer som tagit emot barn från den egna släkten inte skulle delta i studien (invandrarfamiljer som tagit emot barn som inte har något släktskapsband deltar på samma villkor som andra familjer). Anledningen till var att erfarenheten från det praktiska arbetet har visat att dessa familjer i många fall inte uppfattar sig som fosterfamiljer, eftersom det är ett självklart åtagande att ta ansvar för släktens barn. De resonemang som förde fram till ett sådant förfaringssätt grundades på referensgruppens samlade erfarenheter från det praktiska arbetet med fosterbarn. I efterhand kan jag tycka att denna begränsning av populationen var mindre lyckad. Det hade kunnat ge intressant information om det i frågeformuläret också funnits en fråga om nationalitet och/eller födelseland, där jag kunnat jämföra släktingfamiljer med både svensk och icke-svensk nationalitet. Dessutom visar bortfallsanalysen att även svenska släktingfamiljer i många fall inte heller uppfattar sig som fosterfamiljer (se längre fram i kapitlet).

Nyplaceringar av ungdomar över 15 år

Nya placeringar av ungdomar över 15 år har inte tagits med. Även detta undantag grundar sig på erfarenheten från det praktiska arbetet. Placeringar av ungdomar över 15 år är många gånger av tillfällig karaktär.

Enligt SOU 2000:77 är varannan förstagångsplacering i dygnsvård gjord efter det att barnet fyllt 13 år. Det är därför troligt att en del av de 150 fosterfamiljer (förutom de ensamstående) som inte deltog i studien exkluderats p.g.a. att de tagit emot ungdomar över 15 år.

Kontrakterade familjehem

Kontrakterade familjehem deltar heller inte i studien. Dessa familjer har en mera professionell inriktning på sitt fosterföräldraskap. Att de är "kontrakterade" betyder att de har ett speciellt avtal med en kommun eller annan organisation som innebär att de åtar sig ett visst antal placeringar, men att de också avlönas vid de tillfällen då de inte har barn placerade, för att kommunen eller organisationen skall ha garanterade

---

⁴ Hos Triseliotis m.fl. (a.a) hade 6% av fosterföräldrarna förändrat sitt "sammanlevnadssätt under tiden de varit fosterföräldrar. Av dessa hade 3% skilt sig eller separerat, och resten hade gift om sig eller blivit änkor/änklingar.

platser i familjen. I de allra flesta kontrakterade familjer har en av makarna fosterföräldraskapet som sitt arbete, på en mera professionell basis än i vanliga fosterfamiljer. I flera kontrakterade familjer har båda makarna som yrke att vara fosterföräldrar. I dessa familjer finns ofta en större genomströmning av placerade barn, och de barn som placeras har ibland svårare beteendestörningar än barn som placeras i icke-kontrakterade hem. Att ta med de kontrakterade fosterfamiljerna i studien hade kunnat innebära en biaseffekt i resultaten från enkäten, men den främsta anledningen att exkludera dessa var deras professionella inriktning – studien fokuserar på ”vanliga” familjer som väljer att bli fosterfamiljer.

Sammanfattningsvis fanns det totalt 824 fosterfamiljer som användes av de deltagande kommunerna. 124 av dessa var ensamstående, och var därför inte med i studien. Kvar blir då 700. Enkäten skickades ut till 550 fosterföräldrar i lika många fosterfamiljer. 150 fosterfamiljer sammanföll alltså inte med studiens kriterier av olika anledningar, vilka framgår av ovanstående text.

Fosterbarn i studien

Av de drygt 13 000 barn som var placerade i dygnsvård den 1 november 1999 var ca 9000 frivilligt placerade, och ca 4000 placerade med tvång (SOU 2000:77). I studien har ingen skillnad gjorts mellan barn som är frivilligt placerade enligt SoL och barn som är placerade med stöd av tvång enligt LVU. Erfarenheten visar att det är svårt att göra en distinktion mellan frivilliga placeringar och tvångsplaceringar, med avseende på skillnader i barnens situation före placeringen. Barn som är frivilligt placerade enligt SoL kan ha samma problematiska bakgrund som barn placerade enligt LVU. Vilken placeringsform som blir aktuell handlar mera om socialtjänstens arbete med barn och föräldrar innan en placering görs än om barnets problembild (Anderson 1991). Samtliga medlemmar i referensgruppen, och även länsstyrelsens konsulenter med erfarenhet av många års arbete med social barnavård, bekräftar detta förhållande.

I enkäten finns inga frågor om hur fosterbarnens psykiska status uppfattas, och jag har heller inte frågat om detta i intervjuerna. Det finns flera anledningar till att det saknas frågor om fosterbarnens beteende, eventuella känslomässiga problem etc. Den främsta anledningen är att studien är inriktad på fosterföräldrarna och inte på fosterbarnen. Dessutom har jag genom min erfarenhet funnit att samma barn kan uppfattas på skilda sätt av olika familjer. Hur barnet uppfattas grundar sig på subjektiva omdömen och värderingar hos fosterföräldrarna – ett barn som uppfattas som krävande och besvärligt av en familj kan uppfattas på ett helt annat sätt av en annan familj med andra referensramar. Av dessa anledningar har jag valt att inte ställa frågor specifikt om fosterbarnen.

Enkät

Utformning av enkätfrågor

Enkäten utarbetades i samarbete med professor Margareta Bäck-Wiklund, professor Bengt Starrin och medlemmarna i referensgruppen. Arbetet med de första djupintervjuerna inleddes under våren 1997. Intervjuerna med de fyra första föräldraparen skrevs ut och analyserades, och resultatet av analyserna bildade utgångspunkten för arbetet med frågeformuläret. Genom detta tillvägagångssätt erhöles en första översiktlig bild av aktuella frågeområden. På så sätt kom den första delen av det kvalitativa materialet att utgöra grunden för det inledande arbetet med den kvantitativa delen av studien. En första version av enkäten sändes ut till fyra fosterfamiljer, som fick "provsvara" och ge kommentarer kring utformningen av frågorna. Enkäten omarbetades delvis efter dessa kommentarer, och sedan gjordes en ny "provgång". Fyra fostermammor träffades tillsammans med mig och gick igenom alla frågorna i enkäten, och gav synpunkter. Efter detta omarbetades enkäten en sista gång, och sändes sedan ut till respondenterna.

I sin slutgiltiga form innehåller formuläret 112 frågor, varav frågorna 74 – 112 upprepas i fyra identiska omgångar, där varje omgång representerar ett fosterbarn. Dessa omgångar med frågor är till för de familjer som har flera fosterbarn. Har man flera barn placerade svarar man alltså på en omgång frågor per barn. Hela enkäten finns i bilagan, s 1.

Resultat och bearbetning

550 enkäter skickades ut, varannan enkät adresserades till kvinnan i familjen, och varannan till mannen. Enkäterna har således besvarats av endast *en* av makarna/samborna i fosterfamiljen. 366 stycken enkäter återsändes, vilket ger en svarsfrekvens på 66%, som får anses vara ett gott resultat för en utskickad postenkät. 174 män och 192 kvinnor svarade på enkäten.

Två påminnelser skickades ut till dem som inte svarat. I april 1998 startade arbetet med inmatning av enkätsvaren i det statistiska programmet SPSS. Eftersom enkäten är så omfattande tog arbetet med inmatningen mycket tid i anspråk, och till detta arbete hyrdes extra hjälp in under en månad. Experthjälp till analysarbetet har hyrts in från Chalmers Tekniska Högskola, avdelningen för statistik. Även en doktorand⁵ i nationalekonomi med särskild kunskap om statistisk bearbetning har varit behjälplig i analysen.

För att läsaren på bästa sätt skall kunna tolka resultaten i tabellerna vill jag påpeka att när det gäller frågor som handlar om *utbildningsnivå*, *sysselsättning*, *yrke* och *arbetstid*, ställdes i enkäten frågor både om respondentens förhållande och om förhållanden för make/maka/sambo. Även vissa andra frågor som rör barndom, upp-

---

⁵ Numera ek. dr. i nationalekonomi.

växtförhållanden och vardagsliv är konstruerade på samma sätt. De kvinnor och män som svarat på enkäten har följaktligen svarat både för sig själva och för sin partner. Därför kan tabeller som redovisar resultat från frågor om ovanstående områden visa värden både respondenten och hans/hennes partner. Antalet respondenter är fortfarande 366, men vissa av resultaten redovisar fakta för *paret* och inte endast för respondenten. Däremot har inte resultaten bearbetats på ett sådant sätt att *paren* är sammanlänkade – det går inte att i materialet identifiera specifika *par*, och se vilka kvinnor och män som hör samman.

Bearbetningen har skett genom att två enkätfiler skapats. I fil nummer 1 finns de 366 respondenterna och alla data kring dessa och de fosterbarn de har placerade hos sig. I denna enkätfil utgår således svaren från *fosterföräldrarna*. För att underlätta bearbetningen har en andra enkätfil skapats, där svaren från alla de fyra ”frågeomgångar” - a, b, c och d - som finns för placerade barn slagits samman till en enda. I denna enkätfil utgår svaren från *fosterbarnen*. Ett sådant förfarande medföra att tabellerna har olika n-tal. Fil nummer 1 har 366 som totalt n-tal = *antal respondenter*, och fil nummer 2 har 594 som totalt n-tal = *antal fosterbarn*.

Då fosterföräldrarna svarar på frågor som inte handlar specifikt om fosterbarnen blir tabellerna relativt oproblematiske att redovisa. Däremot måste läsaren vara extra uppmärksam vid tolkningen av de tabeller som gäller de 594 fosterbarnen. Fortfarande är det fosterföräldrarna som svarar på frågorna, men tabellerna måste tolkas som att det är *fosterbarnens fosterföräldrar* som svarat. I dessa tabeller är det alltså så att samma fosterförälder kan ha svarat på frågor om olika barn. Det finns möjlighet att svara på frågor om upp till fyra fosterbarn. När dessa tabeller tolkas måste läsaren följaktligen utgå från *fosterbarnen* och inte *fosterföräldrarna*.

Då det i redovisningen förekommer korstabeller har Chi² test gjorts för att undersöka skillnaden mellan observerade och förväntade värden. Tre olika signifikansnivåer används: 1% (0,01), 5% (0,05) och 10% (0,10). Dessa test redovisas efter varje tabell. Det är också viktigt att observera att tabellerna i vissa fall visar *radprocent* och i vissa fall *kolumnprocent*, vilket i förekommande fall uppges för varje tabell.

I vissa kapitel hänvisas till tabellresultat utan att tabellen redovisas i text. Tabellen finns då i tabellappendix, efter kapitelnummer. För att markera att tabellen finns i appendix, benämns tabellerna där med ett ”Ap.” före tabellnumret.

Bortfall

Av de 550 fosterföräldrar som enkäten skickades till har 184 stycken inte svarat på frågorna i frågeformuläret, vilket innebär ett bortfall på 34%. Orsakerna är i en del fall kända och i en del okända. Totalt finns det en kunskap om 40% av bortfallet.

Det interna bortfallet, d.v.s. antalet frågor som inte besvarats i enkäten, rör sig för det mesta kring 1% eller därunder, men det finns frågor där det interna bortfallet är betydligt större. I enkäten finns också frågor som respondenterna inte kunnat svara på. Av de tillfrågade fosterföräldrarna har 47 stycken (ca 13%) inte egna biologiska

barn, och kan följaktligen inte heller svara på frågor som behandlar förhållandet till egna barn, eller förhållandet mellan egna barn och fostersyskon.

Kända skäl till bortfall

Inom några veckor efter det första utskicket av enkäter hörde nio personer av sig, och meddelade att de inte kunde svara på frågorna, eftersom de inte kände sig som fosterföräldrar. Till denna grupp hörde sju mor- och farföräldrar som hade sina barnbarn placerade som fosterbarn, men också två fosterföräldrar med fosterbarn som placerats som spädbarn. För dessa fosterföräldrar hade barnen samma status som biologiska barn, och de fann därför att det inte var möjligt att svara på frågorna i enkäten. Tre stycken skickade tillbaka sin enkät utan att ha svarat på frågorna med motiveringen att de inte litade på anonymiteten. På detta sätt erhöles således relativt omgående en kunskap om varför 12 personer valt att inte svara på enkäten.

För att få en uppfattning om orsaken till det övriga bortfallet skickades ett brev med olika svarsalternativ till de fosterföräldrar som inte svarat (de som redan hört av sig och sagt att de inte kunde svara undantogs). I brevet ombads fosterföräldrarna att välja ett av fem alternativ som anledning till att de inte svarat på frågorna. Det fanns också möjlighet att lämna egna alternativ (se sid. 6 i bilagan). 59 stycken skickade in svar, vilket betyder att 32% av bortfallspopulationen svarat. Av dessa var 28 män och 26 kvinnor (5 angav ej kön)⁶. En sammanställning av resultaten ser ut på följande sätt:

- 24 stycken (40%) litade inte på anonymiteten i studien, och hade därför valt att inte svara. Av dessa var 15 män och 8 kvinnor (en uppgav ej kön).
- 25 stycken (42%) ansåg att frågeformuläret var alltför omfattande för att de skulle orka svara på frågorna. Av dessa var 14 män och 10 kvinnor (en uppgav ej kön).
- 6 stycken tyckte att frågorna var alltför svåra för att de skulle kunna svara. Av dessa var 3 män och 2 kvinnor (en uppgav ej kön).
- 5 stycken hade släktingbarn placerade, och ansåg därför att de hade en så nära relation till barnet att de inte kunde svara på frågor om hur det är att vara fosterförälder. Alla fem var kvinnor.
- 5 stycken ansåg att relationen till fosterbarnet var alltför nära för att de skulle kunna svara på frågorna. Ingen hade någon släktrrelation till fosterbarnet. Av dessa var två män och två kvinnor (en uppgav ej kön).

---

⁶ Sex respondenter har uppgivit två alternativ, trots att bara ett alternativ efterfrågats. I dessa fall har båda svaren registrerats.

Möjliga orsaker till bortfallet

184 fosterföräldrar har inte svarat på frågeformuläret. Kunskap finns om varför 59 stycken av dessa inte svarat, men för resterande 109 fosterföräldrar (60% av bortfallet) är orsaken till att de inte svarat okänd. Ändå är det av betydelse att föra en diskussion kring vilka motiv de kan ha haft.

Gilligan (1995) genomförde en liknande enkätundersökning bland fosterföräldrar på Irland. I sin undersökning hade han en svarsfrekvens på 54,4%. I en diskussion om orsakerna till bortfallet ställs frågan om fosterföräldrarna inte svarat på grund av ointresse, liknöjdhet, trötthet, eller en känsla av främlingskap inför den placerande fosterbarnorganisationen. Vidare nämns möjligheten att fosterföräldrarna inte svarat därför att enkäten uppfattas som en påminnelse om den speciella status de har som fosterfamilj, eller att de känner att den är ytterligare en form av granskning av dem. Gilligan frågar sig också om tystnaden är "*a silence of anger or a silence of contented satisfaction*", d.v.s. om de tillfrågade inte har svarat därför att de är arga och missnöjda, eller för att de är alltför belåtna för att besvara sig med att svara. Missnöjda fosterföräldrar kan ha sett en möjlighet att klaga, och i resultaten från hans undersökning verkar det också som om en hel del gripit detta tillfälle att lufta sitt missnöje.

I sitt resonemang kring bortfallet finner Gilligan (a.a.) ändå det säkrast att varna för att enkätsvaren kan ha en tendens att i högre grad visa på positiva åsikter än negativa, och denna varning kan säkert också vara på sin plats även när det gäller enkätsvaren i denna studie. Det kan vara så att positivt inställda fosterföräldrar har lättare att ta sig tid till att svara på frågorna i ett frågeformulär än de som är missnöjda och frustrerade.

I det introduktionsbrev som medföljde enkäten beskrevs studiens syfte och utformning. I brevet garanterades också full anonymitet för alla som deltog. Ändå har hela 40% av de som svarade på "bortfallsbrevet" uppgett att de inte litade på anonymiteten i studien. Alla frågeformulären var numrerade av praktiska skäl, för att inte påminnelser skulle behöva skickas ut till dem som redan svarat. Numren var kopplade till respondenternas adresser. Så snart ett frågeformulär inkommit avkodades det, och sedan fanns ingen möjlighet till identifiering av respondenterna. Detta förfarande förklarades i introduktionsbrevet. Trots det är det tydligt att en stor andel av fosterföräldrarna inte tyckt sig kunna lita på de anonymitetsgarantier som gavs. Det finns en könsskillnad, nästan dubbelt så många män (15) som kvinnor (8) har svarat att de inte litade på anonymiteten. En möjlig lärdom inför framtida studier kan vara att en försäkran om anonymitet inte räcker om respondenterna finner att det finns möjlighet att identifiera dem, och att det därför kan vara bättre att låta de praktiska skälen väga lättare och istället möjliggöra total anonymitet.

Människor kan ha många olika anledningar att värna om sin anonymitet. Kanske är det så att många väljer att avstå från att lämna ut uppgifter om sina liv. Det finns dock anledning att fundera över varför fosterföräldrar i detta sammanhang uppger att misstro mot anonymiteten är en anledning att inte vilja svara på frågorna. En möjlighet kan vara att vissa fosterfamiljer har ett ambivalent eller mindre väl funge-

rande förhållande till socialtjänsten, och därför inte vill "lämna ut sig" i en enkät. Det kan också finnas en rädsla för att negativa svar skall framställa familjen som "dålig" eller "olämplig". Båda dessa anledningar kan vara orsak till att fosterföräldrar inte vill ta någon risk att uppgifter kan vidarebefordras till de sociala myndigheter som ansvarar för placeringen. Om man antar att de 40% som uppgett misstro mot anonymiteten är representativa för hela studien, innebär det att ca 73 fosterföräldrar hyser en sådan misstro.

Flera släktinghem har uppgett att de inte uppfattar barnen som fosterbarn, och att de därför inte har kunnat svara på frågorna. 27 stycken, ca 15%, av de som representerar det okända bortfallet är på något sätt släkt med fosterbarnet⁷. Ca 10% av de som svarat på enkäten är släktinghem. Det är alltså en högre andel av släktinghemmen som valt att inte svara än vad som har svarat, vilket alltså skulle kunna bero på att de inte känner sig som fosterföräldrar.

Som tidigare nämnts var en annan tungt vägande orsak till att inte svara att fosterföräldrarna ansåg att frågeformuläret var alltför omfattande (42%). Om man antar att de 59 fosterföräldrar som svarat på brevet om orsaken till bortfallet är representativa för studien, skulle anledningen till bortfallet i stort sett vara klarlagd:

Tabell nr 5:2. Sammanfattning av förmodade anledningar till bortfallet (n=59).

Bortfallsorsak	Andel i procent
Litar inte på anonymiteten	40%
Släktskap	15%
Frågeformuläret för omfattande	42%
Okänt	3%
Totalt	100%

Bortfallet kan naturligtvis ha andra förklaringar. Till exempel är det inte orimligt att föreställa sig att de tillfrågade kan vara mera motiverade att svara på frågorna i enkäten om de har en positiv erfarenhet av att vara fosterföräldrar. Om de däremot lever i konfliktfyllda förhållanden eller genomgår en problematisk fas av fosterföräldraskapet kanske det känns mindre angeläget att fylla i ett frågeformulär. Något svar på dessa frågor beträffande de som inte skickat in frågeformuläret är omöjligt att få. Emellertid är det av betydelse att ha bortfallspopulationen i åtanke när resultatet av enkäten analyseras, eftersom det är möjligt att det i bortfallet finns fosterföräldrar med en mindre positiv inställning till fosterföräldrauppdraget än de som återfinns som respondenter i enkätsvaren.

⁷ De hem som var släktinghem hade markerats i adresslistan.

Samband med korstabeller

Vad är det då som händer i fosterfamiljen? Hur påverkas det inre livet? Vilka faktorer är viktiga och betydelsefulla? Avsikten med studien var att finna ett svar på dessa frågor. Ett sätt att göra detta är att närmare gå in i enkätsvaren, och undersöka hur olika faktorer påverkar varandra och vilka samband som kan finnas mellan vissa variabler. För att göra dessa samband har endast den "ursprungliga" datafilen använts, för att sambanden skall utgå från fosterföräldrarna och inte från fosterbarnen. I denna datafil har alla fosterföräldrar rapporterat in resultat från ett fosterbarn, men ytterligare 161 har rapporterat in för två fosterbarn, ytterligare 49 för tre fosterbarn, och slutligen ytterligare 18 stycken för fyra fosterbarn. För att kunna göra korstabeller där inte fosterföräldrar med flera fosterbarn blir överrepresenterade, har endast den första omgången barn tagits med. Fosterbarnen i de olika grupperna skiljer sig något åt vad gäller ålder och placeringsår. Följande tabell visar skillnaderna mellan grupperna:

Tabell nr 5:3. Medianvärde för ålder och antal placeringsår i de skilda svarsomgångarna (n=594).

Grupper	Medianvärde ålder	Medianvärde, antal placeringsår	Totalt antal barn
A	12 år	6 år	366
B	11 år	4 år	161
C	9 år	5 år	49
D	10 år	3 år	18

Av siffrorna i tabellen kan man se att fosterbarnen i grupp a är något äldre och har varit placerade längre än barnen i de övriga grupperna, vilket får tas med i beräkningen då resultaten av korstabuleringarna tolkas.

Intervjuer

De fosterföräldrapar som intervjuats valdes ut från familjehemsenheterens ärendestock. Alla inledande kontakter med de fosterföräldrar som var aktuella för intervjuer sköttes av familjehemssekreterarna på de olika familjehemsenheterna, via kontakter med referensgruppen. Sammanlagt har 17 fosterföräldrapar intervjuats. 12 av dessa par hade mera än tre års erfarenhet av att vara fosterföräldrar. Fem par var nyblivna fosterföräldrar då arbetet med intervjuerna inleddes. De intervjuade paren kan indelas i tre grupper:

1. Provintervjuer

Fyra provintervjuer gjordes i inledningsfasen av arbetet under våren 1997. Dessa fosterföräldrapar tillfrågades av personal på familjehemsenheterna om de var intresserade

av att deltaga. Paren hade olika bakgrund och erfarenhet, men samtliga hade mer än tre års erfarenhet av att vara fosterföräldrar. När det gäller dessa första par skedde ingen mera ingående diskussion kring urvalet, de enda kriterier som gällde var att familjerna skulle skilja sig från varandra vad gällde bakgrund och familjesammansättning.

Vid de tre första intervjutillfällena intervjuades makarna tillsammans. Det var i allmänhet kvinnan som framträdde mest i intervjuerna, männen höll sig mera i bakgrunden. Eftersom studien har ett könsperspektiv och en inriktning mot att belysa eventuella skillnader mellan fosterammor och fosterpappor var det av vikt att intervjuerna innehöll likvärdig kunskap om kvinnors och mäns upplevelser av fosterföräldraskapet. Om männen inte framträdde i intervjuerna på samma sätt som kvinnorna var det följaktligen inte en lämplig metod att intervjua makarna tillsammans. Vid alla övriga intervjutillfällen intervjuades makarna var för sig. Männens utsagor blev då lika utförliga som kvinnornas, ibland till och med mera utförliga. För övrigt skiljer sig dessa provintervjuer inte från resten av materialet, och intervjuerna med dessa fyra fosterföräldrapar har analyserats tillsammans med de andra intervjuerna.

2. Erfarna fosterföräldrapar valda med strategiskt urval

Urvalet skedde i samarbete med referensgruppen. Tre kategorier av familjer bedömdes vara viktiga att ha med i studien:

1. Familjer där de biologiska barnen var över 12 år *då fosterbarnet placerades*,
2. Familjer där de biologiska barnen var yngre än 12 år *då fosterbarnet placerades*,
3. Familjer som inte hade några egna barn varken före eller efter fosterbarnets placering.

Det finns fem stycken familjehemsenheter i Göteborg, som vardera betjänar flera stadsdelsnämnder. De fem kommunerna i Bohuslän betraktades i detta sammanhang som en enda familjehemsenhet, med landstingets koordinator som samordnare. Antalet familjehemsenheter blev alltså sex. Varje familjehemsenhet valde ut tre fosterföräldrapar i varje kategori, d.v.s. 9 par per enhet. Det slutliga urvalet av de åtta par som ingår i denna kategori gjordes utifrån följande kriterier: *Utbildningsbakgrund, kvinnans yrkessituation och boendeort*, där en så bred representation som möjligt eftersträvades.

3. Nyblivna fosterföräldrar

I de diskussioner som fördes under planeringen av studien framkom ett behov av att komplettera de erfarna familjernas erfarenheter med kunskap om vad som händer under de första två åren efter det att fosterbarnet flyttat in i familjen. Därför ingår också en grupp om fem nyblivna fosterföräldrapar i studien. Dessa par har intervjuats vid tre tillfällen med 6- 10 månader mellan varje intervjutillfälle.

När det gäller de nyblivna fosterföräldrarna fanns inte möjligheten till ett strategiskt urval på samma sätt som när det gällde urvalet av de erfarna fosterföräldraren. De par som intervjuades hade just tagit emot fosterbarn då studien inleddes,

och det blev med nödvändighet de familjer som fanns tillgängliga och som hade lust att delta i studien.

Genomförande av intervjuer

Fyra av intervjupersonerna valde av praktiska skäl att låta sig intervjuas på Institutionen för socialt arbete. För övrigt har intervjuerna gjorts i de intervjuades bostad. Eftersom genomförandet av intervjuerna oftast medförde resor, intervjuades båda makarna vid samma tillfälle. Intervjuerna gjordes med makarna var för sig. Då tid avtalades för intervjun betonades vikten av intervjuerna kunde genomföras i ett lugnt och avskilt sammanhang, och att det därför var lämpligt att det fanns barnvakt åt hemmavarande barn.

Det var lätt att få kontakt med intervjupersonerna, som gav intryck av de fann det vara en positiv upplevelse att få sitta ner och prata om sitt fosterföräldraskap. Intervjuerna tog mellan 1,5 till två timmar att genomföra. De spelades in på band. Ingen av de intervjuade hade något att invända mot att bandspelare användes.

Under intervjuerna användes en frågeguide. Intervjuerna var således semistrukturerade till sin natur. Frågorna rörde sig kring följande områden:

- Motiv till att bli fosterförälder
- Förhållandet mellan makarna
- Vardagsrutiner
- Barnlöshet (för de två familjer som inte hade egna barn. Frågan visade sig även vara viktig för ytterligare ett par familjer, där paret haft svårigheter att få egna barn)
- Föräldraskap – fosterföräldraskap
- Förhållandet till egna barn, och förhållandet mellan egna barn och fosterbarn
- Kontakt med socialtjänsten
- Ekonomisk ersättning
- Kontakt med fosterbarnets nätverk
- Reaktioner på fosterföräldraskapet från det egna nätverket

Ovanstående frågeområden har, som tidigare nämnts, sin motsvarighet i de frågor som ställs i frågeformuläret, vilket har medfört att frågorna belysts utifrån olika perspektiv.

Kort beskrivning av de 17 fosterföräldraparen

Sammanlagt har 17 fosterföräldrapar intervjuats. Här följer en sammanfattande beskrivning av dessa föräldrapar:

- Bostad: 14 av familjerna bor i villa eller radhus, 3 bor på en jordbruksfastighet. 3 familjer bor inom Göteborgs stad, och lika många bor på en ort med fler än 10.000 invånare. 5 stycken bor på mindre orter, och 6 stycken utanför tät bebygg-

gelse, vilket är i stort sett i överensstämmelse med bostadssituationen för familjerna i enkätmaterialen

- Åldersfördelning: Medianvärdet för kvinnor är 44 år och för män 47 år. I enkätmaterialen är dessa värden 45 år för kvinnor och 48 år för män
- Sammanboendetid: 10 av paren har varit gifta eller sammanboende mindre än 25 år och 7 av paren har varit gifta eller sammanboende i mer än 25 år. Kortaste sammanboendetid bland paren är 11 år, och längst tid för sammanboende är 39 år.

För mera detaljerad beskrivning av de intervjuade paren, se sidan 7 i bilagan.

Diskussion kring urvalet av intervjuade fosterföräldrapar

Adresserna till de familjer som valts ut har förmedlats av personal från familjehems- enheterna. Detta förfarande kan i sig innebära ett problem för validiteten i studien. Förmodligen är det mest sannolikt att de familjer som kommit ifråga tillhör den grupp som familjehemssekreterarna betraktar som ”bra” familjer. Både av etiska och praktiska skäl är det till exempel inte troligt att fosterfamiljer som befunnit sig i akut kris tillfrågats. Det kan också finnas anledning att anta att familjehemssekreterarna heller inte tillfrågat familjer där situationen varit uttalat problematisk. Detta förhållanden måste tas med i beräkningen då resultaten från intervjuerna tolkas.

Även när det gäller intervjuerna kan frågan om anonymiteten förmodligen upplevas som en osäkerhetsfaktor av vissa fosterföräldrar. Trots de garantier om avkodning av bandade intervjuer och total sekretess beträffande den information som gavs, kan det säkert ha funnits fosterföräldrar som tvivlade på att informationen stannade mellan den intervjuade och intervjuaren. Möjligheten finns att en sådan osäkerhet kan ha påverkat ärligheten och uppriktigheten i svaren – vem vill riskera att framstå som en misslyckad fosterförälder inför socialtjänstens representanter om informationen skulle föras vidare? Emellertid har jag fått den uppfattningen att de intervjuade inte medvetet hållit inne med information, utan generöst delat med sig både av goda och dåliga upplevelser och erfarenheter. Ändå kan det vara så att de valt att inte lämna ut känslor av alltför negativ natur.

Bearbetning och analys av intervjuer

Eftersom alla enkäter omedelbart avkodades, finns det ingen möjlighet att se om personerna som intervjuats svarat på enkäterna, och hur de i så fall gjort detta. Intervjuer och enkäter bildar två separata enheter.

Att män och kvinnor intervjuades separat har varit av stor betydelse. Inom familjehemsvårdens område finns det en kvinnodominans. Det är fostermodern som oftast har det största ansvaret för fosterbarnet, och familjehemssekreteraren är oftast en kvinna. I de flesta undersökningar som gjorts om fosterfamiljer (Kålvesten 1974, Vinterhed 1985, Wåhlander 1990) är det fostermodrarna som framträder med störst tydlighet. I studien är fokus inriktat både på mannen och kvinnan, och fosterfädernas åsikter tillmäts lika stor betydelse som fostermodrarnas. Detta tillvägagångssätt har givit ny kunskap om fosterpappans föräldraskap och om hans syn på sin roll som

fosterpappa. Möjligheten att jämföra kvinnans och mannens erfarenheter och synpunkter har varit viktig för analysarbetet.

Med undantag av en intervju, där jag haft skrivhjälp, har jag själv skrivit ut intervjuerna efter bandinspelningarna. En sådan utskrivningsprocess kan tyckas vara enkel och självklar, men Kvale (1997) påpekar att utskrifter måste betraktas som "tolkande konstruktioner"

Utskrifter är avkontextualiserade samtal; de är abstraktioner, liksom topografiska kartor är abstraktioner av det ursprungliga landskap som de härletts från (Kvale 1997 s 152).

Kvale menar att det inte går att svara på frågan om vilken utskrift som är den "rik-tiga". Det är bättre att fråga sig hur den utskrift ser ut som passar forskningssyftet bäst. De utskrifter som gjorts av intervjuerna följer samtalet, men pauser, tonlägen etc. har inte tagits med. Då områden berörts som inte varit relevanta för intervjun (exempelvis kan en respondent ha diskuterat problemet med gamla bilar) har en sammanfattning av detta avsnitt gjorts, istället för direkt utskrift. Utskrifterna följer det samtal som förts mellan den intervjuade och intervjuaren, och har på ett tillfredsställande sätt fyllt sin uppgift som förmedlare av fosterföräldrarnas röster.

Utskriften och analysen av intervjuerna har givit en inblick i fosterföräldraskapet som innebär en djupare kunskap än den jag tidigare haft utifrån min position som familjehemssekreterare. Analysarbetet har varit en cirkulär process där fosterföräldrarnas utsagor hela tiden genererat nya infallsvinklar som sedan har använts för att tolka materialet - för att åter hitta nya perspektiv.

Efter hand som utskrifterna av intervjuerna fortskred, framträdde ett antal kategorier. "*Att utveckla kategorier, typologier eller teman innebär att man måste leta efter regelbundenheter och företeelser som återkommer i informationen*" (Merriam 1988, s 145). När man skapar kategorier skall dessa visa en inre homogenitet, men också vara heterogena, så att det går att skilja dem från varandra (a.a.). De kategorier som till slut kom att användas var starkt kopplade till syftet med studien. Följande kategorier användes vid analysen av intervjuerna: *Motiv, parförhållande, socialt nätverk, förhållande till fosterbarns föräldrar, egna barns situation, tankar om framtiden med fosterbarnet och förhållandet till arvodet*. Citat från utskrifterna klipptes ut och lades i skilda "dokument". Citaten delades också upp i citat från män och från kvinnor. Uppdelningen på olika "kategoridokument" och deras indelning i "kvinnocitat" och "mancitat" underlättade analysarbetet.

Diskussioner kring analys och tolkningar av intervjuerna har kontinuerligt förts med referensgruppens medlemmar. Under arbetet med studien har jag också vid flera tillfällen haft förmånen att få dela mina tankar med grupper av fosterföräldrar, då jag i olika sammanhang redogjort för arbetets gång under utbildningstillfällen och temadagar för fosterföräldrar. Vid dessa tillfällen har fosterföräldrarna kommit med nyttiga kommentarer och befogad kritik.

Förförståelse

Min erfarenhet av 10 års arbete inom familjehemsvården har med all säkerhet påverkat frågeformuleringen, och också påverkat tolkningen av svaren på frågorna. En forskare utan denna förkunskap hade kanske formulerat andra frågor, och även uppfattat svaren annorlunda. Även referensgruppens medlemmar har lång erfarenhet av familjehemsvård. Sammantaget kan detta förhållande ha inneburit en skevhet i arbetet med studien, både vad gäller design- och analysarbete, eftersom vår samlade erfarenhet härstammar från socialtjänstens familjehemsvård.

Emellertid har arbetet med studien fortlöpande granskats av projektledaren, professor Margareta Bäck-Wiklund, samt också av andra forskare på Institutionen för socialt arbete, vilket har medfört att även andra perspektiv än de från socialtjänstens familjevård påverkat studiens utformning och tolkning av resultaten. Som tidigare nämnts har också flera redovisningar hållits för grupper av fosterföräldrar som kommenterat arbetet med studien.

Att byta perspektiv från den kommunala tjänstemannens till forskarens har inte alltid varit lätt, men perspektivbytet har varit nödvändigt för att erhålla ny kunskap om fosterföräldrars situation. Samtidigt som det varit förenat med svårigheter att byta perspektiv har de nya utsiktspunkterna erbjudit nya vyer och nya insikter, vilket har varit mycket inspirerande. Att få möjlighet att lyssna på de intervjuades berättelser och sedan försöka förstå och tolka dessa har känts som ett privilegium.

Validitet och reliabilitet

Enligt Halvorsen (1992) är de frågor som ställs om validiteten följande: Mäter man det som man vill mäta? Har man undersökt det som man sade sig vilja undersöka? Är den kunskap man fått sann?

Begreppet reliabilitet syftar på hur pålitliga forskarens resultat är. Råder det en hög reliabilitet skall oberoende mätningar av resultaten ge likadana resultat. Man måste kunna visa att man i forskningsprocessen har kodat och registrerat data på rätt sätt. En hög reliabilitet garanterar att data är pålitliga och att de kan belysa den vetenskapliga problemställningen (Halvorsen 1992).

I studien ingår både kvantitativ och kvalitativ metod. Det är lättare att kontrollera data, och också att upprepa studien för att kontrollera resultaten, när det gäller den kvantitativa delen, därför kan det också vara lättare att bedöma validiteten och reliabiliteten i denna. En sådan bedömning kan vara svårare att göra för den kvalitativa delen. Padgett (1998) menar att det finns forskare som helt avvisar tanken på att det är möjligt att använda sig av begreppen reliabilitet och validitet i kvalitativ forskning (Ellis och Flaherty 1992 och Wolcott 1994).

När det gäller den kvantitativa delen och *validiteten* handlar problemen bland annat om att det är svårt att veta om respondenterna uppfattat frågorna såsom jag förväntat mig. Frågorna i enkäten handlar många gånger om värderingar av relationer och känslor, och kan säkert uppfattas på olika sätt. Jag kan heller inte vara säker på att den kunskap jag fått är sann. Då respondenterna fyllt i frågorna kanske de just

då var på ett extra gott eller ett extra dåligt humör, vilket kan ha påverkat deras svar. Det kan också vara så att respondenterna är försiktiga, och inte använder sig så mycket av "extrem-kategorierna", utan mera måttfullt håller sig till "mittenalternativen".

Möjligheten finns också att människor som svarar på frågorna i en enkät är mera positiva än de skulle vara då de blir tilltalade i en intervju. Bryman (1992) hänvisar till ett exempel där en kombinationen av kvantitativa och kvalitativa metoder användes i en undersökning om hospitalisering, och där respondenterna gav mera positiva svar i frågeformuläret än i intervjuerna. Huruvida kunskapen är sann eller inte kan jag inte få något svar på, endast föra ett resonemang kring "sannolikheten av sanning".

Reliabiliteten i bearbetningen av enkäten är något enklare att uttala sig om. Frågeformuläret finns kvar, alla data finns inmatade i filer, det går att både kontrollera resultaten och upprepa studien. Dessutom har jag fått hjälp av statistiker med tolkning och kodning av data, vilket bör medföra att data tolkats på ett korrekt sätt.

När det gäller den kvalitativa delen – intervjuerna – och *validiteten*, skulle jag vilja använda mig av Padgett (1998) som nämner tre faktorer som kan vara ett hot mot tillförlitligheten i en kvalitativ undersökning.

1. *Reaktivitet*. Detta förklarar Padgett som den potentiella förvanskande effekt som forskarens närvaro på fältet har på forskningen. "Fältet" har ju i de flesta fall varit respondenternas hem. Jag har fått den uppfattningen att respondenterna känt sig trygga och tyckt om att bli intervjuade i sin hemmiljö. Möjligen kan det vara så att de ansträngt sig för att det skall vara fint hemma, och för att vara välkomnande och positiva, vilket skulle ha kunnat påverka innehållet i intervjuerna.
2. *Forskarbias*, det vill säga frestelsen att förvanska sina resultat "*genom en lins av antaganden och tyckanden*"(a.a.). Ett exempel på sådan bias kan vara att man använder informanter som man tror kommer att säga det man vill, ett annat exempel är att forskaren kan ställa ledande frågor. Risken finns också att forskaren tolkar sina data på det sätt som passar hans eller hennes syften bäst. I detta sammanhang kan problemet med urvalet nämnas. Även om det var flera familjer i "urvalsbasen" kan det vara så att dessa familjer tillhör en kategori av relativt positiva fosterföräldrar med erfarenheter av lyckade placeringar (ett undantag är de fem nya familjerna, som var "oprövade kort"). Detta är något som måste tas med i beräkningen, och som skulle kunna minska validiteten. Även om det inte varit min avsikt, finns säkert också möjligheten att jag ställt "ledande frågor" och att jag tolkat data så att det passar mitt syfte. Min erfarenhet av att själv arbeta med fosterbarn och fosterfamiljer under lång tid kan påverka mina frågor, kanske en annan forskare utan denna erfarenhet hade ställt frågor med ett annat innehåll.
3. *Respondentbias*. Risken här är att respondenter kan undanhålla information, och till och med ljuga. En annan risk är att forskaren kan stöta på alltför hjälpsamma respondenter som svarar på frågorna på ett sätt som de tror att forskaren blir lycklig av istället för att berätta sin egen version. Jag har inte fått uppfattningen att respondenterna medvetet undanhållit information eller ljugit, tvärtom tycker jag att utsagorna präglas av öppenhet och reflektion. Däremot kan det möjligen vara

så att respondenterna velat ge mig som forskare en positiv bild av fosterbarnsvården, även om jag själv inte kan upptäcka sådana tendenser i intervjuerna.

Padgett tar upp andra exempel på viktiga validitetshöjande faktorer, varav "Member Checking" är en. Här hänvisar hon till Lincoln och Guba (1985) som menar att "medlemskontroll" innebär att forskaren återkommande återvänder till "fältet" för att inhämta "de beforskades" syn på de data forskaren samlat in. Jag har inte rent påtagligt återvänt till det faktiska "fältet", men jag har vid flera tillfällen träffat fosterföräldrar i olika sammanhang. De har då inte tvekat att ge mig synpunkter på min analys av resultaten. I många fall har de känt igen sig men ibland har några protesterat och ifrågasatt, och det har gjort att jag fått nya och spännande infallsvinklar.

Reliabiliteten är ju, som tidigare påpekats, svår att mäta när det gäller kvalitativ forskning. Jag vill återigen hänvisa till Padgett, som talar om vikten av att "lämna ett spår". Med det menar hon att forskaren bör ge möjlighet till insyn i sin forskning. Padgett rekommenderar att varje steg man tar, både i insamlandet av data och i analysen, dokumenteras. Intentionen i upplägget av studien har varit att skapa en "öppenhet" som ger möjlighet till insyn, och att dokumentera arbetet med studien på ett sådant sätt att det blir möjligt att följa.

6 Fakta om fosterfamiljer och fosterbarn i studien

Vad är kännetecknande för fosterfamiljen, dess medlemmar och dess familjestruktur? Följande kapitel består av en deskriptiv redovisning av de data som erhållits genom enkätvaren. Resultaten redovisas i tabellform och jämförs i förekommande fall med andra undersökningar om fosterfamiljer. I slutet av kapitlet finns även uppgifter om de fosterbarn som är placerade hos de fosterföräldrar som svarat på frågorna i enkäten.

För att ge läsaren en uppfattning om hur en "vanlig" fosterfamilj kan se ut, inleds kapitlet med en fiktiv beskrivning. "Familjen Söderström" finns inte i verkligheten, familjen är en konstruktion, gjord för att läsaren skall få en bild av en representativ fosterfamilj.

Familjen Söderström

Familjens Söderströms kök är stort och rymligt. Det är här man samlas för att laga mat, äta och prata, köket är husets hjärta. Kaffekopparna står framme på bordet, Sten Söderström sitter och pratar med mellandottern Sara, 19 år, och fosterbarnet Niclas, som är 8 år. Sonja Söderström förbereder kvällsmaten samtidigt som hon pratar med yngsta barnet Stefan, 17 år, om hur dagen har varit. Äldsta dottern Sylvia, 22 år, flyttade hemifrån för två år sedan, men bor fortfarande kvar i byn tillsammans med sin sambo, och kommer ofta och hälsar på. Nu kommer hon in och har med sig barnbarnet Miranda, som bara är ett halvår gammal. Sylvia och Miranda slår sig också ner vid bordet. Familjens kök är en plats där det är gott att vara. Samtalet flyter lugnt, dagens arbete är över och nu har alla tid att umgås.

Sonja och Sten Söderström bor i en villa i Byberga, en liten ort utanför Mellanstad. Båda två är uppvuxna i trakten, och deras föräldrar och syskon bor också i närheten. Sonja är 45 år. Hon slutade skolan efter grundskolan, arbetade några år som barnflicka i familj och utbildade sig sedan till undersköterska. Sedan fem år tillbaka arbetar hon 75% som undersköterska på ortens sjukhem. När barnen var små arbetade hon som dagbarnvårdare, och hade alltså sin arbetsplats i hemmet. När Niclas kom för ett år sedan var Sonja tjänstledig i ett halvår, sedan började Niclas på fritids, och Sonja började arbeta igen. Sonja tycker om att arbeta med människor. Hon trivs bra med sitt arbete på sjukhemmet, och har inga planer på att förändra sin arbetssituation. Sten Söderström är 48 år. Han gick byggnadslinjen på yrkesskolan, och har sedan han var i 20-årsåldern har han arbetat heltid som snickare på en byggnadsfirma inne i staden. Han är nöjd med sitt arbete, men tycker egentligen att han arbetar lite för mycket, det blir mycket övertid och han skulle vilja vara mera hemma.

Sonja och Sten har varit gifta i 23 år. När de berättar om sitt äktenskap är det tydligt att båda är nöjda, de tycker de har det bra tillsammans. Hemma hos familjen Söderström är det Sonja som sköter det mesta i hemmet. Hon tycker hon är bra på att organisera allt som gäller barn och hemarbete, och tycker också att hon får uppskattning för det arbete hon gör. Sven sköter trädgården och bilen, och eftersom han ofta kommer hem sent, blir det Sonja som handlar och lagar maten. Sedan kan de nog hjälpas åt att göra i ordning efteråt när alla har ätit.

Barnen har varit - och är - Sonjas och Stens stora intresse och glädje. De har alltid deltagit i barnens fritidsaktiviteter, Sten har tidigare varit tränare när Sara och Stefan spelade fotboll. När barnen kom upp i tonåren fick de andra intressen än fotboll, och Sten kan känna att han saknar den tiden när han ägnade helgerna åt matcher och kvällarna åt träning. Niclas skall precis börja i ortens fotbollsklubb, och Sten ser fram emot att få engagera sig i klubben igen.

Niclas kom till familjen för ett år sedan, när han var sju år. Sonja hade då länge funderat över möjligheten att ta emot fosterbarn. Hon tyckte att hon hade mycket kvar att utträtta ännu, hon kände ingen längtan efter att slå sig till ro och vara nöjd med att hon och Sten fick mera tid tillsammans. Hon vill fortsätta att ha barn omkring sig. Sten var inte så intresserad från början, men gick med på att försöka sig på att ta emot kontaktbarn, för att pröva på om de skulle klara av att ta emot barn som de inte kände sedan tidigare. Därför började familjen för två år sedan vara kontaktfamilj åt två syskon, som då var 5 och 7 år gamla. Barnen kommer fortfarande en helg i månaden. De två barnen och Niclas fungerar bra tillsammans, även om det blir en del bråk och stöj ibland.

Niclas har nu bott i familjen ett år. Den första tiden var jobbig, Niclas kunde inte sova utan att någon låg bredvid honom, han kunde inte sitta still, han for omkring hela tiden och krävde ständig uppmärksamhet. I skolan gick det inte så bra, Niclas kunde inte koncentrera sig. Nu går det bättre, Niclas är tryggare och kan vara mera stilla och också klara av skolarbetet.

Innan Niclas kom hade hela familjen pratat mycket kring beslutet att ta emot ett fosterbarn. Stefan var egentligen emot ett sådant arrangemang, han var rädd för att det skulle bli stökigt hemma med ett mindre barn. I början var Stefan också ganska sur, han tyckte att Niclas vaknade för tidigt på morgonen, och han tyckte också att Niclas inte lät hans grejor var ifred. Niclas ser väldigt mycket upp till sin stora fosterbror, och vill helst vara tillsammans med honom jämt, därför kommer det fortfarande en del klagomål från Stefan. Att vara populär hos en åttaårig liten bror har sina sidor. De stora flickorna har haft lättare att klara av att få fostersyskon, de tar stort ansvar för Niclas.

Niclas kommer hem från fritids omkring klockan fyra på eftermiddagen. Om inte Sonja är hemma då, är Sara eller Sylvia hemma och tar hand om Niclas. Stefan är inte intresserad av den uppgiften. Om Sonja arbetar sent, stannar Sara eller Sylvia hemma tills Sten kommer hem. Niclas tycker om sina fostersystrar, han är för det mesta glad och nöjd, även om han frågar när Sonja kommer hem. Ibland går han iväg till kompisar, men kommer då ofta hem igen, eftersom han har lätt att komma i konflikt med andra barn. När Sonja kommer vill Niclas ha all uppmärksamhet,

omedelbart. Sonja får oftast inte en chans att prata med Sara eller Sylvia, och samtalen mellan henne och Sten blir också ofta avbrutna. Niclas går och lägger sig vid nio-tiden, och då får Sonja, Sten och de äldre barnen en stund för sig själva.

Trots att det ibland varit jobbigt och stökigt hemma sedan Niclas flyttade in, är ändå alla i familjen överens om att Niclas tillför hela familjen mycket positivt. Det har blivit mera liv och rörelse hemma, och det känns tomt och tyst de helger Niclas hälsar på sin mamma. Sonja och Sten har börjat fundera på om de så småningom skulle kunna ha utrymme för ytterligare ett barn.

Fakta om fosterfamiljerna

Ett syfte med enkäten var att få en övergripande bild av de fosterfamiljer som ingår i studien. I den följande texten redovisas fakta om de fosterföräldrar som svarat på enkäten, deras barn och deras fosterbarn. Detta avsnitt blir därmed späckat med tabeller, som ger upplysningar om vad som kännetecknar kvinnor, män och barn i fosterfamiljerna. Tanken är att läsaren skall kunna återvända till detta kapitel för att vid behov finna data som kan vara aktuella även vid läsning av övriga kapitel.

Fosterföräldrarnas åldersfördelning

Tabell nr 6:1. Procentuell åldersfördelning för fostermödrar och fosterfäder (n=354).

Ålder	Fostermödrar n=192	Fosterfäder n=174
25 - 34 år	10,2	6,5
35 - 44 år	37,9	30,4
45 - 54 år	43,5	47,6
55 - 64 år	7,6	13,8
64 - 74 år	0,8	1,7
Totalt	100	100

81% av fostermödrarna och 78% av fosterfäderna är mellan 35 och 54 år, medianvärdet för fostermammor är 45 år, och för fosterpappor 48 år. Liknande resultat visas i annan forskning, både svensk och internationell. Bebbington and Miles (1990) konstaterar att 80% av fostermödrarna i Storbritannien var mellan 31 och 55 år, medelåldern för fostermödrar var 47 år, jämfört med 39 år för övriga mödrar med hemmavarande barn där det yngsta barnet var 10 år eller äldre. Triseliotis m.fl. (2000) fann att nästan hälften av fosterföräldrarna i deras undersökning var över 50 år. Denna åldersfördelning i fosterföräldragruppen återfinns även i andra undersökningar. I Fosterbarnsutredningen (SOU 1974:7) framgår det att 40% av alla barn i landet hade fostermödrar som var över 50 år. Medianen i åldersfördelningen var i Fosterbarnsutredningen (a.a.) 47 år för fostermödrarna. Kvinnor och män som är fosterföräldrar tillhör följaktligen ofta en äldre åldersgrupp än föräldrar med enbart biologiska barn.

Detta förhållande kan förklaras genom berättelserna i intervjuerna. Flera kvinnor och män säger att en anledning till att de blev fosterföräldrar var att de inte ville sluta leva med barn när deras egna barn hade vuxit upp. Många menar också att de ville vänta med att ta emot fosterbarn tills de egna barnen blivit större och inte behövde samma uppmärksamhet längre. Fosterförälder blir man ofta när man kommit en bit på vägen i sitt eget föräldraskap, och de egna barnen klarar sig själva.

När det gäller de 45 familjer som är släktinghem är medianvärdet både för fostermammor och fosterpappor något högre, 51 år. Detta kan förklaras med att många av de familjehem som är släktinghem är far- och morföräldrar till det placerade barnet. Wåhländer (1990) finner att släktinghemmen i hennes undersökning har en annan åldersfördelning än den totala mängden familjehem. Andelen kvinnor både under 40 år och över 50 år var större för hela gruppen, vilket innebär en underrepresentation i åldersgruppen 40 – 50 år. Wåhländer förklarar detta med att släktinghemmen vanligtvis utgörs av två grupper: dels syskon till de biologiska föräldrarna, och dels far- och morföräldrar. I studien finns inte någon sådan underrepresentation, utan spridningen av åldrar är i stort sett likartad, med undantag av att något fler fostermödrar i släktinghemsgruppen är äldre än 60 år.

Den tid som paret levit tillsammans

Tabell nr 6:2. Procentuell fördelning av fosterföräldrarnas sammanboendetid (n=364)

<i>Sammanboendetid</i>	<i>Procent</i>
5 år eller mindre	1,1
6 – 10 år	6,0
11 – 15 år	19,5
16 – 20 år	18,1
21 – 25 år	25,3
26 – 30 år	18,1
31 år eller mera	11,8
Totalt	100

Som tidigare nämnts är oftast de förväntningar som ställs på fosterfamiljen grundade på att familjen lever ett stabilt och tryggt liv, där det också finns utrymme för ett behövande barn. Bilden av fosterfamiljen är oftast den av en kärnfamilj, där makarna lever i ett välfungerande förhållande, präglad av varaktighet och kontinuitet. Denna bild bekräftas i studien, där det av tabellen framgår att 55% har bott tillsammans i mer än 20 år. De par som är fosterföräldrar lever följaktligen i de flesta fall i långa, stabila äktenskap eller samboförhållanden, vilket också visas i tidigare undersökningar (Kälvesten 1974, Stymme & Sambergs 1976, Havik 1996).

Boende

Tabell nr 6:3. Procentuell fördelning av fosterföräldrars boendeort (n=358).

Boendeort	Procent
Fler än 100 000 invånare	19,3
Fler än 10 000 invånare	15,6
2000 – 10 000 invånare	18,2
Mindre än 2000 invånare	17,6
Utanför tätbebyggt område	29,3
Totalt	100

Tabell nr 6:4. Procentuell fördelning av fosterföräldrars typ av bostad (n=365).

Typ av bostad	Procent
Hyresrätt	5,2
Bostadsrätt	4,7
Villa eller radhus	78,4
Jordbruksfastighet	1,8
Totalt	100

Det vanligaste är att fosterfamiljer bor i ett hus på landet, och detta stämmer också med Wåhlanders undersökning från 1990. I Wåhlanders studie är det något fler som bor i "storstad", 31%, medan andelen som bor på "landsbygd" är 47%. Här kan en reflektion göras: 82 % av de placerade barnen i undersökningen kommer från storstadskommunen Göteborg. De placeras sedan i familjer som bor i en mycket mera lantlig miljö. Fosterbarn får alltså inte bara anpassa sig till en ny familj, utan också till en helt ny och okänd omgivning med ett annat sätt att leva.

Antal biologiska barn i fosterfamiljen

I enkäten finns det två typer av frågor där respondenterna kan uppge antal biologiska barn. I fråga nummer 4 uppges *den totala familjesituationen*, d.v.s. hur många biologiska barn man har tillsammans med nuvarande partner, med ev. tidigare partner, samt även partners biologiska barn. De kvinnor och män som svarat på enkäten har totalt 840 egna barn, varav 664 är barn till båda makarna, och 176 har en av makarna som biologisk förälder. I fråga nummer 3 frågas efter hur många *hemmaboende* biologiska (här ingår även adopterade) barn familjerna har, vilket visas i nedanstående tabell:

Tabell nr 6:5: Antal hemmaboende biologiska barn per familj (n= 366).

Antal hemmaboende biologiska barn	Procent
0	34,2
1	26,8
2	21,3
3	13,4
4	4,1
5	0,3
Totalt	100

I denna studie, liksom i andra liknande studier, kan man se att en stor del av fosterfamiljerna inte har andra barn än fosterbarnen boende i familjen.¹ Om en jämförelse görs med andra undersökningar, visar Triseliotis m.fl. (2000) att ungefär samma antal, en dryg tredjedel, av fosterfamiljerna inte har egna hemmaboende barn beroende på barnlöshet eller på att de egna barnen flyttat hemifrån. Havik (1996) fann att ungefär hälften av fosterfamiljerna i hennes undersökning inte hade egna hemmaboende barn av samma skäl.

Sammantaget uppgår antalet egna barn som vid frågetillfället bor kvar i hemmet till 462 stycken. Detta gör att antalet *hemmaboende* biologiska barn blir ett (462), medan *det totala antalet* biologiska barn blir ett annat (840). Eftersom fosterföräldragruppen är äldre än den övriga föräldrageneration är det rimligt att anta att resterande 378 biologiska barn är i den åldern att de har flyttat hemifrån till ett eget boende. Möjligheten finns också att några av respondenterna har barn med annan partner, och att dessa då bor med partnern och inte med respondenten.

Hur gamla är då de egna barnen som fortfarande bor kvar hemma?

Tabell nr.6:6. Procentuell fördelning av hemmaboende biologiska barns ålder (n=366).

Egna barns ålder	Procent
0 – 6 år	11
7 – 12 år	24
13 – 20 år	38
21 år eller däröver	13 ²
Har ej egna barn	13

¹ I denna kategori återfinns således både familjer som inte har egna barn, och familjer där de egna barnen har flyttat hemifrån.

² 13% av respondenterna har uppgivit att de har hemmaboende barn över 21 år. Troligtvis har flera missuppfattat frågan, och även uppgivit icke-hemmaboende barn, eftersom en del av de barn som uppges bo hemma är över 30 år, varför andelen hemmaboende barn i denna åldersgrupp kan antas vara lägre än 13%.

Den största delen av fosterföräldrarnas egna barn som fortfarande bor hemma är 13 år eller äldre. Resultaten från båda tabellerna stämmer väl överens med åldersfördelningen av gruppen fosterföräldrar, där de flesta är i den åldern att de har äldre barn, eller barn som flyttat hemifrån.

Något som är anmärkningsvärt är att 176 barn har uppgivits som "ej gemensamma barn", d.v.s. barn till någon av makarna/samborna, ej till båda. Detta innebär att ungefär en femtedel av de biologiska barnen har erfarenhet av att leva i en styvfamilj. Att fosterföräldrar har erfarenhet av skilsmässor och ombildade familjer visar också Triseliotis m.fl. (2000). I den undersökning som där refereras var nästan en fjärdedel av fostermödrarna och en femtedel av fosterfäderna omgifta.

Ca 13 %, eller 47 par, har inga biologiska barn alls, vilket påverkar tabellresultaten då förhållandet mellan syskon och fostersyskon redovisas, bortfallsiffnan blir hög.

Utbildning, arbete och klass

Enligt tidigare undersökningar (SOU 1974:7, Kälvesten 1974) tillhör fosterföräldrar ofta arbetarklass eller lägre medelklass, och har också mera sällan någon form av postgymnasial utbildning. I Haviks undersökning, som är gjord 1996, hade 29% av fostermödrarna och 40% av fosterfäderna ett yrke som krävde högre utbildning än motsvarande gymnasieskola. Hur är det då med de fosterföräldrar som deltagit i denna studie? I följande avsnitt redovisas data som är kopplade till kvinnors och mäns yrke och utbildning.

Utbildning

Tabell nr 6: 7. Procentuell fördelning av fosterföräldrars utbildningsnivå (siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$).

Typ av utbildning	Fostermödrar n=190	Fosterfäder n=172	Samtliga n=362
Grundskola eller motsvarande	50,5	52,3	51,4
Gymnasieskola	20,0	19,2	19,6
Postgymnasial utbildning	29,5	28,5	29,0
Totalt	100	100	100

Utbildningsnivån är i stort sett likartad för kvinnor och män. Om en jämförelse görs med normalpopulationen är det en högre andel av fosterföräldrarna som enbart har en grundskoleutbildning. Skillnaden mellan gruppen fosterföräldrar och övriga svenskar 16-64 år är störst när det gäller gymnasieutbildning, där är andelen fosterföräldrar som har gymnasieutbildning lägre än vad den är hos befolkningen i stort. Däremot är skillnaden inte lika stor när det gäller postgymnasiala utbildningar, där ligger gruppen fosterföräldrar närmare normalpopulationen (SCB 1998b).

Klassindelning

De yrken som kvinnor och män uppgivit i enkäten har kategoriserats enligt en socio-ekonomisk indelning med utgångspunkt från de definitioner som används av Statistiska Centralbyrån (SCB 1982:4). En mera fullständig redovisning av denna indelning finns i Tabellappendix (tabell Ap 6:1). För att förenkla tabellen har en kategorisering gjorts: 1) arbetare, 2) tjänstemän på låg och mellannivå, 3) tjänstemän med hög eller ledande befattning, 4) lantbrukare, 5) hemarbetande och 6) ej i arbete³.

Tabell nr 6:8. Procentuell fördelning av yrkeskategorier (siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$)

Yrkeskategori	Fostermödrar n=188	Fosterfäder n=170	Samtliga n=358
Arbetare	55,9	52,9	54,5
Tjänstemän, låg och mellannivå	29,3	22,9	26,3
Tjänstemän, hög nivå eller ledande befattning	5,3	20,6	12,6
Lantbrukare	1,6	1,8	1,7
Hemarbetande	7,4	1,8	4,7
Ej i arbete	0,5	0,0	0,3
Totalt	100	100	100

För att få en tydligare klassindelning med endast tre kategorier av klasser har följande indelning gjorts.

- Till kategorin ”arbetare” räknas yrken som normalt är organiserade inom LO, men även andra grupper har förts till denna kategori. Hit hör gruppen ”egna företagare”, eftersom nästan alla de respondenter som uppgivit att de var egna företagare hade yrken som chaufför, grävmaskinist, etc. Till kategorin arbetare har även förts lantbrukare, hemarbetande och pensionärer.
- Till kategorin ”medelklass” räknas lägre tjänstemän och tjänstemän på mellannivå.
- Som ”högre tjänstemän” räknas högre tjänstemän och ledande befattningar.

³ I kategorin ”hemarbetande” finns endast de som uppgivit hemarbetet som ett yrke. I andra tabeller där kategorin ”hemarbetande” används, är respondenterna i kategorin faktiskt hemarbetande, men kan ha andra yrken som de för tillfället är tjänstlediga från. I kategorin ”ej i arbete” finns respondenter som uppgivit ”pensionär” eller ”arbetslös” som enda yrke.

Tabell nr. 6:9. Procentuell fördelning av klasstillhörighet (siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$).

Ålder	Fostermödrar <i>n=188</i>	Fosterfäder <i>n=170</i>
Arbetare	65,4	56,5
Medelklass	29,3	22,9
Högre tjänstemän	5,3	20,6
Totalt	100	100

Majoriteten av fosterföräldrar tillhör kategorin "arbetare". Tabellen visar också en viss skillnad mellan könen, fler kvinnor än män finns i kategorin "arbetare", och färre kvinnor än män i kategorin "högre tjänstemän".

Om en jämförelse görs med siffrorna i ULF⁴ (SCB 1994) med motsvarande kategoriindelning som i ovanstående tabell, ser siffrorna ut på följande sätt:

Tabell nr 6:10. Procentuell fördelning av klasstillhörighet hos andelen sysselsatta i Sverige, enligt ULF (SCB 1994) i jämförelse med klasstillhörigheten hos fosterföräldrar i studien.

Klassindelning	Klasstillhörighet andel sysselsatta i Sverige	Fosterföräldrar i studien <i>n=358</i>
Arbetare	50	61
Medelklass	35	26
Högre tjänstemän	15	13
Totalt	100	100

En något högre andel hamnar i kategorin arbetare, och en något lägre i kategorin medelklass och högre tjänstemän. Gruppen fosterföräldrar består följaktligen till något större del av människor från arbetarklassen, vilket också visas i flera andra undersökningar (Kälvesten 1974, Stymne och Sambergs 1976, Vinterhed 1985). Enligt fosterbarnsutredningen från 1974 sysslade ca 10% av fosterfäderna med lantbruk i någon form, vilket endast 2% av fosterfäderna (och fostermödrarna) i undersökningen gör. Dessa siffror torde väl följa samhällsutvecklingen – antalet lantbrukare har minskat under de senaste decennierna.

⁴ ULF betyder "Undersökning av levnadsförhållanden"

Arbetstid

Tabell nr 6:11. Procentuell fördelning av arbetstiden
(siffrorna visar *kolumnprocent*, $n=360$, $p<0,01$).

Arbetstid	Fostermödrar $n=189$	Fosterfäder $n=171$	Samtliga $n=360$
Arbetar 100%	24,3	81,9	51,7
Arbetar 75%	23,8	4,7	14,7
Arbetar 50% eller mindre	16,4	3,5	10,3
Hemarbetande	19,6	2,9	11,7
Studerande	5,3	2,3	3,9
Ej i arbete	10,6	4,7	7,8
Totalt	100	100	100

Ca 65% av fostermödrarna förvärvsarbetar på hel – eller deltid. Enligt Arbetskraftsundersökningen var 1997 82,5% av kvinnor med barn under 17 år förvärvsarbetande. Det är således en högre andel av kvinnorna i normalpopulationen, jämfört med gruppen fostermödrar, som förvärvsarbetar. För fosterfädernas del är det ca 88% som förvärvsarbetar, vilket kan jämföras med motsvarande åldersgrupp av män i normalpopulationen, där ca 85% av männen förvärvsarbetade (SCB 1998a). Fosterfäder avviker således inte från övriga män i landet. Havik (1996) redovisar i stort sett samma resultat för de fosterföräldrar som ingick i hennes undersökning.

När det gäller fosterföräldrar som grupp har det funnits en föreställning om att fostermammor förvärvsarbetar i mindre utsträckning än andra mödrar. I Fosterbarnsutredningen (SOU 1974:7) kan man se att ca 33% av fosterbarnen i landet hade fostermödrar som förvärvsarbetade, varav 10% av fosterbarnen hade fostermödrar som arbetade heltid. Under de år som förflutit sedan Fosterbarnsutredningen gjordes, har kvinnors situation på arbetsmarknaden förändrats, numera förvärvsarbetar de flesta kvinnor i Sverige, vilket också återspeglar sig i fostermödrars förvärvsarbetsfrekvens. Fler fostermödrar förvärvsarbetar (65%), men fortfarande finns en skillnad mellan denna grupp och övriga kvinnor i Sverige.

Det kan finnas anledning att jämföra kvinnor med fosterbarn i olika åldrar – inverkar fosterbarnens ålder på kvinnornas arbetstid? Följande tabell visar arbetstiden för fostermödrar med fosterbarn över och under 7 år (20,2% av fosterbarnen i studien var under 7 år).

Tabell nr 6:12. Procentuell fördelning av antalet fosterbarn under och över 7 år och arbetstiden för deras fostermödrar (siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$).

Kvinnans arbetstid	Fosterbarn under 7 år n=40	Fosterbarn över 7 år n=142	Samtliga n=182
100%	15,0	27,5	24,7
75%	17,5	26,1	24,2
50% eller mindre	27,5	13,4	16,5
Hemarbetande	17,5	20,4	19,8
Studerande	7,5	4,9	5,5
Ej i arbete	15,0	7,7	9,3
Totalt	100	100	100

60% av fostermödrar med barn under 7 år och 67% av fostermödrar med barn över 7 år är förvärvsarbetande på hel eller deltid. Andelen fostermödrar med fosterbarn under 7 år är inte så stor (n=40), men av tabellen framgår ändå att mer än hälften av dessa förvärvsarbetar, även om 27% arbetar 50% eller mindre.

Skillnad mellan stad och land

Beträffande fosterföräldrarnas arbetstid går det att urskilja vissa skillnader mellan stad och landsbygd. Om enkätsvaren delas upp i två delar, där en del representerar "stad med 10 000 invånare eller däröver", och den andra delen "orter med mindre än 10 000 invånare" samt "boende utanför tät bebyggelse", kan man se en skillnad när det gäller kvinnors arbetstid.

Tabell 6:13. Kvinnors sysselsättning i förhållande till bostadsort. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $n=184$, $p < 0,10$).

Arbetstid sysselsättning	Stad med mer än 10.000 inv. n=58	Ort med mindre än 10 000 inv. samt boende utanför tätort n=126	Samtliga n=184
100%	32,8	21,4	25,0
75%	31,0	19,0	22,8
50% eller mindre	13,8	18,3	16,8
Hemarbetande	12,1	23,0	19,6
Ej i arbete	10,3	18,3	15,8
Totalt	100	100	100

Av tabellen framgår dels att andelen kvinnor som arbetar 100% och 75% av en hel-tid är högre i staden, och att andelen kvinnor som arbetar deltid eller är hemarbetande är högre på mindre orter.

Kvinnors arbetstid kopplad till utbildningsnivå:

Har då fostermödrarnas arbetstid något samband med deras utbildningsnivå? Följande tabeller visar kvinnors och mäns arbetstid i förhållande till deras utbildning. OBS! I dessa nedanstående tabeller har respondenternas uppgifter för deras make/ makar/sambor också tagits med, varför n-talet är 355 för både män och kvinnor.

Tabell nr 6:14. Sysselsättning för olika utbildningsnivåer för fostermödrar. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$).

Sysselsättning	Grundskola n=181	Gymnasium n=72	Postgymnasial utbildning n=102	Total svarsfrekvens n=355
Arbetar 100%	21,0	27,8	35,3	26,5
Arbetar 75%	18,2	9,7	30,4	20,0
Arbetar 50% eller mindre	18,8	25,0	13,7	18,6
Hemarbetande	25,4	20,8	7,8	19,4
Studerande	3,9	5,6	4,9	4,5
Ej i arbete	12,7	11,1	7,8	11,0
Totalt	100	100	100	100

De största skillnaderna finns mellan de två grupper av kvinnor som har "enbart grundskoleutbildning" och de som har "postgymnasial utbildning". Om dessa två grupper jämförs blir det klart att det finns ett samband mellan utbildning och arbetssituation. Betydligt fler av kvinnorna med postgymnasial utbildning arbetar heltid, och en mindre andel av dessa är hemarbetande. Liknande resultat återfinns också i Kvinnomaktutredningen (SOU 1997:139). Där kan man se att av småbarnsmödrar med akademisk utbildning arbetade varannan mamma heltid, medan detta bara gällde för var fjärde av mödrarna med låg utbildning.

Tabell nr 6:15. Sysselsättning för olika utbildningsnivåer för fosterfäder. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$).

Sysselsättning	Grundskola n=179	Gymnasium n=72	Postgymnasial utbildning n=104	Total svarsfrekvens n=355
Arbetar 100%	79,9	81,9	85,6	82,0
Arbetar 75%	3,4	2,8*	2,9*	3,1
Arbetar 50% eller mindre	4,5	2,8*	1,0*	3,1
Hemarbetande	2,2	4,2*	2,9*	2,8
Studerande	1,7*	4,2*	1,9*	2,3
Ej i arbete	8,4	4,2*	5,8	6,8
Totalt	100	100	100	100

*=Förväntat värde understiger 5

Något p-värde går ej att ange, eftersom mer än 20% av de förväntade värdena understiger 5

Runt 80% av männen arbetar heltid i alla tre kategorierna. Det är således för kvinnornas del som utbildningen blir en viktig faktor för hur mycket de arbetar, och om de väljer att arbeta i hemmet. Kvinnor med enbart grundskoleutbildning väljer i högre grad att vara hemarbetande än kvinnor med postgymnasial utbildning.

En kategorisering har gjorts av fosterföräldrarnas yrken i *omsorgsyrken* och *ej omsorgsyrkan*. Till kategorin *omsorgsyrken* har förts *förskollärare, fritidspedagog, barnsköterska, undersköterska, lärare, sjuksköterska, behandlingsassistent* och *hemarbetande*. Till denna kategori fördes också *annat omsorgsyrke*, till exempel mentalskötare, socio- nom, psykolog. Totalt hade 38% av alla fosterföräldrarna, 62% av kvinnorna och 12% av männen, yrken som kunde kategoriseras till "omsorgskategorin".

Dessa siffror kan jämföras med Bebbington och Miles undersökning från 1990, där ungefär en fjärdedel av fosterföräldrarna hade arbete med någon form av omsorgs- karaktär, såsom sjuksköterska, socialarbetare, eller lärare. (Triseliotis m.fl. 2000) fann att ca. 40% av fostermödrarna hade någon form av omsorgsyrke (häri inräknades vårdyrken, barnomsorgsyrken, social arbete, undervisning, och hemvårdare)⁵.

Data om fosterbarnen

I studien har de fosterföräldrar som svarat på enkäten sammanlagt 594 fosterbarn. Könsfördelningen är relativt jämn, det finns något fler pojkar än flickor. Följande tabell visar antal fosterbarn per fosterfamilj i de familjer som ingår i studien:

Tabell nr 6:16. Antal fosterbarn per fosterfamilj (n=366).

Antal fosterbarn	Procent
1	56,8
2	29,5
3	7,9
4	4,1
5	0,8
6	0,0
7	0,3
Ej svarat	0,5
Totalt	100

Det allra vanligaste är att endast ett barn är placerat i familjen, men en knapp tredjedel av familjerna har två fosterbarn. Mera ovanligt är det att familjerna har tre eller flera barn placerade hos sig.

⁵ Siffrorna kan vara vanskliga att jämföra, eftersom det i dessa refererade undersökningar inte framgår hur många av fosterföräldrarna som var "hemarbetande". I denna studie inkluderas "hemarbetande" i "omsorgsyrken". Det är 7% av kvinnorna och 2% av männen som uppgivit "hemarbetande" som enda yrke, men det är flera (ca 3% av männen och ca 19% av kvinnorna) som var hemarbetande vid den tiden då de svarade på enkäten.

I Sverige har drygt 3% av alla 18-åringar födda 1976 – 1980 någon gång under sin uppväxt varit placerade i dygnsvård inom socialtjänsten. Med dygnsvård avses här vård i familjehem, hem för vård eller boende (HVB) eller hem för särskild tillsyn (§12-hem). Emellertid är varannan placering (av förstagångsplaceringar) gjord efter det att barnet fyllt 13 år, vilket innebär att dygnsvård före tonåren endast berör ungefär 1,6%. Hur gamla barnen är vid första placeringen får betydelse för placeringens längd: 70% av alla barn och ungdomar med mer än fem års vårdtid placerades första gången när de var i förskoleåldern (0-6år).

En undersökning av individer med gemensamt födelseår,⁶ visar att av placeringar i dygnsvård är kort eller medellång vårdtid det vanligaste. Två tredjedelar av alla placerade barn och ungdomar är i vård under högst tre år, medan en femtedel har fått samhällsvård i mer än fem år. Omkring 10% av placerade barn har varit placerade i mer än 10 år, och en mycket liten grupp, 5%, har i stort sett vuxit upp i dygnsvård (vårdtider över 15 år) (SOU 2000:77). Hur länge har då fosterbarnen i studien varit placerade i sina fosterfamiljer?

Tabell nr 6:17. Procentuell fördelning av fosterbarns placeringstid i fosterhemmet (n=510, N=594).

<i>Antal år i fosterhemmet</i>	<i>Procentuell fördelning</i>
0 – 5 år	45,3
6 – 10 år	31,2
11 – 15 år	14,5
16 – 20 år	7,3
21 – 25 år	1,8
Totalt	100

De flesta av barnen har varit placerade i 0-5 år, men ungefär en tredjedel har varit i sina fosterhem i 6-10 år. 15% har varit placerade i mer än 10 år, och 9 % i mer än 15 år.

Placerade barns åldersfördelning ser ut på följande sätt:

Tabell nr 6:18. Procentuell fördelning av fosterbarns ålder (n=584).

<i>Ålder</i>	<i>Procentuell fördelning</i>
0 – 5 år	11,1
6 – 10 år	26,4
11 – 15 år	33,4
16 – 20 år	23,5
21 år och däröver	5,7
Totalt	100

⁶ Fem årgångar/födelsekohorter av barn födda 1976-1980 som följs fram till sin 18-årsdag.

Den största andelen (63%) av placerade barn är över tio år. I detta sammanhang kan det vara av intresse att undersöka hur barnens ålder är kopplad till placeringstid. Följande tabell visar just detta. Tabellen visar enbart placeringstid i respondentens hem, eventuella tidigare placeringar av barn finns inte med.

Tabell 6:19: Procentuell fördelning av fosterbarns placeringstid i förhållande till ålder (tabellen visar *kolumnprocent*, n=500, N=594)

Antal år i fosterhemmet	Ålder fosterbarn					Samtliga n=500
	0 – 5 år n=54	6 – 10 år n=130	11 – 15 år n=175	16 – 20 år n=119	21 år och däröver n=22	
0 – 5 år	100,0	58,1	34,3	31,9	12,9	45,5
6 – 10 år		41,9	42,9	22,7	6,5*	31,1
11 – 15 år			22,9	22,7	19,4*	14,4
16 – 20 år	*			22,7	32,3*	7,3
21 år och däröver	*	*	*	*	29,0*	1,8
Totalt	100	100	100	100	100	100

*=Förväntat värde understiger 5

Något p-värde går ej att ange, eftersom mer än 20% av de förväntade värdena understiger 5

Även ovanstående tabell visar att det ofta rör sig om långa placeringar. Till exempel har 43% av fosterbarn i åldersgruppen 11-15 år varit placerade i 6-10 år. När det handlar om äldre fosterbarn, 16-20 år, har 23% varit placerade 16-20 år, alltså har de tillbringat större delen av sitt liv i fosterhemmet⁷.

⁷ En ganska stor grupp av fosterbarnen är över 18 år, hela 16%. Själva fosterbarnsplaceringen upphör då den unge fyllt 18 år och själv blir myndig. I praktiken fungerar det oftast så, att fosterbarnsplaceringen fortsätter som ett individuellt bistånd till dess att den unge gått ut gymnasieskolan. I vissa fall kan placeringen även fortsätta efter att den unge lämnat gymnasiet, men detta hör till undantagen. Här uppstår ett problem. Det är omöjligt att utifrån enkätsvaren bilda sig en uppfattning om huruvida gruppen med fosterbarn över 18 år bor tillsammans med fosterföräldrarna eller inte. På första sidan i frågeformuläret finns en fråga där man kan svara på hur många barn, både fosterbarn och biologiska barn, som för närvarande bor tillsammans med familjen. Här har respondenterna angett att antalet fosterbarn som bor i respondentens familj är 588 stycken. Det totala antalet fosterbarn var 594, och det skulle i så fall innebära att endast 6 av dessa vuxna barn har flyttat hemifrån, vilken inte verkar rimligt. Eftersom denna grupp fosterbarn över 18 år uppenbarligen av respondenterna betraktas som "deras fosterbarn" och det inte går att avgöra vilka barn som bor hemma eller inte, har jag valt att ta med denna grupp i analysen på samma villkor som de yngre fosterbarnen.

Sammanfattning och diskussion

Med utgångspunkt från enkätresultaten kan man säga att "den vanligaste fosterfamiljen" ser ut som följer

Fosterpappa: Medianåldern för fosterpappan är 48 år. Han har gått ut grundskola eller realskola, men har ingen postgymnasial utbildning. Han arbetar heltid inom kategorin "Facklärd arbetare inom varuproduktion"

Fostermamma: Medianåldern för fostermamman är 45 år. Hon har gått ut grundskola eller realskola, och arbetar heltid inom kategorin "Ej facklärd arbetare inom tjänstesektorn"

Den typiska fosterfamiljen bor utanför tät bebyggelse, och har 3 biologiska barn (d.v.s. barn till båda eller någon av makarna). Hela 78% av familjerna bor i villa eller radhus.

Många av fosterföräldraren lever i långa, stabila äktenskap eller samboförhållanden, på det sättet avviker de från den övriga befolkningen där skilsmässor och separationer mellan makar/sambor är mera frekventa. Detta faktum har ett samband med själva den urvalsprocess som gäller för gruppen fosterföräldrar. De föräldrapar som blir godkända som fosterföräldrar väljs ut just på grund av sin stabila parrelation och goda föräldraförmåga. Som tidigare nämnts medför detta att gruppen fosterföräldrar i sig utgör en grupp som förutsätts vara stabila både när det gäller familjerelationer och övriga sociala funktioner, vilket man bör ha i åtanke när övriga resultat från undersökningen presenteras.

Arbetstidens betydelse för fosterföräldraskapet

De senaste decenniernas förändringar i förvärvsarbetsfrekvensen för kvinnor gäller även fostermödrar, 65% av dessa förvärvsarbetar på hel- eller deltid. I tidigare undersökningar (Kälvesten 1974, SOU 1974, Stymne och Sambergs 1976) har en större andel av fostermödrarna varit hemarbetande, och kunnat ta ansvaret för ett fosterbarn utan att ändra situationen för sig själv eller för den övriga familjen.

Kvinnor förvärvsarbetar i allt större utsträckning. Av de fostermödrar som är hemarbetande har 67% enbart grundskoleutbildning eller motsvarande, 22% har gymnasieutbildning, och 11% har en postgymnasial utbildning. Motsvarande siffror för de kvinnor som arbetar 50% eller mindre är 51% med enbart grundskoleutbildning, 27% med gymnasieutbildning och 21% med postgymnasial utbildning. Dessa siffror visar tydligt att det finns ett samband mellan valet att arbeta hemma eller arbeta halvtid, och utbildningsnivå. Kvinnor med högre utbildning väljer i större utsträckning att förvärvsarbete, och arbetar mera sällan deltid. Yngre kvinnor har i högre grad än äldre möjlighet att utbilda sig, och detta faktum kommer också att påverka kvinnors val att vara hemarbetande eller förvärvsarbetande. Detta måste med nödvändighet påverka inriktningen av rekryteringsarbetet. I Storbritannien har man sett ett samband mellan kvinnors ökade förvärvsarbete och svårigheter att rekrytera fosterhem. Det går inte längre att förutsätta att fostermödrar redan är hem-

arbetande, och har tid och möjlighet att ägna sig åt fosterbarn utan att behöva ändra sin livssituation. Både fostermödrar och fosterfäder kommer i framtiden med stor sannolikhet att vara förvärvsarbetande, och fosterföräldraskapet måste följaktligen anpassas till detta förhållande.

7 Varför fosterförälder?

Att få barn tillsammans är en önskan som finns hos de flesta par. Barn ses av många kvinnor och män som det centrala i deras livsplaner, barn ger mening och sammanhang och tillfredsställer behov av kärlek och närhet (Holter och Aarseth 1993, Makrinioti 1994, Bäck-Wiklund och Bergsten 1997). Barnet kan vara ett bevis på kärleken mellan två människor, ett "resultat" av denna kärlek, något gemensamt som skapats då "två blivit ett".

Fosterföräldraskapet är ett annat slags föräldraskap än det biologiska. Det grundläggs inte i en önskan om att reproducera sig själv, ett fosterbarn är heller inte på samma sätt som ett eget barn ett "kärleksbevis". Att bli fosterförälder innebär att ta på sig ett ansvar för ett barn som man inte har någon biologisk koppling till (med undantag för släktingplaceringar). Vad är det då som får människor att ta på sig ett sådant ansvar? På vilket sätt ingår detta föräldraskap i kvinnors och mäns livsplaner? Dessa frågor står i centrum i detta kapitel, där fosterföräldrarnas svar både från enkäter och intervjuer redovisas.

Ett kvinnligt initiativ och ett socialt engagemang

Fosterföräldraskapet är i många fall initialt kvinnans eget projekt. Det är oftast kvinnan som tagit kontakt med socialtjänsten för att skaffa information, och det är kvinnan som initierat diskussionerna i hemmet kring beslutet om att bli fosterfamilj. Svaren på frågan om vem det var som kom med förslaget att familjen skulle bli fosterfamilj ser ut på följande sätt:

Tabell nr 7:1 Vem initierade fosterföräldraskapet?
(Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=192	Fosterfäder n=173	Samtliga n=365
Jag själv	37,9	7,6	23,5
Min partner	4,7	42,4	22,7
Båda	33,2	32,0	32,6
Tillfrågade av annan	24,2	18,0	21,3
Totalt	100	100	100

Svaren visar att det till största delen varit kvinnan som introducerade parets fosterföräldratanke. En tredjedel av paren har uppgivit att beslutet att bli fosterföräldrar har fattats av båda parter. Några har blivit fosterföräldrar därför att de blivit tillfrågade, till exempel av någon släkting eller bekant, eller av någon de kommit i kontakt med genom sitt arbete.

I tidigare svensk forskning om fosterbarnsvård (Kälvesten 1974, Stymne och Sambergs 1976, Börjesson m.fl. 1976, Vinterhed 1985) visas att den övervägande delen av fosterföräldrarna kommer från arbetarklass (även jordbrukare inkluderas i denna kategori) eller lägre medelklass. I kapitel 6 framgår också att en majoritet av de kvinnor och män som svarat på enkäten kommer från arbetarklassen och att de enbart har grundskoleutbildning. Har då kvinnors och mäns klasstillhörighet och utbildningsbakgrund någon betydelse för varför de valde att bli fosterföräldrar? För att söka ett svar på denna fråga har jag satt respondenternas *klasstillhörighet* och *utbildningsbakgrund* i förhållande till de frågor (43 och 45a-g) som rör motiven för fosterföräldraskap.

Analysen visar på små skillnader mellan de olika kategorierna. Då variablerna *klasstillhörighet* och *utbildning* har korstabulerats med svaren på frågorna 43 och 45a-d, finns inte i något fall något signifikant samband. Detta tyder på att skillnader i *klasstillhörighet* och *utbildning* redan har manifesterat sig i själva valet att bli fosterförälder. Fler människor med arbetarklassbakgrund, och färre från medelklassen och från gruppen högre tjänstemän gör ett sådant val. Den grupp som väljer att bli fosterföräldrar har sedan relativt likartade svar på varför de blev fosterföräldrar, oavsett klasstillhörighet.

I intervjuerna berättar kvinnor och män om hur idén att bli fosterförälder växte fram. För Berit Bengtsson var det de egna erfarenheterna från yrkesarbetet som gjorde att hon började tänka på möjligheten att bli fosterförälder:

Ja, det var väl hos mig då, som tanken väcktes, och jag har ju alltid jobbat med barn, andras barn, och då jobbade jag på dagis och fritids, och fick väl lite inblick i hur barn har det, och då väcktes ju tanken också, för man talade ju bara barn egentligen då, och då dök det här upp om att ta fosterbarn. Och Birger tyckte väl att det där fick jag avgöra om jag tyckte att jag ville ta på mig det.... Vi hade inga större diskussioner om det, utan jag fick lov att göra det om jag ville, och då anmälde jag bara mitt intresse, jag såg en annons i en lokal tidning här, och då ringde jag bara och anmälde....

På liknande sätt som det var för makarna Bengtsson är det i intervjuerna oftast kvinnan som berättar att det var hon som kom med förslaget att familjen skulle ta emot fosterbarn. Flera av männen säger att de själva inte var så intresserade från början, utan det var maken som tog alla initiativ. Så småningom har diskussionerna lett fram till ett gemensamt beslut. Så här beskriver Nora och Nils Nordström detta förhållande:

Nora: Det är nog mycket det att han vet att jag tycker att det är roligt... det tror jag.... Sen så tycker han nog att det är roligt när de väl har kommit hit och så där, men det är mycket innan...

Nils: Jaa... det är väl egentligen Noras bit... Det är ju Noras grej egentligen, hon tycker ju det är väldigt roligt med barn. Och det tycker väl jag också, fast jag kanske mera hade varit nöjd med det vi har haft, och barnbarnen nu... Jag tycker att vi har haft en hel del som vi har det... jag tycker att det kunde ha varit rätt gott att ha lugn och ro en stund också. Men jag har väl inte varit helt avisande så....(Detta par har uppfostrat fyra egna barn, min anm.)

Fosterföräldraskapet är hos flera av paren kvinnans projekt, och många gånger har hon lagt ner en hel del tid och energi på att övertala mannen att också bli intresserad. I intervjuerna med dessa par handlar männens berättelser ofta om att de gått med på att bli fosterföräldrar eftersom de insett att makans önskan var så stark att de inte ville gå emot den. Birger Bengtsson säger så här:

Jag såg att det grep Berit, och insåg ganska fort att hon ville själv göra det och då var det ju ingen idé att göra något längre motstånd eller något annat.

För Birger, liksom för flera andra fosterfäder, var kvinnans önskan att ta emot fosterbarn det som blev avgörande då makarna beslutade sig för att bli fosterföräldrar.

Även om det oftast är kvinnan som kommit med idén finns det ändå i intervju-materialet flera par som säger att de under lång tid tillsammans diskuterat möjligheten att bli fosterfamilj. Det finns också ett par exempel på ett motsatt förhållande, för två av de intervjuade paren är det klart ut sagt att det är mannen som drivit frågan och som varit mest aktiv i parets diskussioner kring beslutet.

Den motsträvighet som flera av männen visade initialt, har efter hand avtagit och även männen har blivit engagerade fosterföräldrar. En man som tillhör de par som intervjuats vid tre tillfällen var vid den första intervjun ganska måttligt intresserad, men blev allteftersom en mycket engagerad fosterpappa, och vid den tredje intervjun funderade han på att ändra yrkesinriktning och bli fosterförälder på heltid.

I enkäten fanns möjlighet att ta ställning till flera påståenden som handlar just om motivet för att bli fosterförälder. Ett av dessa påståenden handlar om *socialt intresse* som motiv för fosterföräldraskapet (fråga 45 a). Så här har kvinnor och män svarat:

Tabell nr 7:2. Socialt intresse var ett motiv för att bli fosterförälder. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,05$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=178	Fosterfäder n=159	Samtliga n=337
Instämmer	71,9	59,2	65,9
Varken instämmer eller tar avstånd	20,2	28,9	24,3
Tar avstånd	7,9	11,9	9,8
Totalt	100	100	100

Kvinnor och män har delvis olika uppfattningar om huruvida just "socialt intresse" har varit ett motiv för deras beslut. Fler kvinnor än män menar att fosterföräldraskapet var ett sätt för dem att visa sitt sociala engagemang. En möjlig orsak till skillnaden mellan kvinnor och män skulle kunna vara att det är kvinnan i högre grad än mannen som haft en önskan om att bli fosterförälder och att det i en sådan önskan också finns en vilja att göra en social insats.

Alla de kvinnor och män som intervjuats har levt i utåtriktade familjer med ett socialt engagemang som har tagit sig olika uttryck. Makarna har varit engagerade på

olika nivåer i samhället, det kan röra sig om ett politiskt engagemang, att de deltar aktivt inom svenska kyrkans eller något annat religiöst samfunds verksamhet, eller att de är aktiva inom idrottsrörelsen. En klar majoritet av de intervjuade paren säger att det varit viktigt för dem "att göra en insats för någon som behöver hjälp". Alla par har redovisat ett allmänt intresse för barns behov och uppväxtvillkor. I några fall har en eller båda makarna haft ett arbete där de kommit i kontakt med barn, de har genom arbetet träffat på barn som haft det besvärligt på olika sätt, och på så sätt blivit intresserade av uppdraget som fosterföräldrar.

Beslutet om att bli fosterförälder har ofta vuxit fram ur en önskan om att fylla sitt liv med något viktigt. Flera av intervjupersonerna uttrycker en önskan om att både kunna hjälpa barn som har det svårt och att få dela med sig av sitt eget goda liv. Disa Damberg tillhör dem som tycker att hon bör dela med sig eftersom hon själv har det så bra:

Ja, att jag har ju alltid känt mig väldigt privilegierad med min uppväxt och den situation jag har haft, och då har jag känt litegrann som att – inte några skuld-känslor, det har jag inte gjort, men lite åt det hållet, att jag har fått något som jag måste föra tillbaka på något sätt...Och sett då att jag har haft möjlighet att göra det.

Många av de intervjuade uttalar sig på liknande sätt. Några uttrycker en känsla av "moralisk förpliktelse", de känner att de har en skyldighet att dela med sig av "sitt goda" till dem som inte haft samma möjligheter i livet som de själva har haft. Det de intervjuade männen och kvinnorna vill dela med sig av är både av praktisk natur, såsom gott om plats i huset, en bra och "barnvänlig" omgivning, och av mera känslomässig natur, såsom kärlek, trygghet och ett stabilt familjeliv.

Att tycka om att leva med barn

Ett av påståendena i enkäten handlade om huruvida önskan om att leva med barn, att få en större barnaskara, var en av anledningarna till att ta emot fosterbarn. Så här svarar kvinnor och män på detta påstående (fråga 45 f):

Tabell nr 7:3 Att få en utökad barnaskara var ett motiv för att bli fosterförälder. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,05$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=169	Fosterfäder n=150	Samtliga n=319
Instämmer	73,4	58,7	66,5
Varken instämmer eller tar avstånd	14,2	24,6	19,1
Tar avstånd	12,4	16,7	14,4
Totalt	100	100	100

Flera kvinnor än män tycker att önskan om en utökad barnskara var en anledning till att bli fosterförälder. I tidigare forskningsresultat (Kälvesten 1974, Vinterhed 1985) kan man se att en gemensam nämnare för fosterföräldrar är att de ofta känner en stor tillfredsställelse i själva föräldrarollen. De kvinnor och män som här har intervjuats uttrycker sig på liknande sätt. Flera av dem säger att de blivit fosterföräldrar därför att de vill utöka sin familj och därför att de tycker om att leva med barn. Följande citat kommer från intervjun med Gunnel Grahn, som haft flera fosterbarn:

Jag har den inställningen att alla barn, det har man för sin egen skull, för glädjen att ha barn, och sen tycker jag inte att det spelar så stor roll vad det är för färg på dom eller var dom är producerade.

Några av de intervjuade paren hade, efter att ha fått ett eller två biologiska barn, av olika anledningar blivit avrådade från att genomgå flera graviditeter eller helt enkelt inte kunnat få flera barn, men de önskade sig trots detta en större familj. För dessa makar har fosterföräldraskapet inneburit att de fått den utökade familj de längtat efter:

Ingemar Isberg: Vi hade ju dessutom bara en flicka själva, och det såg inte ut som om vi skulle få några fler, och då tyckte vi att vi hade möjlighet och kapacitet att hjälpa någon mer. Så det var där vi började diskutera det hela.

Henny Holm: Jag tyckte att vi hade en bra familj. Jag tycker att vi är en familj med mycket värme, och ett rikt socialt liv. Jag kände det att ... vi var ju så ensamma på något sätt.... jag tyckte vi hade mycket mer att ge.....Och jag kände att vi engagerade oss ute. Jag började läsa på universitetet på kvällarna, Håkan jobbade mycket, Henrika hade mycket med skolan, och med idrott. Och vi känner ju det idag, att Anna har ju fyllt vårt liv något otroligt. Utan henne hade det varit helt tomt. Hon fyller en väldigt stor funktion.....

Den fostermamma som citeras ovan beskriver hur hon, innan de tog emot sitt fosterbarn, kände att familjens aktiviteter mer och mer riktade sig utåt, hur familjens inre liv tömdes på energi. Hon var inte nöjd, hon ville ha en familj där aktiviteterna också riktade sig inåt, mot familjen. När fosterbarnet kom fick hon sin önskan uppfylld. Hon berättar mångordigt om hur nöjd hon är med sin familj så som den ser ut idag. Denna tillfredsställelse delar hon med flera andra par, där fosterbarnet/barnen uppfyllt deras önskan om en större familj.

I Kälvestens undersökning från 1974 kommer motivet *"Att fylla ut ett tomrum när de egna barnen är utflugna"* på fjärde plats när det gäller val av motiv hos fostermödrarna, medan det hos fosterfäderna kommer på nionde plats (Kälvesten 1974 s 159). Även bland de män och kvinnor som jag intervjuat finns det, särskilt hos kvinnorna, en önskan om att fortsätta att vara föräldrar, att kunna fortsätta att ge "föräldraomsorg" till någon som verkligen behöver det. Så här säger Nora Nordström:

Nu behöver dom ju en inte alls, de här stora.... då tycker jag, då kunde man lägga den omsorgen på något annat håll, än att springa och skämma bort sina egna för mycket....Annars tror jag det kan bli det, att man plockar för dom....

Nora vill känna sig behövd. Då de egna barnen inte längre behöver hennes omsorg på samma sätt som tidigare, vill hon lägga omsorgen på andra barn som fortfarande har behov av den. Även män berättar om hur de uppskattar att fosterbarnen fyller hemmet med liv och rörelse, men deras uttalanden innehåller inte samma önskan om att ge omsorg.

I de intervjuades berättelser finns flera exempel på att beslutet om att bli fosterföräldrar hade föregåtts av att paret haft långa diskussioner om vilken inriktning livet skulle ta när de egna barnen blivit stora. Diskussionerna hade berört olika områden, både yrkesliv, vardagsliv och förhållandet mellan makarna. Skulle de gripa tillfället till nyvunnen frihet eller skulle de fortsätta att göra det de tyckte så mycket om – leva med barn – även om det innebar fortsatt ansvar och fortsatt bundenhet vid hemmet? Så här beskriver Anita Ahlberg sina tankar inför den förändrade livssituation som det innebär att egna barn flyttar hemifrån:

Det var väl lite grann om hur vi skulle förändra vår livsstil, och skillnaden mot att jag skulle gå upp och jobba heltid, och jobba mera.... från att vi skulle vara så centrerade här hemmavid, som ett barn skulle innebära. Och resor och landet och lite så där, och dom termerna pratade vi om, om hur vi skulle kunna frigöra oss så, och få en tid på oss som ett par, som vi faktiskt aldrig har....att det skulle bli mera Alf och jag, och då skulle vi plötsligt säga nej till det här nu då som vi faktiskt hade sett fram emot?

Makarna Ahlberg hade tillsammans diskuterat för- och nackdelar med ett liv utan hemmaboende barn. De var inte enbart negativa, de såg också fördelar med att leva ett "vuxenliv"; att kunna få mera tid tillsammans, att kunna resa och engagera sig i aktiviteter utanför hemmet i större utsträckning. Emellertid ledde deras diskussioner fram till att viktigare än aktiviteter och resor var att leva med barn, parat med behovet av att göra en insats och dela med sig av sina resurser.

Fosterföräldraskap som yrke?

Kan fosterföräldraskapet vara ett alternativ till yrkesarbete utanför hemmet? I enkäten har män och kvinnor svarat på denna fråga (fråga 45e) på följande sätt:

Tabell nr 7:4. Fosterföräldraskapet var ett alternativ till yrkesarbete utanför hemmet. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=166	Fosterfäder n=152	Samtliga n=318
Instämmer	30,2	10,5	20,7
Varken instämmer eller tar avstånd	8,4	11,8	10,1
Tar avstånd	61,4	77,7	69,2
Totalt	100	100	100

Av alla de kvinnor som svarat på enkäten är det ca 19% som är hemarbetande, men enligt tabellen har 30% av de tillfrågade kvinnorna uppgivit att de ser fosterföräldraskapet som ett alternativ till yrkesarbete. Skillnaden skulle kunna förklaras med att flera av kvinnorna från början haft fosterföräldraskapet som ett alternativ till yrkesarbete, men att de senare återupptagit sitt arbete utanför hemmet. Eftersom majoriteten av fosterbarnen är mellan 7 och 18 år, skulle detta kunna vara ett rimligt antagande. Flera av de kvinnor som arbetar deltid kan också tänkas instämma med påståendet, i deras fall kan fosterföräldraskapet vara ett alternativ till förvärvsarbete på heltid. Även när det gäller detta påstående finns en skillnad mellan kvinnor och män, fler kvinnor än män kan tänka sig fosterföräldraskapet som ett alternativ till förvärvsarbete utanför hemmet.

Endast 3% av männen är hemarbetande men 10% av dem har svarat instämmande. Ett sätt att förklara denna skillnad är att utgå ifrån att männen menat att de ser yrkesarbete som ett alternativ för hustrun/sambon. Ett annat sätt att förstå svaret är 7% av männen har en önskan om att få vara hemarbetande som de inte förverkligat.

Det finns en skillnad mellan kvinnors svar beroende om de bor i stad eller på en mindre ort.

Tabell nr 7:5. Fosterföräldraskapet som ett alternativ till yrkesarbete utanför hemmet i förhållande till kvinnors bostadsort.

(Siffrorna visar *kolumnprocent*, n=162, p<0,05)

Svarsalternativ	Stad med mer än 10.000 inv. n=49	Ort med mindre än 10.000 inv. eller utanför tätbebyggt område n=113	Samtliga n=162
Instämmer	18,4	36,3	30,9
Varken instämmer eller tar avstånd	4,1	9,7	8,0
Tar avstånd	77,6	54,0	61,1
Totalt	100	100	100

Tabellen visar att det är fler av de kvinnor som bor utanför städerna, antingen på mindre orter eller på landsbygden, som tänker på fosterföräldraskapet som ett alternativ till yrkesarbete.

Nio av de intervjuade kvinnorna och en av de intervjuade männen har sett fosterföräldraskapet som ett alternativ till yrkesarbete utanför hemmet. För mannen och för en av kvinnorna har detta gällt endast för en begränsad period, men för övriga har det varit att betrakta som en mera långvarig planering av livet. Tillsammans med andra faktorer har det varit en av anledningarna att de bestämde sig för att bli fosterföräldrar. Berit Bengtsson var förvärvsarbetande inom vårdsektorn innan hon blev fostermamma, Birger Bengtsson har en ledande tjänstemannabefattning. För Berit har fosterföräldraskapet blivit en form av yrkesarbete:

Jag känner ju att "Det här är min grej", jag kan det här, jag vet att jag har en förmåga att klara av det, och ...inget skryt med det, men jag känner att det är ett jobb, och detta jobbet kan jag, och det skall väl också stärka min självkänsla; jag vill ju också jobba, och då har det blivit den här biten.

Jag var tvungen att ta det som ett jobb, jag var tvungen att vara hemma och vara på plats, och ha överblick och sköta alltihopa, jag hade ju aldrig kunnat gått ut och jobbat, utan mitt jobb det var att sköta det här. Jag får nog ut väldigt mycket av det också, det är ett väldigt viktigt.. varje barn är ju sin personlighet, man kan ju aldrig ha en mall precis, att så och så gör jag, utan man måste utgå från varje barn, vad det behöver, vissa barn behöver lite hårdare, vissa barn får du vara väldigt försiktig med, och hela tiden är det ju en balansgång, och det blir ju också en spänning i det hela.....

För Berit har fosterföräldraskapet varit ett "yrkesval" som givit mycket, som aldrig blivit långtråkigt, utan hela tiden varit spännande och framförallt tagit Berits kunskaper om barn i anspråk. Berit har fått använda sin kompetens och sitt kunnande och därigenom fått känna tillfredsställelsen av att utföra ett arbete som hon är bra på.

För Ingvor Isberg har situationen varit lite annorlunda. Hon hade haft funderingar på att börja arbeta igen, men fosterbarnet Jonas har varit så krävande att hon inte kunnat fullfölja de planerna:

Jag trodde ju att jag skulle kunna börja jobba sen, men jag kände att jag behövde fortsätta att vara hemma, för han behövde att inte behöva gå till fritis... han har ett behov av att vara ensam, så det har tagit mer tid... Och sen flickorna när dom kom, det är klart att dom var ju två, så det tog ju tid, men då räknande jag ju med det, att jag är hemma hos dom, jag börjar inte arbeta. Jag tar det som ett arbete. Jag känner ju det gentemot en del andra som är i min ålder att "Jaha".... "jag har några mer att tänka på", jag kan inte bara tänka på mig.....så jag känner väl att jag är mera inrutad i tider, det är ju tider jämnt. Jag kan inte bestämma själv, utan jag rättar mig efter barnen. Jag har ju tiden när dom är i skolan, men sen är det helt inrutat.

Av Ingvors berättelse förstår man att hon jämför sig med andra kvinnor i samma ålder, och ser då att hennes situation är annorlunda. Hon är fortfarande uppbunden med att passa tider på det sätt som föräldrar är när de har barn i skolåldern. Ingvor tycker om att vara hemma, och tycker att hon gör en viktig insats, men fosterföräldraskapet som ersättning för förvärvsarbete är inte en helt tillfredsställande lösning,

Även Karin Kvist har övervägt hur hennes möjligheter är att börja arbeta igen när fosterbarnen blivit så stora att de klarar sig mera själva. Hon kom då fram till att hon varit borta från arbetsmarknaden för länge för att vilja göra det. Så här säger Karin:

Karin: Man känner ju nu också att jag skulle ju inte vilja gå tillbaka till dagis och jobba igen, och det beror inte på att jag har barnen hemma, utan att jag känner att jag har tappat så mycket nu när jag har varit borta så länge...

I: Hur ser du på dig själv som yrkesmänniska?

Karin: Jag känner att jag vill vara hemma, gärna jobba med något annat hemma. Nu när barnen blir äldre kommer jag ju inte att ha samma anledning att vara hemma... Men just att man får något annat att göra. Jag känner att jag skulle vilja vara joutfamilj då..... hoppas bara att man behövs när man blir äldre.....

För Karin har valet att vara hemarbetande gjort att hon inte längre tycker sig ha en plats på arbetsmarknaden. När hon tänker på sitt fortsatta yrkesliv ser hon sig själv som hemarbetande. Karin säger att hon är nöjd med att vara hemma, men samtidigt går det att spåra en viss oro för framtiden i hennes utsagor.

Några av de intervjuade paren har haft egna barn i skolåldern och därunder, och då har resonemanget förts kring barnens bästa, det vill säga att kvinnan och mannen anser att det är bäst för barnen att mamma är hemma. De har då sett fosterföräldraskapet som en möjlighet att åstadkomma detta samtidigt som kvinnan också bidrar till familjens försörjning. I andra familjer har barnen varit äldre och haft mindre behov av tillsyn och omsorg, men kvinnan har ändå valt att fortsätta arbeta hemma och ha arbetet med barnen och hushållet som ett alternativ till förvärvsarbete. Susanne Olofsson beskriver sina tankar på följande sätt:

Susanne: Jag började känna när barna kom upp så här.... när Oskar kom till skolan, då var jag hemma hela dagarna, jag kände mig onyttig och onödig..... jag tänkte om jag skulle jobba då, men så tänkte jag att "nej, jag trivs så bra hemma nu". Sen så behövde vi lite extra inkomst med då, så att det passade ju....och så kände jag mig lite mera nyttig också.

När kvinnan har uttryckt ett sådant önskemål har hon gjort det utifrån att hon upplevt sig själv som en kompetent mamma och husmor, men inte tyckt att det känns tillräckligt att bara ta hand om hemmet och barnen. Flera av de intervjuade kvinnorna säger att de vill använda sin kompetens till något som är viktigt, som gör att de inte känner sig "onyttiga och onödiga". Männens uttrycker också klart att de anser att kvinnorna har en hög kompetens både som mammor och husmödrar, och flera män har i intervjuerna uttryckt tillfredsställelse över kvinnans val att arbeta i hemmet. Både Susanne Olofsson och Nora Nordström arbetar hemma, de ser fosterföräldraskapet som ett gott alternativ till förvärvsarbete utanför hemmet och deras män menar att de har mycket bra kvalifikationer för att vara fostermammor på heltid:

Olle Olofsson: Susanne har ju ett brinnande intresse för barn, och inte minst våra egna barn då, så dom har ju fått... dom har ju haft en härlig mamma, som verkligen har brytt sig om dom.

Nils Nordström:

I: Vad tror du att ni har i den här familjen som är bra för ett fosterbarn?

Nils: Ja.....vi har Nora!

I: Hon är bra för fosterbarn?

Nils: Ja, hon är bra för barn överhuvudtaget! Hon brukar fixa det där med barna bra, ser du!

Båda makarna har varit helt överens om det riktiga i att kvinnan fortsatt att arbeta hemma. Det har varit en fortsättning på en traditionell uppdelning av arbetsuppgifterna som både mannen och kvinnan har varit nöjda med.

Skjær-Ulvik (1997) fann att fosterföräldraskapet både av män och kvinnor uppfattades som ett alternativ till att arbeta utanför hemmet. I Skjær-Ulviks undersökning var det i samtliga fosterfamiljer kvinnan som hade ansvaret för den dagliga omsorgen om fosterbarnet, och det var också hon som hade valt fosterföräldraskapet som alternativ till ett "vanligt" arbete.

Att vara fostermamma var för några av de kvinnor som hon intervjuat ett sätt att använda sin kompetens som mor och husmor, på samma sätt som för några av kvinnorna i denna studie. Fosterföräldraskapet blev för dem ett sätt att förverkliga professionella mål på så sätt att den kompetens kvinnan förvärvat som mor och husmor också kom till ett slags professionell användning.

Emellertid kan man inte bortse från de ekonomiska realiteterna i familjerna. Även om båda makarna menar att de är nöjda med uppdelningen är det i de flesta fall mannen som har den högsta inkomsten, därför är det inte möjligt att tänka sig att mannen skulle vara hemma och ha arbetet med fosterbarn som alternativ till yrkesarbete. (I en av de intervjuade familjerna har det varit så, vilket kan betraktas som ett undantag. I den familjen har kvinnan högre inkomst än mannen). I ekonomiska teorier om familjer, t.ex. Becker 1974, förklaras arbetsfördelningen i en familj med att familjen använder den hushållsstrategi som bäst tjänar dess intressen. Om vi återigen låter Nora Nordström komma till tals, så säger hon så här:

Och ekonomiskt skulle det aldrig gå om Nils var hemma, så det hänger på det också... Jag skulle ju aldrig kunna tjäna såpass som han gör. Detta är ju något som vi har bestämt, så här skulle vi vilja ha det...

Noras uttalande blir en tydlig illustration till den ekonomiska nödvändigheten av att det är för kvinnorna och inte för männen som fosterföräldraskapet blir ett alternativ till yrkesarbete.

Ekonomisk ersättning som motiv

Med utgångspunkt från ovanstående avsnitt finns det anledning att titta närmare på respondenternas inställning till den ekonomiska ersättningen som motiv för fosterföräldraskapet (fråga 45c).

Tabell nr 7:6. Den ekonomiska ersättningen var ett motiv för att bli fosterförälder. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p>0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=171	Fosterfäder n=160	Samtliga n=331
Instämmer	8,8	9,4	9,1
Varken instämmer eller tar avstånd	17,5	19,3	18,4
Tar avstånd	73,7	71,3	72,5
Totalt	100	100	100

Mycket få har uppgivit den ekonomiska ersättningen som ett skäl, endast 15 kvinnor och 15 män. Denna fråga har ett samband med frågan om fosterföräldraskapet som alternativ till yrkesarbete. Kanske är det så att den ekonomiska ersättningen inte är ett tungt vägande motiv i sig självt, men om det är ett alternativ till yrkesarbete att bli fosterförälder kan det knappast sakna betydelse att också få en ekonomisk ersättning för sin insats.

Flera av de intervjuade berättar att de fått negativa kommentarer från bekanta just kring den ekonomiska ersättningen. Otivelaktigt är det så att det arvode som fosterföräldrar får är omgivet av olika föreställningar om höga ersättningar och om lättförtjänta pengar som fosterföräldrar får för att ta hand om andras barn. Många av de intervjuade beskriver hur de fått förklara i detalj hur arvodet är konstruerat, och vilket arbete de får utföra för att erhålla detta arvode. Att det är så få som uppgett den ekonomiska ersättningen som ett alternativ kan därför bero på negativa känslor och uppfattningar kring denna¹ (för att få en uppfattning om ersättningen storlek finns en tablå i bilagan, sidan 10).

Alternativ till adoption

I enkäten finns också ett påstående som definierar motivet för fosterföräldraskapet som ett alternativ till att adoptera barn. I efterhand framstår frågans konstruktion som otydlig, vilket måste tas med i beräkningen när tabellen tolkas. Frågan innehåller två alternativa möjligheter – både att barnlösheten var en orsak att bli fosterförälder, samt att fosterföräldraskapet var ett alternativ till att adoptera barn. Möjligheten finns att barnlösa par som ej haft för avsikt att adoptera uppgivit ”instämmer” som ett alternativ eftersom barnlösheten i sig var en orsak, och på motsvarande sätt att par som ej varit barnlösa tänkt sig att adoptera, men valt fosterföräldraskapet i stället. I vidstående tabell redovisas de tillfrågades inställning till påståendet (fråga 45 g):

¹ Denna fråga diskuteras närmare i kapitel 8.

Tabell nr 7:7. Fosterföräldraskapet var ett alternativ till adoption.
(Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=168	Fosterfäder n=157	Samtliga n=325
Instämmer	30,7	26,1	28,5
Varken instämmer eller tar avstånd	2,4	4,5	3,4
Tar avstånd	66,9	69,4	68,1
Totalt	100	100	100

28 % uppger att de tänkt på fosterföräldraskapet som ett alternativ till adoption. Av dessa 28% är 41 män och 51 kvinnor. I enkäten är det 47 personer som svarat att de *inte har några biologiska barn*. Av dessa 47 är det 86% som instämmer med påståendet. Emellertid är det också 18% av de som *har biologiska barn* som instämmer, vilket visar att även par med egna barn funnit att fosterföräldraskapet varit ett alternativ till att adoptera.

Två av de intervjuade paren har inte biologiska barn. Ytterligare ett par var barnlösa när de fick sitt fosterbarn, men fick senare egna barn. För två av dessa sammanlagt tre par var egentligen aldrig adoption ett alternativ. De beskriver i intervjuerna hur de resonerade kring alternativen *adoption* eller *fosterföräldraskap*. De ville gärna leva med barn, men för dem var det inte nödvändigt att något eget "ägandeförhållande" var kopplat till barnen. Lena Lundström förklarar hur hon och hennes man Lars tänkte kring dessa frågor (denna familj fick senare egna barn, och finns inte i kategorin "barnlösa").

Ja, vi pratade väldigt mycket om det. Vi valde ju mellan en adoption och att bli familjehem, och eftersom jag jobbat så mycket med barn.... jag trodde att jag skulle klara att knyta an till ett barn, men ändå lämna det, man äger ju aldrig ett barn vare sig man föder det själv eller inte, så jag trodde att jag skulle klara av det. Och Lars trodde det också, vi funderade över om det var viktigt att vi äger det här barnet, att det står på ett papper, och det var det inte. Samtidigt kändes det bra att kunna ge barn någonting....det finns många barn som far illa.

Lenas och Lars sätt att resonera kring valet mellan adoption och fosterbarn liknar de andra två barnlösa parens tankar. Det som var viktigt för dem var att få leva med barn, det var inte nödvändigt att barnen var bara "deras" barn. De två par som inte har egna barn har haft - och har - flera fosterbarn, och är mycket nöjda med sitt liv och med sina barn. Fredrika Fransson berättar att hon talat med en av sina foster söner om detta:

Pontus och jag satt förra veckan och pratade, och så började vi prata om det här med biologiska barn, och då sa jag att "nu kan jag ju inte veta det, men jag undrar om man kan älska ett biologiskt barn på ett annorlunda sätt än vad jag älskar er". Och då sa Pontus att "Då hade det barnet varit dött" "Vad menar du" sa jag. "Ja, det hade varit ihjälälskat i så fall". Och det tycker jag också är fascinerande att upptäcka i livet, att jag kan älska så många.

För ett av de par som inte har egna barn kan man säga att fosterföräldraskapet blev ett alternativ till att adoptera. De hade inlett en utredning om att bli godkända som adoptivföräldrar men fick under adoptionsutredningen frågan om de ville bli fosterföräldrar, och valde då istället detta alternativ.

I en skotsk undersökning fann forskarna att de fosterfamiljer som tidigare varit utredda för adoption men som istället blivit fosterföräldrar hade mer störningar och var utsatta för fler sammanbrott än andra familjer (Millham m.fl. 1986). Något liknande resultat går inte att utläsa i enkätsvaren². Det är snarare så att de som uppgivit alternativ till adoption som ett motiv är mera nöjda med att vara fosterföräldrar och anser sig ha en bättre relation till fosterbarn än övriga respondenter. En förklaring kan vara att fosterföräldrarna i den skotska undersökningen hellre hade varit adoptivföräldrar än fosterföräldrar, och att de därför inte alltid lyckades med ett föräldraskap där man inte har den fulla beslutsrätten, och där engagemanget i barnet delas med barnets föräldrar.

Tidigare relation till barnet

Att bli fosterförälder innebär oftast att kvinnor och män gör ett aktivt val. De skaffar sig på olika vägar information om vad fosterföräldraskapet innebär, och bestämmer sig sedan för att ta emot ett barn. Ett annat sätt att bli fosterföräldrar är att bli tillfrågade av någon i sin omgivning, eller på andra sätt komma i kontakt med barn som av olika anledningar behöver placeras i fosterhem. Av de som svarat på frågorna i enkäten har 25% uppgivit att de haft någon form av tidigare relation till fosterbarnet innan placeringen.

Tabell nr 7:8 Fosterföräldrars tidigare relation till barnet innan placeringen.

<i>Typ av relation</i>	<i>Procentuellt antal av alla fosterbarn i studien n=594</i>
Barnet är en släkting	7,6
Professionell relation	3,4
Kontakt/avlastningsbarn	7,1
Sommarbarn	1,9
Relation till fosterbarnet eller fosterbarnets föräldrar	3,0
Annan relation	2,2
Ingen tidigare relation	74,9
Totalt	100

² Enkätsvaren har här delats in i två delar, de som instämt med påståendet att fosterföräldraskapet var ett alternativ till adoption och de som inte instämt med påståendet.

När det gäller andelen fosterbarn som är placerade hos släktingar, är det svårt att finna aktuella data som ger en bild av situationen i hela landet. Av de barn och ungdomar som under 1997 var placerade i Göteborgs och Bohus län var 35% placerade i så kallade *nätverkshem*, det vill säga hem som kan vara släktinghem, men också hem där fosterföräldrarna har haft någon annan typ av tidigare relation till barnet. 22% av dessa barn var placerade hos släktingar³ (Länsstyrelsen Västra Götaland 1998:22). I en pågående studie (Vinnerljung, Sallnäs, Kyhle-Westermarck, in prep.) är 23% av alla fosterhemsplaceringar gjorda i hem där fosterföräldrarna har någon form av släktingrelation till barnen.

I Fosterbarnsutredningen (1974) var det 40% av fosterföräldrarna som hade någon form av tidigare relation till de barn som var placerade, och i Eva Wählanders undersökning från 1990 är det 33% av fosterföräldrarna som uppger att de haft någon form av tidigare relation till det placerade barnet. Således är det i denna studie ett något mindre antal fosterföräldrar av de som svarat på enkäten (25%) som haft en tidigare relation till det placerade barnet än vad fallet var i de ovan refererade undersökningarna (om hänsyn tas till det okända bortfallet, där 15 % av de som inte svarat på enkäten var släktingar till de placerade barnen, blir siffran högre).

33% av de som svarat på frågorna i enkäten har en tidigare erfarenhet av att vara kontakt/avlastningsföräldrar och 24 % har erfarenhet av att vara feriehemsföräldrar. 22% har uppgett att de tar emot kontakt/avlastningsbarn samtidigt som de också är fosterföräldrar, och 6% avser att ta emot ferie barn under sommaren. Av de par som intervjuats har åtta stycken en tidigare erfarenhet av att ta emot barn i egenskap av kontakt/avlastnings- eller feriehemsföräldrar. Några av de intervjuade menar att de valde en sådan form för att pröva hur det fungerade att ta emot ett okänt barn i familjen, bland annat för att se hur det blev för de biologiska barnen att dela föräldratid och annat utrymme. Då de sedan fick bekräftat att familjen klarade av att ta emot ett barn vågade de gå vidare och ta steget att bli en fosterfamilj. Fem av de intervjuade paren har kvar ett engagemang för kontakt/avlastningsbarn parallellt med att de är fosterföräldrar.

---

³ Här räknas också styvföräldrar som släkting till barnet.

Diskussion

Resultaten från studiens intervjuer och enkätsvar⁴ har mycket gemensamt med tidigare forskningsresultat (Kälvesten 1974, Stymne och Sambergs 1976, Börjesson m.fl. 1976, Havik 1996). Fosterföräldrar tycker om att leva med barn, barn är en viktig del av deras *livsplan*. De har ett socialt intresse och en önskan om att engagera sig i andra människor, att göra en insats. De önskar använda sin kompetens som mödrar och fäder på ett sätt som kan bli till nytta även för andra än deras egna barn. Några har valt fosterföräldraskapet som ett alternativ till yrkesarbete. En önskan om att *ta ansvar* och att *ge omsorg* präglar motiven för fosterföräldraskapet.

Av de som svarat på enkäten kommer en klar majoritet (61%) från arbetarklassen, medan färre kommer från medelklass och från kategorin "högre tjänstemän". I själva valet att bli fosterförälder manifesteras följaktligen en klasskillnad, men i den grupp av människor som valt att bli fosterföräldrar är det sedan ingen större skillnad i de motiv som människor med olika klassbakgrund uppgivit för sitt fosterföräldraskap. Barn som livsplan och ett mera traditionellt sätt att organisera vardagslivet verkar vara kännetecknande för gruppen fosterföräldrar, och är också något som skär tvärs genom alla klass- och utbildningskategorier.

Varför vill fosterföräldrar ha ett utökat omsorgsättagande?

Önskan om att göra en social insats var ett av de främsta motiven för att vilja bli fosterförälder. Paren som intervjuats talar om att de vill känna att de gör något som blir till hjälp för någon annan, de önskar vara engagerade på ett sätt som blir till nytta för andra, behövande människor. Hur uppstår då en sådan önskan om att vara "till nytta för andra"? Vad påverkar människor att ta ansvar för något annat än sig själva och den egna familjen? En faktor kan vara den kristna barmhärtighetstanken, som haft en stor betydelse för hur vård och omsorg om andra människor utvecklats. Att vara "barmhärtig" ses som en mänsklig skyldighet och kan sägas vara kulturellt integrerat, inte bara kopplat till den kristna religionen och dess utövare. Denna mänskliga skyldighet att ta ansvar för andra är inte något som uppfattas som betungande, utan något som kan ge livet mening och innehåll (Qvarsell 1991). Det finns även andra faktorer som bidrar till människors önskan att ta ansvar och hjälpa. Martinsen (1999) menar att det att leva betyder att vi möter andra. Vi människor behöver utmaningar som engagerar oss, som innebär kamp och deltagande, men vi behöver också stanna upp och vara närvarande i det som sker. Att finnas till för andra, att gå utanför "det egna" och utveckla ett engagemang som även innefattar andra människor än de som finns inom den egna kretsen, kan ge människor möjlighet både att "anta utmaningar" och "vara närvarande".

---

⁴ I svaren på de påståenden som fosterföräldrarna har tagit ställning till i fråga 45 finns ett ovanligt stort internt bortfall, i genomsnitt är det 23 män och 23 kvinnor som inte har svarat. En möjlig anledning till detta kan vara att frågorna har varit svåra att svara på eller att de varit mindre tydligt formulerade.

När fosterföräldrar talar om att de vill göra nytta, talar de också om en känsla av *solidaritet* med andra människor. Vad innebär då solidaritet, hur handlar en människa som vill vara solidarisk? Den minsta gemensamma nämnaren för begreppet "solidaritet" kan sägas vara *ett engagemang i andra människors villkor*. Hur detta engagemang ser ut och vilka uttryck det tar sig kan variera.

Objektsvalen i sig bestäms sannolikt endast till en begränsad del av direkta moraliska överväganden, och troligen lika ofta av sådant som egenintresse, samhörighetskänslor eller rena tillfälligheter (Bergmark 1998, s 128).

Bergmark (1998) skiljer på *horisontell solidaritet*, där den solidariska omsorgen riktas mot likar, och *vertikal solidaritet*, där solidariteten utövas uppifrån och neråt. Den solidaritet som kvinnorna och männen i undersökningen i huvudsak talar om, kan hänföras till den vertikala solidariteten. De intervjuade paren finner själva att de har det bra, de har ett överskott av resurser. Detta överskott har de en önskan om att använda så att det kommer andra människor tillgodo, människor som inte har det lika bra, och som inte har samma resurser som de upplever att de själva har. Bergmark (a.a.) menar att när det gäller den solidaritet som avser engagemang i människor som har det sämre än man själv har det, är det själva olikheten som är grunden för det solidariska handlandet. Denna tanke om olikheten menar jag också kan överföras till fosterföräldrarnas tankar och motiv. De människor som blir fosterföräldrar är oftast kompetenta och stabila. De är väletablerade, och har en tilltro till sin egen förmåga, både som samhällsmedborgare och föräldrar. Fosterbarnen kommer ofta från mera problematiska miljöer, deras föräldrar har av olika anledningar inte klarat av sin föräldrauppgift, de är i motsats till fosterföräldrarna inte lika kompetenta. Olikheten är påtaglig, och bildar också en grund för fosterföräldrarnas motivation – de vill ge av sitt överskott till de människor som inte lever lika stabila och goda liv.

Juul-Jensen (1985) skiljer på *social förståelse* och *solidaritet*. När det handlar om *social förståelse* räcker det just med förståelsen, *solidaritet* kräver däremot att man tar ett ansvar för den behövande. Ett sådant resonemang kan överföras till de intervjuades önskan om att bli fosterföräldrar, många säger att de vill visa solidaritet genom att ta ett ansvar. Juul-Jensen (a.a.) menar vidare att de moraliska bedömningar vi gör i livet grundar sig på konkreta handlingsmönster som vi lär oss under uppväxttiden genom de förebilder vi ser. I tidigare forskning kan man också se att det finns en tradition av samhällsengagemang hos fosterföräldrar, man har en tradition inom familjen av förståelse och medkänsla med andra. Denna tradition innehåller också ett *handlingsperspektiv*; man har en skyldighet att ta ansvar för andra och visa detta ansvar i praktisk handling (Kälvesten 1974, Börjesson 1976).

Solidaritets- och ansvarspektivet har också en koppling till ett *klassperspektiv*, av tradition har solidaritet med andra människor förknippats med arbetarklassen, där solidaritet både varit en kampmetod och ett sätt att stötta behövande medmänniskor. Enligt Vinnerljung (1996a) ges både i svensk och i internationell forskning en bild av att fosterföräldrar till största delen kommer från arbetarklass eller lägre medelklass.

Flera av de fosterföräldrar som intervjuats säger att de anser att solidaritet med andra människor är en viktig del av livet, men det är inte enbart par från arbetarklass som säger så, det finns också par från övre medelklass som uttrycker starka solidaritetstankar. Liksom tidigare påpekats har gruppen fosterföräldrar många gemensamma drag, som går över klassgränserna.

Att tillfredsställa egna behov

Anna-Lisa Kälvestens undersökning från 1974 om Skåbarn i fosterhem har en del år på nacken, men i den finns många iakttagelser av mera generell natur som fortfarande är användbara för att analysera fosterfamiljens inre liv. Bland annat talar hon om att placeringen av ett fosterbarn måste passa in i en familjs *behovsmönster*. I Kälvestens undersökning kommer då det gäller motiven för fosterföräldraskapet påståendet ”*Tycker om att hjälpa ett barn som haft det svårt*” på första plats både hos män och kvinnor, tätt följt av ”*Jag tycker om att veta att jag gör en nyttig samhällsinsats*”. Dessa behov av att ”göra gott” finns också som det främsta motivet hos kvinnorna och männen i undersökningen, både i svaren på frågeformuläret och i intervjuerna. Att känna att man gör en insats för någon annan kan ses som ett grundläggande mänskligt behov. ”*Att tillfredsställa sådana behov är det samma som att man får gott samvete (överjagsbehov) och kanske också känner sig förtjänt av omvärldens uppskattning (sociala behov)*” (Kälvesten 1974 s 159).

Behovet av att *använda sig av sin kompetens* är ett annat viktigt mänskligt behov. Att få använda sin kunskap, visa att man kan något viktigt och se goda resultat som en följd av denna kunskap, är något som fyller en människa med tillfredsställelse. I intervjuerna är det främst kvinnorna som säger att en av anledningarna till att de ville ta emot fosterbarn var att de kände att barn och hem var ett område som de behärskade, där de kände sig dugliga och kompetenta. Att få *ge omsorg* blir ett sätt för dem att använda denna kompetens.

I detta sammanhang skulle jag också vilja återknyta till vad Börjeson med flera nämner i sin undersökning från 1976, att fosterfamiljer är *familjer i förändring*. Även om inte fosterbarnet med nödvändighet måste bli en ”*terapeutisk mellanhand*” (a.a.), finns det ändå flera beskrivningar i intervjuerna som tyder på att fosterföräldrarna står inför någon form av förändring. Barnen blir stora och flyttar hemifrån, familjelivet förändras. Det ”inre livet” i familjen behöver fyllas med något nytt, ny stimulans, nya intryck. Fosterföräldraskapet innebär en förändring, men samtidigt även en möjlighet att fortsätta leva ett tillfredsställande liv som föräldrar. Att göra en insats, att hjälpa någon annan blir ett sätt att fylla ett behov av förändring samtidigt som det också på en nivå bevarar status quo. Livet kan fortsätta i liknande banor, föräldraskapet ersätts med ett fosterföräldraskap, och därmed kan andra frågor som exempelvis rör förhållandet mellan makarna eller överväganden om en förändrad förvärvsarbetsituation för kvinnan, skjutas på framtiden.

Känslan av att göra en insats blir också en drivkraft som hjälper fostermödrar och fosterfäder att klara av de problem som uppstår. Fosterföräldrar vill ta ansvar, men de blir också tillfredsställda av att ta detta ansvar eftersom de har ett ”behov av att vara behövda”, såsom David Damberg uttrycker saken:

Jag tror att om vi bara hade ägnat oss åt oss själva, så hade det varit roligt ett tag, sedan hade det inte varit roligt det heller. Jag tror att man skall vara behövd, eller ha en viss uppgift i livet.

Genom fosterföräldraskapet känner de intervjuade sig nyttiga och behövda, den insats de gör för andra blir också någonting som tillför livet någonting positivt.

För att fosterföräldrarna skall kunna känna att de ger något, måste de också ha någon som tar emot det de vill ge, de måste också kunna känna att det de gör för något gott med sig. Några av de intervjuade beskriver hur deras fosterbarn inte förmår ta emot detta goda, och heller inte förmår ge något tillbaka. Då blir det svårt att vara fostermor och fosterfar, eftersom behoven av att vara en god förälder och en god och givande människa inte kan bli tillfredsställda om det goda man vill ge inte tas emot.

Barn som livsplan

Jag tror att de vuxna tycker att det är roligt med barn. Utan barn skulle det nog vara väldigt tråkigt i världen. Barn vill ju göra roliga saker. Vuxna vill bara ta det lugnt och titta på tv. Om det inte fanns barn skulle de vuxna ha det jättråkigt! Det finns också vuxna som vill göra roliga saker. De kan titta på hur barnen gör och göra likadant. Då blir det roligare i världen! (Rebecca 8 år svarar på frågan "Vad skall man med barn till" i nummer 5.2000 av Rädda Barnens tidning "Barn")

I "Det moderna föräldraskapet" (Bäck-Wiklund och Bergsten 1997) konstaterades att familjen, med fokus på barnen, var det viktigaste i både mödrarnas och fädernas *livsplaner*. Författarna menar att *de rutiner som skapas kring barnet ger kontinuitet, mening och sammanhang i tillvaron*" (a.a. s 106). På liknande sätt beskriver de fosterföräldrar som intervjuats barn och familj som det viktigaste i livet. Också för dem har barnen varit ett sätt att skapa mening i tillvaron. Att välja att ta emot fosterbarn – andra föräldrars barn – är ett aktivt val att fortsätta att ha barn som fokus för sin livsplan, på många sätt ett mera aktivt val än när de blev föräldrar till egna barn.

I "Det moderna föräldraskapet" (a.a.) verkade kvinnorna och männen ha en gemensam och könsneutral livsplan då de talade om den, men i praktiken var det så att kvinnorna hade huvudansvaret för hemmet och barnen och männen hade huvudansvaret för försörjningen. Detta avspeglas också när det gäller motiven för att bli fosterföräldrar. Det är i huvudsak kvinnorna som har en sådan önskan, det är deras livsplan med barnen i fokus som blir avgörande för makarnas beslut.

I Skjær-Ulviks intervjuundersökning från 1997 ingår fosterföräldraskapet tydligt i kvinnornas livsprojekt. Fosterföräldraskapet blir betydelsefullt för den egna personliga utvecklingen, och för att kunna vara den människa man vill vara. Skjær-Ulvik menar att valet av en sådan livsform kan verka traditionellt, men om man skärskådar bevekelsegrunderna så är de i själva verket moderna. Kvinnorna väljer att förverkliga sig själva genom fosterföräldraskapet, och att förverkliga sig själv får anses stå i överensstämmelse med ett "modernt" sätt att leva.

Att leva traditionellt är en av de valmöjligheter som finns, men denna valmöjlighet får en annan betydelse när den är ett av många val. Att välja fosterföräldraskap idag rymmer bland annat också en aspekt av att det är att välja livsform, och det berör den kulturella uppgift alla står inför, om att skapa sig själva som individer (a.a.s 17, min översättning).

Fosterföräldraskapet kan således vara ett sätt, främst för kvinnorna, att förverkliga en önskan om att leva med barn, att känna tillfredsställelse i att utöva omsorg. Just omsorgsutövande är något som fostermödrarna är experter på enligt både kvinnors och mäns utsagor i intervjuerna, och därför blir det en naturlig följd att en önskan om att ge omsorg också bildar en grund för kvinnornas livsplaner.

När det handlade om att göra en insats för andra och att dela med sig av sitt goda uttrycker sig kvinnor och män relativt likartat, men det är fler kvinnor än män som säger att de vill *ge omsorg* och *ta ansvar* för andra barn än de egna. Omsorgen är en del av det överskott som kvinnan har att ge av, medan männens överskott mera handlar om materiella resurser, såsom gott om plats i huset, en god livsmiljö, etc. En del män har också från början inte visat så stort intresse för det utökade omsorgsåtgående som fosterföräldraskapet innebär.

Alternativ till yrkesarbete

Nästan hälften av de kvinnor som intervjuats har valt att arbeta hemma (en av männen i de nya familjerna arbetade hemma under den första tiden efter att barnen blivit placerade, men hade återupptagit yrkesarbete och utbildning vid tiden för den sista av de tre intervjuerna). Jag uppfattar att de intervjuade kvinnorna verkligen har gjort detta val eftersom de tyckte om att arbeta hemma, men det finns också andra orsaker till deras val än enbart tillfredsställelse med hemarbetet. Flera av de hemarbetande kvinnorna har haft en svag eller obefintlig anknytning till den öppna arbetsmarknaden. Denna svaga anknytning kan bero på bristande utbildning, men också på att det finns få arbetstillfällen för kvinnor där man bor (i ett par fall där familjen har jordbruk är kvinnan delaktig i detta arbete, men uppfattar sig ändå som "hemarbetande"). Börjesson m.fl. (1976) fann att fosterföräldrarollen kunde fungera som en mellanperiod för kvinnor som haft hemmet som arbetsplats under en längre tid. Fosterföräldraskapet representerade en övergång mellan hemarbete och yrkesarbete/yrkesutbildning. Något motsvarande har jag inte kunnat finna i intervjuerna. De kvinnor som valt att vara hemma har inga aktuella planer på att förvärvsarbeta eller utbilda sig.

De fostermammor som valt att arbeta hemma verkar vara nöjda med sina val, men samtidigt beskriver kvinnorna ofta (även en del av de som förvärvsarbetar) sitt val och sitt sätt att organisera vardagslivet som "gammaldags". Ibland kan denna beskrivning ge intryck av att vara "ursäktande", egentligen borde de inte ha en "gammaldags" organisering av i sitt liv, utan vara mera moderna och mera uttalat "jämlika"

Elvin-Novak (1999) har undersökt förvärvsarbetande mödrars uppfattning om sitt vardagsliv, och förhållandet mellan förvärvsarbete och familjeliv. Författaren fann att förvärvsarbetande mödrar ofta upplevde känslor av skuld, särskilt när det gällde ansvaret för barnen.

Kvinnorna i hennes undersökning har begränsade valmöjligheter: Om en kvinna väljer att arbeta hemma, kan hon känna det som att hon ifrågasätter hela jämlikhetsidéen och på så sätt blir en representant för ett förlegat kvinnoideal. Om hon istället väljer att förvärvsarbeta riskerar hon att bli anklagad för att inte finnas tillgänglig för barnen, och för att prioritera andra saker än moderskapet. Detta innebär att mödrar i Sverige måste anpassa sig till två parallella och konkurrerande diskursiva positioner, och just denna situation framkallar skuld känslor hos kvinnorna. Vilket alternativ de än väljer, kan de känna sig otillräckliga och försumliga (a.a.). Kanske kan fosterföräldrauppdraget vara ett sätt för vissa kvinnor att förhålla sig till "två parallella och diskursiva positioner"? Genom fosterföräldraskapet blir de inte enbart hemarbetande, utan också i en mening engagerade i en form av "förvärvsarbete".

Omsorg som dominerande motiv för kvinnorna

Av svaren både från enkäter och intervjuer framgår att en del av motiven för att bli fosterföräldrar har en grund i en önskan om att ta ansvar för andra och visa solidaritet med behövande. Att utöva omsorg är också en del av kvinnornas motiv.

Omsorgsutövande är något som fostermödrarna ägnar sig åt även utanför hemmet. En stor andel av kvinnorna, 62%, har yrken som på olika sätt är inriktade mot omsorg om människor, medan endast 12% av männen har sådana yrken. Kvinnorna är följaktligen ofta engagerade i vård och omsorg även utanför sitt fosterföräldrauppdrag. Den "professionella omsorgsutövaren" kan även vara en form av "modell", det visar Skjær-Ulvik (1997), som fann att fostermödrar oftast jämförde sig med andra professionella "omsorgsarbetare" och inte med andra mödrar. Författaren menar att den professionella omsorgsarbetaren blev ett *kulturellt redskap* som fostermödrarna tog i bruk, men som också kombinerades med modersbegreppet. När kvinnorna i Skjær-Ulviks undersökning slutade sina arbeten för att bli fostermödrar, var inte "husmor" den kulturella modell som låg närmast. Kvinnorna uppfattade sig inte som "*hjemmeværende*", utan som *fostermödrar*, det vill säga att de såg fosterföräldraskapet som en form av profession. Att *ge omsorg* genom att vara fosterförälder blev ett sätt för kvinnorna att utvidga modersomsorgen, och så att säga även ge denna omsorg ett professionellt innehåll.

Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) fann ett samband mellan en säker modersroll och en säker yrkesroll. Flera av de intervjuade kvinnorna i deras undersökning uttryckte stor säkerhet i sin modersroll, men mindre säkerhet i sin yrkesroll. Kanske kan fosterföräldraskapet vara ett sätt för kvinnor med svag anknytning till arbetslivet att professionalisera modersrollen och på så vis också utvidga och förstärka den för att få en ökad säkerhet?

8 Att få betalt för att vara fosterförälder

I Sverige utgår ekonomisk ersättning till fosterföräldrar i form av en *omkostnadsdel* och en *arvodesdel*. Omkostnadsdelen är avsedd att täcka de direkta kostnaderna för fosterbarnet, och är skattefri upp till ett visst belopp. Arvodesdelen är att betrakta som fosterföräldrarnas lön, och är följaktligen beskattningsbar. Den är kopplad till olika faktorer, såsom hur krävande arbetet med barnet beräknas bli, huruvida någon av fosterföräldrarna måste avstå från förvärvsarbete, etc. (en tablå över omkostnads- och arvodesersättningar finns på sidan x i bilagan).

Kanske kan man tycka att frågan om den ekonomiska ersättningen är en administrativ fråga som enbart handlar om förhandlingar mellan socialtjänsten och fosterföräldrar, och inte något som påverkar fosterfamiljens inre liv. Så enkelt är det emellertid inte. I intervjuerna har frågor ställts om fosterföräldrarnas tankar och upplevelser kring arvodet. Av intervju svaren framgår tydligt att det faktum att de får betalt för att vara fosterförälder påverkar de intervjuade kvinnorna och männen på olika sätt. Det påverkar förhållandet till fosterbarnet, till fosterföräldrarnas nätverk och förhållandet till socialtjänsten. För några av de intervjuade fosterföräldrarna är det problematiskt och svårhanterligt att förhålla sig till den ekonomiska ersättningen, för andra är det enklare. De flesta tycker att det är självklart att de skall ha betalt, men även de som tycker så uttrycker på olika sätt att frågan ändå kan vara ömtålig – pengar är ”inget man talar om”. Just därför tycker jag att det är viktigt att i detta kapitel diskutera olika aspekter på den ekonomiska ersättningen.

Eftersom frågan många gånger upplevts som känslig för de intervjuade, har jag valt att i några fall inte identifiera de fosterföräldrar som uttalat sig, utan endast ange om uttalandet kommer från en kvinna eller en man. Även om alla deltagande familjer är avidentifierade och omgjorda på olika sätt, vill jag vara säker på att ingen av de intervjuade känner sig utlämnad.

Information om ekonomisk ersättning

Före en placering av ett fosterbarn skall de blivande fosterföräldrarna ha fått information om den ersättning som utgår i form av arvode och omkostnad. Hur är då kvinnors och mäns inställning till denna information, tycker de att det är viktigt för dem att veta något om hur de kommer att bli ersatta för sitt uppdrag? Med utgångspunkt från enkäten blir svaret på frågan att endast en fjärdedel tyckte att det var viktigt för dem att få information, medan 33% tyckte att det var varken viktigt eller oviktigt, och 41 % tyckte att det var oviktigt (tabell Ap 8:1). Beträffande informationens utformning tyckte ca 53% att den varit tydlig, 23% att den varit varken tydlig eller otydlig, och ca 23% att den varit otydlig (tabell Ap 8:2). De flesta är tydl-

gen ganska nöjda med informationens utformning, men nästan en fjärdedel menar att de fått otydlig information.

Att så många verkar ointresserade av att veta något om den ekonomiska sidan av en fosterbarnsplacering kan tyckas något märkligt. Går det då att belysa denna fråga ytterligare genom att analysera intervjuerna? I intervjuerna är det ingen som klagat över brist på information om ersättningen. Däremot är det flera som ger uttryck för att den ekonomiska sidan av placeringen från början inte var någon stor fråga. Det var inte något de tänkte så mycket på, och inte heller frågade om. Om inte familjehemssekreterarna själva tagit upp frågan inför placeringen av barnet, verkar det ha varit så att flera av de tillfrågade inte själva förde frågan på tal, att prata om pengar kan uppfattas som "olämpligt". Så här säger Mikael Molin:

Det är ju ändå litegrann så, att det är lite fult att prata om pengar. I början så pratade man om allting annat, och sen så till slut.: "Vi måste ju prata lite ekonomi också"

Denna känsla av att det är "fult att prata om pengar", delar denna fosterpappa med flera andra. Ändå beskriver många av de intervjuade hur de fått ordentlig information om procentsatser och regler, en del berättar att frågan gått igenom på de kurser och utbildningar de gått innan de blev fosterföräldrar. Därför har de också haft verklighetsanpassade förväntningar.

Diskussioner och förhandlingar med socialtjänsten om ekonomin

Ungefär hälften tycker det går lätt att diskutera ekonomiska frågor med socialtjänstens representanter, men det är ändå så att nästan en fjärdedel av de tillfrågade svarar att de tycker det är svårt att tala om frågor som rör omkostnad och arvode (tabell Ap 8:3).

Det finns en skillnad mellan män och kvinnor när det handlar om vem som i huvudsak är ansvarig för diskussionerna med socialtjänsten just när det handlar om den ekonomiska sidan av fosterföräldraskapet. Ca 50% av kvinnorna svarar i enkäten att det är de som alltid eller oftast tar ansvar för diskussionerna om ekonomin, medan motsvarande siffra för männen är 9%. 42% svarar att ansvaret är gemensamt (tabell Ap 8:4).

Enkätsvaren överensstämmer med vad som sägs i intervjuerna, även där är det flera kvinnor än män som säger att det är de som har ansvaret för att sköta förhandlingarna om arvode och omkostnad. Ofta berättar fosterföräldrarna om hur kvinnan och mannen tillsammans talat om ekonomin och kommit fram till att det behövs en förändring, men att det sedan blir kvinnan som tar ansvaret för att diskussionerna med socialtjänsten kommer till stånd. Detta har säkert ett samband med att det oftast är kvinnan som är hemma då familjehemssekreteraren kommer på besök, men även då det handlar om telefonsamtal och andra kontakter som mannen också hade

kunnat genomföra, är det kvinnan som tar ansvaret. Avvikelse från detta mönster förekommer dock, till exempel säger en fosterpappa att det är han som sköter alla förhandlingar om ekonomin.

De intervjuade visar prov på olika inställningar till frågan om "pengadiskussioner". Några tycker att det går lätt och känns självklart att tala om ekonomin med familjehemssekreterare och socialsekreterare, medan andra tycker att det är besvärligt och "pinsamt". De som har svårt för att tala om ekonomin säger att de är rädda för att det skall uppfattas som att de har barnen "bara för pengarnas skull" om de exempelvis kräver ökat arvode. Ett citat från intervjun med Ragnhild Runesson får illustrera detta:

I: Går det lätt att prata om ekonomin tycker du?

Ragnhild: Nej, men jag har alltid haft svårt för det. Det är precis som om man tigger, och då känner jag att då kan dom få uppfattningen att jag bara tar honom för pengarna, och så vill inte jag ha det..... så jag är inte bra på det, jag kan inte prata för mig själv...

För Ragnhild innebär diskussionerna om ekonomin att hon inte tycker att hon får fram det hon vill säga, hon är rädd för att hon skall bli missförstådd, att hennes motiv för att vara fosterförälder skall begränsas till att bara vara snöd vinning. Då väljer hon hellre att "ligga lågt", att hålla inne med krav och synpunkter på arvodet.

Några av de intervjuade, både kvinnor och män, säger att de även i andra sammanhang har svårt för att förhandla om pengar. "Jag har aldrig riktigt kunnat ta betalt för vad jag har gjort", säger en fostermamma. Denna svårighet består även när det gäller förhandlingar om den ekonomiska ersättningen för fosterföräldraskapet.

Mikael Molin beskriver hur han under de första kontakterna också tyckte att det var svårt att ta upp ekonomiska frågor, men att han efter hand kommit att finna ett sätt att prata om ekonomin som fungerar bättre.

Det är ju en förutsättning, och det är ju en ganska stor förändring, som kommer att ske i vår familj när vi tar emot dessa barn, så egentligen så tycker jag att vi är värda varenda sek. Men ändå känns det på något vis..... i början kändes det som om man var sniken.... men sen så.... speciellt efter den här situationen när vi gjorde klart hur vi såg på det, så har det inte varit några problem, så varenda gång nu när dom varit här så tar vi upp om det har varit några extra kostnader. Så nu har vi hittat ett vettigt sätt att prata om det.

Både Ragnhild och Mikael har alltså haft farhågor om att deras frågor om den ekonomiska ersättningen skall uppfattas som om de "tigger" eller är "snikna". Sådana farhågor uttrycker även flera fosterföräldrar i intervjuerna och i enkäten har, som tidigare nämnts, nästan en fjärdedel svarat att de tycker att det är svårt att diskutera ekonomiska frågor.

Är arbetsinsatsen anpassad till arvodet?

Om man säger så här... att vara fosterförälder till den inkomsten som är idag, så är ju den ingenting. Det är en droppe i havet om man tänker på vad man gör, och hur mycket man ställer upp. Men jag känner det inte så, för känner man på det viset, så skall man inte ta fosterbarn. För man kan inte ta fosterbarn för den ekonomiska biten, för då kan man lika gärna gå ut och jobba... ..

Citatet ovan är hämtat från intervjun med Eva Engdal. Vad tycker då fosterföräldrarna i studien om arvodet? Är det anpassat till den arbetsinsats som man gör? (OBS! I den fortsatta texten är det alltså *arvodet*, lönen för fosterföräldrainsatsen, som diskuteras, inte *omkostnadsdelen*).

Ungefär 33% av kvinnorna och 25% av männen tycker att ersättningen är mycket väl eller ganska väl anpassad till arbetsinsatsen. För övrigt har kvinnor och män svarat ganska likartat på frågan. Ca 48% tycker att ersättningen är dåligt anpassad till arbetsinsatsen (tabell Ap 8:5), alltså är det nästan hälften av de tillfrågade fosterföräldrarna som tycker att deras arvode inte är i paritet med det arbete de utför.

Intervjusvaren stämmer ganska väl med de svar som ges i enkäten. Några av de intervjuade är nöjda med den ersättning de får, andra är mer ambivalenta. De som är missnöjda med arvodet uttrycker inga direkta önskemål om att bli avlönade som om de vore professionella, men då de tänker på arvodet som kopplat till den arbetsinsats som de faktiskt gör, tycker de att arvodet är för lågt tilltaget. En kvinna och tre män jämför med vad det kostar att ha barn på institution, och känner sig i det sammanhanget dåligt ersatta för sin arbetsinsats, eftersom en plats på institution kostar mångdubbelt mera än vad en placering i fosterhem gör¹.

Några av de intervjuade menar att arvodet är ett sätt för samhället att visa ett *erkännande* för den arbetsinsats som de faktiskt gör. Storleken på arvodet ses som ett både påtagligt och symboliskt mått på hur samhället värderar insatsen som fosterförälder. Så här uttrycker Erik Engdal sin åsikt om denna fråga:

Ett tag så kände jag nog att jag var väldigt utnyttjad av samhället, för vi märkte ju vilket jobb man får lägga ner, och det blir ju inte mindre, utan snarare tvärtom. Och Eva har ju en jättearbetsbörda. Vi har ju ordnat det bra, att hon kan arbeta hemma, men hon kan ju aldrig jobba ute, så vi gör ju väldiga uppoffringar, då tycker man att det är ingenting för det arbetet, och det har retat mig litegrann, men samtidigt så inser man ju det att samhället har ju inte resurser.... Å andra sidan så blir man ju förbannad då, vad hade det blivit för konsekvenser om man inte hade haft familjehem? Då hade det blivit institution och grejer, och det är ju ändå dyrare, med ändå sämre resultat skulle jag kunna tänka mig. Så att ... man lägger ner ett jättejobb för att hon... nån som troligtvis legat samhället till last annars. Nu ordnar vi så att samhället få någon som fungerar, och det retar mig att man är så undervärderad. Vi borde ha medalj, minst!

¹ En plats på ett ungdomshem kan för ett enda dygn kosta lika mycket som "normalarvodet" – 90% av basbeloppet - för en fosterhemsplacering under en hel månad.

Arvodet blir ett erkännande, något man får i brist på medalj, vilket är vad Erik Engdal annars tycker skulle vara lämpligt.

”Det är viktigt med pengar”

Som tidigare nämnts är fosterföräldrar i allmänhet inte höginkomsttagare, och därför blir arvodet viktigt, även om det rör sig om relativt blygsamma summor, men det kan vara svårt att erkänna att arvodet fyller en viktig funktion. Så här säger en fosterpappa:

Det är ju som jag säger, att hade vi inte fått någon ersättning, så hade vi gjort detta ändå, pengar det pratar vi inte om. Nej, om vi så skulle betala för att få ha dom, så hade vi haft dom ändå... Nej, det har aldrig varit tal om det här med pengar.... det är viktigt med pengar... och det här gör ju att min fru kan vara hemma med barnen....

Här är den intervjuade mannen mycket mån om att framhålla att pengarna inte är det viktiga, han ”hade haft dom, om vi så skulle fått betala för dom”. Precis som flera andra av de intervjuade är han mycket noga med att framhålla att han inte blivit fosterförälder ”för pengarnas skull”. Ändå säger han i samma mening att det är viktigt med pengarna, det arvode de får har gjort att frun kunnat stanna hemma med barnen. Pengarna är något som man inte pratar om, men är ändå en betydelsefull faktor i familjens liv.

Flera av de intervjuade ger uttryck för liknande synpunkter. Sammanfattningsvis kan man säga att pengar är inte vad kvinnor och män uppgivit som huvudorsaken för att de blivit fosterföräldrar, men samtidigt är arvodet viktigt för familjens ekonomi. Så här säger en fosterpappa:

Det här ekonomiska som är med dom här barnen....vi får ju trots allt en högre inkomst i familjen, det gör en hel del.. Vi har blivit... man har fått en tryggare grund att stå på .... man behöver inte oroa sig för att det här månatliga skall gå ihop.

Arvodet är således betydelsefullt för många av de intervjuade fosterföräldrarna. Det fyller en funktion i familjens ekonomi, och det är också en form av erkännande för ett utfört arbete.

Omgivningens reaktioner

Det är ju nästan som om fosterföräldrar är något skumt.....jag tror att det finns ganska förutfattade meningar... om hur det var förr i världen, när man utnyttjade det här med fosterbarn, och hade dem som arbetskraft hos bönder..... Man får höra att ”Det har ni bara gjort för pengarna...”

Citatet ovan kommer från intervjun med Erik Engdal. Trots att han själv tycker att han och Eva gör ett gott arbete som fosterföräldrar har han ändå en känsla av att omgivningen ibland kan betrakta det han gör som "något skumt", som om han hade tvivelaktiga motiv för sitt fosterföräldraskap. Eriks egna tankar kring detta är att sådana uppfattningar grundar sig på föräldrade och förutfattade meningar om fosterföräldrar.

I intervjuerna finns flera exempel på att grannar, arbetskamrater och släktingar haft synpunkter på den ekonomiska ersättningen. Främst är det de nya familjerna som vid den första intervjun redovisar negativa reaktioner från omgivningen när det gäller deras fosterföräldraskap. Motivet för att bli fosterföräldrar har ifrågasatts, och de intervjuade berättar hur de har fått ta emot antydningar om att de "tjänar pengar på andras olycka". Några berättar också om hur släkt och vänner haft en föreställning om att arvodet skulle vara orimligt högt, och att familjen därmed skulle erhålla stora och lättförtjänta pengar. Här skyller de intervjuade på attityden hos massmedia, som vid olika tillfällen har gjort stora uppslag om skyhöga arvoden, och där det också har inträffat att fosterföräldrar beskrivs som penninghungeriga personer som bara har ekonomisk vinning som mål för sitt fosterföräldraskap. De flesta tycker dock att omgivningens inställning har ändrats relativt snabbt när vänner och bekanta fått klart för sig vilken arbetsinsats det innebär att vara fosterförälder och när de fått information om vilken summor som betalas ut.

Olle Olofsson var vid den första intervjun mycket upptagen av arbetskamraters och vänners kommentarer, som han uppfattade som orättvisa och okunniga. Han inledde den första intervjun med att berätta om just detta:

Olle: Vi hade bekanta – grannar – som hållit på med detta i många år, och där fanns ju andra grannar som tyckte det att – ja, att de var någon form av parasiter....

I: Har du fått de reaktionerna också, att folk tror att ni gör detta bara för pengarna?

Olle: Ja, det är ju det första som människor frågar om när man berättar....

I: Vilka är det som frågar.... är det arbetskamrater och vänner, eller vilka är det?

Olle: Ja, sådana som man känner väl säger väl inte så, när man har hunnit att berätta mera...

I: Det är mera vänner i periferin....

Olle: Ja, mera "allmänheten", om man säger så.....

I: Vad svarar du då?

Olle: Ja, jag brukar säga; "att inte du börjar med det då!"

Ytterligare en fosterpappa berättar om hur han fick omedelbara reaktioner från grannarna när han berättade att de skulle ta emot fosterbarn:

Vår kära grannfru, som var så negativ, hon sa ju det att "Varför skall ni ha betalt? Man får ju inte extra betalt för att ha sina egna barn?" Då fick vi ju förklara för henne att hon inte kunde jämföra sina egna ungar med de här som kommer från en trasig bakgrund. Vi har ju fått ersättning för att vi varit tvungna att skaffa oss en ny bil. Vi fick inte plats, helt enkelt. Och det är sånt som vi har

valt att inte gå ut med till någon, det är mellan oss och soc., för det sådana grejor tror jag är typiskt sådana som folk kan tycka att man utnyttjar, eller att man skor sig..... Så det vet bara vi om här i familjen, det vet inte ungarna om heller, eller nån i släkten..... det är vår grej.

Fosterpappan berättar om hur han och hans fru bestämt sig för att hålla all information om ekonomin för sig själva, för att minska risken för negativa kommentarer och gliringar. Inte ens för sina släktingar berättar de om ersättningen för fosterbarnen.

Även om det främst är de nya familjerna som berättar om negativa reaktioner från det sociala nätverket, finns det även exempel på sådana berättelser i intervjuerna med de erfarna familjerna. En fostermamma berättar till exempel att hon fått kommentarer från grannar om att familjen köpt sitt hus med pengar som de fått för att vara fosterföräldrar.

En ambivalent inställning till arvodet

Något som tydligt framkommer i intervjuerna är den ambivalenta inställning som flera av fosterföräldrarna har till arvodet. Fosterföräldrarna tycker att arvodet är något som de har gjort sig förtjänta av, samtidigt så känns det inte alltid självklart att ta emot pengar för de barn som de har boende hos sig. Detta är en svår fråga, många av de intervjuade har tyckt att det varit besvärligt att prata om det arvode de får.

I enkäten finns en fråga (nr 70) som handlar om inställningen till arvodet. Frågan omfattar tre olika ”typer” av påståenden, och till varje ”typ” av påstående finns ett positivt och ett negativt alternativ. Tabeller som redovisar svaren på fråga 70 finns i tabellappendix (tabellerna Ap 8:6 – Ap 8:11).

Sammanfattningsvis kan man säga att svaren från enkäten visar att ca 95% anser att det är rätt att de får arvode för sitt arbete som fosterföräldrar. Trots att det känns rätt, uppger ändå ca 20% att de tycker att det ibland ändå kan kännas fel att ta emot pengarna. Svaren kan sägas vara ett exempel på den ambivalenta inställningen till arvodet. I stort sett har alla svarat att den ekonomiska ersättningen inte känns som något som försvarar för dem att älska fosterbarnet/barnen. Ca 60% tycker inte att det är svårt att prata med fosterbarn om att de får pengar för dem, men ca 30% har valt att svara med alternativet ”varken instämmer eller tar avstånd”, och ca 10% uppger att de tycker att det är svårt att förklara förekomsten av arvodet.

Genomgående för svaren på fråga 70 är att det interna bortfallet är ovanligt stort. I genomsnitt har 29 män och 13 kvinnor valt att inte svara på frågan. Kanske tyckte de att frågan var onödig, och valde därför att inte svara, kanske tyckte de, såsom några av de intervjuade, att frågan var svår att svara på. Det är omöjligt att veta vilket.

I intervjuerna finns fler exempel på ett motsägelsefullt och ambivalent förhållande till arvodet. Så här säger en fostermamma:

FM: Ibland tänker jag inte på det ens en gång.... ibland skulle jag önska att den inte fanns. Jag tycker det är obehagligt ibland, för det är någonsans befäst – att jag får betalt för att vara mamma. Och då känner jag att det klarar jag ändå, utan pengar

I: Varför har du dom kvar?

FM: Jag vet inte...

I: Du gör ju ett arbete.....

FM: Jo.. det är ju en ersättning där, men den känns som ett hinder ibland då.... Men den känns inte som ett hinder.... ibland funderar jag inte över det , men ibland pratar vi om att det hade varit gott om XXX hade varit adopterad, så hade vi sluppit det, då hade vi inte haft den... för vi klarar oss ändå, utan den...

Här uttrycker fostermamman en ambivalens – ”det känns som ett hinder – men det känns inte som ett hinder”. I intervjun återkommer hon flera gånger till att hon egentligen inte vill ha pengarna, men att hon ändå har dom kvar. ”Varje gång jag får mitt kontoutdrag varje månad, så tänker jag på det. Varför ... egentligen. Så tänker jag.”

En fosterpappa berättar att han tycker det är jobbigt med arvodet. Arvodet är något han inte talar om, av rädsla för att det någon skall tro att de ”gör det för pengarna”.

Vi pratar aldrig om det, för vi anser att det är våran ensak... jag känner att det är jobbigt att man får lön för det. Jag är så rädd att det kan tolkas att man gör det för pengarna, för det gör vi absolut inte, men att någon annan tolkar det så.....

Denna fosterpappa är orolig för att både fosterbarn och omgivning skall misstro hans motiv för att vara fosterförälder

Arvodet som skapare av en professionell identitet

Fler av de intervjuade talar om arvodet som en direkt ersättning för utfört arbete. Arvodet är också en form av erkännande att det arbete man utför är något värt, att det är betydelsefullt. En fosterpappa har funnit ett sätt att tänka kring ersättningen, som ingen annan av de intervjuade ger uttryck för. Även om detta citat inte står för något mönster i intervjuerna, tycker jag ändå det är värt att nämna:

Man måste ändå betrakta detta.... det är ett arbete, och där ibland så får man.. när problemen blir för stora... för vi vet ju inte hur dom kommer.... dom kanske blir missbrukare eller vad som helst, vilket fruktansvärt arbete är det inte då! Då kanske man har gjort ett arbete nästan förgäves, och resultatet blir ändå inte som man har tänkt sig då, och då är det ju inte den investeringen man gjort i tid enda lönen på något sätt, utan man.... då är det ju helt enkelt... jag är en kurator eller terapeut eller vad som helst... jag har fått en viss ersättning för det, så jag tror att man måste nog ha en ersättningsform med lön, även om den är symbolisk.

Fosterpappan i ovanstående citat har valt att betrakta arvodet som något som gör honom till en ”professionell vårdare”. Genom att se sig själv som delvis professionell skyddar han sig också mot fruktade framtida besvikelser. När det gäller egna barn har han inte ett sådant skydd, men när det gäller fosterbarnen kan han se att han har varit ”som en professionell”, och skulle det gå illa för fosterbarnen så blir det inte

bara en känslomässig ”föräldrabesvikelse”, utan det blir en ”professionell besvikelse”, som han tror kommer vara lättare att hantera.

Hur förklaras arvodet för fosterbarnen?

FM: Men det känner jag, det är ett hinder. Inte ett hinder för att älska någon. Jag skulle inte kunna älska XX mer utan något som går in på mitt konto. Men det är en grej som jag inte vet hur jag skall ta tag i när den dagen kommer. Jag har inte ens nuddat vid det. Jag har inte ens funderat på att ta upp det heller. Jag tycker det är jättesvårt att ta upp det där med pengar.

Ovanstående citat från en av de intervjuade fostermammorna illustrerar det dilemma som många fosterföräldrar berättar om. Här skiljer sig intervjuresultaten från hur fosterföräldrarna har besvarat frågorna i enkäten, där som tidigare nämnts ca 60% har svarat att de inte tycker att det är svårt att prata med fosterbarnen om arvodet.

För flera har det varit svårt att veta hur de skall förklara att de får betalt i form av lön för sina fosterbarn. De intervjuade männen och kvinnorna är rädda för att barnen skall känna att de bara finns i familjen på grund av pengarna, att de inte är älskade för sin egen skull. En fosterpappa uttrycker detta dilemma på följande sätt:

Vi pratar väldigt lite om det, och vi har sista tiden börjat diskutera hur vi skall förklara den här biten för barnen, och det tycker jag är en svår bit. Hur skall dom känna, känner dom att har varit barn till salu, att vi har tagit dom för pengar, eller hur skall dom kompenseras i detta?

En strategi är att jämföra arvodet med barnbidrag, eller med det underhållsbidrag som skilda föräldrar kan ge till sina barn. De intervjuade väljer här att inte alls gå in på att förklara arvodet som en form av avlöning till dem för arbetet som fosterförälder, utan i förklaringarna begränsar de sig till omkostnadsdelen, som ju lätt kan jämföras med barnbidrag och underhållsbidrag. Nedanstående citat från en av fostermammorna är ett exempel på en vanligt ”förklaringsstrategi”:

Han frågade mig: ”Har ni betalt för att ha mig här?” ”Ja, sa jag då, det har vi, men det är ju för att det kostar att ha alla barn, och så.... och så talade jag om lite vad det är som kostar att ha honom här, och det betalar ju vi för våra egna barn, lika mycket.

Även en av fosterpapporna har använt denna förklaringsform:

Jag tror att xxx frågat någon gång, då har man väl försökt kränga till det..... istället för ett barnbidrag.... jag tror att man har försökt kränga till det på något sätt.... att man inte är helt ärlig då.....

Denna fosterpappa valde att ”inte vara helt ärlig”, ett val som han är långt ifrån ensam om. Även då fosterföräldrar verkligen försökt finna sätt att prata med foster-

barnen om den ekonomiska ersättningen, kommer deras förklaringar i huvudsak att handla om *omkostnadsdelen*, som då jämförs med andra former av bidrag. I citatet nedan beskriver en fostermamma hur hon tagit hjälp av sina kontakter inom den barnpsykiatriska verksamheten för att få hjälp att tala med fosterbarnen på ett bra sätt:

FM: Ja, våra fosterbarn, dom har precis fått veta att vi överhuvudtaget får pengar, dom har inte vetat det.

I: Vem talade om det för dom?

FM: Det gjorde jag. Jag har gått med detta i flera år. Jag har talat med BUP om det, och hur jag skall säga och så... För någon gång måste dom ju få veta det, och det är bättre att dom får veta det av oss än av kompisar. Så att xx frågade mig en gång i höstas, "Fick ni betala något för att få oss?" Då tänkte ju han på adoption, och då förklarade jag vad adoption var, och vad dom pengarna gick till, och så sa jag "Men det är faktiskt så att Sverige har bestämt att folk som har andras barn hos sig, dom skall ha pengar, för att det kostar med mat och kläder, och att mamman också inte kan jobba" Jag hade ju fått det från BUP hur jag skulle säga, så jag gjorde ju det. "Jaha", sa han bara. Och så samma kväll så sade jag samma sak till xxx (andra fosterbarnet, min kommentar), för hon var ju med när xx frågade, och hon sa heller inte så mycket, så jag vet egentligen inte om det har gått in. Så det är väl inte riktigt klart.....

Denna fostermamma har verkligen vinnlagt sig om att förklara den ekonomiska ersättningen på ett bra sätt. Efter att ha funderat på det i flera år, och tagit hjälp av BUP, pratade hon med fosterbarnen, och fick egentligen inte någon större reaktion på sitt "avslöjande". Trots en hög ambition och långt förberedande är det fortfarande huvudsakligen omkostnadsdelen hon beskriver

Diskussion

Samtliga av de intervjuade fosterföräldrarna tycker att de gör en insats för de barn de har placerade hos sig, och de tycker att de är värda det arvode de får för att vara fosterföräldrar. Ändå visar resultaten både från enkät och intervjuer att förhållandet till den ekonomiska ersättningen är problematiskt. Problematiken kan sägas befinna sig på tre nivåer:

- I förhållande till fosterbarn – att få betalt för att utöva föräldraomsorg
- I förhållande till omgivningen – grannar, arbetskamrater, släktingar
- I förhållande till socialtjänsten

Arvodet i förhållande till fosterbarnen – att få betalt för föräldraomsorg

Framförallt är det svårt att förklara arvodet för fosterbarnen. I intervjuerna uttrycker ofta kvinnorna och männen mycket varma och nära känslor för sina fosterbarn, och

de upplever det därför som motsägelsefullt att ta emot pengar för att ta hand om barn som de hyser starka "föräldrakänslor" för, många gånger lika starka "föräldrakänslor" som för sina egna barn, som de ju inte får något arvode för att ta hand om. Flera berättar om hur frågan hur de skall förklara förekomsten av arvodet verkligen bekymrar dem. För många upplevs förekomsten av arvodet som en betungande faktor i fosterföräldraskapet, även om de intervjuade männen och kvinnorna inte vill vara utan arvode.

Många fosterföräldrar känner sig som *ersättningsföräldrar*, trots att de inte längre skall vara några sådana. Ibland känner de så på grund av att fosterbarnets biologiska föräldrar av olika anledningar inte finns tillgängliga för barnet, men också beroende på att det skapas starka känslomässiga band mellan fosterbarn och fosterföräldrar. Om man ser sig själv primärt som förälder kan det vara svårt att både för sig själv och barnet hantera det faktum att detta föräldraskap också innefattar en ekonomisk ersättning.

Detta är ingen enkel fråga. Fosterföräldraskapet är mångfacetterat, det innebär både starka och varma känslor för de barn som man har hand om, samtidigt som det också innebär en arbetsinsats som många gånger kan närma sig en professionell insats i omfattning och intensitet. Det finns i intervjuerna berättelser om att arbetet kan vara intensivt, tungt och krävande, men att ett sådant intensivt arbetet också kan skapa starka band till fosterbarnet. De fosterbarn som man får arbeta mest med kan också vara de som står ens hjärta närmast.

Det finns, enligt min mening, ingen tvekan om att en arbetsinsats som fosterförälder är värd att ersättas ekonomiskt, men även om man har en sådan inställning är frågan ändå inte enkel. Fosterbarn har ofta haft en uppväxt med ett osäkert och ambivalent förhållande till föräldrarna. Att bygga upp en relation till fosterföräldrar tar tid, och kan kräva många testningar innan barnet kan känna att relationen bär, att de är älskade och uppskattade. Somliga barn kanske aldrig förmår känna sig säkra på relationen till en föräldrafigur, den förblir skör och sårbar. För fosterbarn kan det därför vara svårt och känsligt att veta att fosterföräldrarna får betalt för att ha dem boende hos sig. Omkostnadsdelen är som tidigare nämnts oftast inget problem, men förekomsten av en "lön" kan vara svår att förstå och acceptera. Flera fosterföräldrar uttrycker en rädsla för att fosterbarn kan få uppfattningen att de finns i familjen "för pengarnas skull".

Arvodet i förhållande till omgivningen

I intervjuerna är det flera fosterföräldrar som tar upp att de tycker att människor i deras omgivning tittar snett på dem, och tror att de mottar stora summor för sitt fosterföräldraskap. Sådana reaktioner är inget att rycka på axlarna åt, de kan vara nog så besvärliga för alla medlemmar i fosterfamiljen. Oftast är detta ett problem i fosterföräldraskapets initialskede, efter några år har omgivningen fått klart för sig vad det innebär att vara fosterförälder och då blir kommentarer av denna typ också mera sällsynta. Emellertid finns det exempel på att även erfarna fosterföräldrar kan råka ut för sådana reaktioner från omgivningen.

Dylika kommentarer kan ha sin grund i förutfattade och "gammaldags" föreställningar om fosterfamiljer, vilket en av de intervjuade påpekar, men här har också medias framställning av fosterfamiljer varit av betydelse. Några av de intervjuade nämner att fosterföräldrars höga arvoden tagits upp i media, som en sorts "skandalreportage", vilket de tycker skapat problem för dem själva. De känner sig misstänkliggjorda, de får hela tiden förklara vad fosterföräldraskapet innebär. Eftersom de är rädda att bli missförstådda, blir arvodet något som "man inte talar om". I rättvisans namn måste erkännas att media också för fram positiva bilder av fosterföräldraskapet, i form av initierade och seriösa artiklar. Problemet är bara att sådana artiklar inte alltid får samma stora rubriker på löpsedlarna.

Arvodet i förhållande till socialtjänsten

Ungefär en fjärdedel av de som svarat på frågorna i enkäten uppgav att de tyckte det var svårt att diskutera ekonomiska frågor med socialtjänsten (oftast är det familjehemssekreteraren som sköter dessa diskussioner, men föräldrarnas socialsekreterare kan också vara inblandade. I den fortsatta texten refereras endast till familjehemssekreteraren). Varför upplevs det då som så svårt att diskutera ekonomi med familjehemssekreteraren, något som är en viktig del i förhållandet mellan socialtjänst och fosterfamilj? I intervjuerna förklaras en del av problemen med en allmän svårighet att förhandla om pengar, att "ta betalt för det man gör". En annan förklaring var att fosterföräldrarna var rädda för att deras motiv skulle ifrågasättas, de trodde att de skulle uppfattas som "snikna" eller som att de "tiggde" om de ställde krav på höjd ersättning.

Ovanstående förklaringar känns dock inte heltäckande. En orsak till svårigheterna kan vara kopplad till det otydliga uppdraget som fosterförälder. I det inledande kapitlet nämndes att det i lagtexten är ont om anvisningar om vad ett gott fosterföräldraskap skall innehålla. Fosterföräldrars roll har också förändrats under de senaste decennierna – från att vara *ersättningsförälder* till ett *kompletterande föräldraskap*. Fortfarande är dock uppdraget som fosterförälder otydligt definierat. Det är inte klart utsagt vad man skall vara. Vad är det som skall avlönas? Vad innebär det att vara "kompletterande förälder? Otydligheten kan bidra till att både fosterföräldrar och familjehemssekreterare inte är riktigt klara över vilka krav som skall ställas på fosterföräldrarna. Eftersom placerade barn har olika förutsättningar och behov är det inte möjligt att göra något slags standardschema för fosterföräldrauppdraget, men en ökad tydlighet om varav arbetsinsatsen består är önskvärd.

Några av de intervjuade nämner också arvodet som en form av *erkännande*. Arvodet blir ett slags påtagligt bevis på att den insats som man gör är värt något. Därför kan också arvodets storlek bli en måttstock på hur den insats man gör värderas "i samhällets ögon". Om det då är svårt att tala om pengar, blir det som en följd av det också svårt att prata om vilket *erkännande* man får som fosterförälder. Detta kan innebära att fostermödrar och fosterfäder kan känna att de inte uppmärksammas, att de inte uppskattas efter förtjänst och att ingen riktigt förstår deras situation.

Att ge omsorg – kan det vara värt något?

Finn (1994) menar att värderingen av kompetens och kunskap inom fosterbarnsvården är kopplad till ekonomiska frågor. Även om modersomsorg ges ett högt socialt värde, värderas jobbet mycket lågt ekonomiskt. Sålunda värderas behandling som grundas på expertkunskap högt, medan de dagliga omsorgsuppgifterna som oftast är kvinnors uppgift, är dåligt betalda. Berridge (1995) menar att en anledning till att fosterbarnsvården är lågt värderad ekonomiskt just är att fosterföräldrar ses som *ersättningsföräldrar*, och eftersom föräldraskap och vård i hemmet inte anses vara värt något, det ses inte som "produktivt arbete", så värderas också fosterföräldraskapet lågt. Därför är synen på den ekonomiska ersättningen till fosterfamiljer också kopplad till synen på den omsorg som ges i hemmet, till uppfattningen av *värdet* av den vård och omsorg som ges i hemmet, oftast av kvinnan.

Flera forskare (Tronto 1993, Johansson 1999, Waerness 1999) pekar på att omsorgsfrågorna ofta hamnar i periferin, och att den vård som ges av kvinnor i hemmet inte uppmärksammas eller ges samma betydelse som den vård som ges mera "professionellt", och utanför hemmets ramar. Det är lättare att sätta en prislapp på sådan professionell vård, det finns mera uttalade regler för hur sådan vård skall värderas. Denna syn på omsorg om hem och barn finns representerad på alla nivåer, både bland tjänstemän, politiker och "allmänheten". Föräldraomsorg är en typ av omsorg som ges i hemmet, och då värderas den inte. En sådan syn på omsorg om hem och barn kan säkert också bidra till att fosterföräldrarna får svårt att hantera arvodet - de får ju pengar för något som egentligen inte är värt något!

I Storbritannien medförde en högre ersättning till fosterföräldrar att fosterhemsorganisationerna kunde ställa högre krav på fosterföräldrarnas kompetens. Därmed menar Rhodes (1993) att en professionalisering av fosterfamiljerna påbörjades; Fosterföräldraskapet var inte längre en form av välgörenhet, ett "kall", eller enbart en förlängning av en modersfunktion, vilket kan sägas vara ett exempel på en förändrad inställning till uppdraget som fosterförälder

Frågan om hur omsorg om barn och hem värderas är kopplad till uppdraget som fosterförälder och hur ett sådant uppdrag värderas ekonomiskt. Så länge som omsorg som ges i hemmet, företrädesvis av kvinnor, inte anses ha något ekonomiskt värde, blir det också svårt att värdera fosterföräldraskapet.

9 Paret – relationer och vardagsliv

Närhet och gemensamma intressen

Detta kapitel fokuserar på relationen mellan kvinnan och mannen, men också på hur paret har organiserat sitt dagliga liv tillsammans. Då svaren från enkäten och berättelserna i intervjuerna analyseras blir det klart att det mellan dessa båda faktorer – *relationer* och *vardagsliv* – finns en kontinuerlig och ömsesidig påverkan. Utformningen av relationerna mellan man och kvinna påverkar vardagslivets organisering, och det vardagliga livet påverkar relationerna.

Hur påverkas då förhållandet mellan man och kvinna av fosterföräldraskapet och hur ser vardagslivet ut i en fosterfamilj? Hur klarar fosterföräldrarna samlivet och omsorgen då de öppnar familjens gränser och tar emot ett fosterbarn? Får detta olika innebörd för män och kvinnor i familjen? I kapitel 7 framkom att fosterföräldraskapet i många fall var kvinnans projekt mera än mannens. I den teoretiska genomgången diskuteras Holter och Aarseths (1993) tankar om kvinnan som familjens centrum. Där konstateras också att begreppet "kön" formas i samarbetet mellan man och kvinna, både i kärlek och arbete. I detta kapitel avses att pröva dessa resonemang i förhållande till hur män och kvinnor utformar och upplever parrelationen.

Vilken inverkan har då fosterföräldraskapet på förhållandet mellan kvinna och man? Inledningsvis ges via enkätsvaren fosterföräldrarnas syn på denna fråga på följande sätt:

Tabell nr 9:1 Fosterföräldraskapets påverkan på parförhållandet.
(Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p>0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=188	Fosterfäder n=172	Samtliga n=360
Mycket positivt	24,5	16,9	20,8
Ganska positivt	30,9	35,5	33,1
Varken positivt eller negativt	40,4	40,7	40,6
Ganska negativt	4,3	7,0	5,6
Mycket negativt	0,0	0,0	0,0
Totalt	100	100	100

En majoritet av männen och kvinnorna tycker att parförhållandet påverkats positivt, men det är också en stor andel (40%) som menar att fosterföräldraskapet inte haft någon inverkan på deras förhållande till partnern. Mycket få (12 män och 8 kvinnor), tycker att deras förhållande påverkats på ett negativt sätt.

Till denna fråga (fråga 57) fanns i enkäten möjlighet att göra skriftliga kommentarer. 27 män och 43 kvinnor har utnyttjat denna möjlighet, och svaren redovisas i vidstående tabell:

Tabell 9:2. Innehållet i skriftliga kommentarer till fråga 57, om fosterföräldraskapets påverkan på parförhållandet.

Påverkan på parförhållandet	Kvinnor	Män	Samtliga
Positivt	31	7	38
Både positivt och negativt	5	17	22
Negativt	7	3	10
Totalt	43	27	70

Betydligt fler kvinnor än män tycker att förhållandet påverkats på ett positivt sätt. Kvinnornas svar handlar till stor del om att de tycker att fosterföräldraskapet inneburit att de som par har kommit närmare varandra, att de har varit tvungna att öppet tala om saker som de tidigare aldrig talat om. Män och kvinnor visar i dessa kommentarer en olikartad syn på hur deras relation påverkats. I motsats till kvinnornas kommentarer handlar männens i högre grad om trötthet och brist på tid, vilket diskuteras längre fram i kapitlet. Följande korta meningar är exempel på kommentarer från kvinnor:

- Vi pratar mer med varandra om saker som vi kanske inte tagit upp utan barnen.
- Svetsat oss samman. Lärt oss lösa problem
- Vi har kommit varandra närmare genom att stödja varandra
- Vi har fått starkare familjeband
- Närmare relation

Vad är det då som får betydelse för relationen mellan kvinna och man? Av presentationen i kapitel 6 framgick att de flesta av undersökningens deltagare, både de som har svarat på enkäten och de som har blivit intervjuade, har levt tillsammans under lång tid. I den forskning som gjorts om fosterfamiljer, är detta också den bild som ges av fosterföräldrparet – ett par som lever i en lång och stabil relation.

I intervjuerna berättar makarna om hur fosterföräldraskapet påverkat deras relation. Många beskriver hur de tycker att de kommit närmre sin partner, och hur deras förhållande blivit tätare och starkare. Som par har de varit tvungna att prata igenom alla de problem och oväntade situationer som uppstått. Somliga kvinnor och män har sagt att de inte tidigare pratat med varandra om så nära och personliga ämnen som vården av fosterbarnet tvingat dem att göra.

I intervjuerna blir det uppenbart att många par har funnit ett sätt att leva tillsammans som är fyllt av närhet och gemensamma intressen. Så här säger Göran Grahn när han svarar på frågan om vad det är han uppskattar hos sin fru:

- Efter så här många år, så är det allting. Vi jobbar ju ihop, vi sover ihop, vi har fritiden ihop; politiken och kyrkan, och vi har barnen ihop – allting! Vi reser ihop.... det är en stimulans, både arbetsmässigt, privat och intellektuellt.

En sådan nära relation har varit av stor vikt för att klara av uppdraget som fosterförälder, det är alla överens om. När det varit problem i familjen har makarna sökt stöd hos varandra.

Flera par berättar om hur de under sitt liv tillsammans lärt sig att förstå varandra, och varandras reaktioner. Många säger också att de har roligt ihop, att de uppskattar varandras sällskap, vilket hjälpt dem att klara av sitt uppdrag som fosterföräldrar. Berit och Birger Bengtsson har varit gifta i 39 år (och haft 7 fosterbarn) då intervjun gjordes. Så här beskriver Berit deras förhållande:

Och vi är ärliga mot varandra, Birger och jag. Vi läser ju av varandra väldigt, även om vi inte behöver ha en massa ord och använda, så *kan* vi varandra så väl. Och framförallt så är det väl också att vi har väldigt roligt ihop, och det smittar väl av sig på barnen; när dom ser att vi har det bra, då blir det ju ofta något bra utav det.

Att ta emot ett fosterbarn kan innebära påfrestningar av olika slag. Ett barn med stora behov tar mycket tid och kräver uppmärksamhet och närhet, vilket kan ta sig olika uttryck. Det är till exempel inte ovanligt att ett barn "väljer ut" en av fosterföräldrarna, oftast kvinnan, och helt och hållet exkluderar den andra fosterföräldern. Barnet har upplevt en separation från de biologiska föräldrarna som i många fall också föregåtts av svårigheter och traumatiska upplevelser. Barnets erfarenheter kan därför medföra att dess beteende ställer fosterföräldrarna inför svåra och ovana situationer som sätter deras tålamod på prov och utmanar deras ambitioner om utöva ett gott föräldraskap. Vid sådana tillfällen har det varit viktigt att kvinnan och mannen kunnat förlita sig på varandra och att de stöttat varandra.

Anita Ahlberg: Hade vi inte haft en sådan här stark relation, så hade vi inte klarat av det här överhuvudtaget!

Många av de intervjuade uttalar sig på liknande sätt om parförhållandets betydelse, men trots att det kan vara påfrestande att vara fosterförälder betonas ofta att relationerna har utvecklats på ett positivt sätt. Göran Grahn får återigen tjäna som exempel med sitt svar på frågan hur fosterföräldraskapet har påverkat hans förhållande till hustrun Gunnel:

Positivt, det har svetsat oss samman. Den stora tryggheten vi har haft, den har vi haft då i varann, och sökt i varann när man har hållit på och brottats med de problem som har varit.....när man har problem så här runt om, då behöver man nån fast punkt, och då är det i mitt fall då Gunnel som är den fasta punkten...

Görans beskrivning av förhållandet till Gunnel ger en tydlig bild av hur viktigt det varit för honom att ha Gunnel som "den fasta punkten" som han behövt för att klara av att möta de problem och svårigheter som varit en del av livet som fosterförälder.

För att förhållandet mellan makarna skall vara gott och välfungerande, krävs att det också finns tid för förtrolighet. Ostörd tid tillsammans kan vara en bristvara när

makarna blir fosterföräldrar. Då gäller det att försöka skapa ett utrymme för sådan tid. Här berättar Göran Grahn hur han och Gunnel gjort, hur han själv ser på tiden och hur han använder den tid han har.

I början fick vi ta nätterna till hjälp. Det var väldigt mycket i början. Men det var enda chansen när dom hade gått och lagt sig... man fick sitta vid köksbordet och prata igenom dagen och veckan och allt...Har man åtagit sig en uppgift så måste man lösa den, och då tar man den tid det kräver. Jag tar den tiden som behövs, och så får det gå ut över nätter eller helger....tid finns alltid... man får ta sig den tiden

För Göran och Gunnel har det blivit sena kvällar och nätter som ägnats åt de förtroliga samtal som de inte hunnit med under dagen. Flera fosterföräldrar berättar om att de försöker vara uppfinningsrika och hitta små stunder när de kan hinna prata med varandra på tu man hand. Att verkligen ta sig tid till sådana stunder är viktigt för förhållandet.

Det finns i intervjuerna beskrivningar av hur parförhållandet blivit tydligare genom att gamla och olösta konflikter kommit i dagen. Mona Molin berättar om hur hon och hennes man varit tvungna att prata om organiseringen av vardagslivet, som de under årens lopp haft många dispyter om. De fick ändra på sådant som de tidigare varit missnöjda med, eftersom ett fungerande vardagsliv är nödvändigt för ett fungerande fosterföräldraskap.

Mona: Det var inte lika tydligt, vi hade ju pratat om det (bl.a. ansvaret för hushållsarbetet och hur detta utfördes, min anm.) jag hade tagit upp det någon gång tidigare, men det hände inte så mycket, och det tror jag var för att det var inte så tydligt. Och det lades mera på mig, att jag var sän. Och så har jag väl accepterat det ibland, och protesterat i tysthet. Så det tycker jag har blivit förändrat. Vi har blivit starkare som föräldrar, och som man och kvinna har vi blivit tydligare gentemot varandra.

Några par berättar också om hur de genom fosterbarnet fått ett gemensamt intresse. För att klara av uppdraget som fosterföräldrar krävs det att båda makarna engagerar sig, och detta engagemang kan förstärka förhållandet då mannen också måste bli involverad. Nora och Nils Nordström beskriver detta på följande sätt:

Nora Nordström: Jag tyckte att det var något som vi hade gemensamt, ett intresse då, både när vi åkte iväg med tösen på de här träffarna... det var ju mycket då...

Nils Nordström: Jag tror att det här har stärkt våra band kanske litegrann. Vi har stöttat varandra lite mera när det har varit kris. Det har ju varit rätt många jobbiga situationer, och då har det ju hjälpt att vi har stöttat varandra. Kanske att jag har stöttat Nora mer, eftersom det har varit Nora det har hängt på i det mesta. Och jag har väl kanske fått ge mera avkall på mina intressen, som jag har haft innan, som jag har bedrivit ensam då, och då har det inte funnits tid till det längre..

Tidigare hade Nora och Nils de fyra barnen som gemensamt intresse. Nu är barnen stora och klarar sig själva och Nora och Nils har därmed inte gjort lika mycket tillsammans längre, särskilt Nils har fått mera aktiviteter utanför hemmet. Genom fosterbarnet Sofia har de återigen fått något som engagerar dem båda, vilket i synnerhet Nora har uppskattat. Då de blev fosterföräldrar fick även Nils vända sitt engagemang mera mot familjen för att de skulle klara av sitt uppdrag.

Olle Olofsson berättar hur det gemensamma ansvaret för fosterbarnet Mia medfört att han och hustrun Susanne blivit ännu mera av ett team än vad de var innan och hur han tvingats att engagera sig mera i Mia än vad han har gjorde i arbetet med de egna barnen. Susanne hade det största ansvaret för att fostra dem, men Mia har blivit mera av en gemensam angelägenhet.

Vi vet att vi måste dra runt den här familjen.. vi har blivit ändå mera av ett team. Jag har fått lära mig mera som jag inte visste om genom Susanne. Hon har ju fostrat våra barn mera.... Jag har ju jobbat mycket, och jag har varit borta mycket mera än vad hon har varit, så då kanske inte jag har behövt lära mig på samma vis som jag har varit tvungen att göra nu.

Både makarna Nordström och makarna Olofsson har fått ett gemensamt intresse som engagerat både kvinnan och mannen. Fosterföräldraskapet, som i många fall från början varit kvinnans projekt, får också en betydelse för mannen och för förhållandet mellan kvinna och man. Emellertid kan det vara av intresse att lägga märke till *hur* de båda männen i ovanstående citat uttrycker sig om detta engagemang. Nils säger att han har fått "göra avkall på" och Olle att han "varit tvungen" att lära sig mera om barnen och hemmet än vad han gjort tidigare. Detta kan tolkas som om engagemanget i egna barn har varit av mera "frivillig" art än engagemanget i fosterbarnet. I männens berättelser finns också beskrivningar av att det varit hustrun som haft huvudansvaret för de egna barnen. När det gäller fosterbarnet kan inte männen välja bort ansvaret på samma sätt som de ibland har gjort med ansvaret för de egna barnen. Nu måste de stå vid kvinnans sida och vara en del av ett "team", de har blivit indragna mot familjens centrum där de "varit tvungna" att ta ett delat ansvar.

Påfrestningar i förhållandet

Som tidigare nämnts tar engagemanget i fosterbarnet tid och kraft. Parallellt med berättelser om att barnet givit glädje och varit en källa till positiv påverkan på parets liv, finns också berättelser om trötthet och brist på tid i intervjuerna:

Priset är så högt alltså, vi får alldeles för lite näring kring vår relation som makar. Jag menar då måste man ha väldigt mycket att ösa ur, för att man hela tiden tappar och tappar och tappar.... Och i och med att han tar så mycket tid, antal timmar och minuter, så tar han ju dessutom kraft, så att sedan är man rätt så trött, och kanske både upprörd och det ena med det andra, så då blir det ju inte heller tid för det där förtroliga samtalet....

Så säger Anita Ahlberg, som tidigare uttalade sig om hur viktigt det är att makarna har en stark relation, just för att klara av sin uppgift som fosterföräldrar. Man måste ”ha mycket att ösa ur”. Tiden är inte obegränsad, den måste tas någonstans ifrån. Ofta får kvinnan och mannen ta av den tid som de tidigare haft tillsammans.

Detta belyses också i enkäten. Hur uppfattar då männen och kvinnorna att tiden för partnern påverkats av att de blivit fosterföräldrar – medför det att den tiden blir alltför knapp? Så här har de svarat:

Tabell 9:3. Medför fosterföräldraskapet att för lite tid ägnas åt partnern? (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=190	Fosterfäder n=174	Samtliga n=364
Ofta	6,8	6,9	6,9
Ibland	33,2	25,9	29,7
Sällan	25,8	31,0	28,3
Aldrig	34,2	36,2	35,2
Totalt	100	100	100

Av tabellen framgår att något fler kvinnor (40%) än män (33%) tycker att arbetet med fosterbarnet medför att de ägnar för lite tid åt partnern, men en majoritet av fosterföräldrarna tycker att de sällan eller aldrig har för lite tid för sin partner.

Hur påverkas då parförhållandet av den tid som paret ägnat åt sitt fosterföräldrauppdrag?

Tabell nr 9:4. Hur den tid fosterföräldrarna har att ägna åt partnern påverkar deras parförhållande. (Siffrorna visar *radprocent*, $p < 0,05$)

Svarsalternativ	Positiv påverkan på parförhållandet n=190	Ingen eller negativ påverkan på parförhållandet n=174	Samtliga n=364
För lite tid för partnern p.g.a fosterföräldraskapet	45,9	54,1	36,5
Ej för lite tid för partnern p.g.a. fosterföräldraskapet	57,6	42,4	63,5
Totalt i kolumn	53,3	46,7	100

Hur fosterföräldrarna ser på den tid de har att ägna sin partner påverkar till viss del parförhållandet. Flera av dem som tycker att de har tillräckligt med tid tycker också att parförhållandet påverkats positivt, men det är ändå en stor del (46%) som uppger en positiv påverkan även om de har för lite tid för sin partner. Resultatet kan tyckas vara paradoxalt. Trots att fosterföräldrarna tycker att de har för lite tid att ägna

åt sin partner uttrycker de ändå att fosterföräldraskapet har en positiv inverkan på parförhållandet (något fler kvinnor (50%) än män (40%) tycker att förhållandet påverkas positivt). Tydligt finns det aspekter av fosterföräldraskapet som gör att det upplevs positivt även om det är tidskrävande.

En fråga som också kan inverka på relationen mellan kvinna och man är om de upplever att de känner sig störda av fosterbarnet då de vill ha tid för sig själva.

Tabell nr 9:5. Om fosterföräldrarna känner sig störda av fosterbarnet då de vill ha tid för sig själva. (Siffrorna visar *radprocent*, $p < 0,01$)

Svarsalternativ	Positiv påverkan	Ingen eller	Samtliga
	på parförhållandet n=194	negativ påverkan på parförhållandet n=170	
Vanligt att känna sig störd	38,1	61,9	17,3
Varken vanligt eller ovanligt att känna sig störd	44,2	55,8	23,6
Ovanligt att känna sig störd	61,4	38,6	59,1
Totalt i kolumn	53,3	46,7	100

Känslan av att "bli störd" har följaktligen en inverkan på hur fosterföräldraskapet påverkar parförhållandet, men en relativt stor andel av fosterföräldrarna tycker att parförhållandet påverkas positivt även om de upplever att de "blir störda". Här finns ingen större skillnad mellan kvinnor och mäns svar.

Hur kan det då komma sig att så många tycker att deras förhållande påverkas positivt trots att de både upplever sig störda av fosterbarnet och har för lite tid att ägna sin partner? En möjlig förklaring skulle kunna vara att de förväntat sig att få mindre tid, och också att "bli störda" då de fick ett fosterbarn, och därför klarar av detta utan att parförhållandet påverkas negativt. En annan förklaring kan tänkas vara att det upplevs som så positivt att vara fosterförälder att det kompenserar förlusten av tid med partnern. Möjligen kan det också vara så att de intervjuade paren är så inriktade på att klara av sitt uppdrag att det hindrar dem från att uppmärksamma och/eller tillstå negativa upplevelser och påfrestningar som detta uppdrag medför.

I intervjuerna finns kunskap att hämta om just detta område, bristen på tid och att fosterbarnet "stört" paret då de vill vara för sig själva. Där finns berättelser om att paret inte haft tillräckligt med tid för varandra och att samlivet har blivit lidande. Några män berättar om att de upplevt det som negativt att fosterbarnet till stor del tagit hustruns tid i anspråk, och krävt mycket uppmärksamhet från henne. I följande citat beskriver David Damberg hur fosterbarnet påverkat hans och hustrun Disas förhållande under särskilt arbetsamma perioder:

David: Om jag satte mig intill Disa, så skulle Sara sätta sig emellan, hon slängde sig på golvet, hon bar sig fruktansvärt åt, och det var ju fruktansvärt jobbigt. Det blev ju en kil mellan mig och Disa. Och sedan så har ju inte Sara sovit en hel

natt....hon somnar bra, tills alla andra somnar. Då hör hon tystnaden, och då vaknar hon. Det är precis då jag och Disa skall somna till, och då kommer hon. Det påverkar ju ens.. allt vad sexualliv och sömn...och allting påverkar det

Davids berättelse ger en tydlig bild av de påfrestningar som förhållandet utsatts för. Fosterbarnet Sara var ett barn med många traumatiska upplevelser bakom sig, och därför har hon haft stora behov av uppmärksamhet och närhet. Hennes behov har kontinuerligt medfört att Davids och Disas förhållande utsatts för upprepade påfrestningar och störningar.

Även Disa berättar om hur mycket tid och kraft arbetet med Sara har inneburit, och hur detta har påverkat hennes och Davids förhållande. Så här säger Disa:

I: Hur tycker du att det här att ni har tagit emot Sara och Sam har inverkat på ditt och Davids förhållande? Går det att säga någonting om det?

Disa: Jag tror det har inverkat väldigt mycket, egentligen.

I: Vad tror du har inverkat mest?

Disa: Det som jag känner har varit det stora minuset, det är ju att jag inte har orkat så som jag hade tänkt mig. Det har ju blivit bättre nu, men det var ju under några år då....

Den trötthet som några av de intervjuade beskriver påverkas av hur de upplever arbetet med fosterbarnet. Utagerande barn, eller barn som beskrivs som mycket krävande, tar också mycket tid och gör fosterföräldrarna trötta och utmattade. Ingemar Isberg berättar om hur ett av deras tre fosterbarn, precis som Davids och Disas fosterbarn Sara, genomlevt en tidig barndom som präglats av utsatthet och svåra upplevelser och därför också kräver mycket uppmärksamhet. Det finns en stor skillnad i hur Ingemar beskriver fosterbarnens påverkan på förhållandet. Två av barnen, som inte alls är lika krävande som det tredje, ger honom kraft och glädje och påverkar hans förhållande till hustrun på ett positivt sätt, medan arbetet med det tredje barnet mera innebär en ansträngning som gör honom trött och utmattad. Tröttheten är något som Ingemar tycker påverkar hans förhållande till Ingvor, han tror att han hade varit en mindre trött make, att hans och Ingvors förhållande hade varit mindre påverkat av trötthet och utmattning, om de inte hade varit fosterföräldrar till ett sådant arbetskrävande barn.

Ytterst få uppger att de någon gång känt att de varit avundsjuka på den tid som partnern lägger ner på arbetet med fosterbarnet. Det finns en stor medvetenhet om att de barn som blir fosterbarn också har rätt att kräva tid och uppmärksamhet och att det ingår i uppdraget att ge dem detta. Ändå är det ett par av de intervjuade männen som uttrycker sådana tankar, men när de gör det tycker de själva att de är orättvisa eftersom de förstår att fosterbarnet faktiskt har behov av all den tid som läggs ner. Alf Ahlberg beskriver sina känslor med följande ord:

Däremot blir man lite irriterad på sånt där, när man upptäcker att: "Oj!, det här känns som avundsjuka!" Det känns ju så naivt, man måste ju förstå att den här lille killen, han behöver mer uppmärksamhet än jag som vuxen.

De skriftliga kommentarerna männen gav till fråga 57 (om fosterföräldraskapets påverkan på förhållandet) handlar, i motsats till kvinnornas kommentarer, till största delen om trötthet och brist på tid:

Fosterbarnet kräver mycket hela tiden
 Ett barn tar "stor plats", blir för lite över
 Det är ofta tufft och vi blir för trötta
 Fosterbarnet tar väldigt mycket tid
 Mindre tid för förhållandet
 Brist på tid tillsammans kan slita på relationen
 Det har blivit mycket och onödigt bråk
 Vi får mycket lite tid för oss själva

Det finns i dessa skriftliga kommentarer en tydlig skillnad mellan män och kvinnor. Mäns svar beskriver oftare en negativ påverkan på parförhållandet. Kvinnornas svar handlar mera om en positiv påverkan, där fosterföräldraskapet inneburit att paret kommit närmare varandra.

Betydelsen av ursprungliga förväntningar

Både i enkäten och intervjumaterialet blir det tydligt att kvinnors och mäns uppfattningar skiljer sig åt vad beträffar fosterföräldraskapets inverkan på parförhållandet. Mäns svar innehåller mera beskrivningar av trötthet och utmattning och av problem och svårigheter än vad kvinnornas gör. En anledning till denna åtskillnad i upplevelser skulle kunna härledas till vilka förväntningar som ursprungligen ställdes. Då frågan om förväntningarna på fosterföräldraskapet (fråga 53) sätts i förhållande till frågan om hur parförhållandet påverkats, finns en tydlig skillnad mellan mäns och kvinnors svar.

Tabell nr 9:6 Hur fostermödrars förväntningar på fosterföräldraskapet påverkat parförhållandet. (Siffrorna visar *radprocent*, $p > 0,10$)

Svarsalternativ för fostermödrar	Positiv påverkan på parförhållandet n=103	Ingen eller negativ påverkan på parförhållandet n=86	Samtliga n=189
Fosterföräldraskapet stämde med förväntningarna	56,4	43,6	82,5
Fosterföräldraskapet stämde ej med förväntningarna	45,5	54,5	17,5
Totalt i kolumn	54,5	45,5	100

Tabell nr. 9:6. Hur fosterfäders förväntningar på fosterföräldraskapet påverkat parförhållandet. (Siffrorna visar *radprocent*, $p < 0,01$)

Svarsalternativ för fosterfäder	Positiv påverkan på parförhållandet <i>n</i> =90	Ingen eller negativ påverkan på parförhållandet <i>n</i> =80	Samtliga <i>n</i> =170
Fosterföräldraskapet stämde med förväntningarna	59,2	40,8	83,5
Fosterföräldraskapet stämde ej med förväntningarna	21,4	78,6	16,5
Totalt i kolumn	52,9	47,1	100

21% av männen och 45% av kvinnorna tyckte att parförhållandet påverkats positivt även om fosterföräldraskapet inte blev som de tänkt sig. Kvinnor verkar således ha en större beredskap för de oväntade upplevelser och påfrestningar som det kan innebära att vara fosterförälder. Även om det inte blev som de tänkt sig, tycker de att det påverkat deras parförhållande på ett positivt sätt. En möjlig anledning skulle kunna vara att kvinnor har mera erfarenhet av att ge omsorg, de vet att omsorgsgivande tar tid och var därför också mera inställda på uppdragets krävande natur än männen. Det kan också vara svårt för kvinnorna att uppmärksamma och/eller tillstå problem och svårigheter, eftersom det oftast varit de som från början varit mera pådrivande än männen då det gällt beslutet om att bli fosterförälder. En annan anledning kan vara att kvinnor i högre grad än män upplever den ökade närheten till partnern som så positiv, att det kompenserar dem för oväntade problem och svårigheter.

Ytterligare en tänkbar anledning kan vara att männen inte är delaktiga i arbetet med fosterbarnet i lika hög grad som kvinnorna. I intervjuerna finns flera berättelser om att särskilt kvinnan kan bli i det närmaste "uppslukad" av arbetet med fosterbarnet. Detta arbete kan då uppta större delen av hennes tid, men också ge tillbaka mycket i form av närhet till barnet, och kanske också en tillfredsställelse i att se de framsteg som barnet gör. För mannen blir konsekvenserna i sådana fall inte fullt så tillfredsställande. I de fall där kvinnan blir djupt engagerad i barnet kan följden bli att mannen blir utestängd både från relationen till kvinnan och till fosterbarnet, han får inte samma utdelning som kvinnan i form av en känslomässig tillfredsställelse och kan då känna sig mera missnöjd med fosterföräldraskapets inverkan på parförhållandet.

De fosterföräldrar som i enkätsvaren uppgett att de känner sig störda av fosterbarnet är i minoritet, och även i intervjuerna finns det relativt få uttalanden om att mannen eller kvinnan tycker att de får för lite tid tillsammans. Ändå kan man av resultaten både från enkät och intervjuer förstå att fosterföräldraskapet kräver att makarna klarar av att deras egen tid tillsammans minskar kraftigt, särskilt i början av placeringen. Flera par betonar här vikten av en stark och bärande relation som tål påfrestningar.

Dagligt liv

Hur ser vardagslivet ut i en fosterfamilj? Hur organiseras det dagliga livet tillsammans, vem har ansvar för vad? I andra undersökningar om fosterfamiljer (Kälvesten 1974, Börjesson m.fl. 1976, Stymne och Sambergs 1976, Vinterhed 1985) ges ofta en bild av att dessa familjer har ett traditionellt sätt att organisera sitt vardagsliv, där kvinnan i huvudsak ansvarar för allt som har med barnen och hemmet att göra medan mannens huvudsakliga ansvarsområden gäller familjens försörjning och annat som finns "utanför" familjens inre kärna. Denna bild är fortfarande giltig. I enkäten fick fosterföräldrarna svara på frågor om vem det är som tar det huvudsakliga ansvaret för hushållsarbetet och deras svar redovisas i nedanstående tabell:

Tabell 9:7: Vem utför hushållsarbetet? (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$)

Svarsalternativ	Fostermödrar <i>n</i> =192	Fosterfäder <i>n</i> =171	Samtliga <i>n</i> =363
Alltid jag själv	14,1	1,2	8,0
Oftast jag själv	45,3	3,5	25,6
Partner och jag	38,0	31,6	35,0
Oftast partner	2,6	52,0	25,9
Alltid partner	0,0	11,7	5,5
Totalt	100	100	100

Nästan 60% av kvinnorna uppger att det är de som oftast sköter hushållsarbetet. Då en jämförelse görs med resultaten från Kvinnomaktutredningen (SOU 1997:139), är det i 59% av familjerna kvinnorna som har huvudansvaret för hushållsarbetet. Även Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) finner att alla kvinnor i deras undersökning säger sig ha ansvaret för arbetet med barn och hem. Fosterföräldrarnas organisering av vardagslivet avviker följaktligen inte från andra svenska familjer.

65% av fostermödrarna förvärvsarbetar på hel- eller deltid, ungefär 20% är hemarbetande. Arbetstiden har för kvinnorna en viss inverkan på ansvarsfördelningen, vilket visas i följande tabell:

Tabell nr 9:8 Kvinnors förvärvsarbetstid i förhållande till ansvaret för hushållsarbetet (*n*=159).

Arbetstid	Procentuell andel av kvinnor som svarar att de alltid eller oftast utför hushållsarbetet
100%	52% (<i>n</i> =46)
75%	60% (<i>n</i> =45)
50% eller mindre	77% (<i>n</i> =31)
Hemarbetande	67% (<i>n</i> =37)

Av tabellen framgår att arbetstiden i viss mån påverkar kvinnans ansvar, men trots att kvinnorna arbetar heltid är det ändå mer än hälften som alltid eller oftast utför hushållsarbetet. I Kvinnomaktutredningen (SOU 1997:139) redovisas liknande resultat, männens insatser och ansvar för hemarbetet påverkades i liten utsträckning av kvinnornas arbetstider.

Vad tycker då fosterföräldrarna om fördelningen av hemarbetet? Är de nöjda med detta sakernas tillstånd? Då frågan (fråga 31) ställs i enkäten, svarar kvinnor och män så här:

Tabell nr 9:9. Tillfredsställelse med fördelningen av ansvaret för vardagslivet. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p>0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=191	Fosterfäder n=172	Samiliga n=363
Mycket nöjd	38,2	41,9	39,9
Ganska nöjd	45,0	45,3	45,2
Varken nöjd eller missnöjd	13,6	11,0	12,4
Ganska missnöjd	2,1	1,7	1,9
Mycket missnöjd	1,0	0,0	0,6
Totalt	100	100	100

Det stora flertalet av fosterföräldrarna uppger att de är nöjda med hur de har fördelat ansvaret för vardagslivet. Det finns ingen större skillnad mellan män och kvinnor, båda makarna är lika nöjda. Ytterst få – sammanlagt nio stycken – uttrycker något missnöje.

I intervjumaterialet beskriver de intervjuade fosterföräldrarna ofta sig själva som "gammaldags" eller "traditionella". Då avser de just detta att kvinnan är den som ansvarar för barn och hem, och att mannen har andra ansvarsområden utanför hemmet. Hemmet och barnen ingår i bådars livsplan, men livsplanen innefattar olika ansvarsområden. Nedan följer flera citat från intervjuerna, där både kvinnan och mannen beskriver detta förhållande. Följande tre familjer representerar par med olika utbildningsbakgrund: Enbart grundskola, gymnasieutbildning, och postgymnasial utbildning (även om svaren redovisas "parvis" har kvinnor och män intervjuats separat).

Nora och Nils Nordström:

I: Hur har ni fördelat arbetet i hemmet... Rollfördelningen, hur har ni gjort med den?

Nora: Ja den är gammaldags, må du tro. Det är jag inne och han ute. Det har funkat, och jag har liksom inte känt att jag måste greja med bilen, och han måste stå inne och diska....

Nils: Nu är det ju så här, att jag gör det mesta ute, och Nora gör det mesta inne. Jag gjorde ju mer inne förut, innan vi hade så mycket att göra ute. Sedan kan jag väl hjälpa Nora inne också, det är inte det, men i regel så har jag såpass mycket ute, så när jag är klar och kommer in, så kan det vara skönt att ta det lugnt.

Paula och Patrik Pettersson

Paula: Jag bestämmer om allt (Skrattar) När det gäller.... jag är lite gammaldags av mig, så att jag tycker inte att han skall stryka skjortor, han skall inte behöva stå vid spisen, han skall inte behöva städa. Jag vet inte...jag gör det

Patrik: Ja... vi har inte fördelat dom, utan dom har blivit så – rätt så traditionella saker – men vi sköter båda ekonomin, jag sköter mycket med huset, och det praktiska. Man har ju en uppväxt också, en traditionell uppväxt som är svår att ändra på, jag kanske får dammsuga, det gör jag.... men stryka och tvätta och så...

Disa och David Damberg:

Disa: Ja, jag tycker nog att vi diskuterar det. Men jag har nog en känsla av att det är jag som bestämmer i det lilla och David i det stora.

I: Det är du som bestämmer hur det skall vara hemma?

Disa: Ja.

I: Har det alltid varit så, har ni alltid haft den fördelningen?

Disa: Ja, åtminstone sedan vi fick barn, och innan dess så kan jag inte säga att jag minns..

David: Det är väl så att en diskussion föds, och tycker vi olika så tjuvar väl den ena tills den försöker driva igenom det, och går det inte så får väl han ge upp då om det är så att det är så väldigt olika. Vi har varit gifta sedan 1974 då, vi var ju väldigt unga, Disa var 19 när vi gifte oss, så vi har ju format våra liv ihop, så vi tänker ju... man vet ju hur man värderar saker och ting, och utifrån det har vi ju lärt oss att fatta beslut. Tycker vi olika, så är det i olika områden som den ene tar kommandot. Är det barnuppfostran och hemmet, så är det ju Disa den som driver dom frågorna, så vi är ganska traditionellt könsindelade. Så att när det gäller yrke, inkomst, deklaration, hus bilar och så där.... det är väldigt könsindelade.

Ingenstans i intervjumaterialet uttrycker kvinnorna att de på något sätt känner sig missgynnade. Den traditionella rollfördelningen är något som båda makarna är nöjda med. I några fall säger männen att de själva tycker att de borde ägna sig mera åt hemsysslorna, men deras fruar framför inte några sådana åsikter. Det finns exempel i intervjuerna på att männen tycker att kvinnorna har en alltför tung arbetsbörda, de oroar sig för att det skall bli för mycket, men samtidigt verkar inte oron och det dåliga samvetet medföra någon förändring i organiseringen av vardagslivet. Kvinnan är fortfarande den som finns i centrum och som har det totala ansvaret för att allting skall fungera. Männen talar i intervjuerna ofta om hur mycket de uppskattar hustruns kompetens och organisationsförmåga. Så här säger Erik Engdal:

Erik Engdal: Det jag uppskattar mest är hennes fantastiska ansvarskänsla. Hon är väldigt noggrann med att allting skall fungera. Jag är lite slarvig, så jag behöver en sådan kvinna, så det uppskattar jag. Hon är omtänksam och ser till att det fungerar för alla.

Både männen och kvinnorna uttrycker stor respekt för varandras kompetensområden. Här är det återigen Erik Engdal som får tjäna som exempel, men hans uttalande är representativt för hur flera av männen uttrycker sin syn på fördelningen av ansvar för hem, barn och försörjning:

Erik: Det är mamman där alltså, där kan jag aldrig komma upp i den nivån.

I: Skulle du vilja komma upp till den nivån?

Erik: Nej, det tror jag inte (skrattar)

I: Det är en bra ordning tycker du?

Erik: Ja, jag tycker det

I: Tycker du att ni kompletterar varandra, gör du andra saker?

Erik: Ja, jag ser till exempel till att vi alltid har ordning på ekonomin, att vi har saker och ting, att vi kan åka på semester... ser till att det är stabilt. Sen finns jag ju alltid i bakgrunden, om det skulle kärva, vilket det ju gör i alla familjer, så får jag väl träda in då....

I: Hur gör du när du träder in?

Erik: Ja, det är ju ingen tvekan om när man skall göra det (skrattar). Då skriker Eva på mig! "Nu skall du hjälpa mig här!"

I: Så du behöver aldrig fundera på när du skall gå in?

Erik: Nej, det behöver jag inte göra.

Här blir det tydligt att det är Eva Engdal som har ansvaret för barnen, fosterbarnet och hemmets skötsel, och det är hon som gör bedömningen när Erik behöver komma in för att avlasta henne. Erik behöver inte känna att han kanske borde göra mera, eller vara orolig för att Eva är missnöjd, Eva uttrycker klart och tydligt när hon behöver hjälp.

På liknande sätt har det varit för Berit och Birger Bengtsson, även i familjen Bengtsson är det Berit som har ansvaret för hemmet och alla barnen, men Birger träder in då hon behöver honom. Så här säger Berit:

Men huvudansvaret för alla de här barnen, det är ju jag som har haft det, men jag har ju behövt det här rejäla stödet från Birger.

Just det som Berit Bengtsson säger här – att det är hon som haft huvudansvaret, men att hon har behövt stödet från sin man – är också något som är vanligt förekommande i kvinnornas utsagor. De uppskattar sina män för att de går in och stöder dem när de behöver. Det är tydligt och klart är det är kvinnorna som har ansvaret och "överblicken", det är de som befinner sig i familjens centrum. In mot centrum drar de sedan männen då deras hjälp och stöd behövs där.

Bäck Wiklund och Bergsten fann att de kvinnor som i deras undersökning uppfattades som "säkra mödrar" levde i familjer med en traditionell uppdelning av arbetet i och omkring hemmet, men de levde i parförhållanden där man trots olikheterna uppfattade sig som jämlik. De arbetsuppgifter mannen och kvinnan utförde var olika, men hade *lika värde*, paren respekterade varandras moders- och fadersroll, och också varandras yrkesroll (Bäck-Wiklund och Bergsten 1997). En sådan ömsesidig respekt är ett mönster som också tydligt träder fram i gruppen av fosterföräldrar, både med utgångspunkt från intervjuer och från enkät.

Diskussion

Starka kvinnor i familjens centrum

De flesta par i intervjumaterialet har varit sammanboende under lång tid. Både kvinnor och män berättar om en traditionell arbetsfördelning, och ett sådant mönster framträder också i enkäten. Kvinnans och mannens roller är avgränsade och väl definierade, och både mannen och kvinnan är nöjda med sina insatser för hem och familj. Kvinnorna är de som tar ansvar för det mesta när det gäller hem, hushåll och barn, deras ansvarsområde är *inom* familjens gränser. Männerna tar mera ansvar för sådant som befinner sig *utanför* familjens gränser.

Holter och Aarseths (1993) resonemang om gåvoteorin är användbart på fosterfamiljernas vardagsliv. Det dominerande mönstret är kvinnan i centrum av familjen, det är kvinnan som kontrollerar familjens liv och det är hon som fördelar gåvorna. Genom att göra detta får hon också en betydande och viktig position i hushållet. Centrumpositionen gör henne till "sambandscentral" i hemmet, vilket förser henne med ett avsevärt inflytande över familjens medlemmar.

Den ömsesidiga respekt och förståelse som gåvoömsesidigheten genererar, är ofta mycket tydlig i de intervjuade parens beskrivningar av vardagslivet. Den frustration som flera av kvinnorna i Holters och Aarseths (a.a.) undersökning gav uttryck för, och som grundade sig i att kvinnans arbete inte erkändes av mannen, finns det inga exempel på i intervjumaterialet. Kvinnorna beskriver sig som kompetenta mödrar och "husföreståndare", och de intervjuade männen är angelägna om att påpeka hur mycket de uppskattar sina hustrur och deras arbetsinsatser i hemmet.

Om Einarsdottirs (1999) familjedynamiska modell används (kap. 2) kan de flesta (13 st.) av de intervjuade paren placeras i ruta nummer 1, *den integrerade moders (eller faders-) centrerade familjen*. Här finns en tydlig gåvologik med kvinnan i centrum, producerande ett överskottsvärde då hon ger omsorg till alla i familjen, och är tillfredsställd med att göra detta. Fyra av paren kan sägas höra till ruta 3, *delat familjecentrum*. Här samarbetar man och kvinna, båda tar ansvar för hem och barn och männen finns också i familjens centrum tillsammans med kvinnan. Inget av paren kan sägas befinna sig i ruta 2 eller 4, där den centrala positionen är påtvingad. Familjen och barnen ingår i båda makarnas livsplan, föräldraskapet och fosterföräldraskapet är ett gemensamt projekt. För det gemensamma familjeprojekt är kvinnan i de allra flesta fall huvudansvarig, men detta ansvar ger henne också mandat att "kalla in" mannen till familjens centrum då han behövs där. Båda makarna är nöjda med en sådan organiseringsform och ingen av makarna uttrycker några tankar om att de skulle leva i ett ojämnt förhållande.

Få förhandlingar ger mera tid

Detta traditionella sätt att organisera vardagslivet medför att behovet av förhandlingar mellan makarna minskar. Enligt Finch (1989) är förhandlingar mellan makar vanligare i hushåll där normerna för vardagslivets organisering försvagats än de är i hushåll med mera tydliga och fasta former för ansvarsfördelningen av hemarbetet.

En anledning att "normerna försvagats" kan vara att både mannen och kvinnan arbetar utanför hemmet, och en traditionell rollfördelning därför inte längre fungerar tillfredsställande. Holter och Aarseth (1993) framhåller att förhandlingar ofta förekommer i parförhållanden där både mannen och kvinnan är knutna till arbetsmarknaden och därför också arbetar för egna mål, även inom familjen. En liknande bild ges också i Kvinnomaktutredningen (SOU 1997:139). Ändå är det så att mannen och kvinnan delar lika på hushållsarbetet endast i hälften av de familjer där båda arbetar heltid (a.a.) Att även "moderna" familjers fördelning av hushållsarbetet visar en sådan ojämlikhet tyder på att i den mån förhandlingarna om vardagslivets organisering varit avsedda att utöka kvinnans utrymme och egna tid, så har de i många fall inte varit särskilt framgångsrika. Hochschild (1989) visar i sin studie av amerikanska familjer att kvinnan ofta lade ner mycket energi och stora ansträngningar på att få vardagslivet att bli mera jämlikt. I många fall fick kvinnorna ge upp och acceptera att ha allt eller huvuddelen av ansvaret för hemanarbetet. Alternativet var att ge upp förhållandet. I Hochschilds undersökning framgår också vilken tid och kraft dessa förhandlingar tog, vardagslivet påverkades påtagligt.

Det vardagsliv de intervjuade fosterföräldrarna berättar om innefattar få förhandlingar, vilket troligtvis beror på att normerna för hushållets organisering fortfarande är intakta och att makar/sambor har gemensamma mål, även om både mannen och kvinnan förvärvsarbetar. Som nämnts tidigare i kapitlet beskriver sig vissa par som "gammaldags". De har en mera traditionell rollfördelning där kvinnan är ansvarig för barn och hem. Både kvinnor och män upplever att de delar det gemensamma ansvaret för familjen, båda parter gör en jämförbar insats även om inte innehållet i insatsen är identisk. De intervjuade paren har sedan lång tid tillbaka funnit ett sätt att organisera vardagslivet som passar dem och deras inbördes förhållande. Därmed blir förhandlingar inte något nödvändigt inslag i familjelivet.

Ett annat sätt att tolka avsaknaden av förhandlingar är att själva åtagandet som fosterförälder minskar utrymmet för sådana. För att klara uppdraget måste båda parter vara inriktade mot samma mål, och då finns inte längre samma förhandlingsutrymme kvar. Det gemensamma målet, att klara av uppdraget som fosterförälder, blir överordnat de individuella målen.

Ett exempel på hur utrymmet för förhandlingar minskade ges i intervjun med Mikael Molin. Då makarna Molin blev fosterföräldrar fylldes fortfarande det dagliga livet av diskussioner om ansvaret för hemmet. Fosterbarnens inflyttning medförde en förändring. Så här säger Mikael om vad detta innebar för förhandlingar om hur vardagslivet skulle organiseras:

Man har väl insett att det är viktigare att lägga tiden på något annat än att diskutera vem som viker tvätten rätt. Vi lade faktiskt en hel del tid på det de första femton åren vi var tillsammans..... det var eviga diskussioner om praktiska göromål. Det har blivit mycket bättre nu.

För Mona och Mikael Molin innebar fosterföräldrskapet att vardagslivet förändrades. Tidigare hade de haft många diskussioner som handlade om att Mona var miss-

nöjd med att Mikael inte gjorde tillräckligt hemma, och att Mikael inte tyckte att hans insatser i hemmet godkändes av Mona som enligt Mikael ville att allt skulle göras på hennes sätt. Att hantera de ovana situationer som uppstod då familjen fick två nya medlemmar blev viktigare för Mona och Mikael än att som tidigare diskutera "vem som vek tvätten rätt", och detta innebar en klar förbättring för deras parförhållande.

I Kvinnomaktutredningen (SOU 1997:139) framgår att det förekom en hel del skilda synpunkter mellan män och kvinnor när det gällde hushållsarbetets fördelning. Särskilt stort var missnöjet i de familjer som betecknades som "konventionella" eller "patriarkala", där det verkade finnas en utbredd maktlöshet hos kvinnorna. Männerna i dessa familjer lyckades med att lämna hela hushållsarbetet, eller större delen av det, till sina fruar eller sambor. Trots att kvinnorna var de som var mest missnöjda, upplevde männen tvärtom i minst utsträckning att det fanns konflikter om fördelningen av hemarbetet. I Kvinnomaktutredningen (a.a.) ges en bild av att männen i de "konventionella" familjerna använde sin starkare position till att avbördiga sig hushållsarbetet, vilket upplevdes negativt av kvinnorna som kände sig maktlösa och utnyttjade. Något sådant missnöje visar inte de intervjuade fostermödrarna, även om de också levde i vad som skulle kunna betecknas som "konventionella familjer". De upplevde sig aldrig som "maktlösa", tvärtom är de intervjuade kvinnorna starka och kompetenta, och uppskattade av sina män just för denna styrka och kompetens.

De intervjuade paren ger en bild av att deras vardagsliv präglas av samstämmighet, tillfredsställelse och få förhandlingar. I familjer med få förhandlingar får makarna mera tid över än i familjer där ständiga förhandlingar pågår. Att ta på sig uppdraget som fosterförelärd innebär att en stor del av tiden måste ägnas åt fosterbarnets behov. Många fosterförelärdar kan vittna om just detta med tiden, att fosterbarnet tar mycket mer tid än de hade väntat sig. En förutsättning för att klara av uppdraget är att makarna har tid att ägna sig åt barnet, och makar som inte behöver använda tiden till förhandlingar om vardagslivet har mera tid över till arbetet med fosterbarnet än makar som måste vara involverade i ständiga diskussioner om ansvarsfördelningen i hemmet.

Skillnad mellan kvinnor och män.

Både i enkätsvaren och i intervjuerna står det klart att fosterförelärdskapet många gånger är så slitsamt och tröttnande att makarnas eget förhållande påverkas negativt. Relationen mellan makarna kommer på undantag. Under särskilt intensiva perioder kan det hända att någon av makarna, oftast kvinnan, uppslukas av arbetet med fosterbarnet och den tid som tidigare ägnades makarnas gemensamma relation försvinner.

Det finns en skillnad mellan män och kvinnor när det handlar om känslor av trötthet och brist på tid. Fler kvinnor säger att de ägnar för lite tid åt sin partner på grund av arbetet med fosterbarnet, men fler män har i frågeformuläret gett skriftliga kommentar om just trötthet och påfrestningar på parrelationen. Detta kan tolkas på flera sätt: Kanske är det så, vilket tidigare nämnts, att kvinnorna är så nöjda med att

männen blivit mera indragna i arbetet med hem och barn, att det kompenserar dem för trötthetskänslor och tidsbrist? Kvinnorna kan tänkas vara mera inriktade på att ge omsorg och därför vara mera inställda på att denna omsorg tar tid och är tröttande än vad männen är. Möjligen kan också det faktum att det oftast är kvinnan som initierar fosterföräldraskapet göra att kvinnorna också uppfattar detta mera positivt än vad män gör. Ytterligare en förklaring kan vara att män i vissa fall kan uppleva sig som utestängda från relationen med kvinnan då hon blir djupt engagerad i arbetet med fosterbarnet och inte får tid över till parrelationen.

Kvinnor och män verkar också ha en åtskild inställning till det ansvar som fosterföräldraskapet medför. I kvinnornas berättelser ingår ansvaret som en självklar del av livet, det ingår i deras förväntningar på fosterföräldraskapet. Männerna beskriver däremot oftare än kvinnor ansvaret som betungande, som en belastning på familjeliv och parförhållande. En sådan åtskild inställning till ansvar kan vara en anledning att kvinnor i högre utsträckning än män tyckte att parförhållandet påverkades positivt även om inte förväntningarna uppfylldes.

Centrumperspektiv och fosterföräldraskap

I tidigare undersökningar om kvinnors och mäns förhållanden är diskussioner om pengar, arbetsdelning och barnuppfostran vanliga anledningar till konflikter (Haa-vind 1987, Bäck-Wiklund och Bergsten 1997). Kvinnor klagar också över att de inte kan *tala* med sina män om det som de upplever som väsentligt; om parets relation, om positiva och negativa känslor. Schultz-Jørgensen (1999) menar att man kan tala om "hans" och "hennes" parförhållande, genom de skilda förväntningar som kvinnor och män har. Kvinnor lägger i många fall större vikt vid faktorer som jämlikhet, närhet och gemensamma intressen än vad män gör, vilket också verkar vara fallet när det gäller fostermödrarna.

I studien framgår att båda parter har uppskattat att kunna reflektera över sina olika roller som mor och far, som man och hustru, men det verkar som om kvinnorna haft en större längtan efter att få samtala med männen om personliga känslor, uppfostringsfrågor, om hur de förhåller sig till varandra som kvinna och man. För många kvinnor har fosterföräldraskapet inneburit att makarna varit tvungna att *tala* med varandra, och det är just detta som fler kvinnor än män beskriver som en av de stora vinsterna. Män som tidigare befunnit sig i periferin av familjen har genom fosterföräldraskapet kommit närmare familjens centrum. Att befinna sig inne i familjens centrum innebär en särskild form av överblick, en kunskap om familjens medlemmar. Genom att dras in mot centrum, där kvinnan redan befinner sig, kan mannen också bli delaktig av överblicken och av den kunskap som kvinnan tidigare varit ensam innehavare av. Detta har främst upplevts som tillfredsställande av kvinnorna, men det finns också män som uttrycker en uppskattning av detta nya centrumperspektiv på familjens liv och den omsorg som ges där.

I boken *The Transformation of Intimacy* (Giddens 1992) menar författaren att den kulturella moderniseringen har medfört att människor fått en drivkraft till en ökad reflektion, en önskan att reflektera över sina liv och livets innehåll. Den kultu-

rella förändringen har olika innebörder för könen. Kvinnan måste lära sig att reflektera över sig själv i många olika roller, som mor, partner och yrkeskvinna. Männen behöver reflektera över sin roll som omsorgsgivare. Fosterföräldraskapet ger männen en sådan möjlighet till reflektion, de får nya kunskaper och erfarenheter som gör att deras förmåga till reflektion ökar.

Både kvinnor och män berättar om hur de genom fosterföräldraskapet har fått ett gemensamt intresse. De måste hela tiden reflektera och diskutera kring det gemensamma projekt som uppdraget innebär. Dessa reflekterande samtal skall inte förväxlas med förhandlingar. Förhandlingar som handlar om hur ansvaret skall fördelas mellan makarna tar ofta makarnas kraft och känslomässiga resurser i anspråk på ett tröttande sätt, medan de reflekterande samtalen istället ger kraft och skapar nya resurser. Den kraft som skapas verkar vara närande och stärkande för förhållandet, det är ur denna kraft som kvinnor och män hämtar den styrka som de behöver för att klara av att vara fosterföräldrar.

Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) använder begreppet *familjekultur*. Familjekulturen skapas i samspelet, i reflexionen mellan den individuella och gemensamma förhandlingen. Kanske är det så att det i fosterfamiljerna skapas en särskild familjekultur, som baserar sig på de reflektioner och förhandlingar som fosterföräldraskapet medför för makarna, och att denna familjekultur också blir en av vinsterna med att vara fosterförälder.

Hanne Haavind (1987) finner att mannen och kvinnan har olika mål med familjelivet. Kvinnan har tre mål: Det första är att hushållsarbetet och omsorgsuppgifterna skall bli tillräckligt bra utförda, det andra målet är att få en rimlig erkänsla och sympati från sin make för det arbete som hon utför och det tredje är att hon önskar uppnå jämställdhet och gemenskap med mannen när hon utför dessa uppgifter. Kanske kan man säga att i ett familjeliv där paret enbart lever med egna barn¹ kan kvinnan nå det första och det andra målet, och i många fall säkert också det tredje, men fosterföräldraskapet har hjälpt henne att nå det tredje målet, det vill säga jämställdhet och framförallt gemenskap med mannen.

När mannen tar huvudansvaret för hem och barn

I en av de intervjuade familjerna hade makarna organiserat vardagslivet så att mannen var den som stannade hemma under det första året av fosterföräldraskapet och kvinnan var den som arbetade heltid utanför hemmet. Denna "omvända organisation" kan vara värd att ge ett särskilt omnämnande, eftersom den fick konsekvenser på olika nivåer. I följande citat berättar Mona Molin om hur hennes och Mikaelns förhållande påverkats av att Mikael varit hemma medan hon själv arbetade långa dagar.

---

¹ I studien räknas adopterade barn till kategorin "egna barn".

I: Det här att ni bytte roller så, vad har det betytt för ert förhållande? Att Mikael var den som var hemma och skötte allt, och du jobbade heltid?

Mona: Ja, det har ju förändrat det har det ju.... Mikael gör ju mycket mer... alltså rent praktiskt så gör han ju mycket mer nu. Nu har han ju börjat läsa, och han är också borta, man han gör mycket mera fortfarande, av hemarbetet.

I: Han gör mera nu än vad han gjorde innan?

Mona: Ja...så rent praktiskt har det blivit en förändring, till ett plus. Sen har det ju påverkat oss... relationen.... Mikael är mera självklar....vi har ju omvända roller...

I: Tycker du fortfarande att det är så att han har kommit närmre barnens vardagsliv? Att han har tagit den rollen som mammor brukar ha annars?

Mona: Ja... jo det har han ju... Det är han som är hemma när dom kommer hem. Det är självklart att det är han som skall vara tillgänglig, det är honom dom har vänt sig till.. så det hänger ju kvar.....

I: Hur har det påverkat... den här omvändningen....?

Mona: Ja det har påverkat på det viset att jag kan känna att jag är mindre irriterad (skrattar hjärtligt). Alltså på det viset så... för innan så var det ju mera traditionellt.... även om Mikael gjorde en hel del, så gjorde jag mycket mer av det här typiskt kvinnliga.. och höll koll på... alltså mycket av det här att hålla koll... nu behöver det handlas.... det var jag som hade huvudansvaret, och som det var mycket diskussioner mellan Mikael och mig. Jag var irriterad, och tyckte att jag inte kunde hålla på så...så det har ju blivit förändrat i vårt förhållande, och gjort att det har blivit lugnare, och mindre irritation..... nu har vi ju mycket mer gemensamt....och Mikael har till viss del mer ansvar än vad jag har. Jag har alltid haft räkningarna, men nu har jag inte huvudansvaret för alltihopa, nu är vi mera jämlika.....

Hur Mikael och Monas förhållande påverkats beror inte bara på att de har blivit fosterföräldrar, utan också på att de har valt att ändra på sin tidigare organisation av vardagslivet, och deras erfarenheter kan säkert vara jämförbara med den hos andra par som gjort på liknande sätt. Emellertid kan Monas berättelse visa att det inträder en förändring då män blir mera engagerade i vardagslivet, i omsorgen om barn och hem. Mona beskriver hur hon tidigare var den som ”höll koll” på allting, genom sin centrumposition var hon följaktligen den som hade överblick, det var hon som hade huvudansvaret för att allting skulle fungera. Då Mikael sedan blev den som alltid var hemma, blev han på ett annat sätt delaktig i överblicken. Mona lämnade inte sin centrumposition, men båda makarna delade denna position i familjens centrum och tog ett gemensamt ansvar som Mona menar gjorde dem ”mera jämlika”.

I detta sammanhang skulle jag vilja återknyta till Coltrane (1996) som beskriver hur män som utför samma arbete som kvinnor gör i hemmet, män som tar aktiv del av fostran och omsorg om barnen och i hushållsarbetet, också börjar tänka på ett annat sätt kring organisering av hemarbetet och ansvaret för detta. Då männen tog ett ökat ansvar blev de också delaktiga i den ”centrumposition” som annars beskrivs som kvinnans. Männen utvecklade en ökad känslighet, de blev mera uppmärksamma på signaler från barnen och från partnern. De ökade sin känslomässiga förmåga, vilket hade en positiv effekt på familjelivet, och också på äktenskapet.

När män blev mera känsliga som föräldrar, förbättrades också deras äktenskap. Som ett resultat av att de lärde sig att ta hand om barnen, blev också några pappor mera uppmärksamma på känslomässiga antydningar (emotional cues) från sina fruar, och engagerade sig mera i ömsesidig kommunikation. En pappa menade att den känslomässiga träning han fick genom att ta hand om barnen ökade hans förmåga att "handla på en känslomässig nivå". Genom att paren ägnade så mycket tid åt att tillsammans tala om sitt föräldraskap, fokuserades familjelivet på ett positivt sätt, och därmed förstärktes parförhållandet (Coltrane 1996, s 78, min översättning).

När männen övertog eller delade kvinnans arbetsuppgifter och tog ansvar för hemarbetets organisering och utförande, ändrades också deras perspektiv på familjelivet. De fick en ökad förståelse för företeelser i familjens liv som de tidigare inte haft insikt i. Till exempel förbättrades deras kontakt med barnen, och de fick också en insikt i *omsorgens villkor*, i vad det innebär att utöva daglig omsorg om hem och barn och vad en sådan omsorg kräver av sin utövare, vilket gjorde att förhållandet mellan man och kvinna fördjupades och förstärktes. Kanske är detta vad som händer när fosterpapporna blir indragna i centrum av familjen? Då ändras även deras perspektiv, fokus flyttas över på familjelivet och kvinnan får dela "centrumpositionen" med sin partner, vilket flera kvinnor upplever som tillfredsställande.

Stabila familjer och familjer i förändring?

Den bild som givits i tidigare forskning, av fosterfamiljen som en stabil familj där paret levtt tillsammans under lång tid, och kvinnan och mannen organiserar sitt vardagsliv på ett traditionellt sätt, bekräftas av det sätt på vilket paren i undersökningen beskriver sig själva. Både kvinnor och män ger en bild av förhållanden som präglas av stabilitet, kontinuitet och tillfredsställelse.

Uttrycket "Stabil familj" förekommer ofta i familjehemsvården. Fosterföräldrarna använder detta begrepp när de beskriver sig själva, familjehemssekreterarna använder det, och begreppet är även frekvent i litteratur om familjehemsvård. Vad ingår då i detta begrepp? Kan en stabil familj kännas igen på att alla är överens jämt? Är en familj stabil om inga förändringar inträffar? Kan det också finnas ett annat perspektiv genom vilket all denna stabilitet kan betraktas? Här skulle jag återigen vilja nämna Börjeson m.fl. (1976) och deras teori om fosterfamiljen som en familj i förändring. Författarna menar att socialtjänsten har sökt fosterfamiljer som är stabila och oföränderliga, men utan att förstå det haft att göra med "familjer i förändring". Som tidigare nämnts kan kvinnans och mannens önskan att bli fosterföräldrar sammanfalla med förändringar i familjelivet, till exempel att egna barn flyttar hemifrån. Fosterföräldraskapet kan då blir ett sätt att lösa en livssituation. Kvinnan kan fortsätta att vara hemma, men ändå bidra till familjens försörjning och också få en meningsfull sysselsättning. Emellertid kan förändringarna även finnas på andra plan, till exempel kan den tillfredsställelse som kvinnorna visar över att fosterföräldraskapet inneburit att de kommit närmare sin män också tyda på att det har funnit ett tidigare missnöje hos kvinnorna, medvetet eller omedvetet. Att vilja bli fosterförälder kan ha varit en önskan om en förändring, en önskan om att fylla tillvaron med

”något viktigt”, och en önskan om mera närhet och också och om mera intensitet och ”närvaro” i förhållandet.

Denna önskan har också uppfyllts på många sätt. De starka förhållanden som de intervjuade beskriver har i dessa familjer fått näring genom förändringen, fosterföräldraskapet har inneburit en ökad närhet, ett gemensamt mål för makarna som tillfört något positivt, även om det samtidigt inneburit en påfrestning för förhållandet.

Sammanfattningsvis kan man säga att en av vinsterna med fosterföräldraskapet är att relationen till partnern utvecklas och intensifieras. Som fosterföräldrar tvingas kvinnor och män att tala med varandra, att diskutera och hitta förhållningssätt för att klara av arbetet med fosterbarnet. Att vara fostermor och fosterfar medför att de också måste reflektera över sig själva som kvinna och mor, som man och far. En sådan reflektion innebär att de kommer närmare varandra som makar, fosterföräldraskapet blir i högre grad ett gemensamt projekt än själva föräldraskapet.

10 Att leva med fostersyskon. Hur blir det för fosterföräldrars egna barn?

Ja, jag har inte hunnit ägna mig åt dom ett endaste dugg, Peter tar 100%. Jag har liksom.....jag har gjort mycket med dom, men nu känner jag att...ja, det spelar ingen roll vad dom råkar ut för på något sätt, det får dom klara själva nu.

Den bild som fosterföräldrar ger av sitt annorlunda föräldraskap är i många delar en positiv bild. Även om det tar tid och är ansträngande att vara fosterförälder, så blir man belönad på många sätt. Hur är det då för de barn som växer upp med fostersyskon? Blir de också belönade på liknande sätt, eller blir det som Anita Ahlberg beskriver; att de blir lämnade att klara själva?

Relationer mellan syskon

Syskonrelationen är en viktig del av ett barns socialisationsprocess. Barns utveckling kan vara lika kopplad till relationer med syskon som till relationer med föräldrar (Dunn 1987). Hur föräldrar förhåller sig till olika barn i syskongruppen är också av stor betydelse. Syskon uppmärksammar de skilda förhållningssätt som föräldrar kan ha till sina barn, de får betydelse för utvecklingsprocessen.

Ur ett systemteoretiskt perspektiv kan man säga att interaktionen mellan alla medlemmar i familjen är viktig för hur familjen fungerar, och för det utrymme som ges både vuxna och barn. Interaktionen mellan familjemedlemmar försiggår på olika nivåer - mellan föräldrar och barn, mellan föräldrarna och mellan barnen i familjen - och skapar samverkande processer som förhåller sig till varandra på ett unikt sätt. Dessa samverkande processer bildar ett mönster som blir karakteristiskt för varje familj (Runfors & Wrangsjö 1984).

Ofta har betydelsen av relationen mellan syskon, liksom föräldrars varierande förhållande till olika barn, inte uppmärksammats i forskningen, utan barns utveckling har enbart setts som kopplad till relationen med föräldrarna. Ett nytt sätt att tänka kring moralisk utveckling hos barn har gett kunskap om att denna utveckling är kopplad till hur barnet reflekterar över sina livsupplevelser, där interagerande med syskon är *en* erfarenhet. Därför är det nödvändigt med en perspektivförskjutning - från "barn-i-relation-till-förälder" till "barn-som-familjemedlem" (Dunn och Plomin 1990, Lollis och Van Engen 1999).

För barn har begreppet "rättvisa" en stor betydelse. Många barn upplever att de blir orättvist behandlade av föräldrarna i jämförelse med syskonen. En studie från Colorado visar att barn som tyckte att modern var mera sträng och mindre kärleks-

full mot dem jämfört med hur hon var mot syskonen, hade större benägenhet att vara ångestfyllda och deprimerade. Mödrarnas särskiljande mellan syskon var också förbundet med barnens antisociala beteende. Skillnader i föräldrarnas behandling var en bidragande orsak till skillnader i barnens anpassningsförmåga (Dunn och Plomin 1990).

Det finns också många exempel på att syskon uppfattar sitt inbördes förhållande på helt olika sätt. Ett yngre syskon kan till exempel beundra ett äldre, medan det äldre syskonets relation till det yngre kan vara irriterat och besvärat. Skillnader mellan hur syskon upplever sin relation kan vara en källa till särskiljande påverkan för barn i samma familj. Om skillnaden är stor är den klart relaterad till problem-beteende hos barnen (a.a.).

Hur man som barn relaterar till de syskon man växer upp med får således betydelse för personlighetsutvecklingen. Härav kan man dra slutsatsen att även fostersyskon kommer att ha stor inverkan på uppväxtvillkoren för fosterföräldrars egna barn – och på motsvarande sätt kommer situationen för fosterföräldrars egna barn också att påverka fosterbarnens förhållanden i fosterhemmet.

Vad säger forskningen om situationen för fosterföräldrars egna barn?

Kunskapen om hur fosterföräldrarnas egna barn påverkas av att växa upp med fostersyskon är begränsad. I den mån den finns har den ofta karaktären av sekundär information, där situationen för fosterföräldrars egna barn beskrivs med utgångspunkt från de vuxnas perspektiv (vilket också är fallet i denna studie). Charnley (1955) Shaw och Lebens (1977) och Kaplan (1988) har funnit att fosterföräldrar har en mera positiv uppfattning om de egna barnens situation än vad barnen själva har. Detta fenomen kan säkert ha flera bakomliggande orsaker. Dels är det ett faktum att vuxna människor, även då de har de bästa intentioner, kan ha svårt att anlägga ett "barnperspektiv" i den meningen att de kan tolka och analysera händelser "genom barns ögon" (Alanen 1992, Qvortrup 1994). Dels är det de vuxna – fosterföräldrarna – som fattat beslutet att familjen skall bli en fosterfamilj, och för mödrar och fäder kan det vara svårt att medge att ett sådant beslut skulle kunna innebära något negativt för de egna barnen.

I Kaplans undersökning från 1988, gjord vid Fordham University, New York, intervjuades 15 barn i åldrarna 6 – 12 år och deras mödrar. Undersökningen är en av de få där barnen själva framträder. Resultaten visade att mödrarna hade en annan inställning till vad det innebar för barnen att leva med fostersyskon än vad barnen själva hade. Mödrarna minimerade barnens bekymmer, och de förväntade sig större mogenhet av barnen än vad barnen i verkligheten var kapabla att visa. Mödrarna såg heller inte den separationsångest hos barnen som var ett resultat av att barnen visste att fostersyskonen när som helst kunde flytta från familjen.

Situationen för fosterföräldrars egna barn betyder mycket för utfallet av en fosterhemsplacering. Cautley (1980) konstaterar att för mer än hälften av de foster-

hemsplaceringar som avbröts i förtid orsakades avbrottet av konflikter mellan egna barn och fosterbarn. Liknande resultat rapporteras i Socialstyrelsens rapport från 1995 (SoS 1995:8). Trots detta är föga uppmärksamhet riktad mot situationen för de barn som växer upp med fostersyskon. Ingen svensk forskning finns där utsagor från fosterföräldrars egna barn ligger till grund för insamlad kunskap. En bok där fosterföräldrars egna barn intervjuats har utgivits i Danmark (Familjeplejen i Danmark 1998), annars härstammar den mesta forskning som finns att tillgå från Storbritannien, USA och Canada, och även där har forskningen bedrivits i liten omfattning.

Resultaten från den forskning som gjorts i Storbritannien, USA och Canada kan vara svår att överföra till svenska förhållanden, eftersom dessa länder har flera korttidsplaceringar av fosterbarn än vad vi har i Sverige. Generellt sett beror detta på att man har två olika system för placeringar. Då ett barn omhändertas placeras det hos en familj under en viss bestämd tidsrymd. Under denna tid skall barnets mamma och/eller pappa få chansen att rehabilitera sig som förälder. Om rehabiliteringen lyckas flyttar barnet hem. Om den inte lyckas och föräldrarna fortfarande bedöms som olämpliga, flyttas barnet till ett fosterhem för en mera permanent placering. Detta system gör att många fosterhem har en stor genomströmning av barn, vilket skapar en annan situation för fosterföräldrarnas egna barn jämfört med svenska fosterhem där fosterbarn ofta bor under lång tid, ibland under hela uppväxten. De relationer som byggs upp mellan fosterföräldrars egna barn och fosterbarn under flera år av syskonskap går inte att jämställa med relationerna i ett fosterhem där flera fosterbarn per år flyttar in och ut, men även om förutsättningarna är olika, är det troligen så att många erfarenheter av att växa upp med fostersyskon delas av alla barn till fosterföräldrar.

Den bild som ges av situationen för barn som växer upp med fostersyskon är tudelad. Effekterna för barnen beskrivs som både positiva och negativa. Nedan följer en redovisning av vad valda delar av den befintliga forskningen, både med utgångspunkt från fosterföräldrarnas och från deras egna barns perspektiv.

Positiva effekter

Då fosterföräldrarna själva tillfrågas om vad som varit positivt för de egna barnen är det främsta gemensamma svaret att de egna barnen har tillägnat sig en förståelse för andra människors situation, de har övat upp sin empatiska förmåga och de har lärt sig vara mera toleranta (Poland och Groze 1993, Pugh 1996, Talbot 1997, Familjeplejen i Danmark 1998). De egna barnen har fått en ökad livsinsikt och har fått lära sig att dela med sig. Att växa upp med fostersyskon blir en tillgång för de egna barnen, på så sätt får de en lektion i solidaritet och ansvarstagande, fosterföräldraskapet blir en form av "uppfostningsmetod".

I de undersökningar där barn och ungdomar själva uttalar sig, säger en klar majoritet (70 – 80%) att de tycker om att leva i en familj som är fosterfamilj. På likande sätt som de vuxna beskriver de fördelen med att ha fått en större förståelse för andra människors problem, många tycker att de fått en ökad mognad och ett bättre självförtroende genom att leva med fostersyskon. De egna barnen kan uttrycka tacksamhet över att de själva har det så bra, över att deras föräldrar är kärleksfulla och förmår

ta hand om sina barn. De tillfrågade barnen kan känna stolthet över sina föräldrar och deras kompetens och engagemang. Något som barn och ungdomar också uppskattar är att ta hand om yngre barn, att få ta ansvar och känna att de gör en viktig insats. Det finns också beskrivningar av gott kamratskap med fostersyskon (Part 1993, Poland och Groze 1993, Pugh 1996, Talbot 1997, Familjeplejen i Danmark 1998).

Negativa effekter

I Poland och Groze's undersökning (1993) uppgav 69% av fosterföräldrarna att de oroade sig över de egna barnens situation. De tyckte det var av stor vikt att de egna barnen förbereddes på att föräldrarnas möjlighet att ägna tid och uppmärksamhet åt dem minskade när familjen blev fosterfamilj. En annan negativ faktor var att barnen "förlorar sin oskuldsfullhet" (*Loss of innocence*) genom att de kommer i kontakt med svåra mänskliga problem och livssituationer som de annars inte skulle göra, vilket fosterföräldrar kan beskriva som negativt (Pugh 1996).

Att dela med sig är något som blir nödvändigt för de egna barnen, och också något som ofta upplevs som påfrestande. De får dela med sig av plats, av saker och av föräldrarnas tid. De barn som placeras i fosterhem har ofta stora behov av uppmärksamhet och tillsyn. Fosterbarnens behov kommer i första hand, och de egna barnen upplever många gånger att deras "mindre" problem inte uppmärksammas. Just upplevelsen av *förlust av föräldratid* är vad som starkast slår igenom i de undersökningar som har gjorts. Fosterföräldrarnas egna barn är mycket medvetna om att deras föräldrar är arbetsbelastade, och att de har nog med problem med fosterbarnen. Därför drar de sig för att dryfta sina egna problem med föräldrarna. Det förekommer också att barnen förstår att det är mycket viktigt för föräldrarna att klara av åtagandet som fosterföräldrar, därför vågar inte barnen berätta om de svårigheter de själva kan erfara genom att leva med fostersyskon, eftersom de är rädda för att föräldrarna då vill avbryta placeringen av fosterbarnet. De egna barnen har en klar uppfattning om att fosterbarn ofta har levt under svåra omständigheter, och att deras beteende kan förklaras med de brister som funnits under uppväxten. Därför kan det vara svårt att erkänna de negativa känslor som fosterbarn med stora känslomässiga problem kan väcka upp. De egna barnen berättar ofta om de skuldkänslor de upplever när de blir irriterade och arga på fosterbarnen då de betar sig illa, både mot dem själva och mot föräldrarna (Part 1993, Poland och Groze 1993, Twigg 1994, Pugh 1996, Talbot 1997, Familjeplejen i Danmark 1998).

Ett annat centralt tema i barnens berättelser, förutom "dela med sig" är "förlust". I Twiggs undersökning från 1994 kan man se att förlusttemat går igen. Barnen säger att de upplever förlust av föräldrars tid och uppmärksamhet, vilket nämns ovan, dessutom beskrivs upplevelser av förlust av närhet och förlust av "platsen i familjen". Twigg drar från sin undersökning slutsatsen att både socialtjänsten och fosterföräldrarna förnekar den narcissistiska förlusten som fosterföräldrars egna barn gör.

De egna barnen kan också berätta om att familjelivet förändras sig när familjen blir en fosterfamilj. De barn som placeras har ofta så stora problem att familjens liv måste bli mera disciplinerat och reglerat för att de placerade barnen skall klara av att

leva i familjen. Familjelivet blir ”stelare” och mindre spontant, det förekommer till exempel att de egna barnen säger att de inte längre kan skämta tillsammans i familjen som de gjorde tidigare, eftersom fosterbarnet inte ”hänger med”, man kan inte ha samma ”familjejargong” som man förut haft. Några barn ger uttryck för en önskan att någon gång få vara ”bara vara vår familj”. De menar att de nästan glömt hur den ursprungliga familjen fungerade, de längtar efter att få ”bara vara vi” (Part 1993, Poland och Groze 1993, Twigg 1994, Pugh 1996, Talbot 1997, Familjeplejen i Danmark, Renström 1999).

I forskningsrapporter som gjorts i Storbritannien har man uppfattat att fosterföräldrars egna barn många gånger lever i en problematisk situation, men att de också har en aktiv roll när det gäller fosterbarnens liv i fosterfamiljen. Fosterföräldrars egna barn får ofta ta ett stort ansvar för fosterbarns anpassning i hemmet, men det förekommer också att de tar ansvar för sina fostersyskon även i skolan och i kamratgruppen. I England benämner man därför ofta denna grupp som ”*Children who foster*”.

Det finns en skillnad på hur flickor och pojkar hanterar sin position som biologiskt barn i ett hem med fosterbarn. Flickor har ofta visat sig ha en mera vårdande och omhändertagande inställning till placerade barn än pojkar, som tenderar att ta mera avstånd från fosterbarn än vad flickor gör (Twigg 1995). Detta kan jämföras med situationen i styvfamiljer, där det visat sig att flickor intar en tydlig omsorgsroll och blir extramammor åt nya småsyskon, medan pojkar odlar sina utåtriktade projekt med begränsad involvering i den nya familjen och barnen (Larsson-Sjöberg 2000). I Twigg's undersökning från 1995 menade också alla de intervjuade fosterbarnen att de tyckte det var svårare att leva med fosterbarn av samma kön.

Fosterföräldrars reflektioner över hur egna barn påverkats av att växa upp med fostersyskon

Inom studiens ram finns inget utrymme för att inhämta uppgifter från fosterföräldrarnas egna barn. Alltså är det även i denna studie, liksom i flertalet forskningsrapporter om familjehemsvård, inte de biologiska barnen som själva kommer till tals utan deras föräldrar. Kunskapen om hur de biologiska barnen påverkas blir en kunskap som utgår från ett vuxenperspektiv, inte ett barnperspektiv. Detta är en begränsning i studiens syfte; att undersöka hur livet påverkas i en familj där det finns fosterbarn. Eftersom tidigare forskning har visat att fosterföräldrars uppfattning om hur deras egna barn påverkas av att familjen blivit fosterfamilj inte alltid överensstämmer med barnens kan det vara på det sättet även här. Att inhämta kunskap från de biologiska barnen är därför en viktig uppgift, som fordrar en separat studie.¹

---

¹ En ny studie, där kunskap inhämtas från de biologiska barnen själva har nyligen inletts, och kommer att genomföras under åren 2001 – 2003.

Fosterföräldrars syn på egna barns inställning till att leva med fostersyskon

Att få biologiska syskon kan innebära både en stor glädje och en känsla av att komma ”i andra rummet”. På samma sätt kan det vara både roligt och jobbigt att få fostersyskon, men det finns flera faktorer som skiljer de båda formerna av syskonskap åt. Fostersyskon har andra erfarenheter och andra referensramar när det gäller relationer mellan föräldrar och barn, och också mellan syskon. Dessa andra erfarenheter gör att fostersyskon och fosterföräldrars egna barn kan ha olika uppfattningar om vad en familj är, och hur en familj fungerar. Dessutom finns osäkerhetsmomentet hela tiden där; hur länge skall fostersyskonen stanna i familjen, hur mycket vågar man fästa sig?

Då frågan har ställts om fosterföräldrarna tror att deras barn² är nöjda med att de lever i en familj där det finns fosterbarn, har de svarat på följande sätt:

Tabell 10:1. Egna barns upplevelse av att leva i en familj som är fosterfamilj. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p>0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar <i>n</i> =159	Fosterfäder <i>n</i> =132	Samtliga <i>n</i> =291
Mycket nöjda	33,3	28,0	30,9
Ganska nöjda	45,3	44,7	45,0
Varken nöjda eller missnöjda	18,9	23,5	21,0
Ganska missnöjda	1,9	3,8	2,7
Mycket missnöjda	0,6	0,0	0,3
Totalt	100	100	100

De flesta fosterföräldrar (76%) tror att deras egna barn är nöjda med att familjen är fosterfamilj. Mycket få uppger att de tror att barnen skulle vara negativt inställda. Siffrorna i tabellen kan jämföras med de siffror som Triseliotis m.fl. (2000) presenterar. De fann att 52% av fosterföräldrarna trodde att deras barn hade en övervägande positiv syn på att familjen var fosterfamilj, 21% menade att barnen hade blandade känslor, och 17% trodde att barnen var övervägande negativa. I denna studie har fosterföräldrarna således en mera positiv uppfattning om de egna barnens inställning.

De intervjuade fosterföräldrarna berättar om olika slag av erfarenheter för de egna barnen. Ibland kan det vara svårt för kvinnorna och männen att avgöra vad som egentligen varit bra och vad som varit dåligt. I intervjuerna finns exempel på att fosterföräldrarna tycker att även negativa upplevelser har varit lärorika, och därmed inte enbart haft en negativ utan också en positiv inverkan på de egna barnen.

² I kapitel 6 visas att i en dryg tredjedel av fosterfamiljerna finns det inga hemmaboende barn, vilket till stor del beror på att många fosterföräldrar är i den åldern då de egna barnen blivit så stora att de flyttat hemifrån.

Att förbereda de egna barnen.

Clara Carlsson: Det är klart att de fattade nog inte helt och fullt vad detta gick ut på, det kan jag aldrig tänka mig....

Hur förbereds de egna barnen på att familjen skall utökas med fostersyskon? De allra flesta av de intervjuade säger att alla familjemedlemmar har varit delaktiga i att diskutera frågan huruvida familjen skall bli fosterfamilj. Reaktionen från barnen representerar hela skalan från stor entusiasm till stor tveksamhet.

Yngre barn, under 10-12 årsåldern, kan ha uppfattningen att när familjen blir fosterfamilj kommer det nya syskon som skall bli nya lekkamrater. Nya lekkamrater är ju alltid roligt att få. För dessa barn har det inte alltid varit möjligt att ta till sig föräldrarnas information om att nya syskon också kan ha haft det jobbigt, och därför behöver extra mycket tid och uppmärksamhet. Så här beskriver Mona Molin den sjuårige sonen Magnus reaktioner när han fick veta att de skulle bli fosterföräldrar åt en pojke som var några år äldre än Magnus:

Han har alltid pratat om att han skulle vilja ha en storebror... och sen när det blev så, så tyckte han " WOW! En storebror!" Men storebror är ju inte riktigt som han tänkt sig....

Just för yngre barn kan det vara svårt att förstå att det inte riktigt blev som de tänkt sig. Även om föräldrarna försöker förklara för barnen att fostersyskonet verkligen kan ha anledning att inte alltid bete sig snällt och trevligt, så kan det ändå vara svårt för de egna barnen att acceptera ett besvärligt beteende från fostersyskon, och det är heller inte alltid möjligt att kräva förståelse och överseende av de egna barnen.

De intervjuade föräldrarna berättar att tonåringarna och de lite äldre barnen ofta har delat föräldrarnas önskan om att göra en insats, att hjälpa någon som haft det svårt. Föräldrar och barn har planerat och diskuterat tillsammans, barnen har också varit delaktiga i beslutet att bli fosterfamilj. Berit Bengtsson berättar att det var de tonåringa barnen som hon frågade först, innan hon lade fram saken för Birger.

Och då gick jag hem till barnen och frågade först.....Dom som bodde hemma, dom var ju 14 och 18 år då, och dom blev ju eld och lågor och lovade att ställa upp på detta. Sedan diskuterade jag detta med Birger då.

Berit tyckte att barnens åsikt var den viktigaste när det gällde beslutet om att bli fosterfamilj, och frågade därför barnen först, innan hon pratade med Birger. Detta kan inte sägas vara något som är vanligt förekommande bland fosterföräldrarna, ingen annan av de intervjuade berättar om ett sådant tillvägagångssätt.

Även i familjen Olofsson var de äldsta tonårsflickorna mycket entusiastiska inför möjligheten att få ett fostersyskon. Så här berättar Olle Olofsson om de förväntningar hans flickor hade:

Innan vi tog det sista stora steget, så var det ju nästan mera dom som tjtade, "Blir det ingenting snart?" För det har ju tagit lång tid. Vi har ju varit utredda... Förra sommaren var det ju en annan kommun som utredde oss, men så var det något med barnet som inte passade, så det har ju gått länge, och dom har ju hela tiden tyckt "Vad håller ni på och tjtatar om, vilken tid det tar, skall det inte bli någonting snart?" Så dom har varit inställda på det länge, och tyckt att det skulle bli kul.

Andra barn har varit ganska negativa till tanken på fostersyskon. Föräldrarna menar att detta beror på att barnen har tyckt att de haft det bra, det har varit lugnt och skönt i familjen och de har varit måttligt intresserade av att ta emot ett mindre barn som kanske skulle störa lugnet, vakna på nätterna och vara besvärligt i största allmänhet.

Även om hela familjen har varit involverad i processen som föregått beslutet att bli fosterfamilj är det ändå klart att det är föräldraparet som fattar beslutet, och som också blir ansvariga för konsekvenserna.

Disa Damberg: Ja, vi pratade med dom om det. Och, ooh, det tyckte dom var jättespännande och jätteroligt. Så att dom kände ju att dom var med och bestämde detta, men det är inget beslut som barn skall fatta, om en familj skall ha fosterbarn.

Flera fosterföräldrar beskriver på ett liknande de egna barnens iblandning i beslutet att ta emot fosterbarn. Barnen har oftast varit positiva, ibland entusiastiska, men beslutet har fattats av föräldraparet.

Positiva erfarenheter

Fostermödrarnas och fosterfädernas berättelser innehåller både ljusa och mörka sidor. Det de tycker varit positiva erfarenheter för de egna barnen kan sammanfattas under följande rubriker:

"Dom har blivit väldigt kloka, tycker jag"

Många fosterföräldrar, både kvinnor och män, menar att det är viktigt att de egna barnen kan se det som positivt och viktigt att engagera sig i något annat än den egna personen och den egna familjen:

I: Vad är det som varit positivt?

Erik Engdal: Det är det att dom ser att vi har ett engagemang i andra barn...

I: Att ni bryr er?

Erik: Ja, det tror jag är viktigt. Det tror jag dom har fått med sig.

De intervjuade är alla överens om att det som varit positivt för deras barn har varit att de fått lära sig att dela med sig och att de har fått se att det finns människor som haft mindre tur i livet än vad de själva har haft. Många fosterföräldrar menar att deras egna barn har fått en ökad livsinsikt och en ökad förståelse för andra människors problem.

Gunnel Grahn: Ett skäl till att jag tyckte att det var bra att få fosterbarn.....att upptäcka att alla har det inte lika bra, att ingenting är riktigt självklart. Att man inte blir så fördömande...

David Damberg: Dom har ju fått en livsinsikt tror jag...en gratislektion om hur livet kan vara.

Nora Nordström: Jag hoppas ju att dom skall bli lite toleranta mot andra människor.

Ovanstående citat kan sägas vara exempel på att fosterföräldraskapet är en del av de intervjuade parens sätt att ta ansvar för att de egna barnen skall utvecklas till människor med empatisk förmåga och kunskap om andra sätt att leva än den egna familjens. Många berättar också om att de tycker att det har varit en framgångsrik ”uppfostningsmetod”. De tycker att de egna barnens ökade livsinsikt har medfört att de har fått en förmåga att engagera sig i andra människor. Flera av intervjupersonerna menar att de tycker att det är just detta – förmågan att känna empati och en förståelse för andras människors situation – som är de största vinsterna deras egna barn har gjort. Göran Grahn förklarar hur nöjd han är med att hans egna barn, som nu båda två flyttat hemifrån, har lärt sig att ställa upp för andra:

Det ser man ju, hur dom agerar i sina liv, hur dom ställer upp och stöttar kompisar som har problem, för dom känner plötsligt en säkerhet i sina liv. Även Gisela – hon är van att dela med sig och ser att det är värt att dela med sig, för det har hon ju insett nu när hon är vuxen, att hon har fått så mycket, och nu kan hon dela med sig till sina kompisar som har problem, och det gäller Gunnar också.

Även i familjer där fosterbarnet varit mycket utagerande och där de egna barnen fått stå tillbaka, tycker både mannen och kvinnan att de egna barnens vinst har varit att de fått en lektion i empati. Så här säger Clara Carlsson:

I: Vad tror du att det har betytt för Christer, Conny och Cecilia att Marcus kom?

Clara: Jag tror det har betytt mycket. Det har varit mycket positivt också.

I: Vad är det som varit bra då?

Clara: Dom har ju skaffat sig medkänsla, det har dom ju..

I: Dom har fått träna sig i medkänsla?

Clara: Mycket. Ja, det har dom fått gjort. Och man förstår ju idag, att man har ju inte skrämt dom med det här; dom är ju inte bortskrämda från att ha med andra barn att göra. Vår store pojke, han säger ju det att blir han inte rockmusiker, och miljonär på det, så skall han bli psykolog. Och det tror jag aldrig att han hade haft en tanke på, om han inte hade haft det här. För det är inget som vi liksom har lagt på honom, utan det är något som han har kommit fram till själv.

I denna familj hade de tre egna barnen under perioder fått acceptera att den yngre fosterbrodern tog båda föräldrarnas tid i anspråk, särskilt Clara var ofta helt upptagen av Marcus. De hade också fått lära sig att stå ut med att hans frustration många gånger tog sig våldsamma uttryck i form av utbrott som kunde vara i flera

timmar. Ändå tror Clara att de egna barnen lärt sig känna medkänsla genom att bo och leva med Marcus.

Nära och varma syskonrelationer

Vilken uppfattning har då fosterföräldrarna om hur relationen mellan egna barn och fosterbarn ser ut?

Tabell 10:2. Egna barns relation till fosterbarn.

(Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=264	Fosterfäder n=197	Samtliga n=461
Mycket positivt	57,6	49,2	54,0
Ganska positivt	33,7	43,1	37,7
Varken positivt eller negativt	7,2	6,1	6,7
Ganska negativt	1,5	1,5	1,5
Mycket negativt	0,0	0,0	0,0
Totalt	100	100	100

De allra flesta fosterbarn (91%) har fosterföräldrar som tycker att de egna barnen och fosterbarnen har en mycket positiv eller ganska positiv relation. Något fler kvinnor än män menar att relationen är mycket positiv, men skillnaden är inte signifikant.

Många berättar om hur deras egna barn och fosterbarn kommit varandra mycket nära. Det finns flera beskrivningar av hur mera jämnåriga barn utvecklat en varm vänskap som blivit till stor glädje för både syskon och fostersyskon. Mikael Molin berättar om hur sonen Magnus fått en mycket nära relation till fosterbrodern Tommy:

Jag tror att det har varit väldigt positivt. Magnus och Tommy har blivit väldigt tåta, dom umgås jämt, på gott och ont, ibland så slåss dom och bråkar och retas, som syskon i den åldern gör, men på sin lediga tid så är dom ju med varandra nästan jämt. Vi får gå in och skicka dom till olika kompisar så att dom inte skall trötta ut varandra, det gör dom ibland. Men jag tror att Tommy betyder väldigt mycket för Magnus. Jag har pratat med honom ibland när dom inte varit här, och han har inte något negativt att säga, han tycker bara det är positivt...

Göran Grahn beskriver också ett nära förhållande mellan sina barn och de fostersyskon de vuxit upp med. I familjen Grahn har man haft flera fosterbarn, varav två pojkar bott länge i familjen. Den äldsta fosterpojken, Elias, är åldersmässigt "placerad" mitt emellan familjen Grahns egna barn, Gunnar och Gisela. Både Gunnar och Göran Grahn berättar om att den första tiden var konfliktfylld, särskilt Gunnar och Elias bråkade mycket med varandra. Efter ett halvår hade de bråkat färdigt, och fick sedan ett mycket nära syskonförhållande. Elias har nu flyttat hemifrån, liksom Gunnar och Gisela, men de träffas ofta och betyder mycket för varandra:

Göran Grahn: De åker och hälsar på varandra och så där, och har ett oerhört nära förhållande, ett väldigt tätt syskonskap

Negativa erfarenheter

De barn som av olika anledningar inte kan bo med sina föräldrar har ofta med sig erfarenheter av föräldrars missbruk eller psykiska sjukdom, de har också många gånger varit utsatta för traumatiska händelser, vilket tidigare påpekats vid flera tillfällen. Dessa barn, som alltså redan är extra sårbara, skall sedan anpassa sig till en ny familj, nya människor, nya vanor och nya regler. Denna anpassningsprocess är inte alltid så lätt att klara av, den kan ställa stora krav på alla parter, både fosterbarn, fostersyskon och fosterföräldrar. I den följande texten redovisas de mera problematiska aspekterna av att växa upp med fostersyskon.

Bråkigt och högljutt

I familjer där livet flutit fram ganska tryggt och lugnt har man inte haft någon anledning att höja rösten och skrika åt varandra. De fosterbarn som placeras kan ha erfarenheter av en annan samtalston, de kan komma från mera konfliktfyllda miljöer där höjda röster och högljudda tillsägelser hör till vardagen. När ett barn med erfarenheter av en annan sorts familjeliv flyttar in, kan detta för fosterföräldrarnas egna barn innebära att livet därhemma med ens inte är detsamma. Vid matbordet förs inte längre en stilla konversation om dagens händelser, utan där är det ständiga konflikter om stort och smått, ljudnivån är hög och föräldrarna trötta och irriterade (när de intervjuade ger exempel på bråkiga och besvärliga förhållanden, handlar dessa ofta just om situationen runt matbordet). Nedanstående citat är exempel på förändringar av miljön i hemmet som säkert påverkat de egna barnens liv. Först berättar Mikael Molin om hur han och hustrun Mona har fått ändra sitt förhållningssätt sedan Tony och Tommy flyttade in, och att det har fått konsekvenser för tonläget i hemmet:

Det har vi ju märkt, att till skillnad mot vår son, så är ju de här barnen .....det är liksom bara ett tonläge som gäller när man säger ifrån, och det är att man slår näven i bordet och ryter åt dom. Då får man en reaktion. För säger man till dom att "Snälla du, gör inte detta" då bryr dom sig inte. Och det är skillnad... för våran son, han har ju kunnat ta till sig sådana tillsägelser, men de här killarna de fortsätter tills man blir så förbannad så att man ryter i ordentligt.

Också Disa Damberg kan berätta om förändringar i stämningen hemma. Som exempel tar hon situationen vid matbordet, som hon själv under några år upplevde som påfrestande:

Disa: Ja, när hon var liten så hade hon ju ett behov av att alltid höras eller märkas, och det var fruktansvärt. Det beror ju på hur man är som familj också, vi har väl varit om man säger en "tyst" familj.....Det var fruktansvärt! Varenda måltid så var det scener!

I: Hur tacklade ni det?

Disa: Vi tacklade det inte, vi tog det som det kom, men det var ju inte bra, jag var ju arg jämt, varenda gång vi skulle äta. Och ingen fick prata till punkt, för då skulle hon avbryta.

För Disas egna barn måste också dessa måltider fylla av konflikter, som alltid gör deras mor arg och utmattad, haft en avsevärd påverkan på deras upplevelse av livet i hemmet. Innan fosterbarnen kom levde de i en "tyst" familj, som sedan kom att bli en familj där det istället var ständiga uppträden och konflikter.

I de forskningsrapporter som inriktat sig på fosterföräldrars egna barn finns beskrivningar av hur de biologiska barnen drar sig undan den här nya och bråkiga familjen (Twigg 1995, Talbot 1997, Familieplejen i Danmark 1998) och tillbringar mera tid på sina rum eller hos kompisar. Sådana beskrivningar finns också hos de intervjuade fosterföräldrarna, där de berättar om att de barn som varit vana vid ett "tystare" familjeliv har svårt att stå ut med denna nya högljudna miljö.

Konflikter mellan egna barn och fosterbarn

Blir det då mycket bråk och konflikter mellan egna barn och fosterbarn? I nedanstående tabell visas fosterföräldrarnas uppfattning om förekomsten av konflikter, kopplad till fosterbarnets ålder.

Tabell 10:3. Konflikter mellan egna barn och fosterbarn uppdelat på fosterbarns ålder. (Siffrorna visar *radprocent*, $p < 0,01$)

Förekomst av konflikter	Fosterbarn 0-6 år n=88	Fosterbarn 7-12 år n=182	Fosterbarn 13-20 år n=188	Totalt antal svar n=458
Ofta	8,5	55,3	36,2	10,3
Sällan	23,5	45,1	42,4	48,9
Aldrig	29,9	29,4	40,6	40,8
Totalt	100	100	100	100

Den övervägande delen av fosterbarnen har fosterföräldrar som tycker att det sällan förekommer konflikter, endast ca 10% uppger att konflikter mellan egna barn och fosterbarn förekommer mycket eller ganska ofta. Av tabellen framgår också att det är flest konflikter mellan egna barn och fosterbarn då fosterbarnen finns i åldersgruppen 7-12 år, men att de även förekommer då fosterbarnen är i åldersgruppen 13-20 år. Minst konflikter mellan egna barn och fosterbarn är det då fosterbarnen är under 7 år.

Att ställa frågor i en enkät så att svaren blir helt entydiga, är inte det lättaste. När det gäller svaren på denna fråga, måste därför innebörden i ordet "konflikt" tas med i analysen. Möjligheten finns att de kvinnor och män som svarat på enkäten har lagt in helt olika betydelser i konfliktbegreppet. För somliga kanske "konflikt" innebär allvarliga och djupgående missförhållanden mellan egna barn och fosterbarn, och för somliga kan ordet "konflikt" betyda lätta och snabbt övergående skärmytslingar. I intervjuerna har dock möjlighet givits att förklara och diskutera bråk och misshäl-

ligheter mellan egna barn och fosterbarn, och de intervjuade fostermödrarna och fosterfäderna ger en bild som överensstämmer med enkätsvaren. Allvarliga konflikter mellan egna barn och fosterbarn förekommer inte så ofta, enligt fosterföräldrarnas mening. De konflikter som de ändå berättar om rör sig oftast om bråk om saker barnen har lånat av varandra, eller konflikter som har sitt ursprung i att egna barn vill vara ifred.

Konflikter mellan egna barn och fosterbarn kan röra sig om allt från lätt irritation till dramatiska uppgörelser. För fosterföräldrarnas tonårsbarn är det oftast ingen större svårighet att hantera de förändringar av familjelivet som det innebär att ta emot ett fosterbarn. Det som kan vara besvärligt för denna grupp är att de inte längre får vara ifred med sina egna aktiviteter på samma sätt som de var vana vid. Olle Olofsson beskriver hur de egna tonårsbarnen har tagit aktiv del i ansvaret för fosterbarnet, men att de också ibland har tyckt att det varit jobbigt:

Mia är ju väldigt snäll och omtänksam, det är ju en lillayster, hon är ju minst i familjen, men det kan bli för mycket ibland. Det dom inte gillar är när hon följer efter dom, och hon skall vara med överallt. Dom tycket det är känsligare och svårare att säga till Mia, än det har varit med syskonen.....

Andra berättelser handlar om ständiga konflikter. David Damberg berättar om hur det varit för hans egna barn att leva med en fostersyster som ofta visar sin frustration genom att stjåla och förstöra syskonens saker:

Vi försöker skydda dom hela tiden, det handlar om det; att skydda dom. Så nu diskuterar vi om vi skall ha låst dörr på deras rum, utan att vi skall behöva uppmärksamma det, men den skall alltid vara låst. För Sara går fortfarande in och stjälar kläder, tar grejor, helt plötsligt är det borta, och så hittar vi det ett halvår efteråt, hos en kompis, eller i Saras garderob, och dom blir ju vansinniga när dom inte hittar sin tröja eller nåt annat.

För familjens Damberg tre egna barn har konflikterna med denna fostersyster fått högst påtagliga och besvärliga konsekvenser, där David beskriver hur man därför måste "skydda" de egna barnen genom praktiska åtgärder som låsta dörrar, och rum i olika avdelningar av huset.

Avundsjuka – att bevaka sin plats

Avundsjuka mellan syskon kan inte sägas vara något ovanligt. Många föräldrar har säkert varit med om att äldre barn reagerat med stark avundsjuka när ett nytt barn har fötts i familjen, och yngre syskon kan vara avundsjuka på äldre för att de äldre är duktigare och kan mer. Avundsjuka mellan fostersyskon och syskon innefattar dock en del andra dimensioner. De biologiska barnen i familjen har en självklar plats. Ingen kan komma och bestämma att de skall flytta därifrån, eller att de skall åka bort från familjen över julhelgen. Fosterbarnets situation är mera osäker. För fosterföräldrarnas egna barn kan detta faktum innebära att de får starka känslor av aggressivitet och avundsjuka riktade emot sig. Clara Carlsson berättar om hur det blev för yngsta barnet Cecilia, då fosterbarnet Marcus kände sig osäker på sin plats i familjen:

Clara: Cecilia har accepterat Marcus väldigt bra får man väl säga. Hon har ju aldrig velat stöta bort honom, mer än när han har varit dum med henne. Däremot så tror jag faktiskt att Marcus – ja, det är jag helt säker på – han har varit otroligt svartsjuk på Cecilia.

I: För att hon är minst?

Clara: Ja. Och det var väl där kruxet var, att han också då..... när han fick åka ifrån oss så ofta, som var tredje helg, så kände ju han att han lämnade sin plats hos oss, men Cecilia var kvar, och det här.... ja, den här treveckorsperioden då, han gjorde ju allt för att hävda sig gentemot henne hela tiden.

I: Hur gjorde han då?

Clara: Ja, kära nån.....Han slogs, han bets, han var på henne i ett, gjorde sönder hennes saker. Han gjorde aldrig sönder sina saker när han var arg, han gjorde alltid sönder andras. Han var rasande alltså, så att första..... det tog ungefär en och en halv vecka att få ner honom i varv, och då satt vi alltså och höll honom en två tre gånger varje dag, vi fick hålla honom tills han lugnade ner sig.

Det är inte svårt att föreställa sig vad det kan betyda för en nioårig flicka att få så mycket ilska riktad emot sig av en liten femårig fosterbror.

Avundsjukan kan också vara riktad från de egna barnen mot fosterbarnen. De barn som innehaft platsen som ”yngst och gulligast” har ibland haft svårt att lämna ifrån sig den till ett uppmärksamhetskrävande yngre fosterbarn. En fostermamma beskriver det som att hennes 10-åriga dotter ”blev detroniserad” då familjen blev fosterföräldrar åt en liten pojke.

Att leva i en familj där gränserna öppnats

Familjer som inte är fosterfamiljer kan själva bestämma när de vill öppna och sluta sina gränser, det vill säga de kan rikta sig utåt och ta emot besökande i familjen när de själva tycker att det passar, och sluta sig inom familjen och vara för sig själva när de så önskar. För en fosterfamilj går det inte att sluta sina gränser på samma sätt. Fosterbarnets föräldrar och släktingar kommer på besök, socialtjänstens representanter besöker också familjen, vilket påverkar de egna barnens liv. De flesta av de egna barnen verkar ändå klara av denna öppenhet utan större problem, men de intervjuade fosterföräldrarna berättar också om situationer där de egna barnen tyckt att öppenheten varit negativ. Det kan röra sig om tillfällen då fosterbarnens biologiska föräldrar har uppträtt hotfullt och skrämmande på olika sätt. Det kan också handla om att de egna barnen tycker att det känns besvärande att helgerna ofta ägnas åt fosterbarnets föräldrakontakter.

I de fall där fosterbarnets föräldrakontakter varit problematiska, och föräldrarna visat mycket aggressivitet mot fosterföräldrarna har det haft en negativ inverkan på situationen för de egna barnen. Clara Carlsson beskriver hur de egna barnen inte mått bra då Carl och hon haft problem med Marcus föräldrar:

Det är klart att när jag och Carl har levt i en intensiv period, och mått lite dåligt sådär utav allt skitprat på oss, så .....det är klart dom har ju också mått dåligt.

För de egna barnen blev det svårt att se hur tungt det var för Clara och Carl att försöka tackla de problem som uppstod under de perioder då de var särskilt utsatta, och fick ta emot många aggressiva samtal från Marcus föräldrar.

I ett par av intervjuerna berättar fosterföräldrarna hur egna barn tyckt att det känts besvärande att ta emot fosterbarnens föräldrar i hemmet, men annars är det få beskrivningar av att egna barn reagerat negativt på föräldrars eller socialtjänstemäns besök.

Fostersyskons problem upprör de egna barnen

I intervjuerna finns några beskrivningar av hur egna barn blivit illa berörda då fostersyskonen varit illa. Ibland har de egna barnen upprörts över att fostersyskonen blivit lovade besök av en förälder, som sedan inte blivit av, men det finns också allvarligare händelser som påverkat egna barn. En fostermamma berättar om hur starkt det berörde hennes egna barn då det avslöjades att den älskade fostersystemen varit utsatt för sexuella övergrepp av sin biologiska far. Fostermamman beskriver hur hon tycker att de egna barnen blivit aggressiva och slutna, att de inte orkat prata om det som hänt, och att hon oroar sig för deras utveckling. För de egna barnen blev denna händelse en svår upplevelse, som var direkt kopplad till det faktum att familjen var fosterfamilj och att de egna barnen växte upp tillsammans med fostersyskon.

Även Pugh (1996) redovisar liknande resultat i sina intervjuer med fosterföräldrar, som också berättar om att de tyckt att det varit svårt för egna barn att "förlora sin oskuldskraft" (*Loss of innocence*). Genom att leva med fostersyskon fick de egna barnen en insyn i utsatta barns situation. En del av den insynen kunde vara alltför smärtsam för de egna barnen, som identifierade sig med sina fostersyskon och led med dessa då de blev utsatta för besvikelse, eller i vissa fall rena övergrepp, från sina föräldrar.

Minskad tillgång till föräldrarnas tid

I den forskning som finns om fosterföräldrars egna barn framgick att något av det som var svårast för de egna barnen var *förlust av föräldrarnas tid*. Fosterbarnens behov fick gå före deras egna, och de vågade heller inte alltid störa sina föräldrar med sina egna problem, eftersom de tyckte att föräldrarna var tillräckligt problemtungda och inte klarade av ytterligare belastning.

Hur ser då fosterföräldrarna på denna fråga? Tycker de själva att de inte ger sina barn tillräckligt med tid? I tabellen nedan redovisas kvinnors och mäns svar på frågan om de tycker att de försummar sina egna barn på grund av att de är fosterföräldrar.

Tabell 10:4 Om fosterföräldraskapet medfört att man försummat egna barn.
(Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p>0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=159	Fosterfäder n=132	Samtliga n=291
Ofta	25,8	23,5	24,7
Sällan	56,0	53,0	54,6
Aldrig	18,2	23,5	20,6
Totalt	100	100	100

De allra flesta tycker att de sällan eller aldrig försummar sina barn, men de 25% som säger att de ofta gör det, representerar 72 fosterföräldrar, och för dem och deras barn och fosterbarn kan det säkerligen vara ett problem som får en påtaglig påverkan på deras vardagsliv.

De barn som placeras i fosterhem har ofta stora behov av närhet och uppmärksamhet. De kan inte vänta på sin tur, allting måste ske omedelbart, vilket medför att de kräver en stor del av fosterföräldrarnas tid. Oftast är det kvinnorna som ägnar barnet den mesta tiden, men männen är också engagerade. Då både modern och fadern ägnar sig åt fosterbarnets behov blir det med nödvändighet mindre tid över till de egna barnen. Här kan det uppstå en situation där kvinnor och män känner att de inte räcker till både för fosterbarn och egna barn. Mona Molin beskriver hur hon kan känna att hon får dåligt samvete för att hon ägnar för lite tid åt sonen Magnus, och på motsvarande sätt får hon dåligt samvete gentemot fosterbarnen då Magnus får hennes uppmärksamhet:

Mona: Ja, förut har vi suttit och gjort läxor ihop. Det blir inte lika ofta, för Tony behöver ju så oerhört mycket. Och det har jag känt att jag ibland har haft dåligt samvete för att jag inte längre har suttit med Magnus. Och det kan vara lite svårt...Tidigare satt Magnus och jag och pratade på kvällarna för oss själva, och det kan jag känna, jag vet inte hur jag skall bete mig, för då får jag dåligt samvete gentemot Tony och Tommy. Och då hamnar jag i det här med rättvisa....

Sådana beskrivningar av dåligt samvete ger flera av de intervjuade fosterföräldrarna. Både resultaten från intervjuer och enkät ger därför en indikation om att flera fosterföräldrar anser att de försummar de egna barnen, och att de upplever detta som ett problem. Disa Damberg säger så här, när hon berättar om de första åren med familjens fosterbarn, Sara och Sam:

Med dom här barnen, särskilt det ena, så tog det ju mycket tid och kraft från mig, och jag var mycket trött när dom var yngre, och var på mycket dåligt humör, och det känns inte bra. Det tror jag inte att det hade varit så annars.....Jag var nog så upptagen med mig själv och konfliktsituationen, så jag vet inte om jag såg dom.....

Här menar Disa att hon har svårt att svara på hur de egna barnen hade det under de första åren som fosterfamilj, eftersom hon helt enkelt hade tappat dem ur sikte. Hon var så upptagen av arbetet med fosterbarnen som hade mycket stora behov av uppmärksamhet. Att de egna barnen försvinner ur föräldrarnas synfält är något som också redovisas i forskning om barn som växer upp med fostersyskon (Twigg 1995, Pugh 1996, Talbot 1997). I intervjuerna är det till övervägande delen mödrar som beskriver hur de inte har haft tid med barnen, och hur detta har gett dem dåligt samvete.

En fostermamma berättar att hon inte upptäckte att den yngsta dottern hade problem förrän flickans lärarinna allvarligt påpekade detta. Flickan hade då under ganska lång tid visat tecken på depression och uppgivenhet när hon var i skolan. Fostermamman berättar om hur det blev "som ett uppvaknande" då hon fick klart för sig hur besvärlig flickans situation hade varit. Hon övervägde då att avsäga sig uppdraget som fosterförälder, och hade också gjort så, om inte situationen hade förbättrats. Vad som är anmärkningsvärt med denna berättelse är tre saker: Dels att varken fostermamman eller fosterpappan hade klart för sig hur dåligt flickan mätte förrän någon annan påpekade det för dem, och dels att flickan själv inte pratat med någon av sina föräldrar, fastän förhållandet mellan barn och föräldrar i denna familj ger intryck av att vara varmt och fullt av inlevelse. Inte heller familjehemssekretären hade haft någon kunskap om hur besvärligt flickan hade haft det, trots att hon varit medveten om att fosterbarnets problem starkt påverkade de egna barnen.

Eftersom just förlusten av tid, "försummelsen" av de egna barnen, verkar vara något av det som framträder tydligast både i tidigare forskning och i studien, har jag sökt finna samband genom att sätta denna fråga i förhållande till andra variabler. Här redovisas några av de faktorer som visat sig ha betydelse för fosterföräldrarnas upplevelse av "försummelse av egna barn".

Fostermödrars utbildning. Det finns en viss skillnad mellan kvinnor med olika utbildningsbakgrund (tabell Ap10:1, någon motsvarande skillnad finns inte för män), 29% av fostermammorna med enbart grundskoleutbildning tycker aldrig att de försummar egna barn, mot 12 respektive 15% av fostermammor med gymnasieskola eller postgymnasial utbildning. Det är också något flera kvinnor med gymnasieskola och postgymnasial utbildning som tycker att de ofta försummar sina barn om en jämförelse görs med dem som enbart har grundskoleutbildning. Då uppstår frågan varför det är på det viset. Är mödrar med enbart grundskola säkrare som mödrar, och följaktligen bättre på att tillgodose behoven hos både egna barn och fosterbarn? Eller beror det på att mödrar med högre utbildning kan vara mera uppmärksamma på egna barns reaktioner, och också ha högre krav på sig själva som mödrar? Kvinnors arbetstid har inte någon betydelse för upplevelsen av att försumma egna barn, därför kan det inte vara så att kvinnor med enbart grundskola arbetar mindre, och har mera tid att tillbringa med egna barn och fosterbarn. Jag har inte något svar på denna frågan, utan för nöja mig med ovanstående hypotetiska resonemang.

Inställningen till *om fosterföräldraskapet blev som förväntat* får betydelse för upplevelsen av att försumma de egna barnen. 12% av de som tycker att fosterföräldraskapet till stor del blev som förväntat, 28% av de som tycker att det till ganska stor

del blev som de tänkt sig och 47% av de som inte tycker förväntningarna stämde tycker att de ofta försummar egna barn (tabell Ap10:2). Det finns en viss skillnad mellan kvinnor och män. Fler kvinnor (60%) än män (30%) av de som tycker att förväntningarna inte uppfyllts tycker också att de försummar sina barn. I övrigt är kvinnors och mäns svar i stort sett lika.

Förlusten av *tid* var något som egna barn upplevde som besvärligt då familjen blev fosterfamilj. Den *förväntade tiden som används* är också något som påverkar fosterföräldrarnas upplevelse av att försumma sina barn. 13% av de som tycker att tiden är den förväntade och 44% av de som tycker att de använder mera tid än förväntat tycker också att de försummar sina egna barn (tabell Ap10:3).

Att frågan om *tid* är av betydelse visar sig också i att det finns ett samband med om *fosterföräldrarna tycker att de har tillräckligt med tid för sin partner*. 45% av de som tycker att de har *för lite tid* och 14% av de som tycker att de har *tillräckligt med tid*, tycker också att de försummar sina barn (Ap 10:4).

Ytterligare en faktor av betydelse är om *fosterföräldrskapet varit mera krävande än det biologiska*. 40 % av de som tycker att fosterföräldrarollen är mycket mera krävande tycker också att de ofta försummar sina egna barn, medan motsvarande siffra för de som tycker att fosterföräldrarollen är något mera krävande eller lika krävande är 19% respektive 9% (tabell Ap10:5).

Bland faktorer som *saknar betydelse* återfinns följande variabler;

- Fosterföräldrarnas arbetstid
- Om fosterföräldrarna har omsorgsyrken eller ej
- Klasstillhörighet
- Kontakten med fosterbarnets föräldrar
- Egna barns ålder
- Hur länge fosterföräldrarna varit sammanboende
- Fosterföräldrarnas ålder.

Sammantaget är det klart att den *tid* som används till arbetet med fosterbarn, och de *förväntningar* som fosterföräldrarna haft på sitt uppdrag får betydelse upplevelsen av att försumma de egna barnen.

Kompensationsstrategier

De intervjuade föräldraren är medvetna om att de egna barnen blivit frångagna en del av den föräldratid de hade fått om familjen inte varit fosterfamilj, därför försöker de på olika sätt kompensera barnen för detta. De kompensationsstrategier som beskrivs har som mål att tillförsäkra barnen egen och ostörd föräldratid. Den vanligaste strategi som beskrivs är att se till att fosterbarnen kommer i säng i tid. Sedan ägnas de sista kvällstimarna uteslutande åt egna barn. Denna typ av strategi förutsätter att fosterbarnen är yngre än de egna barnen, vilket också är fallet i de allra flesta fall. Då fosterbarnen besökt sina föräldrarna har fosterföräldrarna också försökt ägna

så mycket tid som möjligt åt de egna barnen. Disa Damberg berättar så här om hur hon och David gjort för att kompensera Dag, Daniela och Diana:

Ja, dels har dom ju tagit mycket tid, men vi har ju försökt. .... Vi har ju varit medvetna om det och försökt kompensera våra barn, och det hoppas jag att vi har kunnat göra. Och sen försökte vi ju att vara ensamma med våra barn. Särskilt under de perioder som Sara och Sam hade kontakt med sina föräldrar, så gjorde vi andra fem någonting. Och som sagt, Sara och Sam fick inte vara uppe så sent på kvällarna, det var ju också för att vi skulle få tid med våra egna...Jag tror att vi försökte organisera det så...

Ragnhild Runesson har också tre barn. Fosterpersonen Oliver är jämgammal med äldste sonen Rikard. I deras familj är det särskilt Rikard som Ragnhild tycker ha fått stå tillbaka sedan de tog emot Oliver som fosterbarn. Ragnhild beskriver hur hon och maken Rolf gjort för att Rikard skall få någon egen tid:

Vi har nog varit väldigt noga med att dela upp oss; om vi känner att vi har lagt ner för mycket tid på Oliver, då kan vi lägga ner mer tid på de andra sen. Rolf kanske åker ner med Rikard till byn då och hittar på något...

Familjen Isberg har ett eget barn, dottern Ida, som är äldst av alla barnen. I familjen finns också fosterbarnen Jonas, Jenny och Julia. Ingvor berättar hur de gjort för att Ida skall få någon "egen" tid:

Ja, det har varit ibland när Jonas har varit för tjafsig, då har hon fått ta lite för mycket, då har det blivit för mycket kring honom. Men jag försöker alltid att hon och jag har kvällarna för oss själva. Flickorna går och lägger sig tidigt, och Jonas får också gå och lägga sig i vettig tid, så kan vi ha en eller ett par timmar där... Och likadant att hon och jag har åkt och handlat, och åkt iväg lite så där, bara hon och jag.

Det är i första hand fostermödrarna som berättar om de kompensationsstrategier de har haft, vilket överensstämmer med att det också är mödrarna som beskriver det dåliga samvete som de har för att inte de hinner med de egna barnen i den utsträckning de skulle vilja, men det finns också exempel på att fosterpappor redogör för hur de på olika sätt medvetet försöker kompensera de egna barnen. Hos familjen Nordström är det mest den 13-årige sonen som behövt kompenseras, och då är det Nils som känt att han haft ansvaret, eftersom Nora periodvis varit helt ockuperad av fosterbarnet Sofia:

Nils Nordström: Den som har varit mest negativ, det är ju Nicklas. Och det är klart, han är ju yngst, och han är väl kanske lite rädd då att hans position skall bli rubbad. Eftersom Nora är så upptagen med Sofia idag, så får jag liksom försöka ta Nicklas bit lite mer då, så inte han känner sig alldeles utan.

Nils har varit observant och sett att Niclas behövde extra tid, för att inte känna sig utkonkurrerad av fostersystemen.

”Children who foster”

Något motsvarande begrepp till detta engelska uttryck har vi inte i det svenska språket. Emellertid är detta just vad en del biologiska barn som växer upp med fostersyskon ägnar sig åt – att vara medhjälpare till föräldrarna när det gäller omsorgen om fosterbarnet. Ett sådant medhjälparskap är svårt att sortera under ”positiv” eller ”negativ” effekt för fosterföräldrarnas egna barn. Å ena sidan är det positivt att ha ansvar och göra en insats som är nyttig och uppskattad. Å andra sidan kan ansvaret också kännas tungt för en ung person (Kaplan 1988, Talbot 1997).

Flera fosterföräldrar beskriver hur viktig de egna barnens hjälp har varit, och hur mycket den hjälpen har underlättat för dem själva. De egna barnens insatser kan handla om ren barnpassningshjälp när fosterföräldrarna behöver bli avlastade eller när de behöver vara borta hemifrån. Det kan också handla om att de egna barnen underlättar fosterbarns anpassning till familjen, genom att låta dem vara med på olika aktiviteter och visa dem tillrätta på olika sätt. Olle Olofsson är tacksam över den insats som de egna barnen utför genom att ta ansvar för fosterbarnet Mia, och låta henne vara med när de själva hittar på något:

Vi har ju tackat dom och berömt dom för att dom är med och hjälper oss. Det har vi ju sagt till sociala myndigheterna, att vi hade aldrig klarat detta utan dom, utan att dom hade varit med på det, och hjälpt oss också. Att dom stöttar oss, och låter Mia vara med....

Flera exempel finns också där intervjupersonerna berättar om hur deras egna barn även underlättat för fosterbarnet när det gäller sociala kontakter, som att komma in i kamratgrupper och att anpassa sig till en ny skola.

Det finns också exempel på att fosterföräldrar berättar om att de egna barnen hjälpt dem med deras förhållningssätt till fosterbarnet. Anita Ahlberg berättar om hur dottern Agnes haft en mera ”sund” inställning till fosterbarnet Peter, och hjälpt Anita att inte särbehandla honom:

Men Agnes ser ju Peter med en sundhet som jag tycker är bra, för hon ställer ju mer rättmätiga krav på Peter än vad Alf och jag gör upplever jag ibland. Agnes hon var väldigt rak... hon såg på honom som vilken unge som helst. Jag tyckte att det var bra för oss också. Jag tror att jag varit ”hönsigare” och kanske ställt mera.... liksom försvarat att Peter är som han är, så därför kan jag kompensera med det och detta...kanske skämt bort honom ändå mer om inte Agnes hade gett mig signaler som jag tyckte att hon gjorde på ett nyanserat sätt, och inte bara i affekt, utan vi kunde ju sitta och prata om det också. Hon var väldigt nyanserad och hade bra argument som jag köpte....

För Anita blev dotterns synpunkter en viktig hjälp när det gällde att ställa ”normala” och adekvata krav på fosterbarnet Peter, eftersom Agnes kunde se honom som ”vilken unge som helst”.

Diskussion

En lektion i empati

Något av det som framträder tydligast i kvinnors och mäns berättelser är att de tycker att de egna barnen fått många ”nyttiga” kunskaper genom att leva med fostersyskon. De har fått en insikt i andra sätt att leva och en förståelse för de svåra situationer människor kan hamna i. Både kvinnor och män har sett fosterföräldraskapet som en form av *uppfostringsstrategi* – en möjlighet för deras egna barn att få en inblick i livet utanför den egna familjen och den egna invanda miljön, och en chans att blir ”toleranta och mindre fördömande”. De intervjuade fosterföräldrarna uttalar samstämmigt att de egna barnen fått en värdfull lektion i empati genom att leva med fostersyskon.

I stort sett kan man säga att den bild som kvinnor och män ger av de egna barnens situation är övervägande positiv. I många fall är det säkert också så, att de egna barnen påverkats på ett positivt sätt och att alla i familjen – föräldraparet, egna barn och fosterbarn – är nöjda med livet. Hur situationen blir för de egna barnen beror till viss del på fosterbarnets tidigare erfarenheter. Ett barn med känslomässiga störningar kan ha mycket svårt att relatera till andra barn, och förhållandet mellan egna barn och fosterbarn blir med stor säkerhet mera problematiskt i ett fosterhem där det placerade barnet har sådana störningar.

Även om bilden är övervägande positiv finns det ändå anledning att fundera över hur det påverkat de biologiska barnen att växa upp med fostersyskon. Intervjupersonernas uttalanden är många gånger motsägelsefulla. Detta gäller framförallt kvinnornas utsagor, där de menar att de egna barnen haft det bra, men sedan berättar om situationer där det är svårt att tänka sig att så kan vara fallet. Männens verkar ha lättare att se de egna barnens svårigheter, och berättar om dessa på ett tydligare och mera konkret sätt.

Följande exempel på denna motsägelsefulla bild är från en intervju där fostermamman säger så här om förhållandet mellan sin son och fostersonen: *dom har blivit som bröder... så det var nog positivt för min sons skull när det gäller den biten..* Strax därefter säger hon så här: *han (fosterbarnet min anm.) var fruktansvärt aggressiv .... misshandlade min son och...* Här väcks frågan vad hennes son egentligen kan tycka om att ha en fosterbror som misshandlar honom? Fostermodern i exemplet ovan reflekterar heller inte i den fortsatta intervjun över hur hennes egen son påverkats av att leva med en utagerande fosterbror. Själva uttalandet blir i sig ett exempel på det ”positiva filter” genom vilket de intervjuade, i synnerhet fostermodrarna, beskriver förhållanden för de egna barnen.

Att försvinna ur föräldrarnas synfält.

Många berättar om att arbetet med fosterbarnet tar mycket tid, och att barnet också har *rätt* till denna tid. Flera av fosterföräldrarnas uttalanden gör att det finns anledning att fråga sig hur mycket tid som egentligen har blivit över för de egna barnen. För många av dem har det säker blivit som för Anita Ahlberg i det inledande citatet: *”det spelar ingen roll vad dom råkar ut för på något sätt, det får dom klara själva nu.”*

I den forskning som finns tillgänglig berättar fosterföräldrars biologiska barn om den frustration de kan känna över att alltid komma i andra rummet, men också att de inte kunnat visa sin frustration för föräldrarna, eftersom de inte velat oro dem då de tyckt att de redan varit tillräckligt bekymrade för fosterbarnet (Poland och Groze 1993, Twigg 1994, Pugh 1996, Talbot 1997). I intervjuerna finns det få exempel på att fosterföräldrarna berättar om att deras egna barn har visat dem att de varit arga och besvikna över att få mindre föräldratid, även där det har skulle ha varit befogat. Eftersom egna barn inte själva tillfrågats är det svårt att veta om detta beror på att de egna barnen är nöjda eller att de inte vill visa sina känslor för föräldrarna, som fallet var i de ovan refererade forskningsresultaten. Om de egna barnens faktiska upplevelser kan jag endast föra ett tentativt resonemang.

I intervjuerna finns flera berättelser som beskriver perioder då fosterbarn av olika anledningar varit särskilt arbetskrävande. Det är svårt att tänka sig att det då funnits så mycket tid över till de egna barnen. Som Disa Damberg säger: *"Jag var nog så upptagen med mig själv och konfliktsituationen, så jag vet inte om jag såg dom"*. Om man inte ser de egna barnen, finns det ju heller inga reaktioner att berätta om. En orsak till avsaknaden av berättelser om negativa reaktioner hos egna barn kan därför vara en kombination av att barnen inte berättar, och att föräldrarna inte är uppmärksamma.

Just detta, att föräldrarna inte "ser" sina barn, beskrivs i intervjuerna. Jag föreställer mig att bristen på uppmärksamhet från föräldrarnas sida skapar känslor hos egna barn av att vara övergivna och lämnade åt sig själva. Om inte fosterföräldrar får hjälp att uppmärksamma även egna barns behov, kan det leda till att egna barn far illa, såsom var fallet med den flicka som beskrivs på sida 153.

Att inte våga se de egna barnens situation

Tidigare i texten nämndes att fosterföräldraskapet oftast har varit kvinnans projekt, det är hon som har tagit initiativet till att familjen blev fosterfamilj. Ofta är det också kvinnan som känner att det är hon som har huvudansvaret för fosterbarn och egna barn. Att vara en bra mamma är att se till att barnen utvecklas på bästa möjliga sätt (Halldén 1992, Bäck-Wiklund och Bergsten 1997). Om man inte lyckas med denna uppgift är man följaktligen ingen bra mamma. Samtliga intervjuade kvinnor menar att de känner sig kompetenta och dugliga som mödrar, känslan av kompetens är en del av deras självbild. En kompetent mor klarar av att se till att barnen har det bra. För fostermödrarna innefattar detta ett ansvar både för fosterbarn och egna barn. Här kan en problematisk situation uppstå: Det är kvinnan och mannen som fattat beslutet om att familjen skall bli fosterfamilj, men i många fall har det varit kvinnan som drivit igenom beslutet. Om det är så att de egna barnen utsätts för svårigheter därför att de lever i en familj med fosterbarn, så är det följaktligen kvinnan i högre grad än mannen som kan uppfatta att det är hon som är ansvarig för att de egna barnen inte har det bra. Kanske skulle barnen må bättre om man inte var en fosterfamilj? Konsekvensen av en sådan insikt vore ju att fosterbarnet inte kunde bo kvar längre, och för kvinnan skulle det innebära att hon inte tog sitt ansvar för fosterbarnets utveckling. Hur hon än gör, hamnar hon i konflikt med kravet på sig själv att

vara en kompetent och god mamma, vilket kan vara en anledning till att kvinnornas utsagor är så dubbelbottnade när det gäller hur de egna barnen mår. Det är mycket svårt för en fostermamma att erkänna att de egna barnen farit illa därför att de vuxit upp med fostersyskon, ett sådant erkännande skulle vara detsamma som att erkänna att hon inte varit en tillräckligt god mor.

Männen känner också ansvar för hur de egna barnen mår, men de verkar kunna resonera kring detta ämne på ett mera distanserat sätt än kvinnorna. I intervjuerna ger männen konkreta exempel på tillfällen då det varit tungt och svårt för de egna barnen, och kan också berätta om hur de tänkte vid dessa tillfällen. Kvinnorna berättar mera i allmänna ordalag om sin oro för både fosterbarn och egna barn, och då de berättar om svårigheter för de egna barnen är det sällan de ger konkreta exempel.

Även om det verkar vara svårare för kvinnorna att se de egna barnens problem, kan det också vara svårt för männen. Det finns exempel i intervjuerna där både mödrar och fäder, som i övrigt är mycket inkännande och analyserande, diskvalificerar den kunskap deras barn försöker ge dem. Disa Damberg berättar i nedanstående citat om att de egna barnen tyckt att det varit jobbigt då fostersyskonens mamma hälsat på hos dem. Denna mamma lider av sviterna av ett långt missbruk, och de egna barnen har inte alltid uppskattat hennes besök. Disa tycker som synes att det är något som de egna barnen "får stå ut med".

Dom tycker ju att det är lite jobbigt när hon är där, mamman. Men det tycker inte jag att dom har någon anledning att tycka. Dom kan säga "Asch, kunde du inte sagt innan att hon skulle komma idag". Jag menar, hon gör inte en fluga förnär, hon är lite översvallande.... så att det tycker jag att det får dom stå ut med...

Göran Grahn har i intervjun berättat om sin dotter, som många gånger visat att hon känner sig försummad och tycker att fostersyskonen tagit för mycket av föräldrarnas tid. Flickans känslor är något som kommer fram vid flera tillfällen i intervjun, men ändå vill Göran inte alls erkänna att flickan verkligen har känt så.

Hon tycker att hon har fått dela med sig för mycket vilket hon inte har, utan snarare att hon har fått mera kärlek än om man bara hade haft dom, för det går inte att ge mera....

Göran, som annars verkar vara en insiktsfull och analyserande man, kan inte acceptera att fosterföräldraskapet inneburit problem för hans egna barn. Citatet ger ett exempel på hur svårt det kan vara för fosterföräldrar att erkänna negativa följder för de egna barnen, de värjer sig mot den information som de egna barnen försöker ge dem.

Innerliga syskonrelationer

Det finns flera beskrivningar av nära och varma relationer mellan egna barn och fosterbarn. I dessa fall berättas om hur barnen verkligen haft glädje av varandra och dragit nytta av varandras erfarenheter. I fosterföräldrarnas berättelser finns ingenting som tyder på att egna barn och fosterbarn av samma kön skulle ha svårigheter att

relatera till varandra, vilket Twigg (1995) fann. Det som verkar ha betydelse för systerkonskapets utveckling till ett nära och varmt förhållande är mera ålder och frånvaron av svårare känslomässiga störningar hos fosterbarn.

I flera intervjuer beskrivs hur yngre fosterbarn ser upp till och beundrar äldre systerkon, och hur fosterföräldrars egna barn verkligen tar sig an sina yngre fostersysterkon och får en stor betydelse för deras anpassning både i hemmet, i kamratkretsen och i skolan.

Det är viktigt att även denna del beskrivs då man diskuterar situationen för fosterföräldrars egna barn. Att leva med fostersysterkon kan innebära vinster för de egna barnen i form av nära relationer till andra barn, och också i form av att få känna sig nyttigt och behövd i förhållande till yngre barn.

Att bli illa berörd då fostersysterkon far illa

Många av de intervjuade fosterföräldrarna menar att en av vinsterna med fosterföräldraskapet har varit att deras egna barn fått en inblick i andra familjers livsmönster. Emellertid kan denna inblick också medföra att de egna barnen får se problem och missförhållanden av allvarlig natur, som de annars aldrig behövt komma i kontakt med. De egna barnen blir exponerade för mänskliga problem och för barns utsatthet på ett sätt som inte alltid bara är "nyttigt". Ett exempel på detta är då fosterföräldrars egna barn har fostersysterkon som varit utsatta för sexuella övergrepp. Flera av de egna barnen har visat att de själva blivit illa berörda då fostersysterkon farit illa. I ett av fallen menar fostermamman att det fått negativa konsekvenser för de egna barnens välbefinnande

Sådana konsekvenser för fosterföräldrars egna barn är sällan uppmärksammade, men kan vara nog så allvarliga. Kanske är detta något som är så svårt att hantera att varken familjehemssekreterare eller fosterföräldrar vill prata om det? Att det är svårt att lyfta fram situationen för de egna barnen framskymtar på flera ställen i intervjuerna. Sammanfattningsvis kan man säga att resultaten från intervjuer och enkät tydliggör behovet av att uppmärksamma de biologiska barnens situation.

11 Kontakt med fosterbarnets föräldrar och släktingar

Att åta sig uppdraget som fosterfamilj innebär inte bara att ett fosterbarn flyttar in i familjen, uppdraget innefattar också kontakt med barnets föräldrar och övriga släktingar. Under de senaste decennierna har det funnits en medvetenhet om att fosterbarn har behov av att träffa sina föräldrar, och andra viktiga personer i nätverket, för att må bra. En sådan medvetenhet finns också hos fosterföräldrarna, men den garanterar inte att relationen till fosterbarnets nätverk alltid fungerar problemfritt. Fosterbarns föräldrar och släktingar kan ha helt andra föreställningar om barns uppfostran, familjeliv och organisering av vardagslivet än fosterföräldrarna.

Kontakten mellan fosterbarnet och barnets föräldrar och släktingar kan vara en kontroversiell fråga som ger upphov till ständiga konflikter, men den kan också vara en källa till nya och positiva relationer. Förhållandet till fosterbarnets föräldrar och andra släktingar påverkar livet i fosterfamiljen, och får betydelse för relationerna till fosterbarnet. I detta kapitel redovisas fosterföräldrars olika uppfattningar om fosterbarns kontakt med föräldrar och andra viktiga personer i nätverket.

Enkät svar om föräldrakontakt

Hur ser då kontakten ut mellan fosterbarnen och deras föräldrar, och hur påverkas fosterföräldrarna och deras familjer av att få ett utökat nätverk? Redovisningen inleds här med en genomgång av några av de enkät svar som handlar om fosterbarns kontakt med sina föräldrar.

Hur ofta träffar fosterbarn sina föräldrar? Uppfylls lagens intentioner om god kontakt mellan föräldrar och barn? I tabellen nedan visas hur ofta fosterbarnen träffar sina föräldrar.¹ (Här måste man ta frågans utformning i beaktande. Respondenterna har svarat på hur ofta fosterbarnet *träffar* sin mamma och pappa) det är alltså möjligt att tänka sig att föräldrar och barn har kontakt på annat sätt, till exempel genom telefonsamtal eller brev.

---

¹ I enkäten förekommer flera frågor om fosterbarns kontakt med föräldrar. Svarsalternativ som "ingen kontakt, "obefintlig relation" finns i olika frågor. Detta har medfört att respondenterna svarat på frågorna på olika sätt, siffrorna för barnens kontakt med föräldrarna varierar något från fråga till fråga.

Tabell 11:1 Fosterbarns kontakt med sin mamma

Kontaktfrekvens	Procentuell fördelning n=566
En gång/vecka eller mera	5,5
Var 14:e dag	10,8
En gång/månad eller mera	20,8
Några gånger per år	32,5
Det kan gå flera år mellan de gånger barnet träffar modern	10,6
Ingen kontakt	19,8
Totalt	100

Tabell 11:2 Fosterbarns kontakt med sin pappa.

Kontaktfrekvens	Procentuell fördelning n=558
En gång/vecka eller mera	1,4
Var 14:e dag	3,8
En gång/månad eller mera	11,6
Några gånger per år	24,9
Det kan gå flera år mellan de gånger barnet träffar fadern	12,0
Ingen kontakt	46,2
Totalt	100

Vad som kan anses som mest anmärkningsvärt i tabellerna är att så många barn inte har någon kontakt med sina föräldrar. En anledning kan vara att barnens föräldrar är avlidna. Något svarsalternativ för "avliden" fanns inte i enkäten, men flera respondenter har ändå uppgivit detta alternativ där det fanns plats för kommentarer. 52 mödrar och 55 fäder är avlidna, men det kan således vara flera. Dessutom är 11 fäder okända. Om man bortser från de mödrar som uppgivits som avlidna, och de fäder som uppges vara avlidna eller okända, är det 60 barn (10%) som aldrig träffar sin mamma och 192 barn (32%) som aldrig träffar sin pappa. Att så många barn inte har någon kontakt alls med sina föräldrar är en kunskap som är värd att uppmärksamma.

I detta sammanhang är det inte möjligt att få någon förklaring till varför barnen inte har kontakt med sina föräldrar, men resultaten från undersökningen visar att Socialtjänstlagens intentioner om att "*vården skall utformas så att den främjar den enskildes sambörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön*" (Socialtjänstlagen §22) inte har varit möjliga att uppfylla för alla de placerade barnen. Siffrorna ger en indikation om att det är viktigt att i ett annat sammanhang undersöka omfattningen av fosterbarns kontakt med sina föräldrar.

Även i andra forskningsresultat² som behandlar fosterbarns kontakt med sina föräldrar, kan man se att många fosterbarn endast har sporadisk eller obefintlig kontakt. Christoffersen (1988) fann att nästan hälften av fosterbarnen i hans enkätundersökning träffade sin mamma fyra gånger om året eller mindre och nästan en fjärdedel träffade henne aldrig. I en pågående undersökning (Nielsen, under arbete) hade 23% av barnen ingen kontakt med sin mor, och 59% hade ingen kontakt med sin far. I Haviks undersökning från 1996 framkommer att 53% av fosterbarnen var helt utan någon form av umgänge (samvær) med sin far, och 24% träffade inte sin mor. 19% av barnen träffade varken sin far eller sin mor. Havik (a.a.) fann tre huvudsakliga orsaker till att barnen var utan kontakt med någon av sina föräldrar, eller med båda föräldrarna. En orsak var att föräldrarna var döda, detta gällde för 5% av mödrarna och 8% av fäderna. För 10% av mödrarna och 24% av fäderna (borträknat de som inte längre var i livet) förelåg förbud för föräldrarna att träffa barnen. Den tredje och sista orsaken beskrivs som att "det bara blivit så", umgänget mellan barn och föräldrar hade upphört av olika orsaker, vilket gällde för 11% av mödrarna och 33% av fäderna som var i livet och inte heller var nekade umgänge

En fråga som kan vara av intresse när det gäller fosterbarnens kontakt med sina föräldrar, är om kontakten förändras under tiden som barnen är placerade. När placeringstiden för de fosterbarn som ingår i studien sätts i förhållande till kontakten med föräldrarna, kan man se att över hälften (53%) av de barn som varit placerade i 0-5 år träffar sin mamma minst en gång i månaden, medan motsvarande siffra för barn som varit placerade i 6-10 år är 39%. Av de barn som varit placerade 11-15 år träffar 17% sin mamma en gång i månaden eller mera, och inget av de barn som varit placerade 16 år eller mera träffar sin mamma mera än några gånger per år. 44% av de barn som varit placerade i 11 år eller mera träffar inte sin mamma alls (tabell Ap11:1).

När det handlar om kontakten med fäderna är det 28% av de fosterbarn som varit placerade i 0-5 år, 13% av de som varit placerade i 6-10 år och 7 % av de barn som varit placerade i 11-15 år som träffar sin pappa en gång i månaden eller mera. Av de barn som varit placerade i 16 år eller mera träffar 2% sin pappa några gånger per år och för 12% är det flera år mellan de gånger de träffar pappan. 61% av de barn som varit placerade i 11 år eller mera träffar inte alls sin pappa (tabell Ap11:2).

De tillfällen då fosterbarnen träffar sina mödrar och fäder blir således mer sällsynta ju längre placeringen varar, många av de barn som varit placerade under lång tid träffar sina föräldrar mycket sällan, eller inte alls. Likande resultat fick också Havik (1996) i sin undersökning.

Hur tycker då fosterföräldrarna att barnens kontakt med föräldrarna fungerar? I tabellerna nedan visas fosterföräldrarnas uppfattning:

---

² Christoffersen och Nielsens undersökningar handlar om danska fosterfamiljer, och Haviks om fosterfamiljer i Norge.

Tabell 11:3. Fosterföräldrarnas uppfattning om hur fosterbarns kontakt med mamman fungerar

Hur kontakten fungerar	Procentuell fördelning n=577
Bra	27,2
Varken bra eller dåligt	19,4
Dåligt	31,2
Ingen kontakt	22,2
Totalt	100

Tabell 11:4. Fosterföräldrarnas uppfattning om hur fosterbarns kontakt med pappan fungerar

Hur kontakten fungerar	Procentuell fördelning n=577
Bra	16,3
Varken bra eller dåligt	11,7
Dåligt	24,2
Ingen kontakt	47,8
Totalt	100

Enligt fosterföräldrarnas uppfattning fungerar kontakten bättre med mamman än med pappan. För ungefär en tredjedel av barnen är det så att fosterföräldrarna menar att de har en dålig kontakt med sina föräldrar. Dessutom visar siffrorna återigen att hälften av barnen inte har någon kontakt alls med sin pappa (ingen skillnad finns mellan kvinnor och mäns svar).

I redovisningen av forskningsresultaten framgick att relationen mellan barnens föräldrar och fosterföräldrar kunde ha olika karaktär, allt från god till full av konflikter. I studien har fosterföräldrarna svarat på följande sätt när det handlar om deras relation till fosterbarnens föräldrar:

Tabell nr 11:5. Fosterföräldrars relation till fosterbarns mödrar.
(Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=310	Fosterfäder n=273	Samtliga n=583
Positiv relation	43,5	29,7	37,0
Varken positiv eller negativ relation	28,1	30,4	29,2
Negativ relation	8,1	9,9	8,9
Obefintlig relation	20,3	30,0	24,9
Totalt	100	100	100

Tabell nr 11:6. Fosterföräldrars relation till fosterbarns fäder.
(Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=305	Fosterfäder n=271	Samtliga n=576
Positiv relation	19,7	19,6	19,6
Varken positiv eller negativ relation	19,7	24,0	21,7
Negativ relation	9,2	7,0	8,2
Obefintlig relation	54,0	46,0	50,5
Totalt	100	100	100

Relationen till fosterbarnets föräldrar beskrivs i många fall som positiv, men också som en neutral relation. Endast en mindre del av fosterföräldrarna anser att de har en negativ relation till fosterbarnets föräldrar. Det finns en skillnad mellan hur män och kvinnor ser på relationen. Fler kvinnor än män tycker att de har en positiv relation till barnets mamma ($p < 0,01$), men det finns ingen signifikant skillnad mellan könen när det gäller relationen till barnets pappa.

Hur tycker då fosterföräldrarna att kontakten med fosterbarnets nätverk har påverkat dem själva och deras egna barn?

Tabell 11:7. Fosterföräldrarnas uppfattning om hur kontakten med fosterbarnets mamma har påverkat familjen

Hur kontakten påverkar familjen	Procentuell fördelning n=577
Positivt	12,0
Varken positivt eller negativt	46,4
Negativt	16,8
Ingen kontakt	22,2
Totalt	100

Tabell 11:8. Fosterföräldrarnas uppfattning om hur kontakten med fosterbarnets pappa har påverkat familjen

Hur kontakten fungerar	Procentuell fördelning n=576
Positivt	6,4
Varken positivt eller negativt	33,2
Negativt	10,1
Ingen kontakt	50,3
Totalt	100

De flesta fosterbarn har fosterföräldrar som tycker att kontakten med deras biologiska föräldrar varken haft en positiv eller negativ påverkan på familjens liv. De fosterföräldrar som tycker att kontakten påverkat familjen på ett negativt sätt är flera än de som tycker att den haft en positiv påverkan (ingen skillnad finns mellan kvinnor och mäns svar).

Fosterföräldrars upplevelse av kontakten med fosterbarnets föräldrar

Jag tycker att det har berikat mig i mitt liv så mycket, att vara fosterförälder... så jag säger det att jag kan rekommendera det till andra människor, för jag tycker att det är en sån berikande del att det är en sån massa mer människor som man lär känna...

Ovanstående citat från intervjun med Henny Holm är ett exempel på hur fosterbarnets nätverk berikat livet för fosterfamiljen. Motsatsen finns också beskrivet – hur fosterbarnets nätverk diskvalificerar fosterföräldrarna och försvarar deras arbete:

Att veta att där skall man träffa någon som dagen innan har skällt ut en, så att man inte är värd ett rött öre. Man vet ju inte vad man möter på andra sidan dörren, och det känns inte bra. Dom gör oss otillräckliga inför Marcus. Och det känns ju varje gång han kommer därifrån....dom förmedlar tydligen en känsla i honom, att vi inte är bra....

För Clara Carlsson har kontakten med fosterbarnets föräldrar och släktingar under perioder varit mycket problemfylld. Claras upplevelse av kontakten skiljer sig markant från Hennys.

De intervjuade kvinnorna och männen berättar om både positiva och negativa upplevelser. Alla är de medvetna om att föräldrakontakten är viktig för deras fosterbarn och att det ingår i uppgiften som fosterförälder att hjälpa barnen att upprätthålla den kontakten och se till att den blir så bra som möjligt. Hur kontakten med fosterbarnens föräldrar och andra släktingar sedan utvecklas ser mycket olika ut. Den kan vara en stor och viktig del i fosterfamiljens liv, men den kan också spela en relativt liten roll. En del fosterbarn i de intervjuade familjerna har tät kontakt med sina föräldrar, och en del har kontakt mera sällan, kanske bara några gånger per år.

Att inte kunna bo tillsammans med sitt barn är en svår upplevelse. Att närma sig sitt barn i den nya och "godkända" familjen om man själv upplever sig som en "underkänd" förälder är ingen lätt uppgift. De biologiska föräldrarnas möte med fosterfamiljen kan vara fyllt av motstridiga känslor. Mycket av det som kan upplevas som ointresse och likgiltighet är säkert en försvarsmekanism, ett sätt för föräldrarna att skydda sig mot smärta. Det kan också vara ett resultat av hur föräldrarna reagerar på den kris som det kan innebära att inte längre kunna leva med sitt barn. I detta sammanhang görs inte en vidare analys av de biologiska föräldrarnas handlingar och bevekelsegrunder. Det är fosterföräldrarnas upplevelser som skall beskrivas. Ändå är

det nödvändigt att ha en förståelse för de biologiska föräldrarnas svåra situation då det handlar om kontakten mellan dem och deras placerade barn.

Bra och dålig kontakt med fosterbarnets nätverk

Vilka fosterföräldrar får en bra kontakt med fosterbarnets föräldrar och släktingar? Innebär en god kontakt att fosterföräldrar och fosterbarnets föräldrar och släktingar uppskattar varandra och har ömsesidigt utbyte av varandras sällskap, eller räcker det med att samarbetet kring barnet fungerar bra? Kanske det är tillräckligt att parterna tolererar varandra för att man skall kunna prata om "en god kontakt"? Det är svårt att göra en heltäckande beskrivning av fosterföräldrarnas definition av kontakten, men med utgångspunkt från de intervjuades berättelser har familjerna delats in i fyra kategorier efter hur kontakten med fosterbarnets föräldrar och släktingar fungerar:

Kategori 1: För sex av de intervjuade paren är samarbetet med föräldrar och andra personer från fosterbarnets nätverk gott. De kan enas om barnets uppfostran och kommer bra överens även när det gäller planering av kontakten.

Kategori 2: Tre av fosterföräldraparen beskriver olika sorters kontakt för olika barns föräldrar, och även olika kontakt vad gäller barnens mödrar och fäder. De har ett gott samarbete i vissa fall och sämre i andra. Med vissa personer från fosterbarnens nätverk har de en mycket god kontakt, med andra är kontakten sämre, ibland konfliktfylld.

Kategori 3: Sju av paren har en kontakt med föräldrar och andra personer från nätverket som kan betecknas som neutral. De tolererar varandra, det finns inga öppna konflikter.

Kategori 4: Endast ett av de intervjuade paren beskriver en övervägande dålig kontakt med öppna konflikter och missnöje från båda parter.

Det är svårt att se några tydliga mönster beträffande vad som främjar en god kontakt och vad som gör att kontakten blir mindre god. Något som bidrar till goda kontakter är att fosterföräldrarna kombinerar en respektfull och accepterande inställning med att vara mycket tydliga med vad de tycker och vad de förväntar sig av föräldrarna.

I de fall där barnen varit utsatta för misshandel och övergrepp är kontakterna med föräldrarna problematiska, även om inte fosterföräldrarna berättar om öppna konflikter. Fosterföräldrarna har starka känslor för sina fosterbarn, och har svårt att acceptera föräldrar som enligt deras uppfattning gör barnen illa.

Missbruksproblem hos föräldrarna är något som de intervjuade generellt tycker försvårar kontakten. För människor som missbrukar alkohol och/eller narkotika är det ofta missbruket som styr tillvaron. Det är sällan som fosterföräldrar berättar om föräldrar som kommer för att besöka sina barn och är berusade eller påverkade av narkotika, även om det finns exempel i intervjuerna på att det har inträffat. Då föräldrar är inne i en period av missbruk väljer de i stället att hålla sig borta, de hör inte av sig till barnen och missar också uppgjord planering av besök. Barnen blir besvikna, fosterföräldrarna tycker att föräldrarna sviker barnen och blir ledsna för barnens

skull. Upprepade besvikelser kan skapa en misstro mot föräldrarna, vilket påverkar kontakten på ett negativt sätt.

En avgörande faktor är föräldrarnas inställning till placeringen. Om fosterbarnens föräldrar accepterar placeringen av barnen, förbättras förutsättningarna för ett gott samarbete mellan föräldrar och fosterföräldrar. Gunvor Andersson har i sin forskning visat att om föräldrarna har en positiv inställning och godkänner att barnen bor i fosterhemmet, får detta en stor betydelse för barnen. De slipper då leva i en ständigt pågående lojalitetskonflikt, där de känner att de måste vara lojala mot både föräldrar och fosterföräldrar, och då går det också bra att leva med en tillhörighet till två familjer (Andersson 1998).

I den familj som placerat sig i den sista kategorin har medlemmarna i fosterbarnets nätverk stora inbördes konflikter, modern har grava missbruksproblem, och ingen i nätverket har egentligen accepterat placeringen av barnet. Alla dessa negativa faktorer har medfört att kontakten mellan föräldrar och fosterföräldrar varit mycket problemfylld.

Av enkätsvaren (tabell 11:7 och 11:8) kan man se att många inte tyckte att familjens liv påverkats av kontakten med fosterbarnens föräldrar. Emellertid finns det berättelser i intervjuerna som handlar om en mycket konkret form av påverkan, nämligen den tid det tar att rent praktiskt genomföra kontakten mellan fosterbarnen och föräldrarna. Det kan handla om att ta emot föräldrar i hemmet, kanske så ofta som varannan helg, och det kan handla om att hämta och lämna barn hos föräldrar som kan bo på många mils avstånd från fosterfamiljen.

Detta förhållande kan illustreras med ett exempel från en av de nyblivna fosterfamiljerna, som just hade tagit emot en liten flicka strax innan den första intervjun. Placeringen hade fungerat bra, fosterföräldrarna tyckte att de hade en god kontakt med flickans mamma och mammans socialsekreterare. Flickans pappa hade de inte träffat, men de hade haft telefonkontakt både med honom och med hans socialsekreterare, och det var planerat att flickan skulle träffa sin pappa, som hon inte sett på länge. Både fostermamman och fosterpappan var nöjda med det mesta, allting hade gått bra då flickan placerades. Ändå blev det väldigt tydligt i intervjun att kontakterna med flickans nätverk påverkade familjens "vanliga" liv. Denna familj bestod av makarna och fyra biologiska barn, varav två redan flyttat hemifrån och hade egna barn. När familjen blev fosterfamilj utökades nätverket. Det tog tid att sköta alla nya kontakter, vilket var något som varken kvinnan eller mannen hade förberett sig på. Mannen berättade om hur han kände krav på sig från föräldrarnas socialsekreterare att han skulle sköta flickans kontakter med sina föräldrar, vilket för hans del innebar att han varannan helg fick ägna lördagen och söndagen åt att köra långa sträckor för att hämta och lämna. Lördag och söndag brukade makarna vanligtvis ägna åt att umgås med sina barn, både de som bodde hemma och de som flyttat, och mannen tyckte att han nu miste den möjligheten när han varannan helg fick ägna en stor del av sin fritid till att skjutsa fosterflickan.

Inställningen till kontakten förändras under placeringens gång.

I intervjuerna berättar män och kvinnor om sina förväntningar på hur kontakten med barnets föräldrar skulle bli. Några av de intervjuade hade haft negativa förväntningar på föräldrakontakten, de hade förberett sig på att den skulle vara mycket problemfylld. Så här säger Lars Lundström:

Ja, jag hade nog bara mardrömsscenarier, jag försökte nog tänka på hur det skulle kunna bli i värsta fall, så att allting annat blir bättre..... Så jag hade väl i princip bilden framför mig att det skulle stå ett gäng narkomaner här nere och banka på dörren..

Flera fosterpappor beskriver just detta: Att de var rädda att det skulle bli problem med föräldrakontakten, att den skulle störa familjelivet och även vara störande för omgivningen, för släkt, vänner och grannar. Ingen av dessa män fick sina förväntningar infriade, kontakten har fungerat utan större problem.

Andra kan beskriva hur de i början varit positiva till föräldrakontakten, och satat mycket tid på den, men att de efterhand ändrat inställning. Både Anita och Alf Ahlberg beskriver här en process där de inte tycker att den information och de "förhållningsorder" som de uppfattade att de fick från socialtjänsten stämde överens med verkligheten. Så här berättar Anita Ahlberg om hur hon tänkte när fosterbarnet Peter kom till familjen:

Ja, jag känner ju att jag var betydligt mera positiv från början, så att säga, att göra en rejäl insats även för Peters familj, och jobba på att den skall fungera, men det har jag ju ändrat helt och hållet kan jag säga, att nu känner jag att jag utgår från, för det första, mig själv; vad orkar jag med, och sedan tycker jag väl att jag har omvärderat, när jag tittar på Peter - vad han klarar av.

Anita berättar här hur hon gjort omprioriteringar och mera inriktat sina ansträngningar på att klara av att vara fostermamma åt Peter än att vara ett stöd åt hans föräldrar. Det viktigaste var att se till att Peter fick sina behov tillfredsställda. Anita beskriver också en situation som inte är ovanlig, nämligen när frågan uppkommer om vad barnet skall kalla fosterföräldrarna. Här har hennes inställning ändrats under tiden som Peter varit i familjen.

Anita: Till exempel så tillät jag honom inte att säga "mamma" till mig, av hänsyn till hans mamma, och Alf sa att "det är klart att han skall säga mamma, när alla andra barn säger mamma" Och jag kände att "Neej, då gör man *hans* mamma så illa". Men när jag såg att Peter för illa av det, att han mätte dåligt av det, då tänkte jag att "Vad är det jag håller på med, det är ju honom jag skall finnas till för i första hand", så får vi ta hand om konsekvenserna.....om det skulle drabba mamman negativt, så är inte det mitt bord.

I: Du tog Peters parti på något sätt?

Anita: Ja, och det har jag kommit att göra allimer, där tycker jag att jag har blivit handledd av Peter och Alf, att jag har fått skärpa mig, för där var jag mera färdig, trodde att jag visste hur man skulle göra, men jag har fått ge med mig när jag sett konsekvenserna hos Peter....Nu utgår jag från Peter först och främst.

Anita ger här en bild av att hon innan placeringen visste hur hon skulle göra, att Peter inte skulle kalla henne för mamma, att hon skulle ta mycket hänsyn till Peters mammas känslor. Under de tre år som Peter har bott i familjen har hon sedan fått ändra inställning. Hon tycker att hon nu sätter Peters behov i första hand, och om de kolliderar med mammans behov, så får Peters behov vinna.

Alf Ahlberg uttrycker klart att han inte tyckte att den information Anita och han fick innan placeringen överensstämde med Peters bästa:

Det sas ju från familjehemssekreteraren att det var väldigt viktigt med de biologiska kontakterna, och att vi måste vara beredda på att "så och så skall det gå till" ungefär, och så och så lång tid kommer det att ta, och ni måste vara beredda på detta va,.....men ju mer som vi har haft Peter, ju längre tiden har gått, ju mer har vi omvärderat även deras underlag för information till oss, när det gäller kontakterna med de biologiska föräldrarna. Jag tycker inte att det är lika viktigt, som jag från början fick itutat mig, i alla fall inte under dom förhållanden som Peters biologiska föräldrar fungerar, framförallt mamman.

Här har det främst blivit Anita och Alf som fått illustrera en process när det gäller utvecklingen av kontakten med fosterbarns föräldrar. Anita och Alf har en god kontakt med Peters pappa, medan kontakten med mamman är mera komplicerad, men deras inställning har präglats av att de prioriterat det de uppfattat som Peters behov framför föräldrarnas. En sådan inställning återfinns hos flera av de intervjuade kvinnorna och männen. De sätter det de uppfattar som *barnets bästa* i första rummet, medan det de ser som *föräldrarnas behov* kommer i andra hand.

Att sätta gränser

Flera fosterföräldrar berättar om hur de på olika sätt satt gränser för kontakten med fosterbarns föräldrar och andra personer i nätverket. En viktig faktor för begränsning av kontakten är *tid och ork*. Anita Ahlberg beskriver här hur hon gjort en beräkning över hur mycket tid hon har, och vad den tiden skall räcka till:

Jag tycker att det har varit en positiv relation som vi har odlat upp, men *orken* räcker inte till, jag menar vi har många människor som står oss väldigt nära, som vi missar, man gör prioriteringar där. Jag har inte varit hemma och hälsat på Anton i hans egen lägenhet... mitt eget barn! Var jag skall lägga den tiden och den orken, i förhållande till vad jag missar i min egen omedelbara närhet, där känner jag att jag måste omvärdera väldigt.....Där måste Peter få största delen och det som blir över får gå till den egna familjen, och det egna nätverket.

Anitas beskrivning av hur hon prioriterar fosterbarnet för att orka med sin uppgift som fosterförälder återkommer i många intervjuer. Flera kvinnor och män berättar om att de varit tvungna att inrikta sina ansträngningar på barnets behov och inte på föräldrarnas. Föräldrarnas behov är socialtjänstens ansvar, inte fosterföräldrarnas. Dessa två ansvarsområden – ansvar för fosterbarnen och ansvar för deras föräldrar – är inte alltid så lätta att separera från varandra. Barnens föräldrar har ofta stora behov av att prata om alla de problem som försvårar deras tillvaro. Fosterföräldrarna

är angelägna om att upprätthålla en god kontakt med föräldrarna och då kan det vara svårt för dem att sätta gränser utan att känna sig hårda och okänsliga. Fredrika Flodin har genom åren haft sju fosterbarn. Hon beskriver hur hon tycker att hon varit tvungen att koncentrera sig på barnens behov, och också göra en bedömning av vad hon själv orkar med:

Jag tycker att det känns som om det förväntas av en att man skall vara så öppen och trevlig mot de biologiska föräldrarna. Man skall samarbeta till det yttersta gräns och man skall kunna förbise den uppgjorda planen därför att det passar föräldern bättre... så man får vara väldigt vaksam, så att man inte åsidosätter sig själv för mycket, samtidigt som man skall lyssna på föräldrarna och deras problem, och det är en jättejobbig bit. Här har jag blivit tuffare med åren..... Man måste skärma av, och det måste man också lära sig från början, för jag är inte föräldrarnas socialsekreterare, jag är inte kurator till dom, jag behöver inte stå och lyssna på deras problem, för jag är till för barnet i första hand. Men att få en förälder att förstå det, det är ju en omöjlig ekvation, och det är där problemet har uppstått många gånger.....därför har man tvingats in i en elak fålla ibland, och bli skarp och bestämd, och till och med slänga luren i örat, för att dom skall förstå vad jag säger, och det tycker jag har varit jobbigt.

Även Ingemar Isberg förklarar hur han fått skilja mellan sin uppgift att ta hand om de tre fosterbarnen, och att ta ansvar för deras föräldrar:

Ja, vår uppgift är ju att ta hand om barnen. Det har jag sagt till Ingvor att vår uppgift är att ta hand om barnen, så får soc ta hand om föräldrarna. Vi tar hand om barnen, så får någon annan ta hand om föräldrarna, vi lägger oss inte i det. Så vi sätter en gräns där.... För ibland tycker man "hur kan de göra si och så?" Men det är inte vår uppgift, för då tar det ju aldrig slut... då kan det ju gå hur långt som helst om man skall lägga sig i allting.

För Ingemar och Ingvor har gränssättningen varit en strategi för att orka med sin uppgift som fosterföräldrar. De har valt att "inte lägga sig i" föräldrarnas situation, utan hålla kontakten på en neutral nivå. Ibland har detta inte varit möjligt, eftersom Jonas mamma periodvis varit mycket sjuk, och då också blivit aggressiv och hotfull. Ingemar och Ingvor berättar om att de försökt att inte dras in i mammans problem utan överlämna dessa till hennes socialsekreterare, "annars tar det ju aldrig slut..."

Berit Bengtsson har liksom Fredrika Flodin haft många fosterbarn. Berit betonar vid upprepade tillfällen under intervjun hur viktigt det är att ha en god kontakt med barnens föräldrar, men att hon också fått lära sig att sätta gränser:

Man blir ju lite av en handledare.....men det lär man sig ju i det här jobbet, detta att du kan inte bära med dig alltihopa varje dag, utan du får ha kvar en diskussion då, kanske med en förälder, och sen fundera lite sen, och sen får du lägga locket på, för att engagera sig till 100%, det kan man ju inte orka, utan det är ju barnen och så.

”Får man en bra kontakt med föräldrarna, då är halva jobbet gjort!”

De intervjuade menar att det är viktigt att ha en så god kontakt som möjligt med fosterbarnens föräldrar. De har förståelse för att det känns svårt att inte kunna ha barnen hos sig, att det kan kännas som att man har blivit underkänd som förälder. Berit Bengtsson och Kaj Kvist har båda en liknande inställning till hur man bäst förhåller sig till fosterbarnens föräldrar:

Berit: Kontakten med föräldern, den är A och O, hur man sköter den. Och där skall man inte sätta sig och tro att man är någon besserwisser, utan där får man hålla sig, inte släppa dom för mycket in på sig, men samtidigt så får man ju ändå försöka räcka ut handen, och möta...så att det blir bra för barnet, för det är ju barnet det gäller. ....Hon (Tanjas mamma, min anm.) har ändå försökt på ett bra sätt att ändå vara mamma till Tanja, och accepterat mig så småningom. Inte från början till 100%, det hade ju varit onaturligt, men vi har ändå en sådan dialog, så hon vet ju vad jag känner, och hon känner ju styrkan i att vi älskar ju Tanja över allt på jorden. Så mamman och jag, vi pratar väldigt bra idag.

Kaj: Vi försöker inte spela några herrefolk, och tala om hur duktiga vi är.... att ”vi har era barn, för det klarar ni inte av själva” utan vi försöker... att dom får berätta om sitt...

Både Berit och Kaj menar att det är viktigt att man inte ”tror att man är någon besserwisser”, att man inte ger en bild av sig själv som en bättre och duktigare föräldra-sort än barnens egna föräldrar.

Karin och Kaj Kvist har för närvarande fyra fosterbarn placerade hos sig. Alla barnen har föräldrar med omfattande social problematik. Barnen har varit utsatta för övergrepp och misshandel, och flera av föräldrarna uppfattas av socialtjänsten som mycket svåra att samarbeta med. Ändå berättar både Karin och Kaj hur de lyckats få en god kontakt med samtliga av barnens föräldrar, genom att lyssna och låta föräldrarna ge sin syn på saken. Så här beskriver Kaj en situation där ett av fosterbarnen inte ville träffa sin mamma, efter att mamman upprepade gånger gjort henne besviken:

Det har hänt att mamman har ringt, och när vi säger det så säger Dora ”ja, det är väl den där jädra morsan!” hon pratar inte ens om henne... Men det är som vi har sagt, att hon får säga själv när hon vill träffa henne, det är inget som vi skall tvinga henne till, och det har vi talat om för mamman och hon accepterade det, och hon har varit här många gånger, och då har hon bara suttit och pratat med oss. Hon ser ju oss som kompisar och det är väl det som gjort att det är så lätt..

Vad ”som gjort det så lätt” är alltså att Karin och Kaj klarat av att acceptera Doras mamma, med sina fel och brister, trots att hon gång på gång gjort Dora besviken. Samtidigt som de accepterat mamman som person har de inte accepterat hennes handlingar, utan också förstått Doras perspektiv. Detta kan vara en svår balansgång, att både hantera föräldrarnas och barnens behov. Som påpekas i flera citat, så menar fosterföräldrarna att de är till för barnen och inte för föräldrarna, men samtidigt är fosterföräldrarnas förhållande till föräldrarna också viktigt för att barnen skall ha det bra.

"Vi är mammor, du och jag!"

Några av de intervjuade kvinnorna berättar om att de kan känna djup sympati och förståelse för barnets mamma, och de tycker att fosterbarnets kontakt med henne är något positivt, en kontakt man måste värna om. Nedanstående citat beskriver hur Henny Holm tänker kring förhållandet att barnet har två mammor:

Jag är Annas mamma, och hon har en mamma till, det är två mammor, men ingen av oss är på låtsas, alla är på gravaste allvar mammor, och det finns ingen som är på låtsas. Att man har två mammor det har jag ju arbetat med i alla år, ända sen hon var bebis, att göra detta väldigt positivt att hon har två familjer... och vara väldigt tydlig med att hon har två familjer ... och att båda är betydelsefulla, och att ingen gör skillnad på henne.....

Det finns flera exempel där fostermödrar berättar om hur de har ansträngt sig för att få en bra kontakt med mamman. Här berättar Henny hur hon själv och barnets mamma pratat om sina roller som mammor till samma barn:

Du är en mamma i alla lägen! Oavsett var Anna är, så är du alltid mamma. Vi som är mammor, du och jag, vi känner det!" "Vi är mammor du och jag", säger hon. "Ja," säger jag, "Vi är mammor du och jag, och vi vet hur det känns, vi vet att det är viktigt med våra barn".

Flera av kvinnorna har lyckats bra i sina föresatser att etablera en bra kontakt med fosterbarnets mamma, men även om kontakten kan vara bra, är den inte alltid problemfri. Fredrika Flodin berättar om hur hon efter flera års kämpande med en besvärlig relation med Pierres mamma så småningom fick en bra relation till mamman:

Pierres mamma kan ju ge mig väldigt beröm, och hon är väldigt glad och tacksam att Pierre är här, och det säger hon. Och det har hon sagt i flera år... Och vi har aldrig några stridigheter längre.

Här har Fredrikas uthållighet och tålamod gett resultat, efter en tid med besvärligheter och konflikter har nu Pierres mamma och Fredrika ett gott förhållande.

Mormor är också viktig

Flera av de intervjuade beskriver hur kontakten med barnets föräldrar har varit svår att upprätthålla, ibland beroende på samarbetssvårigheter och ibland på föräldrarnas livssituation. I några av dessa fall har mormor eller farmor blivit viktiga personer som fosterfamiljen byggt upp en relation till. För Fredrika och Frank Flodin har mormor och farmor till fosterbarnen blivit viktiga personer även för dem.:

Där har vi ju en stark mormor. Vi har ju vunnit en mormor. Hon är jätteviktig för Pierre, vi umgås jättemycket.... Så vi har ju vunnit också. Och flickornas farmor, hon är ju gift i Danmark, och henne har vi en jättefin relation till, så henne har vi fortsatt att umgås med, även sedan flickorna flyttat..

I några familjer har barnens mammor haft så stora problem med missbruk, att de egentligen inte orkat upprätthålla någon kontakt. I dessa fall har mor- och farföräldrar blivit särskilt viktiga för barnen. I några fall har mormödrarna velat skydda sina barnbarn från vad de uppfattat som en skadlig kontakt, och det har då inneburit att de hindrat, eller försökt hindra, barnen från att träffa sin mammor. Mona Molin berättar om att det varit så för deras fosterbarn Tommy och Tony:

Mamma har han inte träffat på ett och ett halvt år, och mormor är ju tveksam, hon säger att hon är så sliten, det syns mycket mer på henne, tänder är utslagna och så, tidigare har det ju inte syns, men nu syns det på henne.. Och mormor tror inte det är bra för barnen.....

Det finns också flera berättelser i intervjuerna om hur viktiga släktingarna är för barnen och att fosterföräldrarna har uppskattat kontakten med dessa. I några få fall har kontakten med släktingarna varit enbart negativ. Mor- och farföräldrar har varit negativa till placeringen, och uttryckt missnöje i kontakterna med fosterfamiljen. I dessa fall har kontakten med mor- och farföräldrar ytterligare försämrat fosterföräldrarnas relation till placerade barns föräldrar.

När föräldrarna besöker fosterhemmet

Alla de fem nyblivna fosterföräldraparen redogör för i stort sett samma iakttagelser när det gäller mödrarnas kontakt med fosterbarnet. Deras berättelser är nästan identiska när det handlar om kontakten mellan mor och barn under den första tiden av placeringen (i dessa fem nya familjer hade de placerade barnen ingen eller mycket sporadisk kontakt med sina pappor). Framförallt kvinnorna berättar om att de blev förundrade över vad de uppfattade som de besökande mammornas brist på intresse för sina barn. Nora Nordström ger en ögonblicksbild av relationen mellan Sofia och hennes mamma under de första besöken:

Tösen står och ropar "Mamma, mamma!" rakt i ansiktet på henne, och hon hör inte.

När mödrarna kom för att hälsa på, satte de sig i köket och drack kaffe, och pratade om sig själva och sina problem. De ägnade föga tid åt sina barn, som förgäves försökte få uppmärksamhet från mamman. Fostermödrarna beskriver hur osäkra de kände sig inför detta beteende – var inte mamman intresserad av att träffa barnen? Vad var egentligen deras uppgift som fostermamma? Skulle de dra sig tillbaka och låta mamman ta över, eller skulle de agera mera för att hjälpa mamman att intressera sig för barnet? De intervjuade kvinnorna berättar om att de föreslagit mammorna promenader, spela spel, allt möjligt hittade de på för att "para ihop" mor och barn eftersom de kände sig ansvariga för att barnen skulle få ut så mycket som möjligt av besöket. Så här berättar Susanne Olofsson om hur det kunde vara då Mias mamma kom på besök:

Susanne: Fast hon bryr sig inte om Mia överhuvudtaget när hon är här. Hon vill dricka kaffe och äta middag och prata..

I: Kan man hjälpa henne med detta på något sätt, så att hon ser Mia?

Susanne: Ja, jag försöker att göra så att de kunde göra något tillsammans.... Sist när de var här nu, i fredags, då sa jag till Mia innan hon kom då att "då kanske du och mamma kan spela ett spel eller någonting, ni kanske kan gå till lekplatsen själva" och då ville ju inte hon det, ja, då skulle ju jag eller Olivia följa med, eller Olle. Så det verkar som om hon inte ville vara själv med mamma. "Mamma kan inte spela spel"....

Här får Susannes berättelse illustrera ett beteende som tycks bilda ett slags mönster för de första föräldrabesöken. Mias mamma vill prata om sitt och Mia blir osäker på vad hon skall göra med mamma, "Mamma kan inte spela spel". Kanske har Mia och hennes mamma aldrig någonsin spelat spel tillsammans, kanske det är så att mamma brukar sitta och dricka kaffe och prata, och det är så Mia är van att mamma betar sig?

Även i de erfarna familjerna kan föräldrakontakten upplevas på ett liknande sätt. Så här säger David Damberg om besöken av Sara's och Sams mamma, som lider av sviterna av ett långt alkohol- och narkotikamissbruk:

Hon kommer ju hit och sitter och pratar om väder och vind, och hennes grejer, och hennes hälsa, och barnen bryr sig ju inte om henne, dom orkar inte sitta i mer än 10 minuter och lyssna på henne, sen sticker dom, hon kan inte..... så att hon känner väl att hon har inget att ge barnen.....Det är ju på grund av hennes psykiska hälsa då.....

Här beskriver David en liknande situation som då Mias mamma kommer på besök, men David berättar också om hur barnen "inte orkar sitta mer än 10 minuter", sedan försvinner de.

I ett par av de nya familjerna minskade det förmodade "ointresset" från mammas sida ju längre barnet bodde i fosterfamiljen, vilket dels kan tyda på att beteendet var ett uttryck för mammans osäkerhet, dels på att mödrarna fått tid att ta itu med sin egen situation, som förbättrades under tiden barnet var i fosterhemmet. Föräldrakontakten förändrades också ofta på så sätt att barnen istället besökte föräldrarna då deras förhållanden blev mera stabila.

Att ta emot fosterbarnets föräldrar i sitt hem kan för fosterföräldrarna innebära något av en balansakt. Hur mycket skall de gå in och vara föräldrar till barnet samtidigt som barnets biologiska föräldrar är närvarande? Vågar de visa varma känslor för barnet utan att föräldrarna känner sig utkonkurrerade? Så här berättar Kaj Kvist om hur han upplever föräldrarnas besök:

Det är just den stunden dom är här, då kan man inte med att ta upp dom och gossa med dom, för dom barnen vi har är väldigt gossiga barn allihop. Och det känner jag då när föräldrarna är här, det kan inte jag göra... jag kanske kan, men man gör det inte, jag är lite rädd för... jag tycker det är jobbigt..

Den här pappan uttrycker tydligt den osäkerhet han känner då barnens föräldrar är på besök. Inte ens den pojke som han i vanliga fall har en mycket nära kontakt med vågar han "gossa" med när föräldrarna är närvarande. Kaj Kvist är en fosterpappa som tycker att han har en god kontakt med barnens föräldrar, ändå känner han sig osäker på hur han skall bete sig under föräldrarnas besök.

Flera av de intervjuade berättar på liknande sätt om att de kan känna sig "tafatta" och osäkra just vid föräldrabesöken. Till exempel kan frågan om vad barnen kallar fosterföräldrar och föräldrar vara ett problem. Många fosterbarn säger "mamma och pappa" till sina fosterföräldrar eftersom det är enklast att göra så. Emellertid kan orden "mamma" och "pappa" vara mycket laddade, och barnens föräldrar kan uppleva det som ett svek och en förlust om deras barn säger "mamma" och "pappa" till fosterföräldrarna. Detta förhållande kan bli extra besvärligt vid besöken, några av de intervjuade berättar om sådana situationer då det blivit svårt för alla inblandade parter.

Uteblivna besök

I intervjuerna finns också berättelser om tillfällen då föräldrarna lovat att komma, eller lovat att barnen skall få komma hem, och sedan går planeringen om intet. Mamma eller pappa hör inte av sig, barnet blir besviket och fosterföräldrarna arga och ledsna å barnets vägnar.

I en familj hade ett av fosterbarnen just fått kontakt med sin pappa, och fäste stora förhoppningar vid detta. Pappan kom också som planerat, pojken var glad och lycklig. Emellertid lyckades inte pappan hålla sina löften, han kom inte på flera besök, och pojken var upprörd och besviken. I Gunvor Anderssons (1998) intervjuer med fosterbarn berättar också barnen om besvikelser då föräldrarna inte kommit på besök som de lovat.

Sådana besvikelser kan vara svåra för fosterföräldrarna att hantera, och det kan också bidra till ett dåligt förhållande mellan föräldrar och fosterföräldrar. Så här säger Ragnhild Runesson:

Det känns jobbigt... för då säger man att nu är det spikat de här helgerna.... för han är ju så stor så han vill veta när han skall hem, och så kommer helgen, och så blir det ingenting. Och då får vi bara sitta och vänta på nästa samtal från socialsekreteraren... Men idag så säger jag inte längre något. "Vi får se"... säger jag...

Uteblivna besök kan också medföra att hela fosterfamiljens egen helgplanering går i stöpet, som Ragnhild beskriver så får man "sitta och vänta på nästa telefonsamtal från socialsekreteraren". Ragnhild känner att hon inte själv har kontroll, det är hennes familj som får anpassa sig efter fosterbarnets mamma.

Jag skulle vilja att dom ställde krav på mamman, för som det är nu så får hon bolla hur som helst, det är ingen som säger till henne att nu håller du på det som vi har bestämt....

De intervjuade är relativt återhållsamma med negativa kommentarer om fosterbarnens föräldrar, men av de skriftliga kommentarerna i enkäten framgår att detta att inte själv ha kontroll, att få anpassa sig efter fosterbarnens föräldrar, upplevs som besvärligt. Flera kommentarer handlar om att det inte är barnens behov som sätts i främsta rummet när det gäller kontakten mellan föräldrar och barn, utan det är föräldrarnas behov som prioriteras. Många menar att förståelsen för föräldrarnas problem kommer först, och att det tas föga hänsyn till barnens känslor av besvikelse och övergivenhet.

Konkurrens mellan föräldrar och fosterföräldrar

Majoriteten av de barn som inte kan bo hemma hos sina föräldrar är barn till ensamstående mödrar, vars relation till barnens pappor ofta är konfliktfyllda och i många fall obefintliga (Hessle 1988, Andersson 1991, Lundström 1993, Humlesjö 1997, Egelund 1997). Då barnen skall placeras i fosterhem är det därför i första hand barnens mödrar som är involverade i det förberedande arbetet med placeringen, och som också är de som barnen har kontakt med sedan de flyttat in i fosterhemmet. I de flesta fosterfamiljerna är det sedan kvinnan som främst är ansvarig för kontakten. Då barnets kontakt med föräldrarna upplevs som problematisk är det därför ofta en fråga om känslor av konkurrens mellan barnets mamma och fostermamman. De intervjuade kvinnorna kan beskriva situationer där de upplevt att barnets mödrar uppfattat dem själva som konkurrenter om barnet, och att det också har hänt att de själva känt att de konkurrerat med barnets mamma. Ofta menar de att dessa konkurrenskänslor inte är så frekvent förekommande, men att de är svåra att hantera när de uppkommer. Fredrika Flodin uttrycker klart en upplevelse av konkurrens med fosterbarnens mödrar:

I: har du upplevt ett konkurrensförhållande?

Fredrika: Ja, från de biologiska mammorna, väldigt starkt. Och den här rivaliteten... men då är det ju på deras villkor, och det kanske det är jättesällan men väldigt intensivt som jag blir utsatt för det här. Men framförallt i början av en placering, innan man har fått känna av.. så har ju det här varit jättepåfrestande. För att dom mammorna känner sig ju ratade, de har blivit underkända som mammor, och jag tror att det värsta som kan hända en kvinna, det är att förlora sitt barn.

Fredrika förstår mammans situation, ”det är det värsta som kan hända en kvinna”, men hon tycker samtidigt att konkurrenssituationerna har varit jobbiga.

Männen har inte på samma sätt känt att de behövt konkurrera med barnens pappor. Många gånger beror detta på att det inte finns några pappor att konkurrera med eftersom barnets kontakt med dessa ofta är sporadisk eller obefintlig, men inte heller i de fall där fosterbarnet har kontakt med sin pappa verkar männen uppleva konkurrens på samma sätt som kvinnorna. Göran Grahn förklarar på följande sätt sin syn på varför det är skillnad på fostermammor och fosterpappor just vad gäller denna fråga:

Jag har aldrig känt det som att jag har delat, vi har fyllt olika uppgifter gentemot barnen. Jag har aldrig känt någon konkurrens. Jag har förstätt på Gunnel att hon har känt mera konkurrens gentemot mammor, jag tror det har med modersroll och fadersroll att göra, att mammor har en starkare knytning till barnen och känner ..... det är mera en biologisk funktion tror jag.

Göran förklarar skillnaden mellan hans och hustrun Gunnels förhållande till fosterbarnens föräldrar med att det är skillnad på modersroll och fadersroll, han menar att mammor har starkare anknytning till barnet och att konkurrensen mellan mödrarna därför också blir mera påtaglig.

Det finns dock i intervjuerna exempel på undantag: Där pappan är aktiv i kontakten med barnet kan motsvarande konkurrenssituation uppstå mellan papporna. Anita och Alf Ahlbergs fosterbarn, Peter, har en pappa som är mycket engagerad i sin son. Han är nöjd med placeringen av Peter, och samarbetet fungerar bra. Ändå tycker Anita att det är skillnad på hennes och Alfs relation till pappan:

Ja på något sätt, jag har blivit samarbetspartner runt Peter för honom, som... jag menar, Alf konkurrerar han med på ett annat sätt, han vill ju hela tiden vara pappa, "pappa-biten" den kan han, och den behöver han ingen kompensation i, men "mamma-biten", den delar han med mig.

Anita menar alltså att Peters pappa samarbetar bättre med henne, eftersom han inte kan vara mamma åt Peter. Han tycker han är bra på att vara pappa, därför känner han inte att han behöver någon annan pappa till Peter och ibland har det därför uppstått konkurrenssituationer i förhållande till Alf, även om konkurrensen aldrig har givit upphov till några större problem i relationen mellan de båda männen.

Kontakten med föräldrarna kan vara en kontroversiell fråga

Genom den kunskap som finns bland dem som arbetar med fosterbarnsvård, kan man förstå att kontakten mellan fosterbarn och deras föräldrar kan vara en källa till stora problem och konflikter. Ändå finns det i intervjuerna relativt få utsagor där fosterföräldrarna säger att de är negativa till kontakten med fosterbarnets föräldrar, eller där de är direkt kritiska till planeringen av kontakten. Till en viss del kan det bero på att fosterföräldrarna är medvetna om att de förväntas ha en positiv attityd till biologiska föräldrar, och att det kan kännas som om de handlar fel om de visar negativa känslor.

Det kan förmodligen vara lättare att tydliggöra negativa åsikter om fosterbarnens kontakt med föräldrarna i enkäten, där man som respondent är mera anonym än i en intervjusituation. Fråga 54 i frågeformuläret är en fråga där fosterföräldrarna hade möjlighet att skriva ner vad det var som överraskat dem när det gäller fosterföräldraskapet. Här finns många olika typer av svar, både positiva och negativa. Vad som är värt att lägga märke till är dock att nio män och nio kvinnor just har skrivit kritiska kommentarer om fosterbarnens kontakt med föräldrarna. Nedan redovisas några av dessa kommentarer.

Svar från män:

- Det är periodvis stora problem i kontakterna med den biologiska mamman.
- Problem med biologiska föräldrarna. Överrensommelser gäller inte alltid. Socialsekreterarna är ibland mesiga, vilket innebär att man inte alltid vet vad som gäller, känner mig ibland överkörd vid beslut.
- Att föräldrar/släktingar runt barnen lever i kaos och sätter hård press på barnen
- Största problemet är för oss att föräldrarna inte förstår barnets eller vår situation, svårigheter att bestämma tider för hämtning och körning.

Svar från kvinnor:

- Att barnet har så lite rättigheter och mamman så mycket rättigheter.
- Jag hade aldrig kunnat förvänta mig att inte barnets rätt kom i första hand, kontra de biologiska föräldrarna. Konsekvenserna av detta får tas i fosterhemmen
- Att barnet ej sätts i centrum av socialkontoret. "Vårt" barn far illa av kontakten med sina biologiska föräldrar, och tvingas ändå träffa dem alldeles för ofta, förutom när de uteblir på grund av missbruk
- Socialtjänsten arbetar bara för biologiska mamman. Barnet är en moröt, barnet flyttas mellan biologiska mamman och fosterhemmet.

Av dessa kommentarer förstår man att kontakten mellan fosterbarnet och dess föräldrar kan upplevas som problematisk för fosterföräldrarna och negativ för barnet. Flera av kommentarerna handlar också om att fosterföräldrarna tycker att föräldrarnas behov prioriteras framför barnets. De skriftliga kommentarerna tydliggör problemen på ett annat sätt än vad som framkommer i intervjuerna.

Diskussion

Ingen av de intervjuade nämner kontakten med barnets föräldrar som ett av motiven för att blir fosterförälder. De flesta ser den som en nödvändig del i själva uppdraget som fosterförälder, men det är inte en del som aktivt eftersöks. Några av de intervjuade har till och med haft stora farhågor och föreställt sig en problemfylld kontakt.

Barn som är placerade i fosterhem skall ha kontakt med sina föräldrar och även med andra släktingar. Kring detta påstående kan man säga att det råder allmän konsensus. Hur kontakten skall se ut, hur den skall vara utformad och vems behov som skall styra den är dock inte alltid en enkel fråga. Det är uppenbart att en avgörande faktor för hur kontakten mellan fosterfamilj och föräldrar utvecklas är föräldrarnas inställning till placeringen av barnet. I de fall föräldrarna accepterat placeringen är kontakten mellan föräldrar och fosterfamilj god. En god kontakt kräver också på motsvarande sätt att fosterföräldrarna kan acceptera föräldrarna, med fel och brister, och att de förmår lyssna på föräldrarna och respektera deras åsikter.

Det är uppenbart att frågan om fosterbarnens kontakt med sina föräldrar kan vara en kontroversiell fråga, men de intervjuade fosterföräldrarna är mycket försiktiga i sina kommentarer kring föräldrakontakten. För mig som intervjuare kan det ibland kännas som om de tycker att de "svär i kyrkan" om de uttrycker sig negativt eller kritiskt om föräldrakontaktens utformning. Det är först i kommentarerna i frågeformuläret som riktigt kritiska synpunkter kommer fram.

Ett exempel från intervjuerna där någon av fosterföräldrarna har en kritisk inställning till kontakten mellan föräldrar och barn är den fosterpappa som beskriver hur han tycker att han blivit "itudad" att kontakten skulle se ut på ett speciellt sätt. I den information paret hade fått från socialtjänsten inför placeringen av fosterbarnet hade de också fått klargjort för sig att det var viktigt med en tät kontakt mellan föräldrar och barn. Efter hand fann han en sådan planering av kontakten vara mera anpassat till föräldrarnas behov än till barnets behov, och bestämde sig för att det var barnets behov som skulle styra.

Att så många av barnen inte har någon kontakt med sina föräldrar är värt att uppmärksamma. Med tanke på den "svaga och tillfälliga konstruktion" som en fosterhemsplacering är rent juridiskt (Vinnerljung 1996b) får detta konsekvenser för barnen. Enligt Vinnerljung (1996a) visar både svensk och internationell forskning att ju längre barnen varit i fosterhem, desto större är risken för att de skall tappa kontakten med sina föräldrar, vilket överensstämmer med resultaten från studien som visar att barnens kontakt med föräldrarna blev mindre frekvent ju längre barnen varit placerade, i flera fall hade den helt upphört. Fosterbarn som är placerade under lång tid i sina fosterhem utan kontakt med sina föräldrar kan riskera att bli helt utan familj om något skulle inträffa som avbryter placeringen hos fosterföräldrarna.

Föräldrakontakten blir ofta en relation mellan kvinnor

Hur kontakten med föräldrarna blir ser olika ut för olika barn. Kontakten med mamman och pappan skiljer sig också åt, det är vanligare att barnen upprätthåller kontakten med mamman än med pappan. Pappor och övriga släktingar till barnen kan också vara engagerade, det finns exempel från intervjuerna där barnens pappor är de som har bäst kontakt med barnen och också exempel på att släktingar, som mormödrar och mosttrar, är de som barnen har tätast kontakt med. Ändå kan man säga att det i huvudsak är fosterbarnens mödrar som fosterfamiljen träffar.

I enkäten uppger 33% av männen och 54% av kvinnorna att det är de som ansvarar för fosterbarnets kontakter med föräldrar och andra släktingar. Detta bekräftas av berättelserna i intervjuerna, det är huvudsakligen kvinnorna som sköter kontakterna med barnets nätverk. Därför kan man säga att föräldrakontakten till stor del består av en kontakt mellan *den biologiska mamman* och *fostermamman*.

"Att förlora sitt barn är det värsta som kan hända en kvinna", säger Fredrika Flodin. Att kvinnan både kulturellt och historiskt uppfattas som ansvarig för barns utveckling framgår tidigare i texten. Även om många fäder nu är mera delaktiga i omsorgen om barnen är det fortfarande så att ansvaret för barnen och deras välbefinnande är starkt kopplat till moderskapet. Föreställningen om mödrars ansvar är

förmodligen också något som även fosterbarnens mödrar uppfattat, och som påverkar deras bild av sig själva.

Fostermödrar är ofta mycket dugliga och kompetenta kvinnor som känner sig säkra i sitt moderskap, och så uppfattas de också både av sig själva och av omgivningen. Då ett barn placeras i ett fosterhem, innebär det också ett möte mellan två kvinnor. Den ena kan sägas vara en kompetent givare av föräldraomsorg, medan den andra inte har ansetts klara av omsorgen om sitt eller sina barn på ett tillfredsställande sätt. I intervjuerna finns exempel på att fostermödrarna tycker att det finns en konkurrenssituation mellan dem och barnens mödrar. De har också förståelse för att en sådan konkurrenssituation kan uppstå, men ibland kan de vara upprörda över vad de uppfattar som brister i föräldraomsorgen från mödrarnas sida. Nu har jag inte talat med de biologiska mammorna, men från den forskning som finns i ämnet går det att förstå att dessa kvinnor inte har någon god självbild, de känner sig inte säkra som mödrar. Det är inte svårt att föreställa sig att mötet mellan en biologisk mor och fostermor kan bli komplicerat och fyllt av mostridiga känslor, och att det kräver en hel del av båda kvinnorna för att de skall kunna samarbeta för barnets bästa.

Föräldrars besök i fosterhemmet

Som nämdes tidigare i texten, så var de fem nya familjernas berättelser av mammornas besök i stort sett identiska. Då mammorna besökte sina barn i fosterhemmet, upplevde fosterföräldrarna att de inte var så intresserade av att umgås med sina barn, istället ville de sitta med de vuxna i familjen, prata om sig själva, och dricka kaffe. Barnen kunde pocka på uppmärksamhet på olika sätt, utan större framgång. Även några av de erfarna familjerna gav sådana bilder av mammornas besök i deras hem.

Ett sådant ointresse kan säkert ha berott på osäkerhet hos mammorna, men här skulle jag vilja återkoppla till resultaten från Loars undersökning (1998). Hon fann att föräldrar till barn som blir omhändertagna ofta behöver lära sig ett annat förhållningssätt till barnen, de behöver lära sig att leka med barnen och på så sätt tycka att det är roligt att tillbringa tid tillsammans med dem. Loar menar att föräldrarnas förmåga att ägna sig åt barnen ofta överskattas, vilket många gånger får till följd att besöken upphör. Det finns en logik i detta. Om barnets förälder redan innan placeringen av barnet hade svårigheter att ge en god föräldraomsorg, lär inte dessa svårigheter bli mindre då hon eller han skall besöka barnet i fosterhemmet.

När det gäller kontakten mellan föräldrar och barn kan det vara så att givna föreställningar om hur barn och föräldrar samspelar inte alls stämmer med den verklighet som vissa av fosterbarnen och deras föräldrar levte i. "Mamma kan inte spela spel", säger Mia hos familjen Olofsson. Detta kanske också kan överföras även på andra områden. Om föräldrar och barn inte brukar spelat spel eller gått till lekplatsen tillsammans, hur skall de då kunna göra det då barnet blivit placerat i fosterhem? Fosterföräldrar och familjehemssekreterare har sin uppfattning om hur föräldrar och barn skall samspela, men barnens föräldrar kanske har en annan? Därför kan det bli så att alla förslag på hur föräldrar och barn "borde" vara då de träffas i familjehemmet faller platt till marken. Kanske skall man, åtminstone i ett första skede, vara

nöjd med att mamma sitter vid kaffebordet och pratar om sig och sitt? Kanske är det så barnet är van att se mamma. Mamma är i alla fall där, hon kommer, barnet ser att hon finns.

Emellertid är det inte bara föräldrarna som känner sig osäkra vid besöken i fosterhemmet, fosterföräldrarna känner sig inte heller säkra, de vet inte riktigt hur de skall bete sig för att besöket skall bli så bra som möjligt för barnen. Vågar de visa varma känslor för barnen? Vad händer om barnen säger "mamma" och "pappa" till dem, och föräldrarna därmed känner sig svikna? Besöken verkar många gånger vara ganska spända tillställningar, där både föräldrar och fosterföräldrar försöker finna sin plats. Jag kan föreställa mig att dessa besök, där fosterbarn har att relatera till två uppsättningar osäkra föräldrar, kan upplevas som ganska förvirrande för barnen.

Kontaktens påverkan på fosterfamiljen

En relativt hög andel av fosterföräldrarna tycker inte att kontakten med barnets nätverk har påverkat deras egen familj i någon nämnvärd grad. De gånger de intervjuade menar att kontakten med fosterbarnets föräldrar och släktingar har påverkat dem och deras familj är då relationerna varit mycket goda eller mycket dåliga. Några fosterföräldrar beskriver hur barnets föräldrar och släktingar blivit som vänner till familjen, familjens nätverk har fått en positiv förstärkning. Andra berättar om hur en dålig och ibland hotfull föräldrakontakt haft en negativ inverkan på fosterfamiljens medlemmar och deras liv.

I intervjuerna finns beskrivningar av hur kvinnors och mäns inställning till kontakten mellan fosterbarn och föräldrar har förändrats under placeringens gång. De startade sitt uppdrag som fosterföräldrar med en ambition och en vilja att också vara ett stöd för barnets föräldrar, men fann efterhand att denna uppgift blev dem övermäktig. Barnets biologiska föräldrar kan många gånger ha stora behov av hjälp och stöd, men de intervjuade måste avstå från att engagera sig i föräldrarnas problem för att klara av att ge fosterbarnet all den uppmärksamhet som barnet behöver.

En anledning till att så många menar att kontakten med fosterbarnets föräldrar och släktingar inte har haft någon egentlig påverkan på familjelivet står säkert att finna i den "handlingsmodell" flera fosterföräldrar berättar om – de väljer att fokusera sin energi och sitt engagemang på barnet för att orka med sin uppgift som fosterförälder. Därför kan det också vara så att kontakten med föräldrarna heller inte får någon större inverkan på fosterfamiljens liv. De flesta av de intervjuade verkar ha funnit strategier för att klara av kontakten med barnets föräldrar på ett så smidigt sätt som möjligt, med en tämligen marginell inverkan på familjens liv. I många fall löper kontakten relativt friktionsfritt och har därmed införlivats i familjens normala rutiner.

Även om fosterföräldrarna säger att kontakten med fosterbarnets nätverk inte direkt påverkar deras familj, så kan den ändå få en avsevärd betydelse. Om fosterbarnets träffar med föräldrarna fungerar bra, mår troligtvis också barnet bra, och hur barnet mår påverkar onekligen fosterfamiljen. På motsvarande sätt kan en konfliktfylld kontakt också få en negativ inverkan på familjens liv.

12 Föräldraskap och fosterföräldraskap

Föräldraskap är inte ett "könlöst" begrepp, moderskap och faderskap är i sig exempel på sociala konstruktioner som starkt påverkas av samhällets utveckling och den social-politiska kontexten. Både kulturellt och historiskt är det så att modern anses ha ett större ansvar för barnen. Även många par med ett "jämlikt" sätt att leva tillsammans finner att då barnen kommer blir ansvarsfördelningen av hemarbetet mera könsinriktat, innebörden av begreppet "kön" blir tydligare då paret blir föräldrar.

Fosterföräldrar är människor som tycker om att leva med barn. Barn är en del av deras livsplan. I uppgiften som förälder ingår att ha ansvaret för barn – att ge dem den omsorg de behöver, skydda dem och uppfostra dem till dugliga medborgare. Uppgiften som förälder ger livet ett meningsfullt innehåll. Vad är det då som fosterföräldrarna vill ge till de barn som de har ansvaret för? Fosterföräldrarna har samstämmigt svarat att en förälder skall ge barn trygghet och kärlek. De intervjuade kvinnorna och männen vill finnas till för sina barn, flera betonar vikten av att barn och föräldrar har en nära kontakt. I föräldrauppgiften ingår att fostra barnen till självständiga individer och goda medborgare, tanken på att de som föräldrar är ansvariga för barnens framtid är ständigt närvarande.

Vad skiljer fosterföräldraskapet från det biologiska föräldraskapet? Fågan ställs både i enkäten och i intervjuerna. Svaren har varit i stort sett likartade när det handlar om vad som är en förälders och en fosterförälders främsta uppgift. Möjligen kan man se att det i fosterföräldraskapet ingår mera stöd och gränssättning än i ett biologiskt föräldraskap. Flera fosterföräldrar nämner också, både i enkätsvar och i intervjuerna, att fosterföräldrauppdraget även innefattar uppgiften att se till att barnet upprätthåller kontakten med sina föräldrar och släktingar.

Fosterföräldraskapet innehåller andra dimensioner än ett biologiskt föräldraskap, ändå är det inte möjligt att ge ett generellt svar på frågan om vad som skiljer det ena från det andra. De intervjuade kvinnorna och männen har alla sin egen historia att berätta, liksom de fosterbarn som bor hos dem har sina olika upplevelser och erfarenheter som påverkar deras förutsättningar att utvecklas till "självständiga individer och goda medborgare". Ändå går det att urskilja några huvuddrag som visar på skillnader mellan de båda föräldraskapen. Anita Ahlbergs syn på fostran av barn och fosterbarn får inleda denna beskrivning:

Men alla barn tycker jag berikar, det är himmel och helvete att fostra barn, men med fosterbarn är det samma tror jag, det är lika mycket bekymmer och lika mycket glädjeämnen, det är en annan typ dessutom, men kvantiteten tror jag är ungefär den samma.

Fosterföräldrar är människor som i hög grad har barn som livsplan och också känner sig säkra som föräldrar. I resultaten från enkäten visar det sig att ca 90% av de tillfrågade känner sig mycket eller ganska säkra både som föräldrar och som fosterföräldrar. Det finns en svag tendens mot att fler kvinnor än män känner sig mycket säkra som föräldrar, men när det gäller fosterföräldraskapet finns ingen större skillnad mellan könen (tabell Ap12:1 och Ap12:2).

Alla bär vi från vår egen barndom med oss bilder av relationer mellan föräldrar och barn. Våra egna erfarenheter av föräldraskap påverkar oss, både på ett medvetet och ett omedvetet plan. Våra erfarenheter kan vara av den karaktären att vi gärna använder oss av dem när vi själva blir föräldrar, men de kan också bestå av mindre goda erfarenheter som mera tjänar som en motbild för hur vi själva uppfostrar våra barn. Både de positiva och negativa erfarenheterna bidrar till att utforma vårt eget föräldraskap.

I enkäten svarar de flesta att de till stor del (24%) eller ganska stor del (44%) uppfostrar sina barn som de själva blivit uppfostrade, men det är nästan en tredjedel som svarar att de inte gör så (tabell Ap12:3). Kvinnor och män har i stort sett svarat på samma sätt.

Även de intervjuade paren har tillfrågats om sina egna barndomserfarenheter – om de tycker att de själva använder ett liknande sätt att uppfostra sina barn som deras egna föräldrar gjorde. Svaren har varit blandade. De flesta tycker att de har med sig positiva bilder av föräldraskap, även om de inte anser att de uppfostrar sina barn på precis samma sätt som de själva blev uppfostrade. Ett par av de intervjuade kvinnorna berättar om riktigt dåliga barndomsförhållanden, vilket inga män gör. Dessa kvinnor har hittat helt andra föräldrastategier än de som de egna föräldrarna använde. Båda två anser att deras erfarenheter har givit dem viktiga insikter i hur det kan vara att vara liten och inte ha det bra, och att den insikten har varit viktig för dem i deras kontakter med fosterbarnen och deras föräldrar.

Relationen till fosterbarnet

På samma sätt som det är inte är möjligt att ge ett entydigt svar på frågan om vad som är skillnaden mellan biologiskt föräldraskap och fosterföräldraskap, går det inte heller att ge en entydig beskrivning av fosterföräldrarnas relationer till fosterbarnen. Alla barn är olika, och har med sig sina egna erfarenheter och upplevelser som påverkar deras sätt att vara och deras sätt att relatera till föräldrar och syskon. Alla mödrar och fäder är olika, och har olika förväntningar på sitt föräldraskap och sin relation till barn och fosterbarn.

Barnens tidigare erfarenheter får betydelse för deras förmåga att anpassa sig i en familj och för deras förmåga att relatera till familjemedlemmarna. Fosterbarn med erfarenhet av problematiska föräldrelationer och traumatiska upplevelser kan ha känslomässiga störningar som gör dem mycket uppmärksamhetskrävande, och som också kan medföra svårigheter för fosterföräldrarna att relatera till barnet. Emellertid går det inte att säga att barn med känslomässiga störningar alltid skapar problem

i fosterfamiljen, och att barn utan sådana störningar aldrig gör det. Det är många faktorer som samverkar när fosterbarn, fosterföräldrar och fostersyskon skall lära sig att leva med varandra.

På frågan om hur relationen till fosterbarnen ser ut, svarar kvinnor och män så här:

Tabell nr 12:1: Relation till fosterbarn. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=310	Fosterfäder n=273	Samtliga n=583
Mycket nära relation	65,5	53,8	60,0
Bra relation, men inte så nära	27,7	38,7	32,9
Mera neutral relation	3,9	6,2	5,0
Dålig relation	1,0	0,7	0,9
Totalt	100	100	100

Fler kvinnor än män har uppgivit att de har en mycket nära relation till fosterbarnet, vilket också överensstämmer med den bild som ges i intervjuerna. I de allra flesta fall beskriver både män och kvinnor ett nära förhållande till barnen, men fostermödrar ger i högre grad än fosterfäder uttryck för starka känslor av närhet. Sådär berättar Anita Ahlberg om hur hon upplever att vara fosterförälder till Peter:

Och någonstans hade jag väl räknat med att det skulle bli så mysigt då och då, men inte att det skulle bli så mycket mysigt, jag njuter av denna ungen varenda eviga dag!.....Just att han har sådana *kvaliteter*, att han skulle ha *brister*, det hade jag ju räknat med .....Jag menar, att han skulle vara lika bra som mina egna barn, det hade jag räknat med, men att han skulle vara *bättre* än dom i så många fall, det hade jag liksom inte räknat med.

Även Henny Holm beskriver en mycket nära relation till sin fosterflicka Anna:

För hon är så speciell för mig.... hon är så otroligt speciell för oss. Hon betyder så otroligt mycket. Hon är en väldigt speciell unge i många delar, det är hon. Hon är.... det är svårt att förklara egentligen. För jag trodde inte..... Jo, när jag gick in i detta, så trodde jag att "Visst kan man älska andra barn". Men jag trodde inte att jag skulle kunna älska henne så här djupt som jag gör. Ibland känner jag det att det är så djupt så jag skulle kunna gå i döden för henne. Jag skulle kunna göra allt för Anna. Precis som för Henrika. Precis allt. Det är ingen skillnad.

En sådan nära relation måste inte innebära att förhållandet är problemfritt, flera fostermödrar kan berätta om problem av olika slag, och upprivande incidenter i förhållande till fosterbarnet, men de upplever ändå en stark närhet. Disa och David Damberg har i tidigare kapitel berättat om arbetet med fosterbarnen, som många gånger varit tungt. Ändå kan Disa tycka att fosterbarnet Sara är den som står henne närmast:

Ja, man är olika föräldrar till varje barn egentligen, och Sara då, som har haft så hemskt mycket jobbigt, det är ju henne av de här två barnen som jag har kommit närmast. Och som på ett sätt har gett mig mest. Och så nära vet jag inte om jag har varit mina egna barn.

Gunnel Grahn berättar om liknande erfarenheter. Edvin är det fosterbarn som krävt mest uppmärksamhet, men han är också det barn som Gunnel säger att hon har lärt sig mest av:

Edvin var nog den som har utvecklat mig som person mest. Jag har lärt mig mest om mig själv som person, och om barn i största allmänhet.... Och han har alltid varit ett barn som dom flesta, fast mycket mer, i alla sammanhang. Mycket mera kärlek, mycket mera bekymmer..

Ovanstående citat är exempel på sådana starka känslomässiga band mellan fostermödrar och fosterbarn. Fosterfäderna berättar också om starka och varma känslor för barnen, men inte med samma intensitet som fostermödrarna.

Det kan finnas anledning att fundera över vad en sådan stark bindning mellan fostermor och fosterbarn betyder för relationen mellan makarna. Hos Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) kan man finna exempel på att papporna kan känna sig utanför, då mammorna ägnar alltför mycket tid åt barnen. I intervjumaterialet är det endast två av männen som direkt uttrycker att de kan känna avundsjuka på fosterbarnets närhet till hustrun (se också kapitel 9). Dessa två fäder nämner också att de tycker att det inverkar negativt på makarnas sexuella samliv, eftersom barnens behov, till exempel av långa nattningsprocedurer eller önskan om att ligga hos fostermodern på natten, får komma i första hand. De kan uttrycka en känsla av utanförskap. Övriga fosterfäder har inte visat några sådana negativa känslor. I svaren på enkäten är det 86% av männen som säger att de aldrig känt några känslor av avundsjuka, de verkar nöjda över att maken är den som har närmast relation till fosterbarnet. I många av familjerna är detta också det gängse mönstret, som båda makarna är nöjda med; kvinnan har huvudansvaret för allt som gäller barnen.

Att det är kvinnan som också har huvudansvaret för familjens fosterbarn, visas genom de enkätsvar som ger information om vem av föräldrarna som barnet huvudsakligen vänder sig till:

Tabell nr.10:2 Vem fosterbarnet mest vänder sig till för att få uppmärksamhet. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=309	Fosterfäder n=273	Totalt i rad n=582
Oftast till respondenten	44,7	10,3	28,5
Lika ofta till partnern som till respondenten	49,8	56,4	52,9
Oftast till partnern	5,5	33,3	18,6
Totalt	100	100	100

I enkäten är det inte par som har svarat tillsammans, och därför går det inte att direkt jämföra mäns och kvinnors svar, men i tabellen skiljer sig kvinnors och mäns svar åt. 45% av fosterbarnen har fostermodrar som svarar att fosterbarnen i huvudsak vänder sig till dem, medan 33% av barnen har fosterfäder som säger att fosterbarnet oftast vänder sig till partnern. Kvinnor och män tycks ha något skilda uppfattningar i den här frågan, men det är ändå tydligt att fosterbarnen oftast vänder sig till fostermodern för att få uppmärksamhet.

I intervjuerna finns några exempel på att fosterbarnet "väljer ut" en av fosterföräldrarna, och mer eller mindre tar avstånd från den andre. Oftast är det fostermamman som blir "utvald". En sådan exkludering av en av fosterföräldrarna kan bli en stötesten för makarna. Några fosterpappor kan berätta om att de känt sig bortvalda och "utanför". Då blir det viktigt att makarna på ett tidigt stadium förmår att prata om vad som händer, hur de upplever det, och vad de kan göra åt det. Eftersom det oftast är fostermamman som blir utvald, kan det vara av stor betydelse hur hon hanterar problemet. Några av kvinnorna beskriver medvetna strategier för att "dra in" mannen och göra honom till en delaktig fosterförälder. Sådana strategier finns inte bara i fosterfamiljer, Haavind (1987) menar att moderskapet rymmer ett personligt ansvar för andras välbefinnande, vilket gör att det blir mödrarnas ansvar att se till att fäderna har ett bra förhållande till sina barn.

Nils och Nora Nordström hade problem under en ganska lång period under det första året deras fosterflicka bodde hos dem. Flickan "valde bort" Nils, och vände sig i alla situationer till Nora. Så här berättar Nora:

Jag tyckte faktiskt många gånger att det var väldigt synd om Nils... I början så talade hon ju genom mig... men det fick hon ju sluta med, för det går ju inte.. Så det tyckte jag var synd att det blev så, för det är ju mycket roligare om man kan öppna sig för flera människor, och inte bara för en. Så många gånger så skickade jag henne till Nils helt enkelt. Jag sa det, att "Det kan inte jag, det får du fråga Nils" När det gällde att laga saker, det kan ju inte jag, så det visste hon ju, då gick hon ju till Nils, men sen på våren, jag tyckte att det släppte mer och mer.... hon vände sig till honom. Vi kunde ju prata om det...och kunde även säga det, att jag själv kände att det var dumt att hon bara vände sig till mig alla gånger, det är ju mycket enklare om man kan vända sig direkt...

För Clara och Carl Carlsson var det också så att deras fosterson Marcus var mycket "mammig" i början av placeringen. Så här berättar Clara:

Efter en viss period, hur länge den varade kommer jag inte ihåg nu, så blev det ju nästan mer att jag fick....ja, säga till Carl att: "Du får hjälpa till, vi får dela på det här!"

Sen blev det ju det att jag liksom sa: "Nu skall Carl göra detta, vill du följa med", och då fick man ju lite stunder för sig själv ...

Berättelserna i intervjuerna visar att det går att hitta strategier för att båda fosterföräldrarna ska bli engagerade i arbetet, men det krävs en aktiv insats från både kvinnan och mannen, och ansvaret för att dra in mannen tycks i huvudsak vara kvinnans.

Faktorer som påverkar relationen

Såsom redovisas i kapitel 5, har sambandet mellan vissa variabler kontrollerats genom att variablerna har korstabulerats med varandra. I följande avsnitt redovisas några av de samband som kan sägas vara av intresse för att se vad som kan inverka på relationen mellan fosterbarn och fosterföräldrar.

När det gäller fosterföräldrarnas klasstillhörighet och utbildning, finns det ingen signifikant skillnad i hur relationen till fosterbarnet utvecklas. Det är andra faktorer som spelar in. En fråga som kan vara av intresse är huruvida relationen till fosterbarnet påverkas av det antal år som barnet varit placerat i familjen. I de svar som har givits i enkäten finns en skillnad mellan män och kvinnor: För männen blir relationen tydligt förbättrad ju längre fosterbarnet är placerat, medan kvinnorna i högre grad får en god relation till fosterbarnet redan från början. Även för kvinnor påverkas relationen till det bättre med antalet placeringsår – åtminstone upp till 16 år eller mer – men skillnaden är mindre än den är för män (tabell Ap12:4 och Ap12:5). En anledning till detta förhållande skulle kunna vara att männen efter hand blir mera engagerade i arbetet med fosterbarnet – de blir i högre grad indragna mot familjens centrum - och då förbättras också relationen till fosterbarnen.

En faktor som visade sig ha betydelse för relationen till fosterbarnet var om fosterföräldrarna hade yrken som kunde definieras som *omsorgsyrken* (se kapitel 6). 72% av de som hade omsorgsyrken hade också en mycket nära relation till fosterbarnet, medan motsvarande siffra för de som inte hade omsorgsyrken var 53% (tabell Ap12:6). Hur skall då dessa siffror tolkas? Har de fosterföräldrar som valt ett yrke med omsorg om människor också lättare att etablera en mycket nära relation till fosterbarnet? Är det lättare att vara fosterförälder om man också har erfarenhet av omsorg om andra människor i andra sammanhang än enbart inom familjen? Kanske är det så att de män och kvinnor som valt yrken där omsorg om människor ingår finner det så tillfredsställande att *ge omsorg*, att de därför har lättare att få en god relation med fosterbarnet?

Ytterligare ett exempel på en faktor som påverkar relationen till fosterbarnet är de *förväntningar* som kvinnor och män hade på sitt uppdrag som fosterföräldrar. Om förväntningarna uppfylldes blev också relationen till fosterbarnet god. Det finns en skillnad mellan mäns och kvinnors svar; 29% av männen mot 54% av kvinnorna tycker att de har en mycket nära relation till fosterbarnet även om inte förväntningarna uppfyllts (tabell Ap12:7 och Ap12:8). Det är således viktigare för män än för kvinnor att de förväntningar de haft också uppfyllts för att de skall få en bra relation till fosterbarnet.

På liknande sätt som *förväntningarna* har en betydelse för hur relationen till fosterbarnet blir, inverkar också uppfattningen om *hur krävande fosterföräldraskapet är*. Fler kvinnor än män tycker att det är mera kravfullt att vara fosterförälder än biologisk förälder. Som tidigare konstaterats är det också fostermödrarna som har huvudansvaret för fosterbarnen. Att kvinnan både upplever sig ha, och också i praktiken har, ett större ansvar än mannen för fosterbarnens utveckling är säkert en anledning till att kvinnan också upplever fosterföräldraskapet mera krävande än vad mannen

gör. Ändå är det flera kvinnor (54%) än män (38%) som tycker att de har en mycket nära relation till fosterbarnet, även om de upplever det som mera krävande att vara fosterförälder än biologisk förälder (tabell Ap12:9 och Ap12:10).

Skillnaden mellan mäns och kvinnors relation till fosterbarnet, både när det handlar om förväntningar och uppfattningen om hur krävande fosterföräldraskapet är, kan bero på att det är flera kvinnor än män som initierat själva fosterföräldratan-ken. Kvinnors starka önskan om att bli fostermödrar kan medföra att de har större tolerans än männen och bättre klarar av att relatera till fosterbarnet även om inte allt blev som de förväntat sig, eller om fosterföräldraskapet upplevs som mycket krävande. Kvinnor är också de som i högre grad än män ger omsorg, och som finner en tillfredsställelse i omsorgsgivandet. Eftersom uppdraget som fosterförälder innefattar en hög grad av omsorgstagande, kan detta möjligen ha kompenserat kvinnorna i högre grad än männen, så att de uppfattar relationen till fosterbarnet som nära även om uppdraget innebär en stor arbetsinsats, och även om inte förväntningarna uppfyllts.

Skillnader mellan fosterföräldraskap och biologiskt föräldraskap

”Det är så himla mycket man skall vara, som man inte behöver vara när man startar med en egen bebis ”

Vad är det då som egentligen är skillnaden mellan ett föräldraskap och ett fosterföräldraskap? Starka känslomässiga band mellan fosterföräldrar och fosterbarn är som tidigare nämnts något som de flesta av de intervjuade ger uttryck för. Det är en positiv bild, och visar på en viktig dimension i fosterföräldraskapet. Ändå är detta föräldraskap betydligt mera komplicerat och sammansatt. Fosterföräldrarna skall fylla funktionen av *kompletterande* föräldrar, vilket ger föräldraskapet en speciell karaktär. Flera osäkerhetsfaktorer är också inkluderade, såsom den osäkra framtiden och avsaknaden av juridisk bestämmanderätt. Det faktum att de inte är biologiska föräldrar och att de oftast inte har följt barnen från deras späda år innebär också en viktig skillnad i hur moders- och fadersrollen uppfattas av fosterföräldrarna.

Till alla de intervjuade har följande fråga ställts: ”Vad är det som du upplever som skillnad mellan att vara fosterförälder och biologisk förälder?” De allra flesta har då snabbt svarat att de inte upplever någon skillnad alls, att de betraktar fosterbarnet/fosterbarnen som en självklar del av familjen, och att de behandlar dem på samma sätt som egna barn. När vi pratat en stund om detta ämne har det oftast blivit så att de intervjuade har berättat om olika tillfällen när det ändå finns skillnader. Jag tolkar detta beteende, som faktiskt upprepas i många intervjuer, som att de först uppfattar frågan som om den implicerar att de behandlar fosterbarnet på något kvalitativt sämre sätt, som om fosterbarnet skulle få någon slags sekunda föräldraomsorg, och det är denna föreställning som de värjer sig emot. Dessutom är det också så, att flera av de intervjuade menar att i själva vardagsomsorgen, i de vardagliga föräldra-barn

kontakterna, är det heller ingen skillnad, om inte fosterbarnet har ett gravt utagerande eller avvikande beteende. Det vardagliga livet rullar på som vanligt. Skillnaderna finns på andra plan än i själva vardagsomsorgen.

Betydelsen av biologiska band mellan barn och föräldrar

Några av kvinnorna menar att de inte har samma slag av "föräldrakänsla" gentemot sina fosterbarn som de har för sina biologiska barn, därför att de inte själva fött dem till världen. De band som skapas vid förlossningen och vid vården av ett spädbarn finns inte, och det gör att de får en annan känsla för barnen. Disa Damberg förklarar detta på följande sätt:

I: Vad är det som är skillnaden?

Disa: Jag tror att det är den här biologiska instinkten, som man inte har för dom, som jag tror har med själva graviditeten att göra

I: Det är ett band som inte kan bildas på något annat sätt?

Disa: Ja, det tror jag. Sen har vi haft andra band, men inte just det bandet.

Även Ingvor Isberg finner att avsaknaden av de band som skapas mellan barn och föräldrar under de första späda åren, gör att hon upplever fosterföräldraskapet på ett annat sätt än det biologiska föräldraskapet:

Ja, man känner ju det att det finns vissa bitar där jag inte har varit med, och det är ju de här första åren, och när dom föddes och så... de där första åren, hur var det för dom... Jag kan inte gå in och prata om det, och det känner jag .... för jag vet att jag har pratat om hur det var när Ida föddes, och när hon var liten, och då har dom frågat, och då har jag inte kunnat svara. Och det känner jag gentemot Ida, hon är en bit av mig, och det känns faktiskt. Och det känner jag gentemot flickorna, att de är inte riktigt från mig, och den biten känner jag att jag saknar..

Man kan säga att fostermödrarna lägger betydelsen av biologin i sig själva – det är *de själva* som inte har det här bandet gentemot barnet. Fosterfäderna har ett annat sätt att resonera kring biologins betydelse; de lägger det inte inom sig själva, utan istället lägger de *skillnaden i barnet* – det är barnets biologiska arv som gör att föräldraskapet blir ett annat, inte de band som skapades vid förlossning och under spädbarnstiden. Så här säger Erik Engdal:

Erik :Sen är det det här..... man känner igen sig själv i sina egna barn..

I: Du vet vad du kan förvänta dig av dina egna barn?

Erik: Ja, det är en svår bit för mig i alla fall.. Man har det här biologiska arvet, som man inte rår på...

David Damberg använder också biologin som modell när han vill förklara varför Saras och Sams reaktioner skiljer sig från de egna barnens. Han talar om att det är de egna barnens gener som gör att de är lika honom själv, och att han därför bättre förstår hur de reagerar:

David: Jag tror att... med mina egna barn så kan jag säga till på ett visst sätt, och jag tror att jag vet när dom kommer att reagera, och hur dom kommer att reagera, och jag tror att det är automatiskt så, med våra gener... jag reagerade så när min pappa sa till mig, och min son reagerar så när jag säger till... det finns en automatik i det..

I: Du vet vad du väntar dig?

David: Ja, litegrann... att säger jag till så, så vet jag att han skäms, och han lunkar iväg och.....när jag säger till Sam och Sara så kan det bli precis vad som helst!

Flera av de intervjuade männen nämner just detta – att de vet vad de kan vänta sig av de egna barnen, men inte av fosterbarnen. Något motsvarande har jag inte funnit i intervjuerna med kvinnorna. Detta förhållande kan återkopplas till föregående avsnitt, där förväntningarna på fosterföräldraskapet hade en större betydelse för mäns relation till fosterbarnet än kvinnors.

Att inte få bestämma.....

Nora Nordström: Om man säger så här; om jag fick göra precis som jag ville med Sofia, utan några kontakter, så skulle jag kunna göra det utan pengar. Men jag tycker att de pengar jag får, det är för kontakten med socialtjänsten och.... jag jobbar ju för dom, det är ju dom som bestämmer vad jag skall göra.

Eva Engdal: Hela tiden är någon annan som man måste hänvisa till. Man måste ha kontakt med socialtjänsten, och berätta vad som har hänt och så, och den biten har man ju inte med sina egna barn.

Ingvor Isberg: Man har liksom inte .... jag brukar säga att jag delar barnen med deras föräldrar och sociala, för det är faktiskt så. För att vi får inte själva bestämma om någonting, så på något sätt så delar man dom. Man kan ju säga att det är vi som har huvudansvaret, men man känner ändå att....man kan ju inte planera och tänka framåt.

Ovanstående citat får representera det dilemma som flera av de intervjuade ger uttryck för.

Som biologisk förälder är det en självklarhet att fatta beslut om barnen och deras liv. När barnen blir större fattas besluten tillsammans med barnen, men det är ändå föräldrarna som har rätt att bestämma. Denna rätt regleras via Föräldrabalken (FB 6 kap. 6:2 och 6:11), där föräldrars skyldigheter och rättigheter beskrivs och definieras.

De flesta fosterföräldrar har inte *vårdnaden* om placerade barn, utan de står endast för *vården*. Om barnet är placerat enligt SoL § 6 finns ingen inskränkning i de biologiska föräldrarnas beslutsrätt. Placeringen av barnet i familjehem är ett bistånd som givits till föräldrarna av socialtjänsten i deras stadsdel eller kommun, och föräldrarna kan i princip själva bestämma om barnet skall vara kvar i familjehemmet eller flytta hem igen. I praktiken fungerar en SoL-placering oftast så, att beslut kring placeringen fattas av biologiska föräldrar och deras socialsekreterare i samråd med fosterföräldrar och familjehemssekreterare, men det är de biologiska föräldrarna som har bestämmanderätten om barnet.

Om barnet är placerat enligt LVU finns en inskränkning i föräldrarnas beslutsrätt. De kan inte själva fatta beslut om barnets hemflyttning eftersom barnet inte är frivilligt placerat, och en LVU-placering kan också innebära restriktioner i föräldrarnas kontakter med barnet (§ 14 LVU 1990:52). Det står dock föräldrarna fritt att närhelst de önskar begära att barnet skall flytta hem, en sådan begäran måste då utredas av socialnämnden. En placering enligt LVU innebär inte att *vårdnaden* överflyttas till fosterföräldrarna, men *"nämnden eller den åt vilken nämnden har uppdragit vården skall ha uppsikt över den unge och, i den utsträckning det behövs för att genomföra vården, bestämma om hans personliga förhållanden"* (LVU 1990:52 § 11).

Detta innebär således att fosterföräldrarna kan fatta beslut som gäller det vardagliga livet, om tider, kläder, läxor och liknande, men de kan inte besluta om var barnet skall bo, inte heller om hur barnets framtid skall gestalta sig. De kan inte själva bestämma hur ofta eller på vilket sätt barnet skall träffa sina föräldrar. De kan inte själva skriva på barnets passansökan eller andra viktiga papper. En viktig del av föräldraskapet, att själv kunna fatta beslut kring de barn som bor i hemmet, är därmed satt ur spel. Föräldraskapet blir urholkat, vilket påverkar relationen mellan fosterföräldrar och fosterbarn på olika sätt. Hur detta upplevs av de intervjuade fosterföräldrarna varierar, och beror bland annat på hur förhållandet är till fosterbarnets biologiska nätverk, samt på den framtida planeringen för barnet.

Bristen på bestämmanderätt kan påverka olika områden av föräldraskapet och livet i fosterfamiljen. Föräldrar är ansvariga för barns utveckling, därmed är de också ansvariga för de beslut som fattas om förhållanden som rör barnet. Föräldrar har makt att fatta beslut som påverkar barnets framtida liv. Som biologisk förälder handlar det om att ha ett gott omdöme, att veta vad barnen behöver och försöka fatta de beslut som blir bäst. Besluten utvärderas hela tiden, revideras och omprövas, men det är de biologiska föräldrarna som står för besluten, och som också får ta ansvar för resultaten, det vill säga hur barnet utvecklas. I den mera slutna moderna familjen blir frågor som rör de egna barnen särskilt känsliga. Barnen ses som symboler för föräldrarnas egen kapacitet, och blir indirekt en måttstock på föräldrarnas duglighet (Björnberg, Bäck-Wiklund 1990).

Flera av fosterföräldrarna, i huvudsak fostermödrarna, redogör för situationer där de känner sig maktlösa därför att de inte kan påverka beslut kring fosterbarnet. Både i enkätsvaren och i intervjuerna finns också många exempel på att fosterföräldrar tycker att de beslut som fattas är mer fokuserade på de biologiska föräldrarnas behov än på fosterbarnens behov. Trots att de intervjuade kvinnorna och männen menar att de inte kan påverka besluten som fattas kring fosterbarnet, upplever de att de fortfarande har ansvaret för barnets utveckling. Fosterföräldrarna hamnar alltså i en paradoxal situation; de känner sig ansvariga för barnets utveckling samtidigt som de inte tycker att de kan påverka den. Ragnhild Runesson beskriver sin känsla av maktlöshet på följande sätt:

I: Vad tycker du att du har för bestämmanderätt över Oliver?

Ragnhild: Ingen. Det är ju jobbigt många gånger, det känner jag ju. Jag kan ju bestämma regler här hemma då, men andra bitar.....jag får liksom rätta mig efter vad den här socialsekreteraren eller mamman säger.

I: Så du känner dig ganska maktlös?

Ragnhild: Ja, man gör det. Vi har ingen talan när det gäller Oliver. Han skall bo här och han skall ..... just det att man känner att man inte kan ge honom tryggheten riktigt ändå, eftersom jag inte kan säga hur länge han skall få bo här, därför att det är mamman som har.... eftersom det är en frivillig placering... det är väl den tyngsta biten, därför att det kan vara väldigt jobbigt....

Denna paradoxala situation verkar ha en särskild negativ inverkan på fostermodrarna. Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) fann att män och kvinnor hade olika sätt att se på ansvaret för barnen. Männen såg ofta föräldraskapet på ett mera naturligt sätt än kvinnorna, vilket gjorde att de kunde vara mera avvaktande och passiva som fostrare, medan kvinnorna i högre grad betonade det egna ansvaret och den egna betydelsen för barnets framtid. I studien är det också fler kvinnor än män som tar upp känslan av maktlöshet, vilket kan vara en konsekvent följd av att kvinnorna också känner ett större ansvar än männen för de beslut som fattas runt fosterbarnet. Kvinnorna ger uttryck för en större frustration än männen just när det gäller att de inte själva kan fatta beslut om fosterbarnets liv. Att känna sig ha ansvaret för någonting som man finner att man inte har makt eller möjlighet att påverka blir i längden något som upplevs mycket frustrerande.

I intervjuerna finns också exempel på att fostermodrarna även tycker att denna brist på bestämmanderätt får direkta och praktiska följder för dem själva och för resten av familjen. Till exempel blir det problem när biologiska föräldrar vill ändra tid för barnens besök med kort varsel, vilket kan innebära att hela familjens helplanering får ändras.

Att inte ha den fulla bestämmanderätten kan också innebära att föräldrakänslorna inte utvecklas på samma sätt som för de egna barnen. Som tidigare nämnts är föräldrars förhållande till barn kopplat till ansvaret för barnens utveckling, just det fulla ansvaret verkar vara en del i förmågan att känna sig som en förälder. Så här uttrycker Olle Olofsson sin ambivalens:

Dels är det ju det här med att – man känner ju att det är inte mitt barn, det är inte precis helt mitt barn, det är egentligen den största skillnaden. För hur mycket man än tycker om ett barn, det är trots allt inte vårt barn. Det är inte som att adoptera ett barn, då är det ju mitt barn. I sista ändan så är det ju inte vi som bestämmer någonting egentligen. Och det hämmar kanske lite, det hämmar ju bitvis ens känslor för ett sånt barn, när det har varit något tufft, när det har varit något krångel. Så det är klart, det kommer lite sånt där, även om man inte vill det....

Olle förklarar här hur just känslan av att det inte är de ”som bestämmer någonting egentligen” ibland hindrar honom från att känna närhet till fosterbarnet Mia, även om han önskar att det inte vore så

Om ansvaret för fosterbarn

"Har en tagit Skråen i båten, så får en allt ro'n i land också!"

Så här uttrycker sig en fostermamma när hon berättar om de svårigheter alla i familjen haft med att hjälpa det mycket utagerande fosterbarnet, men att de därför inte har tänkt att ge upp. För dem som inte kan västgötska kan jag tala om att "skråen" är hin onde själv, och det är alltså han som sitter i båten och skall ros iland. Vad som menas med detta uttalande är att om man har tagit på sig uppgiften som fosterförälder, så är man också skyldig att ta det fulla ansvaret och inte ge upp. I intervjuerna är det främst mödrarna som uttrycker att de känner ett sådant ansvar. Så här säger Disa Damberg:

Jag vet att jag vid något tillfälle sa till David att "Nej, det gick inte, det gick inte!" Inte att vi skulle ge upp barnen, men att det gick inte. Vi får hårda ut.

Disa menar att hon i stunder av uppgivenhet har känt att David och hon inte klarat av att vara fosterföräldrar på det sätt som hon önskat, men att hon därför inte kan ge upp. Trots alla svårigheter måste de klara av sitt uppdrag som fosterföräldrar.

Samtidigt som fosterföräldrar inte har den fulla bestämmanderätten har de tagit på sig ansvaret för att fosterbarnet skall ha det bra, och utvecklas på bästa möjliga sätt. De intervjuade kvinnorna och männen har olika sätt att hantera detta ansvar. En del menar att ansvaret känns tyngre när det gäller fosterbarnen än när det gäller de egna barnen. Känslorna av tyngre ansvar är kopplade till flera faktorer: De är medvetna om att det barn de fått i sin vård ofta har haft en problematisk och ogynnsam uppväxttid, och som fosterföräldrar känner de ett ansvar för att kompensera barnen. Dessutom är ansvaret för barnet sammanbundet med ett uppdrag som de har fått från barnets placeringskommun. De har tagit på sig en uppgift som de vill fullgöra på bästa möjliga sätt. Olle Olofsson kopplar ansvaret för fosterbarnet till att han får betalt för att vara fosterförälder.

Olle: Jag måste ha koll, så känner jag....

I: varför är det så då?

Olle: jag känner att jag kan inte låta Mia vara borta någon längre stund hos grannar, det känns inte riktigt som om det skulle vara tillåtet att man gör så, att man låter någon annan ta hand om..... vi har ansvaret, och vi har betalt, så känner jag

I: Hänger det ihop med att du tycker att du har större ansvar för Mias välbefinnande som fosterförälder?

Olle: Ja... på ett vis har jag ju det. Man har ju ett stort ansvar för sina egna barn, men då är det ju ens eget ansvar. Nu tar jag någon annans ansvar också, jag måste ju stå till svars hela tiden om det är något....

Ingen av kvinnorna kopplar ansvaret till betalningen, det är det endast män som gör. Några av kvinnorna säger däremot att de tycker att de har lättare att hantera ansvaret för fosterbarnen än för de egna barnen. Så säger ingen av de intervjuade männen.

De kvinnor som tycker så menar att de inte kan hållas ansvariga för vad som har hänt fosterbarnen under deras uppväxt, och därför känner de att de har lättare att diskutera fosterbarnens förhållanden med skolpersonal, psykologer och övrig "barnpersonal" än vad de skulle haft om det gällt de egna barnen. Gunnel Grahn säger att hon känner sig "som en tjänsteman" när det gäller fosterbarnen, vilket hon enbart tycker varit en fördel. Hon menar att hon då kunnat analysera fosterbarnens situation och vad som behöver åtgärdas på ett bättre och mera objektivt sätt än hon kunnat med de egna barnen. När det gäller de egna barnen har hon känt att hennes ansvar som uppfostrare gjort att hon haft svårare att se vad som behöver göras, eftersom hon känt att de egna barnens problem varit kopplade till att hon själv varit en otillräcklig mor, och en dålig uppfostrare.

Gunnel: Och när dom gör tokigheter, dom här barnen, så har man likasom alltid något att försvara sig med, då kan vi säga att .... det är inte bara vårt fell (skrattar). Man ser med öppna ögon, det är mycket lättare att hantera!

Disa Damberg uttrycker saken på följande sätt:

Disa: Men det här till exempel med deras dåliga tänder. Det är ju inte mitt fel, men om mina biologiska barn har dåliga tänder, då är det mitt fel. Och i skolan, när man kommer och ber att få stödinsatser för de här barnen, så är inte det heller mitt "fel", inom citationstecken.

I: Är det lättare då, tycker du?

Disa: Ja, ja. Och det är lättare att erkänna fosterbarnens brister, eller tillkortakommanden, och .... nu har jag inte behövt göra det för mina biologiska barn, det har liksom flutit på, men jag har ju känt det... det går ju inte lika bra för fosterbarnen i skolan och så.. När jag varit på samtal....det är inte så känsligt för mig.

Att mödrar oftare än fäder känner sig som ansvariga för barnens utveckling har nämnts i den föregående texten. I kvinnornas berättelser får denna ansvarskänsla olika effekter. Dels berättar kvinnorna om det stora ansvar de känner för fosterbarnen, att de inte kan ge upp barnen hur svårt det än har varit. Samtidigt kan de i förhållande till andra, exempelvis skolan, också känna en ansvarsbefrielse. Det har inte varit deras ansvar att ge omsorg till fosterbarnet före placeringen i familjen, och då är det inte heller deras "fel" om barnet har problem av olika slag. Kvinnorna säger att de känner sig mera ansvarsbefriade när det gäller fosterbarnen än vad de gör när det gäller de egna barnen. De kvinnor som citeras ovan menade båda att denna ansvarsbefrielse kändes som en fördel, och att den gjorde dem till en annan sorts mammor, som utan att känna skuld för att de varit försumliga kunde diskutera fosterbarnens situation, och också se till att fosterbarnen fick tillgång till de resurser de behövde.

Tid och uppmärksamhet

I utsagorna från intervjuerna finns många exempel på beskrivningar av hur mycket mer tid som används till att ge fosterbarnet uppmärksamhet, än den tid som man använde – och använder – för att ge uppmärksamhet åt sina egna barn. Flera av de

intervjuade berättar om hur ovana de är vid att barnet "springer framför fötterna" på dem hela tiden. Så här säger Anita Ahlberg om den tid som Peter tar:

Anita Ahlberg: Ja, med tanke på att han är ensam, att han som en ensam person kan ta så fruktansvärt mycket tid, när man tyckte att - vi hade i alla fall tre barn, och det tycker jag är fascinerande även om man nog visste det eller räknade med att det skulle kunna bli så här... Jag tycker ändå att det är rätt så fantastiskt att *ett* barn kan ta så *vansinnigt* mycket tid!

I enkäten har kvinnor och män svarat på följande sätt på frågan om det att vara fosterförälder tar den tid som de förväntat sig:

Tabell nr 10:3. Om fosterföräldraskapet tar förväntad tid.
(Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=309	Fosterfäder n=275	Samtliga n=584
Förväntad tid	35,6	30,9	33,4
I stor sett förväntad tid	28,2	36,7	32,2
Mera tid än den förväntade	36,2	32,4	34,4
Totalt	100	100	100

Cirka en tredjedel av både kvinnorna och männen menar att arbetet med fosterbarnet tar mera tid än vad de hade förväntat sig. Det är en ganska hög siffra med tanke på att de säkerligen från början var inställda på att fosterföräldraskapet skulle kräva en hel del av deras tid, men trots detta har ännu mera tid än vad de förväntat sig fått läggas på arbetet med fosterbarnet.

Vad är det då som "tar så vansinnigt mycket tid"? Som nämnts flera gånger tidigare, så har de barn som placeras i fosterhem ofta mycket att ta igen när det gäller föräldrakontakt och uppmärksamhet. Dessutom har barnen många gånger erfarenheter av att föräldrar kan försvinna utan att man vet vart dom tagit vägen, vilket kan innebära att barnen "blir som ett plåster" på fosterföräldrarna, särskilt gäller detta fostermödrarna. Som förälder är det lätt att förstå barnens reaktioner, men det är inte alltid lika lätt att hantera de praktiska följderna. Nora Nordström berättar hur fosterbarnet Sofia följde henne överallt den första tiden:

Det blev nästan så att jag såg det som att hon var ett år, för då är dom ju med en överallt, och det accepterar man ju, men det är väldigt svårt att göra det med en som är sju. Man har inte gärna med dom på toaletten när dom är sju år. Då vill jag gärna gå själv. Och det kan jag ju inte säga att jag har släppt in henne där, men hon står alldeles utanför, och det är ju lika enerverande det, att dom står där utanför och rycker. Och då kan det ju vara det att man tar på sig skorna och går ut för att få vara ifred helt enkelt. Det har ju hänt...

Även Olle Olofsson har haft samma upplevelse av att fosterbarnet Mia följt honom överallt. Olle förstår att Mia behöver ha den närheten, men samtidigt tycker han att det tar mycket tid, och att det ibland kan vara svårt att alltid ha det rätta tålamodet.

Hon följer med en överallt. Hon är precis överallt och frågar, pratar väldigt mycket.... och frågar..... och det är väl bra, hon lär sig mycket, men det är klart att det blir väldigt mycket ibland.. mycket frågor.

Ingvor och Ingemar Isbergs fosterbarn Jonas har under perioder varit mycket uppmärksamhetskrävande, och Ingvor berättar om hur mycket tid Jonas har behövt, mycket mer än fosterflickorna Jenny och Julia. Ibland har Ingvor känt att hon själv blivit väldigt trött och sliten av att ge Jonas all sin tid:

Han har ju fått ta den tid som han har tagit. Ibland har man ju känt att man inte har orkat något mer än att ta hand om honom. Men sen har det ju inte varit likadant jämt, det har ju varit lugnare perioder också, men han har ju alltid varit mycket mera krävande än vad flickorna varit.

Flera av de intervjuades utsagor handlar om att fosterbarnet måste få lov att ta tid. De har varit inställda på de måste ägna en avsevärd del av sin tid åt att ge barnet uppmärksamhet, men det hindrar inte att ett barn med stora behov också tar stor plats, och påverkar hela familjens liv.

Att bli en annan sorts förälder

Fosterbarns upplevelser och erfarenheter av föräldraskap under uppväxten har ibland medfört att de levtt ett liv utan att föräldrar satt gränser för vad man kan göra och inte kan göra, och då kan det vara mycket svårt att förstå att regler för hur man uppför sig är samma slags regler från dag till dag i fosterhemmet. Flera av de intervjuade männen och kvinnorna beskriver hur de plötsligt finner sig vara en förälder som tjarar och tjarar, eller som har blivit hård och tuff när det gäller regler i hemmet. De har då med överraskning konstaterat att de har blivit *"en annan sorts förälder"*, och de har inte alltid varit så förtjusta i den där nya föräldern som de inte känner igen. Emellertid har de funnit att denna nya föräldrastategi har varit nödvändig. Mikael Molin beskriver hur situationen blivit i hemmet sedan familjen blev fosterfamilj:

Vi känner med Tony att det är så mycket regler, det är så mycket vi måste hålla på med. Vi hade nog jobbigare med det här första halvåret, för då tyckte vi att vi kände oss som skurkar hela tiden när vi tjarade, och man fick sätta gränser, men det känner vi inte längre utan det är enda sättet som fungerar med honom; att vara tuff och ha snäva gränser, hårda ramar så. Och det underlättar för oss att vi har accepterat att så är det, så måste det vara.....

Mona Molin berättar också utförligt om hur hon fick ändra hela sitt sätt att vara mamma. Tidigare var hon en mamma som pratade mycket, som diskuterade och resonerade om de beslut som fattades. Hon var också en mamma som tyckte det var

viktigt att ta sig tid att lyssna på barnen, och att låta deras åsikter och behov väga tungt vid beslut inom familjen. Hon fann att denna "mammastrategi" fick till följd att fostersonen fullständigt ignorerade henne och hennes tillsägelser. Till slut visade han mycket klart att han inte alls brydde sig om vad hon tyckte, det var som om hon inte fanns. Däremot följde han fosterpappans strängare tillsägelser, där det inte fanns utrymme för någon diskussion, utan prut. Denna fostermamma beskriver mycket tydligt hur eländigt det var att bli utmanövrerad på ett sådant sätt. Mona och Mikael diskuterade igenom situationen, och Mona kom fram till att hon måste bli "en annan slags mamma". Hon fick bli en mamma som inte längre pratade och diskuterade, utan som sade ifrån klart och tydligt.

I: Kunde du ändra på dig?

Mona: Ja, det var svårt, det kände jag, för det var inte riktigt mig själv...

I: Så du fick nästan gå in och spela en roll då, kan man säga, som inte var du egentligen?

Mona: Jaa, det blev det.. och jag fick liksom använda en annan röst och det var väldigt annorlunda tyckte jag. Det jobbiga var ju att jag tyckte att jag blev en person som gav order, jag kände mig mera som en ordergivare: "Ta upp, och gör det!" Men sen samtidigt så märkte jag att det gjorde att förhållandet mellan Tony och mig blev annorlunda.

Förmågan att kunna bli "en annan sorts förälder" var nödvändig för Mona. För att kunna genomföra en sådan förändring krävs en säkerhet i föräldraskapet och en förmåga att reflektera över sin roll som förälder. I detta fall var också ett gott förhållande mellan makarna en bidragande orsak till att Mona fann en strategi för att klara av situationen, Mikael kunde hjälpa henne att bli denna andra sorts förälder.

Många kvinnor och män berättar på liknande sätt om hur det varit nödvändigt att utveckla en stor tydlighet i föräldraskapet. Ragnhild Runesson beskriver nedan att hon måste vara både envis och tydlig i sitt förhållningssätt mot fosterbarnet Oliver:

Man får vara väldigt envis och inte släppa det... Oliver får man hålla väldigt strikt, man måste vara stenhård alltså med honom, väldigt tydlig.

De egna barnen kan mera "läsa av" vad föräldrarna vill. Fosterbarnen har inte den förmågan, vilket dels beror på att fosterföräldrar och fosterbarn inte har samma bas av gemensamma erfarenheter, dels på att fosterbarnen tidigare inte haft en tillfredsställande föräldrakontakt. Med de egna barnen kan man förhandla om tillfälliga regeländringar, men det är inte alltid möjligt att göra med fosterbarnen.

Som tidigare nämnts har inga specifika frågor ställts kring fosterbarnets psykiska status. Inga bedömningar har gjorts av de känslomässiga störningar som fosterbarnen eventuellt har åsamkats under en ogynnsam uppväxt. Ändå är det så att några av de intervjuade fosterföräldrarna berättar om barnen på ett sådant sätt att det blir beskrivningar av barn som har skadats i sin känslomässiga utveckling. Framförallt är det då beskrivningar av barn som aldrig känner sig nöjda och tillfredsställda, hur fos-

terföräldrarna än anstränger sig. Susanne Olofsson berättar i den tredje intervjun hur hon känner att hon inte får något tillbaka av Mia, trots att hon försöker vara en bra förälder:

Ja, hon aldrig nöjd med någonting... det här tomma... att man bara fyller på och fyller på, man når aldrig botten, man bara ger och ger och får aldrig någonting tillbaka.....

När barnen har svårt att känna tillfredsställelse, och svårt att visa nära och varma känslor, blir situationen problematisk för fosterföräldrarna. De vill vara goda föräldrar, de vill ge barnen något gott, men barnen tar inte emot. Några beskriver hur de kan känna sig misslyckade som föräldrar när de inte får lov att ge det goda som de tycker att barnen behöver. De kan berätta om att barnens tomhetskänslor också överförs till dem. I huvudsak är det fostermödrar som beskriver sådana känslor av misslyckande och tomhet, men även fosterfäder har berättat om hur att de själva känner sig otillfredsställda när inte deras önskan om att få visa närhet och värme tas emot.

Framtiden

Kaj Kvist: Man tänker väl mest på det när andra tar upp det, annars tänker jag aldrig på det. Det är ingenting jag går och tänker på. Men man har väl det i bakhuvudet, det har man ju!

I bakhuvudet har man tankarna på framtiden. För fosterföräldrarna är denna framtid full av osäkerhet. När det gäller de egna barnen är det ju inte möjligt att förutsäga framtiden helt och fullt, men om relationerna mellan barn och föräldrar fungerar någorlunda och alla får vara friska, tänker sig väl föräldrar i allmänhet en framtid med en tät kontakt med barnen och förhoppningsvis barnbarnen.

När barn placeras i fosterhem är intentionen att barnet skall återförenas med sina föräldrar så snart detta är möjligt, vilket fosterföräldrarna är medvetna om då de åtar sig uppdraget. Två tredjedelar av alla placerade barn är i vård under högst tre år, kort eller medellång vårdtid är allra vanligast. Det är således många barn som flyttar hem igen såsom syftet var med placeringen. Emellertid kan det vara så att när barn placeras i fosterhem är föräldrarnas situation så problematisk att återföreningen kan dra ut på tiden, och barnen blir kvar i familjehemmet under lång tid, kanske under hela uppväxten. Detta gäller främst barn i späda ålder som placeras för första gången. 44% av de barn som placerades när de var tre år eller yngre fanns kvar i dygnsvård i mer än fem år. För barn som placeras för första gången före tonåren blir ungefär var tredje kvar i vården i mer än fem år (SOU 2000:7).

Enligt Socialstyrelsen (Socialtjänst 2000:9) fick 17 919 barn vård enligt SoL eller insats enligt LVU under 1998. Av dessa var 188 placerade i " eget hem", för övriga

gällde att de var placerade utom hemmet.¹ För 2 889 av dessa barn avslutades vården med att de flyttade tillbaka till föräldrarna (ingen uppgift fanns om vilken typ av vård det var som avslutades). För de fosterbarn som finns med i studien är det så att av de som är 11-15 år har ca. 65% bott i fosterhemmet i mer än 6 år, och av de som är 16-20 år har ca. 68% bott i fosterhemmet mer än 6 år (se tabell 6:18). Siffrorna visar att fosterbarn kan bli kvar i fosterfamiljen under lång tid, särskilt gäller detta barn som placerats i tidig eller mycket tidig ålder. Den första november 1998 hade i Sverige nästan 3000 barn varit placerade i familjehem i mer än fem år, vilket visar att lagens intentioner inte står i överensstämmelse med den verklighet som många barn lever i (SOU 2000:77).

För många barn kan således placeringen i fosterhemmet bli långvarig, även om planeringen från början var en annan. Det finns en inbyggd osäkerhet i en fosterhemsplacering, intentionen kan vara att barn och föräldrar skall återförenas efter något år, men av olika anledningar sker aldrig en sådan återförening. Varken barn, föräldrar eller fosterföräldrar vet följaktligen hur framtiden kommer att gestalta sig, de framtida relationerna mellan fosterbarn och fosterföräldrar är inte självklara.

I intervjumaterialet säger samtliga att de hoppas att kontakten skall finnas kvar när fosterbarnet vuxit upp och flyttat hemifrån. De intervjuades svar stämmer väl överens med enkätsvaren, som redovisas i nedanstående tabell:

Tabell nr 12:4. Förhoppningar om den framtida kontakten då fosterbarnet vuxit upp. (Siffrorna visar *kolumnprocent*)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=303	Fosterfäder n=265	Samtliga n=568
Nära relation, jämförbar med den man har till biologiska barn	74,6	71,3	73,1
Fortsatt kontakt, men inte så ofta	21,1	21,9	21,5
Sporadisk kontakt	4,0	4,5	4,2
Ingen kontakt	0,3*	2,3*	1,2
Totalt	100	100	100

*=Förväntat värde understiger 5

Något p-värde går ej att ange, eftersom mer än 20% av de förväntade värdena understiger 5

Nästan tre fjärdedelar av fosterbarnen har fosterföräldrar som hoppas på en nära relation även sedan fosterbarnet flyttat hemifrån. Dessa förhoppningar har ett samband med den aktuella relationen till fosterbarnet. I nedanstående tabell visas fosterföräldrarnas tankar om framtiden i förhållande till deras relation till fosterbarnet.

¹ D.v.s. i Familjehem, på Barn och ungdomshem, i Hem för vård och boende, i Hem med särskild tillsyn eller i Annan placeringsform.

Tabell 12:5: Tankar om framtiden i förhållande till relation till fosterbarnet. (Siffrorna visa *radprocent*, $p < 0,01$)

Relation till fosterbarnet	Framtida relation			Totalt i rad n=564
	Nära relation n=412	Fortsatt kontakt, men inte så ofta n=121	Sporadisk eller obefintlig kontakt n=31	
Mycket nära	89,0	9,2	1,7	61,3
Bra relation, men inte så nära	54,7	39,2	6,1	32,1
Neutral eller dålig relation	13,5	48,6	37,8	6,6
Totalt i kolumn	73,0	21,5	5,5	100

Tabellen visar tydligt att det finns ett samband mellan den aktuella relationen till fosterbarnet, och den tänkta framtiden, vilket ju framstår som ett högst naturligt samband. Kvinnor och män har svarat i stort sett likartat på denna fråga.

I enkäten har många uppgett att de tänker sig en nära kontakt med fosterbarnen i framtiden, men i intervjuerna blir det klart att fosterföräldrarna inte kan tänka på framtiden på samma självklara sätt när det gäller fosterbarn som när det gäller egna barn, därtill finns det alltför många osäkerhetsfaktorer. Kommer barnet att flytta tillbaka till de biologiska föräldrarna? Kommer puberteten att innebära en sådan turbulens att de inte längre klarar av att vara fosterförälder eller att barnet på grund av konflikterna inte längre vill ha någon kontakt? Kommer socialtjänsten att fatta beslut om flyttning som man inte själv kan påverka? Framtiden är fylld av frågetecken. Disa Damberg beskriver sina tankar om framtiden på följande sätt:

Disa: Det är klart att jag har tankar om våra biologiska barn. Kanske inte att dom skall bli något så högt och fint, men att dom skall kunna leva i harmoni. Inga höga krav vad gäller utbildning och så, men att dom skaffar sig en yrkesutbildning, det vill jag absolut. Men jag känner att Sara och Sam dom är mera oskrivna kort.

I: Du vet inte vad du skall förvänta dig?

Disa: Nej. Fast vi önskar dom ju samma sak: harmoni och meningsfulla liv.

I: Vågar du tänka framåt på samma sätt när det gäller Sara och Sam, som när det gäller era biologiska barn?

Disa: Nej, det gör jag inte, och det har mycket att göra med de biologiska föräldrarna också. Att vi vet ju inte vilka de kommer att välja som föräldrar i vuxen ålder.....Vi är ju beredda att vara föräldrar för dom också, men om dom väljer dom andra föräldrarna, då får vi vara beredda på det, och ta det också.

I de tankar föräldrar har om barn och ansvaret för deras utveckling finns också föreställningar om barnet som "bärare av framtiden" (Halldén 1992). Den omsorg som läggs ner på ansvaret för barnets utveckling skall få sin utdelning i en framtid när frukterna av det nedlagda arbetet skall skördas, belöningen blir då lyckade och lyck-

liga barn som man har en kärleksfull och nära kontakt med. Tankarna på framtiden knyter starka band mellan barn och föräldrar. Den osäkerhet om framtiden som fosterföräldrar känner skulle kunna vara något som också påverkar deras känslomässiga band till fosterbarnen. Hur mycket kärlek vågar de satsa, hur många förhoppningar och drömmar om en gemensam framtid vågar de ha?

De intervjuade fosterföräldrarna ger ofta uttryck för sin oro för framtiden, men då jag frågat dem om vad den osäkra framtiden betyder för deras relation till fosterbarnen, är det ingen av dem som säger att det har påverkat deras känslor för barnen. Ingmar Isberg tänker så här om framtiden:

I: Det här som vi pratade om att vara fosterförälder, att man måste älska fast man vet att man kanske måste lämna. Hur gör du för att hantera det?

Ingemar: Jag tror inte jag hanterar det annorlunda under tiden som processen pågår, men det finns här i bakhuvudet. Jag hanterar det inte på något annorlunda sätt..... det finns där, och när det blir aktuellt så får man plocka fram det. Det vore ju ett elände om vi finge behålla dom, och så har man älskat dom lite för lite hela tiden! Det är ju inte bra, det är bättre att älska fullt ut.

Denna strategi, att älska fullt ut, kan nog sägas vara den genomgående bland de intervjuade fosterföräldrarna.

Att vara mera förälder – ett reflekterande föräldraskap

När frågan om motiv behandlades, framkom att fosterföräldrar ofta var kvinnor och män som fann stor glädje i att vara föräldrar. Liknande resultat fann också Vinterhed (1985), som menade att fosterföräldrar önskade att förlänga sitt föräldraskap, eftersom det hade givit dem stor tillfredsställelse i livet.

Många av de intervjuade kvinnorna och männen bekräftar också just detta; det är givande att vara fosterförälder. Det har inte bara förlängt deras föräldraskap utan också utvecklat det och givit det andra dimensioner. Flera beskriver hur de reflekterat över sitt moders- och faderskap på ett sätt som de inte gjort tidigare, vilket har medfört att de känner sig som ”mera föräldrar”. Mona Molin berättar så här:

På något vis har vi blivit mer föräldrar. Och på något vis så känner jag att vi har vuxit som föräldrar. Vi känner att vi klarar av det här, vi får det faktiskt att fungera, och det fungerar bra, vi har det trevligt, även om det är konflikter ibland som det måste bli, så har vi vuxit så att vi känner att vi klarar av det. Och på så vis så har vår relation också påverkats, på något sätt så växer den också.

Fosterföräldraskapet har inte bara utvecklat föräldraskapet, det kan till och mer vara något som de intervjuade menar engagerat dem mera än deras biologiska föräldraskap. Henny Holm tycker att hon och hennes man har varit en annan sorts föräldrar till fosterbarnet Anna än till deras egen dotter, Henrika:

Vi har varit andra föräldrar mot Anna, vi har varit totalt andra föräldrar. Vi har gett Anna mycket, mycket mer tid än vad vi har gett Henrika. Anna har ju fått allt, hon har varit med på allt, hon har varit med i alla delar jämt och ständigt, det är aldrig tal om att hon inte skall följa med.

Olle Olofsson berättar hur fosterföräldraskapet har medfört att han funderat mycket över hur han tidigare varit som pappa. Han har ägnat mycket tid åt sitt jobb, och lämnat över mycket av ansvaret för barnen till sin fru. Som fosterpappa har han blivit indragen i föräldraskapet på ett annat sätt än vad han varit tidigare, han och hustrun har blivit "ett team" på ett sätt som de inte varit när det gällde de egna barnen. Engagemanget i fosterbarnet har gjort att han också reflekterat över sin papparoll, hur den har varit, och hur den har påverkat hans barn.

Olle: Susanne har ju varit mycket för att läsa böcker, jämföra, få tag i, sovra, se vad som kan vara bra för oss. Och det har hon ju gjort med våra egna barn, och det har jag ju inte brytt mig om då. Men nu har jag ju fått information från henne som jag inte hade förut.. och det har ju varit bra...

I: man kan säga att du är nästan mera engagerad i det här föräldraskapet än vad du var i era biologiska barn?

Olle: Ja, det är det som jag är lite rädd för, det får mig att skämmas lite, får mig att känna att jag... nu är ju barna stora här... det går ju inte att reparera, även om dom säger att dom aldrig har känt så... Det är då jag tänker: "har jag gjort tillräckligt?" Hur kommer dom att tänka när dom är lika gamla som jag? Har jag gjort tillräckligt..... jag har väl gjort tillräckligt för att få familjen att hålla, vara igång, men har jag gjort tillräckligt roliga saker? Det är bara funderingar...

I: Det är nya tankar som du har fått genom det här annorlunda föräldraskapet?

Olle: Jaa, tack vare att jag tror att jag lägger mer energi på fosterbarnet än vad jag har gjort på mina egna barn...

För Olle har uppdraget som fosterförälder medfört att han reflekterat över hur han varit som pappa, och hur han fungerar i sin nuvarande papparoll.

En del av detta reflekterande hänger troligen också samman med att livssituationen kan vara en annan då man blev fosterförälder än då man blev biologisk förälder. De egna barnen har hunnit växa upp, att fostra dem har givit kunskaper och färdigheter som lett fram till en ökad mognad som förälder. Om inte Olle Olofsson hade blivit fosterförälder, hade han kanske använt sin nya förmåga att reflektera över sitt föräldraskap på sina barnbarn, och blivit en utmärkt mor- och farfar. Nu är det emellertid fosterbarnet Mia som får Olle att bli en mera reflekterande förälder till henne än han varit till sina egna barn.

Barn som varit utsatta för övergrepp

I åtta av de intervjuade familjerna har fosterbarnen varit utsatta för sexuella övergrepp, eller det har funnits misstankar om att barnen varit utsatta. I sex av de intervjuade familjerna var det flickor som varit utsatta, och i två familjer var det pojkar. I samtliga fall var förövarna män, oftast barnets biologiska pappa. Endast i två fall

var papporna dömda för brottet, i inget av de övriga fallen hade någon utredning lett fram till dom. I några fall hade fosterföräldrarna informerats om att barnet med stor säkerhet varit utsatt, i andra fall rörde det sig om mera vaga misstankar.

Flera män berättar om hur dessa incestmisstankar påverkat deras relation till fosterbarnet. De menade att de alltid kände att de måste vara extra observanta så att de inte överskred barnets gränser och de var noga med att se barnens signaler, så att de inte skulle tvinga fram en närhet som barnen inte var mogna för.

I två av de nyblivna fosterfamiljerna var fosterbarnet en flicka i förskoleåldern, och båda dessa flickor hade med stor sannolikhet varit utsatta för övergrepp av sin biologiska pappa. Båda männen berättade om hur vetskapen om detta gjorde att de från början var osäkra på hur de skulle visa flickorna att de tyckte om dem. I den ena familjen var flickan under lång tid direkt avståndstagande mot fosterpappan. Han menade att han förstod flickans reaktion, men samtidigt medförde hennes avståndstagande att det tog lång tid för honom och flickan att lära känna varandra. Mannen berättade också om hur svårt det var att flickan alltid valde hans fru framför honom, att hon inte vågade sitta bredvid honom i soffan och knappt vågade prata med honom. Allt det här gjorde att han hade svårt att känna sig som en bra fosterpappa, och vid de två första intervjuerna var han bekymrad över situationen. Vid den tredje intervjun hade hans tålmodiga försök att närma sig flickan belönats med framgång, och det var en mycket nöjd fosterpappa som glad och lättad berättade om hur roligt det var att vara fosterförälder.

I männens berättelser blir det tydligt hur osäkerheten om hur man skall förhålla sig till de här barnen påverkar deras papparoll. I vissa situationer har osäkerheten medfört att de inte vågar vara en sådan pappa som de brukar vara, som kramas och busar med barnen, och då har det heller inte varit helt lätt att veta hur de skall vara en annan sorts pappa. Det har varit svårt att finna mera neutrala sätt att visa närhet. Nils Nordström beskriver sin osäkerhet på följande sätt:

Det räcker nästan med att man lägger handen på henne så ryggas hon. Jag tycker ju att .... både när jag var liten själv och när våra barn har varit små, så har jag alltid tyckt att det varit gott att gossa med barnen så där. Den biten den klarar inte jag och Sofia. Det kanske sitter i huvudet, man vet inte riktigt hur långt man skall...Och jag har hela tiden kört den grejen att jag vill inte tränga mig på Sofia, utan Sofia får komma till mig, det känns riktigast för mig, för då tycker jag att då har jag inte klampat på in i hennes liv. När hon känner ett förtroende såpass för mig så hon vet var jag står, så kommer hon nog till mig.

Fostermammorna har inte haft motsvarande problem. De har inte haft svårigheter med närheten till barnen. När det funnits misstankar om incest, har fostermammorna varit extra uppmärksamma på barnets behov av att våga tala om det inträffade, att stödja, trösta och bekräfta barnet.

När det gäller de barn där det funnits misstankar om incest, har emellertid både kvinnor och män berättat om hur svårt de har tyckt det har varit att veta hur de skall förhålla sig mot barnet för att hjälpa barnet på bästa sätt. Även om både kvinnan och mannen har känt sig som kompetenta föräldrar på alla andra områden, så är detta ett

område där de känner sig osäkra och inte vet hur de skall bete sig. En del föräldrapar har fått hjälp och handledning från BUP eller annan personal med barnpsykologisk kunskap, och det har underlättat för fosterföräldrarna och hjälpt dem att själva ge barnet stöd.

Diskussion

Ett föräldraskap präglad av osäkerhet

Den bild som ges av fosterföräldraskapet är sammankopplad med de motiv som kvinnor och män hade då de valde att bli fosterföräldrar: En önskan om att leva med barn och att använda sina resurser till något som blir till nytta för andra människor. Oftast är det kvinnan som driver frågan om att ta emot fosterbarn, det är främst kvinnor som vill använda sin mödrakompetens för att ge omsorg och ta ansvar. För några kvinnor är också fosterföräldraskapet ett sätt att professionalisera sin omsorgskompetens. Att ge omsorg och ta ansvar upplevs som tillfredsställande, fosterföräldraskapet är krävande men ger också mycket tillbaka, både genom nära och varma känslor för placerade barn och genom att klara av den utmaning som uppdraget innebär.

Det är också kvinnorna som huvudsakligen är de som ger omsorg och tar ansvar för fosterbarnen, det framgår tydligt av både enkätsvar och intervjuutsagor. Det är i första hand till kvinnorna som fosterbarnen vänder sig, och flera kvinnor än män säger sig ha nära relationer till fosterbarn, även om det uppstår svårigheter och problem. Kulturellt och historiskt har mödrar setts som särskilt ansvariga för barns utveckling, och det är särskilt kvinnorna i studien som talar om det stora ansvar de känner för de fosterbarn som bor hos dem.

Flera av de intervjuade kvinnorna och männen beskriver hur det faktum att de inte har den fulla bestämmanderätten över barnen också påverkar deras möjligheter att vara föräldrar. Det är någon annan som bestämmer över barnet – de biologiska föräldrarna, socialtjänsten, rättsinstanser – och dessa beslut får man finna sig i och rätta sig efter. Det särskilda ansvar som kvinnorna ger uttryck för, medför också att det främst är kvinnor som uttrycker en frustration över att de inte kan fatta viktiga beslut som rör fosterbarns liv. De känner sig maktlösa då de kan inte fatta beslut om barnen och det gör att ansvarstagandet blir svårt, ibland omöjligt.

Den paradoxala situationen att inte ha bestämmanderätten över barnet samtidigt som man upplever att man har ansvaret kan medföra problem i förhållandet mellan fosterbarn och fosterföräldrar. En förälder är någon som har det fulla ansvaret för barnets uppfostran och utveckling till en god samhällsmedborgare (Halldén 1992, Bäck-Wiklund och Bergsten 1997). Det *kompletterande föräldraskap* som fosterför-

äldraskapet förutsätts vara kan upplevas som problematiskt. Vad är det man skall vara, vad ingår i uppdraget? Skall man vara en ställföreträdande förälder med ansvar fast utan bestämmanderätt? Eller är man en avlönad vårdare med föräldransvar? Uppdraget som fosterförälder framstår i detta sammanhang som otydligt, vad skall ett *kompletterande föräldraskap* egentligen innehålla?

Ytterligare en osäkerhetsfaktor är den ovissa framtiden. Även om fosterföräldrarna är medvetna om att intentionen är att barnen skall återförenas med sina föräldrar, hoppas de många gånger på en gemensam framtid med fosterbarnet, men de kan oftast inte vara säkra på att dessa förhoppningar skall infrias. Osäkerheten om framtiden är kopplad till att inte ha den fulla bestämmanderätten. Fosterföräldraskapet skiljer sig från ett biologiskt föräldraskap eller ett adoptivföräldraskap genom att fosterföräldrarna inte själva kan bestämma över barnets framtid. Föräldrarna kan vilja ha hem barnet, socialtjänsten kan frånta fosterföräldrarna uppdraget. Emellertid är osäkerheten om framtiden inte bara kopplad till bestämmanderätten, utan också till en osäkerhet om barnen då de blir vuxna kommer att välja sina föräldrar framför fosterföräldrarna. I vissa fall finns också en osäkerhet om man kommer att klara av att vara fosterförälder under hela barnets uppväxttid.

Andersson (1990) tillfrågade fosterföräldrarna i sin undersökning om hur den osäkra framtiden påverkade deras känslor för fosterbarnen. Hon fann att hälften av fosterföräldrarna hade varma och nära "föräldrakänslor" för fosterbarnen oberoende av om de visste något om den gemensamma framtiden eller ej. För de fosterföräldrar som hade svårigheter att fästa sig vid barnen, var det andra faktorer som påverkade, inte tankarna på framtiden.

Då jag ställt frågor om hur osäkerheten om framtiden påverkat fosterföräldraskapet, säger alla de intervjuade att det inte påverkat deras känslor för barnen, men det finns hos många en ständigt närvarande oro, som jag föreställer mig måste få en betydelse för fosterföräldrarna och för relationen mellan dem och fosterbarnen. På något sätt måste de ändå mentalt förbereda sig på att framtiden inte blir som de hoppas, om barnet av någon anledning flyttar från familjen, tillbaka till hemmet eller till någon annan boendeform, kan det till och med vara så att de tappar kontakten. Denna mentala förberedelse kan innebära en medveten eller omedveten distans till barnet, även om många har valt att "älska fullt ut", precis som Ingemar Isberg.

Ett reflekterande föräldraskap

Känslan av ett "förstärkt föräldraskap" som den stora belöningen för insatsen som fosterförälder beskriver både Kälvesten (1974) och Vinterhed (1985), och denna känsla bekräftas också av studiens fosterföräldrar. Något som många kvinnor och män betraktar som en av de stora vinsterna med att vara fosterförälder är att de varit tvungna att *reflektera* över sitt föräldraskap. De har blivit "mera föräldrar", och det har också ökat känslan hos kvinnan och mannen av att vara ett "föräldrsteam". Förmågan att reflektera över föräldraskapet beskriver både kvinnor och män som djupt tillfredsställande.

Några av de intervjuade männen beskriver reflekterandet som en ny upplevelse. Fosterföräldraskapet har medfört att de tillsammans med partnern varit tvungna att reflektera över vad det innebär att vara förälder, vad det innebär att vara pappa. Här skulle jag vilja återknyta till resonemangen i kapitel 9, om paret och vardagslivet, och Giddens tankar om hur den kulturella moderniseringen påverkat kvinnor och män på så sätt att kvinnor reflekterar över sina olika roller; som professionella, som mor, och som kvinna, medan männen behöver reflektera över sin roll som *omsorgsgivare* (Giddens 1992). Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) utvecklar Giddens tankar om mäns reflektioner på följande sätt:

För männen innebär förändringen att deras jag och identitet inte längre och lika självklart bara kan relateras till arbete och yrkeskarriär. Män måste reflexivt konstruera sin livsberättelse med betydligt fler dimensioner än vad som tidigare förväntats av dem. *De står bland annat inför den inte helt enkla uppgiften att forma en maskulin omsorg.* (s 34, Bäck-Wiklund och Bergsten 1997, min kursivering)

De fosterfäder som beskriver hur de varit tvungna att reflektera över sitt sätt att vara pappa har funnit anledning att tänka över vad deras *maskulina omsorg* innehåller. De intervjuade männen funderar över vad det har betytt att de arbetat så mycket och överlämnat en sådan stor del av ansvaret för hem och barn till hustrun. Även om de kan tycka att känns svårt att ifrågasätta sitt tidigare sätt att vara pappa, så menar de att möjligheten att just få reflektera har varit tillfredsställande, de nya insikterna har givit livet andra dimensioner. Plantin och Månsson (1999) visar att män upplever faderskapet som en *mognadsprocess*. Flera män i studien ger också uttryck för att fosterföräldraskapet ytterligare ökat "mognaden" i faderskapet, de har genom en utökad reflektion tillgångat sig en utökad mognad som fäder.

Liknande reaktioner från män fann Ribbens-McCarthy m.fl. (2000) då de intervjuade styvfäder. Där beskrev styvfäderna att de ägnade sina styvbarn mera tid än de tidigare ägnat sina egna barn som nu var vuxna, vilket gav dem dåligt samvete. De tyckte att de hade arbetat för mycket då deras egna barn var små, och när de nu reflekterade över hur deras faderskap hade varit fann de att detta inte varit bra för barnen, och de försökte nu hitta ett annat sätt att vara pappa på.

Sådana manliga reflektioner över faderskapet kan också ha sitt ursprung i den allmänna diskursen om barn och föräldrar, där fäderna förväntas engagera sig mer i sina barn än vad tidigare generationers fäder har gjort. Både fosterfäder och styvfäder befinner sig i en ny sorts familjekonstellation. I denna nya sorts familj krävs också nya "pappainsatser", vilket har gjort det nödvändigt att reflektera över vad faderskapet innebär.

Att få lov att känna sig som en god förälder

Bland de motiv som kvinnorna och männen i undersökningen uppgav för sin önskan om att bli fosterföräldrar fanns dels en vilja att göra en insats, och också en tro på att de själva var goda och kompetenta mödrar och fäder, som kunde ge det goda som föräldrar ger till sina barn – "kärlek, trygghet och stabilitet" – åt barn som

tidigare inte kommit i åtnjutande av sådant. En förutsättning för att kunna ge något är att någon också tar emot. Bland de intervjuade finns det beskrivningar av de problem som uppstår när fosterbarnen inte helt förmår att ta emot allt detta goda som fosterföräldrarna vill ge. I den situationen blir det svårt att vara fosterförälder. Flera kvinnor än män beskriver sådana svårigheter, vilket kan bero på att fostermödrarnas identitet är starkt kopplad till att vara en god mamma, en identitet som bekräftats av man, barn och nätverk. Att plötsligt tvivla på sin förmåga att kunna ge barn en god omvårdnad kan vara en omvälvande upplevelse. Sådana tvivel kan framkalla känslor av trötthet och besvikelse över att inte fosterföräldraskapet blev det förväntade ”goda föräldraskapet”.

Det finns också beskrivningar av hur oförutsägbar relationen till fosterbarnet kan kännas. Så här beskriver Disa Damberg hur hon kände sig väldigt nära sin fosterdotter (vilket också beskrivs tidigare i kapitlet) men att närheten lika fort kunde försvinna igen.

Det har ju också varit ett berg- och dalbaneåkande, för då när man har den här väldiga närheten, och sen... nästa dag, då är den borta! Så det har ju varit ett väldigt känslomässigt berg-och dalbaneåkande.....

Ett sådant ”berg- och dalbaneåkande” kan upplevas som mycket påfrestande, det ställer stora krav på föräldraskapet att kastas mellan närhet och avståndstagande.

Att göra en insats, att ge av sin goda föräldraförmåga till någon som har behov av den, är en av belöningarna med att vara fostermamma och fosterpappa. Så här säger Ingvor Isberg när hon berättar om hur Jonas har påverkat familjen. Under de åtta år som han varit i familjen har han haft stora känslomässiga problem och utsatt fosterföräldrar såväl som syskon och fostersyskon för en hel del påfrestningar:

Jag tror egentligen, att även om han har varit så jobbig, så tror jag på något sätt att han har berikat oss ändå. Jag tror faktiskt det.. Jag tror att vi har växt med människor alla tre. Att vi tog in Jonas i vår familj, för på något sätt – man öppnar upp sin familj för någon annan, man låter en annan person komma in i ens familj, där man då har levt under ett antal år innan. Och så tar man in en annan person, och den personen får vara...ja, inne i vårt då, och jag tycker att det egentligen berikat en väldigt mycket, trots att det är jobbigt.

Ingvors citat får avsluta detta kapitel, som en sammanfattning av fosterföräldraskapet – ”berikande, trots att det är jobbigt”!

13 Den belönade utmaningen – sammanfattning av studiens resultat

Att vara fosterförälder är ett särskilt slags föräldraskap, som innefattar omsorg om och ansvar för barn utan att det existerar ett biologiskt band mellan föräldrar och barn. Uppdraget är avlönat och regleras i ett avtal. Till skillnad från adoptivföräldrar¹ har inte fosterföräldrarna den juridiska bestämmanderätten. Dessutom förväntas de vara *kompletterande föräldrar*, inte *ersättningsföräldrar*, vilket innebär att ansvaret för barnet delas med barnets biologiska föräldrar. Det är följaktligen flera faktorer som är utmärkande för fosterföräldraskapet och särskiljer det från andra former av föräldraskap.

En majoritet av de fosterföräldrar som ingår i studien kommer från arbetarklassen eller lägre medelklass, de bor i stor utsträckning på landet och har i många fall en traditionell rollfördelning mellan kvinna och man. Liknande resultat återfinns i flera andra svenska undersökningar (Kälvesten 1974, Stymne och Sambergs 1976, Vinterhed 1985).

Något som blir tydligt då fosterföräldrarnas svar analyseras är att traditionella sociologiska variabler såsom *klass* och *utbildning* inte får någon stor genomslagskraft när det gäller gruppen fosterföräldrar. De par som väljer att bli fosterföräldrar har ofta liknande värderingar och liknande sätt att leva, oavsett vilken klass de kommer ifrån, eller vilken utbildning de har. Vad som kännetecknar fosterföräldrar – barn som livsplan och ett traditionellt sätt att organisera livet – verkar gå igen i alla sociala grupper och påverkar deras motiv för att bli fosterföräldrar, och deras erfarenheter av detta uppdrag. Det som skiljer fosterföräldrarna åt är i stället variablerna *kön* och *bostadsort*. Kvinnor och män har till viss del en olikartad inställning till fosterföräldraskapet och olika förväntningar på detsamma, och det finns också exempel på skillnader mellan de fosterföräldrar som bor i större städer, och de som bor på mindre orter.

Vad händer då när en "vanlig" familj blir en fosterfamilj? Hur påverkas familjens inre liv av fosterföräldraskapet? Syftet med studien var att söka ett svar på dessa frågor. I detta kapitel sammanfattas och kommenteras studiens resultat.

Motiv för fosterföräldraskapet

I det postmoderna livet sägs människor ha som mål att förverkliga sig själva. Allt är möjligt, det enda som egentligen hindrar är de egna begränsningarna. I det sam-

---

¹ Då ett barn adopteras får det samma juridiska status som ett biologiskt barn har.

manhanget kan ett fosterföräldraskap tyckas som ett svårförståeligt och motsägelsefullt val. Ett fosterbarn fyller livet med ansvar och praktiska åtaganden, ofta också med problem och konflikter som måste lösas. Det hela ger ett intryck av att vara ett omöjligt projekt, som rimmar dåligt med den postmoderna människans mål med livet. Vilka är det då som vill ta på sig uppdraget som fosterföräldrar och hur ser deras motiv ut? Det är inte möjligt att finna *ett* svar på frågan varför människor vill bli fosterföräldrar. Resultaten från studien visar att många olika faktorer samverkar i detta beslut, varav några dock är mera framträdande än andra. Det är också tydligt det finns en skillnad mellan kvinnors och mäns motiv.

När ett svar söks på frågan varför människor vill bli fosterföräldrar, kan det vara lämpligt att först se om det går att finna några sammanfattande särdrag för denna speciella grupp. Med utgångspunkt från studiens data kan bilden av fosterfamiljen i korthet sägas se ut på följande sätt: Fosterfamiljer bor i stor utsträckning i små orter på landsbygden. De par som väljer att bli fosterföräldrar lever i ett långt och stabilt förhållande, och har ett traditionellt sätt att organisera sitt vardagsliv, där kvinnan i huvudsak har ansvaret för arbetet med barn och hem.

Man kan säga att fosterfamiljer ofta karaktäriseras av en speciell livsstil, där omsorg, barn och familj är det viktiga i livet, personlig karriär och ekonomiska framgångar värderas inte lika högt som omsorgen om människor. Att ha barn som livsplan är en gemensam nämnare för de allra flesta fosterföräldrar. Att leva med barn upplevs som något av det mest tillfredsställande i livet, det ger livet mening och innehåll. Således blir just omsorgen och ansvaret för barn ett sätt att förverkliga sig själv och uppnå de önskade målen med livet. I den bemärkelsen lever fosterföräldrarna följaktligen upp till de postmoderna idealen om självförverkligande. Där andra människor finner yrkeskarriär och dyrbara fritidsintressen vara vägen till tillfredsställelse, blir det för fosterföräldrarna barnen som fyller livet med innehåll. Jag har en oföglömlig minnesbild av en fosterpappa som med ett belåtet ansiktsuttryck redogjorde för hur glad han var över att *slippa* spela golf med de andra medelålders männen på sitt arbete, och istället helt och hållet få ägna sin fritid åt fostersonen, nu när hans egna barn var stora.

När det gäller just *livsplanen* kan man se en skillnad mellan kvinnor och män. I denna studie, liksom i andra liknande studier, blir det tydligt att fosterföräldraskapet oftast är kvinnans projekt. I ett historiskt perspektiv är det kvinnor som står för omsorg, och det är också främst kvinnor som önskar ett utökat omsorgsåtagande. Att ha barnet som livsplan är mera uttalat hos kvinnor än hos män, därför är det också fler kvinnor än män som är initiativtagare till fosterföräldraskapet, detta uppdrag som kan sägas medföra just ett sådant utökat omsorgsåtagande.

Ytterligare en faktor som har betydelse för beslutet att ägna sig åt omsorgen om fosterbarn, är en önskan om att använda sitt överskott på ett sätt som blir till nytta. Det är inte de mest välbeställda familjerna som blir fosterföräldrar, men de beskriver sig själva som "lyckligt lottade". De tycker att de lever ett gott liv. Definitionen av "ett gott liv" kan sägas handla om *stabilitet*, *trygghet* och *kontinuitet*. Dessa faktorer manifesterar sig på de flesta nivåer i fosterfamiljernas liv. De lever i stabila äktenskap

och relationerna till barnen är goda. De har ett välutvecklat socialt nätverk och en bra boendesituation. Hos några av de intervjuade paren kan man se en skillnad mellan hur kvinnor och män beskriver själva överskottet. Män talar mera om det i materiella termer, det vill säga att det männen vill dela med sig av är ett gott sätt att bo och leva, medan kvinnor i större utsträckning talar om ett känslomässigt överskott.

Det finns även ytterligare en skillnad mellan män och kvinnor när det handlar om vad de som fosterföräldrar vill ge till behövande barn. Kvinnor beskriver ofta sig själva (och beskrivs även så av männen) som kompetenta och dugliga mödrar, omsorgen om barnen har varit en viktig del av många fostermödrars liv. För kvinnor handlar det därför om att använda sin mödrakompetens till något som kan bli nyttigt och värdefullt för andra människor. Män talar inte på samma sätt om att de vill använda sin faderskompetens.

När ett par får barn blir ofta ansvarsfördelningen mellan kvinna och man tydligare. Genom modersfunktionen får kvinnan en självklar *centrumposition* i familjen. När barnen blir större och inte längre behöver föräldraomsorg i samma utsträckning som tidigare, innebär det en stor förändring för hela familjesystemet. Flera av de intervjuade paren berättar om att de inför denna situation haft många funderingar och diskussioner om utformningen av det framtida livet tillsammans. Att bli fostermor och fosterfar kan i det sammanhanget vara en möjlighet att "slå två flugor i en smäll". Genom fosterbarnet inträder en förändring i familjelivet, men samtidigt kan gamla och invanda familjestrukturer behållas. Moders- och fadersfunktionerna kan fortsätta att vara styrande för familjens liv även sedan de egna barnen blivit stora och klarar sig utan föräldraomsorg.

Björnberg och Bäck-Wiklund (1990) fann en skillnad mellan familjer boende i staden och på landet. Egenarbetet och försörjningsstrategier via sociala nätverk var vanligare i alla sociala klasser på landet än i staden. Det var tydligt att kvinnor som bodde på landet lönearbetade i mindre utsträckning, och arbetsfördelningen mellan makarna var också mera ojämlig på landet än i staden. På landet var också föräldrar mera inställda på att vara tillsammans med sina barn. Barnen på landet tillbringade mindre tid ensamma, och det fanns där mera tid till daglig samvaro med föräldrarna än vad det fanns i staden (a.a.).

Det informella sociala arbetet är genomgående mer betydelsefullt på landet än i staden. Man bygger upp och vidmakthåller sociala kontakter, man umgås och hjälper varandra. Barnen integreras mer i grannskapet och föräldrarna är mer aktiva i föreningslivet (Björnberg & Bäck-Wiklund 1990, s 111).

Kerstin Vinterhed (1985) menar att för några decennier sedan var fosterfamiljen ofta en öppen familj, boende på landet, med lång tradition av att leva med en annan familjestruktur än kärnfamiljens. I en sådan *öppen familj i ett slutet samhälle*, präglad mera av traditionella normer än av individualistiska ambitioner, var det lättare att införliva en ny familjemedlem. Vinterhed menar att dagens fosterfamilj mera är en *sluten familj i ett öppet samhälle*, och att det därför kan vara svårare att ta in ett fosterbarn i familjesystemet. Med utgångspunkt från de familjer som ingår i studien,

och också från min erfarenhet av fosterbarnsvård, har jag uppfattningen att den öppna familjen fortfarande existerar, i den meningen att den har förmåga att öppna sina gränser för att ta in nya familjemedlemmar och att det finns en önskan att vara solidarisk med andra och dela med sig av det goda man har. Fortfarande präglas livet utanför storstäderna av en annan livsstil med en större social närhet, som också påverkar det inre livet i familjen. Att så många fosterföräldrar bor på landet är därför ingen tillfällighet, denna livsstil är lättare att förena med ett uppdrag som innefattar ansvar och omsorg om ett barn med stora behov.

Det finns också en skillnad mellan stad och land när det gäller fostermödrars yrkesarbete. Att vara fosterförälder kan för kvinnorna innebära att de kan bidra ekonomiskt till hushållets försörjning utan att behöva söka sig ut på den öppna arbetsmarknaden, fosterföräldraskapet kan då bli en form av alternativ till förvärvsarbete. Om en jämförelse görs mellan kvinnor som bor i städer med mer än 10.000 invånare, och kvinnor som bor på mindre orter (se kapitel 7) är det flera av de sistnämnda som betraktar fosterföräldraskapet som ett sådant alternativ till förvärvsarbete. Fostermödrar som bor på landet eller på mindre orter är också hemarbetande eller arbetar deltid i större utsträckning än de som bor i städer (se kapitel 6). I studien går det följaktligen att urskilja en skillnad mellan stad och landsbygd när det gäller kvinnans arbete och synen på fosterföräldraskapet som ett alternativ till yrkesarbete.

Parförhållandet och fosterföräldraskapet

Hur påverkar fosterföräldraskapet förhållandet mellan man och kvinna? Flera forskare (Kälvesten 1974, Börjesson 1976, Finn 1994, Havik 1996) har funnit att många fosterföräldrar har en traditionell rollfördelning och lever i trygga, stabila äktenskap där kvinnan ofta har en stark ställning. Dessa resultat återfinns även i denna studie. Flera av de intervjuade betonar att ett stabilt förhållande är nödvändigt för att klara av de påfrestningar som det kan innebära att vara fosterförälder. Även den traditionella ansvarsfördelningen mellan män och kvinnor kan vara en fördel. Att vara fosterförälder tar tid och kraft, under vissa tunga perioder kan det till och med ta *all* tid och *all* kraft. I familjer med en traditionell ansvarsfördelning behöver inte tiden användas till förhandlingar om vem som skall göra vad, vilket kan underlätta för fosterföräldrarna att klara av sitt uppdrag, den tid som blir "över" kan användas till reflekterande samtal som stärker makarnas personliga relation istället för till tröttande förhandlingar.

Trots att tillvaron ofta såväl i enkäter som i intervjuer framställs som arbetsam och tidskrävande, så säger många av kvinnorna och männen i studien att fosterföräldraskapet inneburit en positiv förändring för livet tillsammans. Liknande resultat finner Havik (1996), fosterföräldraskapet bidrar till ett nära parförhållande och en förstärkt sammanhållning mellan kvinnor och män. De flesta moderna föräldrar känner igen sig i upplevelsen av tidsbrist och att inte räckta till, men detta blir då mera en belastning för relationen, inte något som stärker den. Till exempel fann Kihlblom (1991) att småbarnsföräldrar upplevde brist på tid som ett större problem

än brist på pengar. Hur skall vi då förstå att fosterföräldrar kan beskriva trötthet och brist på tid, och samtidigt hävda att fosterföräldraskapet haft en positiv inverkan på deras förhållande?

Tidigare har beskrivits hur kvinnan befinner sig i familjens centrum. Det omsorgsarbete som kvinnan gör i familjen definieras som en gåva, en kärleksgåva som hon ger till familjens medlemmar. Från sin centrumposition distribuerar hon gåvorna, och skapar därmed gemenskapen i familjen. När gåvorna används, när det blir en gåvoömsesidighet, skapas ett överskott, gåvorna växer och ger ett underlag för flera gåvor. Överskottet kan sägas vara en del av förutsättningarna för ett gott fosterföräldraskap. Genom omsorgen om ett fosterbarn används gåvan, kanske i ännu högre grad än när det gällde omsorgen om de egna barnen eftersom omsorgen om ett fosterbarn kräver en extra ansträngning. Då gåvan används på ett sådant "intensivt" sätt, skapas ytterligare överskott, som bidrar till att fosterföräldraskapet upplevs som utvecklande, och också påverkar förhållandet mellan kvinna och man på ett positivt sätt.

Fosterföräldraskapet bidrar också till en förändring i förhållandet mellan makarna, genom fosterföräldraskapet har de fått ett gemensamt intresse. Både män och kvinnor menar att uppdraget som fosterförälder krävt att de tillsammans bildat ett "team". Att bli ett team, ett "arbetslag", som klarar av de svårigheter och problem som uppstår är något som både kvinnor och män beskriver som positivt. Genom ett sådant "lagarbete" blir männen också indragna mot familjens centrum. För att klara av den utmaning som fosterföräldraskapet innebär räcker det inte längre att det är kvinnan som ensam har kontroll och överblick över arbetet med hem och barn. Männen måste också delta aktivt, många gånger mera aktivt än vad de gjorde när det gällde de egna barnen. Männens aktiva deltagande innebär inte nödvändigtvis att de faktiska arbetsuppgifterna delas upp "rättvist", utan det kan innebära att paret samtalat mera om det som händer hemma, tar upp och försöker lösa uppkomna problem och konflikter. När kvinnor och män blir mera delaktiga i arbetet med hem och barn, deltar också männen i skapandet av överskottet, vilket bidrar till att "goda cirklar skapas" och att fosterföräldraskapet både av kvinnor och män upplevs som positivt för parförhållandet.

Många kvinnor beskriver hur nöjda de är med att männen blir mera engagerade i arbetet med hem och barn. I tidigare redovisad forskning (Holter och Aarseth 1993, Einarsdottir 1999) talas om att kvinnans centrumposition också ger henne kontroll och överblick över familjens liv. Haavind (1987) menar att vissa forskare har tolkat kvinnans position i centrum av familjen som att kvinnan också *önskar* att ha kontrollen i hemmet, och att hon inte vill lämna över den till mannen. Den uppskattning som många fostermödrar uttrycker över "den delade centrumpositionen", visar att kvinnor också kan ha en förhoppning om att män skall vara delaktiga i arbetet med barn och hem, och att de gärna delar centrumpositionen med mannen.

I de familjer Holter och Aarseth (1993) intervjuade, framträder många gånger bilden av en "språklös" man, en man som inte klarar av att tala om känslor, och inte är riktigt delaktig i familjens liv. Denne "språklöse" man kommer inte in i familjens centrum, han uppför sig mera som om han "vore på besök". Fosterföräldraskapet har

krävt en ökad tydlighet mellan makarna. De kan inte längre gå och hålla sitt missnöje inom sig, det går inte att skjuta upp lösningen av problem och konflikter till en obestämd framtid. Det mesta måste upp till bearbetning, problemen måste artikuleras. Kvinnornas beskrivningar tyder på att även "språklösa" män tvingats att uttrycka sig på ett annat sätt än vad de tidigare gjort, vilket har bidragit till en positiv förändring av förhållandet mellan makarna.

Här skulle jag åter vilja hänvisa till Börjesson m.fl. (1976) som för fram åsikten att fosterbarnet kan vara "ett uttryck för känslor som normalt inte kan sägas". En sådan tanke går att koppla till den tillfredsställelse som fosterföräldrarna redovisar över ett nytt samtalsklimat, över att de som makar kommit närmre varandra, och varit tvungen att tala om saker som de aldrig tidigare kommit åt att tala om. Att vara fosterförälder innebär att båda makarna måste reflektera över sig själva, sitt förhållande och sitt föräldraskap. Både män och kvinnor uttrycker sin uppskattning över möjligheten till reflektion. Fosterföräldraskapet har därmed bidragit till en önskvärd förändring av parförhållandet.

Fosterföräldraskap – ett annorlunda sätt att vara förälder

Vad skiljer ett fosterföräldraskap från ett biologiskt föräldraskap? Då de intervjuade kvinnorna och männen svarar på frågan, blir det tydligt att när det gäller det vanliga vardagslivet, så skiljer sig inte de båda föräldrskapen åt i någon större utsträckning. Ett undantag är då fosterbarn i de intervjuade familjerna haft så stora problem och känslomässiga störningar att deras beteende påverkat hela familjen liv, men bortsett från dessa speciella situationer så beskriver de intervjuade ett vardagsliv där relationerna till fosterbarnen inte skiljer sig nämnvärt åt från relationerna till de biologiska barnen. Vardagslivet rullar på i sina invanda rutiner. Denna bild ges också av de fosterbarn som deltog i Anderssons undersökning från 1998, där barnen är noga med att påpeka att de är "vanliga" barn i en "vanlig" familj, och där de barn som intervjuats också är mycket nöjda med att deras vardagsliv är som andra barns.

Ändå finns det skillnader mellan ett biologiskt föräldraskap och ett fosterföräldraskap. En påtaglig skillnad manifesteras i att placeringen av ett fosterbarn regleras i ett avtal med socialtjänsten, och att uppdraget också är avlönat. Att mottaga pengar för att vara förälder är för många något som väcker motstridiga känslor. Ingen av de intervjuade har förmått sig att på allvar diskutera *arvodesdelen* av den ekonomiska ersättningen, som innebär att de faktiskt får en lön för att vara fosterföräldrar. De har däremot haft mindre problem med *omkostnadsdelen* som i egenskap av direkt ersättning för mat, kläder och husrum jämförs med barnbidrag och underhållsbidrag och därmed har varit lättare att tala om. Både kvinnor och män tycker att de gör ett viktigt och nyttigt arbete och att de är värda den ersättning de får, men samtidigt oroar de sig för att barnen skall tro att de inte är älskade, att de bara har dem "för pengars skull". I många fall har det faktum att uppdraget är avlönat medfört att motivet för fosterföräldraskapet ifrågasatts av släktingar, vänner och bekanta. Frågan väcker starka känslor hos de intervjuade. Till viss del menar jag att frågans känslighet

beror på *värderingen av omsorg*. Den omsorg som ges av kvinnor, både inom och utanför hemmets ram, är högt värderad socialt, men lågt värderad ekonomiskt. Att ge föräldraomsorg och samtidigt få betalt (även om betalningen inte är hög) innebär en motsättning i sig.

Flera av de intervjuade berättar om att de har fått bli andra slags föräldrar. De har varit tvungna att finna andra föräldrastrategier än de som de tidigare använt, för att klara av sitt uppdrag. Fosterbarnens tidigare erfarenheter av föräldraskap har många gånger innefattat bristande omsorg och ett ambivalent och oförutsägbart förhållningssätt, varför dessa andra strategier till största delen handlat om en ökad tydlighet i relationerna mellan föräldrar och barn. Att finna andra strategier har inte bara upplevts som problematiskt, utan också som en utmaning som tvingat män och kvinnor att använda sina kunskaper och sin kreativitet. Det har också medfört ett behov av att reflektera över moderskap och faderskap. Reflektionen har gjort att de intervjuade känner sig som "mera föräldrar" än vad de gjorde tidigare, man kan säga att fosterföräldraskapet i den meningen förstärker föräldraskapet. Eftersom fosterföräldrar ofta tillhör den grupp av människor som har barn som livsplan, upplevs ett sådant förstärkt föräldraskap som något som tillför livet en positiv dimension.

Flera män berättar om hur de som fosterfäder fått en mera aktiv roll än vad de hade som fäder till sina egna barn. Som fosterfäder har de varit tvungna att engagera sig och lära sig något mera om sig själva och om sitt förhållande till barn. Just reflektionen har varit något de uppskattat, den har infört något nytt i deras liv – en förändring har inträtt både i deras förhållande till barn och till partnern.

En av de mera framträdande skillnaderna mellan de två föräldraskapen är avsaknaden av bestämmanderätt. Då fosterbarnets föräldrar i de flesta fall har vårdnaden om barnet, har inte fosterföräldrarna någon form av juridisk bestämmanderätt. Tidigare i texten konstaterades att föräldrar känner ett starkt ansvar för sina barns utveckling, det är föräldrarna som "skapar" barnet. Särskilt gäller detta mödrar, som då ser barnet som ett projekt som de har ansvar för att utveckla på rätt sätt. Uppenbart är att föräldraskapets olika dimensioner är tätt sammanknutna med att ta ansvar för barn. För att kunna ta ett sådant ansvar krävs också ett mandat att fatta rätt beslut, att kunna avgöra vad som bäst befrämjar barnens utveckling.

De intervjuade männen och kvinnorna säger att de känner ett stort ansvar för sina fosterbarn, men samtidigt har de inte den fulla bestämmanderätten över barnen, vilket medför att de inte alltid kan fatta de beslut som de tycker är de bästa. I studien blir det tydligt att många upplever detta som en av största svårigheterna med fosterföräldraskapet. Fler kvinnor än män uttrycker en sådan frustration, vilket har ett samband med det särskilda ansvar som är kopplat till moderskapet. Man kan säga att fosterföräldrarna befinner sig i ett slags paradoxalt vacuum – de känner ett starkt ansvar för något som de saknar möjlighet att påverka.

Här kan man då invända att detta innefattas i själva uppdraget. Fosterföräldrar skall inte vara *ersättningsföräldrar*, de skall vara *kompletterande föräldrar*, och sådana föräldrar kan inte fatta viktiga beslut i barns liv. Jag uppfattar att medvetenheten om prioriteringen av det biologiska föräldraskapet är hög bland de kvinnor och män

som jag intervjuat, men samtidigt blir det klart att just bristen på möjligheter att fatta beslut om barnens liv innebär en begränsning som får konsekvenser för föräldraskapet. Fosterföräldrarna berättar om att de kan känna sig maktlösa och otillräckliga då beslut fattas som de finner skadliga för barnen. Det finns också exempel i intervjuerna på att relationen till barnet påverkas, avsaknaden av rätten att fatta beslut kan innebära att fosterföräldrarna får en distans till barnet.

Avsaknaden av möjligheter att fatta beslut om barnens liv, och den trötthet och brist på tid som också är en del av fosterföräldraskapet, är exempel på sådant som upplevs som problematiskt. För övrigt innehåller en betydande del av de intervjuades berättelser positiva beskrivningar. Då jag inledde intervjudelen av undersökningen hade jag förväntat mig mera uttalanden som handlade om problem, svårigheter och konflikter än vad jag faktiskt fick höra. Under en föreläsning för fosterföräldrar tog jag upp just detta förhållande, att så många fosterföräldrar är positiva och att det kanske inte var riktigt vad jag hade väntat mig. En fostermamma förklarade då fenomenet ungefär så här: "Processen är jobbig. När man är mitt uppe i konflikter och problem, när allt känns besvärligt och man använder all sin energi till fosterbarnet, då är det jobbigt. Men när man kommit igenom allt detta och nått en lösning, använt sin tidigare kunskap och fått ny, då är det positivt." Kanske är det därför som fosterföräldrar beskriver sina erfarenheter som i huvudsak positiva? Det nya som fosterföräldraskapet tillfört, den utmaning det innebär att vara tvungen att använda all sin kreativitet och föräldrakunskap och tillfredsställelsen av att se resultat av sina ansträngningar har gjort att svårigheter och problem hamnar i bakgrunden när kvinnor och män sedan skall berätta om sina erfarenheter av fosterföräldraskapet, då blir det till övervägande delen positiva upplevelser som förmedlas.

Hur blir det att växa upp med fostersyskon?

Svaret på denna fråga kan jag endast besvara genom den sekundära kunskap jag har genom fosterföräldrarnas svar på enkäten och i intervjuerna. Det kvinnor och män där svarar på är hur de själva uppfattar att fosterföräldraskapet har påverkat deras egna barn. Direkt information från de barn och ungdomar som har vuxit upp med fostersyskon får vänta till en kommande studie.

Såsom framgår av resultaten i kapitel 10, så tror tre fjärdedelar av de kvinnor och män som har svarat på enkäten att de egna barnen huvudsakligen är nöjda med att leva i en familj som också är fosterfamilj. I intervjuerna ges också en liknande bild, de flesta menar att de egna barnen fått lära sig förståelse för andra människors situation, de har fått ökade livsinsikter och ett tillfälle att öva upp sin empatiska förmåga. Några av de intervjuade säger att fosterföräldraskapet varit en del i en medveten "uppfostningsstrategi", genom att bli fosterföräldrar har de önskat ge egna barn kunskap om olika livsvillkor.

Ändå finns det i intervjuerna berättelser som handlar om att egna barn fått stå tillbaka då fosterbarn haft stora behov av uppmärksamhet. Tid för de egna barnen kan bli en bristvara, i enkäten uppger 25% av fosterföräldrarna att de tycker att de

försummat de egna barnen. I intervjuerna finns också exempel på att det kan bli konflikter mellan egna barn och fosterbarn, särskilt då egna barn är nära fosterbarnen i ålder.

Den tydlighet i föräldraskapet, med tydliga gränser, som kvinnor och män många gånger beskriver som en nödvändig föräldrastrategi, kan också få en annan slags effekt för de egna barnen. Livet i familjen kan bli "stelare", mera präglat av regler och rutiner än det varit tidigare.

Det finns en skillnad mellan kvinnors och mäns beskrivningar. Kvinnor har ibland svårare att konkret beskriva problem för de egna barnen som har ett samband med fosterföräldraskapet, de ger mera svepande och allmänna beskrivningar än vad män gör. I forskning om föräldraskap blir det tydligt att kvinnor tycker sig ha ett stort ansvar för barns utveckling, Det är också kvinnor som i huvudsak står för omsorgen om barnen i fosterfamiljerna. Som tidigare nämnts känner fosterföräldrar ett stort ansvar för sina fosterbarn, särskilt fostermödrar uttrycker en sådan ansvars-känsla. Kvinnor upplever att det förväntas att de skall klara av sitt ansvar som mödrar, vilket gör att fosterföräldraskapet kan försätta dem i en pressad situation. De skall vara goda och ansvarsfulla mödrar till sina egna barn, och de skall också vara kompetenta och ansvarstagande fostermödrar. När denna ekvation inte går ihop, när de egna barnen utsätts för svårigheter som beror på att föräldrarna påtagit sig uppdraget som fosterföräldrar, kan kvinnan hamna i ett slags "ansvarsfälla". Om hon avsäger sig ansvaret som fostermor misslyckas hon med att ta sitt ansvar, och om hon utsätter sina egna barn för svårigheter är hon ingen god mor. Detta menar jag är orsaken till kvinnors och mäns skilda sätt att beskriva förhållandena för de egna barnen. Att erkänna för sig själv att egna barn fått en mindre fördelaktig uppväxt på grund av fosterföräldraskapet blir alltför hotfullt för kvinnorna, i det sammanhanget kan det vara lättare för män att tala om de svårigheter som egna barn kan ställas inför.

Kontakten med fosterbarns föräldrar och släktingar

Denna fråga upplever jag som en av de mera kontroversiella när det gäller fosterbarnsvården. Det finns en klart uttalad ideologisk ståndpunkt som slår fast att fosterbarn skall ha kontakt med sina föräldrar och sina släktingar. Den forskning som existerar inom området ger också i de flesta fall stöd för en sådan ståndpunkt, även om det också finns forskningsresultat som kan ifrågasätta om barn alltid skall ha kontakt med sina föräldrar.

I intervjuerna berättar de flesta om en kontakt med fosterbarnets nätverk som är god eller åtminstone tolerabel. Några berättar om kontakten som en tillgång, fosterbarnets nätverk har berikat fosterfamiljen. Andra berättar om mera ansträngda kontakter, men det är endast ett par som berättar om mera djupgående konflikter med fosterbarnets föräldrar och släktingar.

Det finns även en könsaspekt när det handlar om förhållandet mellan de båda föräldraren. I kapitel 2 konstateras att barn som är placerade i fosterhem i stor

utsträckning är barn till ensamstående mödrar med en utsatt social och ekonomisk situation. De utredningar som görs som ett underlag till omhändertagande av barn är tydliga exempel på detta, då det oftast handlar om mödrars tillkortakommanden. Både i studien och i annan forskning om fosterbarnsvård blir det tydligt att fosterföräldraskapet i första hand är kvinnans projekt, det är hon som driver frågan, och det är också hon som i de flesta fall är huvudansvarig för fosterbarnets vård. I studien framkommer att fostermödrar ser sig själva, och också betraktas av sin omgivning, som kompetenta och dugliga mödrar, med barnen som sin huvudsakliga livsplan. Dessa kompetenta mödrar skall sedan, ofta utan påtagligt stöd från socialtjänsten, samarbeta med mödrar som på olika sätt inte har klarat omsorgen om sina barn, vilket torde ställa stora krav på båda kvinnornas samarbetsförmåga och goda vilja.

När kontakten mellan fosterföräldrar och biologiska föräldrar betraktas är det lätt att föreställa sig att svårigheter och problem kan uppstå, de är inbyggda i själva konstruktionen av en fosterbarnsplacering. Fosterbarnens föräldrar (oftast mödrarna) har av olika anledningar befunnits inte klara av föräldraomsorgen, deras brister har i många fall dokumenterats i diverse utredningar. Deras barn har sedan placerats hos fosterfamiljer som fått sitt uppdrag just på grund av dokumenterad omsorgsförmåga och ett liv som präglas av stabilitet och kontinuitet. Det går inte att komma ifrån att det finns en inbyggd konflikt i denna konstruktion, vilket också Triseliotis m.fl. (2000) påpekar. Man kan säga att fosterbarnens föräldrar representerar en slags motbild av fosterföräldrarna. Just en sådan olikhet kan vara den största anledningen till de svårigheter och problem som uppstår i kontakten mellan fosterbarnets föräldrar och fosterföräldrarna (a.a.).

Bland de som intervjuats finns en tydlig medvetenhet om att fosterbarn skall ha kontakt med sina föräldrar, och också en medvetenhet om att det ingår i deras uppdrag att främja denna kontakt på alla sätt. Jag får intrycket av att fosterföräldrarna känner att det inte är "ideologiskt korrekt" att uttrycka en avvikande åsikt. I intervjuerna kan svårigheter antydvas, men de är mera sällan klart utsagda. I enkätsvaren verkar det däremot vara lättare att uttala problem och svårigheter i kontakten med fosterbarnens föräldrar. Såsom redovisas i kapitel 11 förekommer det att kvinnor och män skriver just om svårigheter i kontakten med fosterbarnets föräldrar då de kommenterar vad som överraskat dem med fosterföräldraskapet. En återkommande kommentar handlar om att fosterföräldrarna tycker att föräldrarnas behov prioriteras framför barnets, och att barnet används som "en morot" i det behandlande rehabiliteringsarbetet med föräldrarna.

Ribbens McCarthy m.fl. (2000) fann i sin undersökning att den moraliska förståelsen av föräldraskapet skapades av de sociala konstruktionerna av barn och vuxen. De män och kvinnor som de intervjuat uttryckte ett moraliskt imperativ som klart gjorde vuxna ansvariga för barns utveckling, barnens behov skulle alltid komma i första rummet. Att klara av att praktisera ett sådant moraliskt imperativ ingick i själva vuxenbegreppet, på motsvarande sätt definierades de som inte klarade uppgiften som icke-vuxna. Detta kan jämföras med förhållandet mellan fosterbarnens föräldrar och fosterföräldrarna. Även om många fosterföräldrar uttalar sympati

och förståelse för föräldrarnas svåra situation har det funnits tillfällen då de också definierat föräldrarnas beteende mot barnen som ansvarslöst, föräldrarna blir i den bemärkelsen också icke-vuxna då de inte tar ansvar för omsorgen om sina barn.

Fosterfamiljen – en annan sorts familjekonstellation

Fosterfamiljen är ett exempel på en annan sorts familjekonstellation än kärnfamiljens. Den familj som tar emot fosterbarn måste tillägna sig ett nytt förhållningssätt när det gäller relationer mellan föräldrar och barn, mellan makar och mellan syskon. Familjemedlemmarna måste hitta nya sätt att lösa konflikter, nya sätt att finna tid för närhet och förtrolighet, kort sagt; strategierna för familjens liv tillsammans måste omprövas och förnyas.

En ”vanlig” familj kan öppna sina gränser och ta emot nya intryck och nya människor när familjen har lust och möjlighet att göra så, och sluta sina gränser och fokusera enbart på familjens medlemmar när behovet finns att göra detta. En fosterfamilj däremot kan inte sluta sina gränser mot omvärlden, ty då uppfyller den inte sitt uppdrag som fosterfamilj. Familjen måste ta emot besökande föräldrar och tjänstemän, och ha en så gott som kontinuerlig öppenhet för insyn i familjens liv, oavsett behoven hos de enskilda familjemedlemmarna.

För att åskådliggöra skillnaden mellan familjer med och utan fosterbarn, skulle jag vilja återknyta till Schultz-Jörgensens (1999) modell, där samspelet i familjen delas in i tre plan: *Det offentliga, det privata och det personliga planet.*

När det gäller *det offentliga familjeplanet* menar författaren att det lätt blir oöverksådligt om familjemedlemmarna är ”knutna till allt för många arenor”. Då en familj tar emot ett fosterbarn utökas familjens nätverk. Fosterföräldrarna måste räkna med att ha en kontinuerlig kontakt med barnets föräldrar och släktingar. Familjehemsverksamheten är en annan viktig samarbetspartner, därtill kommer kontakter med barnets skola, med barnpsykiatri etc. Barnets föräldrar har egna socialsekreterare, som också vill träffa familjen, och som har synpunkter på förhållanden som rör placeringen. Listan kan bli mycket lång när det handlar om nytillkomna kontakter, vilket kan medföra att vardagslivet i en fosterfamilj blir förändrat, familjens gemensamma tid minskas och familjemedlemmarna blir mera splittrade.

På *det privata familjeplanet* finns trygghet, tillhörighet och förtrolighet. Även *det privata planet* påverkas av alla de nya kontakter som en fosterbarnsplacering medför. Dessutom har fosterbarnet ofta stora behov av uppmärksamhet, och tiden för förtrolighet mellan makar och mellan föräldrar och barn kan bli väsentligt beskuren. Fosterbarns behov kan medföra andra gränssättningar och andra rutiner i familjen, som kan göra att hela stämningen i hemmet kan bli förändrad. Allt detta inverkar på hur *det privata planet* utformas. En annan faktor som påvekrar detta plan är *tillhörigheten*. I en fosterfamilj är *tillhörigheten* förknippad med villkor, den är inte självklar. Det placerade barnet upplevs ofta som en nära familjemedlem, men tillhörigheten till familjen är osäker och regleras i många fall av faktorer som inte fosterföräldrarna kan påverka. Detta medför en speciell situation av obeständighet både för fosterbarn, fosterföräldrar och fostersyskon.

Från det *personliga familjeplanet* hämtar man styrka, man kan välja att vara nära andra eller dra sig tillbaka, här kan man helt vara sig själv. I en fosterfamilj kan inte familjemedlemmarna på samma sätt göra sådana val, här kan det vara yttre faktorer kopplade till fosterbarnet som gör att det inte går vare sig att dra sig tillbaka eller att vara nära, medlemmarna i fosterfamiljen får vänja sig vid en större öppenhet och vara beredda att anpassa sig efter faktorer som ligger utanför familjens inre liv. Detta förhållande kan upplevas som påfrestande av familjemedlemmarna. Å andra sidan kan också själva uppdraget som fosterfamilj innebära att det personliga familjeplanet förstärks, eftersom det kan ge familjemedlemmar starka känslor av att utföra ett viktigt och nyttigt arbete, som får en verklig och positiv betydelse för en annan människa. Relationerna till fosterbarnet kan också upplevas som så varma och nära, att det personliga familjeplanet också därigenom förstärks.

Att ta emot ett barn som fosterbarn kan således betyda förändringar på flera plan av familjens liv. De yttre kontakterna ökar och familjens gränser blir inte lika tydliga. På flera sätt kan man säga att fosterfamiljen har gemensamma drag med den ombildade familjen, styvfamiljen, där ett föräldrapar med egna barn, gemensamma barn och partners barn finner ett sätt att leva tillsammans. Båda familjesystemen karaktäriseras av att familjemedlemmar läggs till systemet, och båda familjetyperna har skapats på grund av att ursprungsfamiljen har upplösts. Både i styvfamiljen och i fosterfamiljen finns "förlorade" familjemedlemmar (Erera 1997). Liksom fosterföräldrar måste styvföräldrar hitta ett förhållningssätt för att hantera ett föräldraskap som inte är biologiskt, och föräldraparen i ombildade familjer måste förhålla sig till två uppsättningar familjenätverk (Larsson-Sjöberg 2000) på liknande sätt som fosterföräldrar också får göra.

Det finns ändå viktiga skillnader mellan styvfamiljen och fosterfamiljen. I fosterfamiljen finns ingen biologisk anknytning till fosterbarnet, ingen av föräldrarna är barnets biologiska förälder. Dessutom finns det en viktig skillnad som handlar om hur beslut fattas kring barns liv. I styvfamiljen fattas besluten om barnen i förhandlingar mellan biologiska föräldrar och styvföräldrar. Dessa förhandlingar kan vara nog så komplicerade (Larsson-Sjöberg a.a.), men de utförs ändå inom den utvidgade familjens ram. När det gäller familjehemsplacerade barn fattas beslut som gäller barnens förhållanden i förhandlingar med tre parter: Biologiska föräldrar, socialtjänsten och fosterföräldrar. Inte sällan är rättsinstanser såsom länsrätt och kammarrätt också inblandade i beslutsprocessen. Fosterföräldraskapet blir på så sätt ett föräldraskap där rollen som förälder blir svårare att definiera, eftersom de beslutsfunktioner som ingår i att vara förälder delas upp på flera parter.

Trots detta kan man ändå säga att fosterfamiljen och styvfamiljen utmanar den vedertagna bilden av hur en familj skall se ut. Båda familjekonstellationerna bidrar till att familjebegreppet utvidgas, och att ny kunskap skapas om föräldraskap, moders- och fadersroller.

Sammanfattningsvis kan man säga att fosterföräldraskapet kan liknas vid *en belönad utmaning*. Att vara fosterförälder kan vara tröttande och slitsamt, det kan mycket tid i anspråk och innebära påfrestningar för alla familjens medlemmar, både föräld-

rar och barn. Ändå beskriver fosterföräldrarna att det också är tillfredsställande och givande. Att anta den utmaning det innebär att bemöta och förhålla sig till ett okänt barn medför att fosterföräldrarna måste reflektera över sig själva, sitt föräldraskap och sitt förhållande. Livet blir känslomässigt mera intensivt, nya upplevelser behöver bearbetas, makarna måste tala om för varandra vad de tycker och hur de känner. De kan inte längre leva parallella liv, de är tvungna att ta ett gemensamt ansvar för fosterbarnet, vilket många gånger medför att männen dras in i familjens centrum och blir mera engagerade i arbetet med hem och barn. Eftersom uppdraget som fosterförälder innebär förändringar på många plan i familjens liv, måste fosterföräldrarna ha ett förhållande som klarar detta. Många av de intervjuade slår fast att en förutsättning för ett fungerande fosterföräldraskap är ett gott och respektfyllt förhållande mellan makarna.

English Summary

The concept of "Family"

The understanding of the concept of "family" has been changed over the years. Even though many people still think of the family as "the Nuclear Family" with a man as provider and a woman responsible for housework and children, modern families can be quite different from this conception. In most families in Sweden, both men and women have a professional career outside of home. Many families consist of only one parent, others are extended families with stepparents and stepsiblings. Although the conception of the family has changed, the family is still the most common life-form, and also the most desirable way of living for most people.

Children placed in foster care have often been part of a dysfunctional family. Foster families face a demanding task, namely the task of compensating a child for earlier disadvantages and traumatic experiences, and creating a safe and supporting environment for a positive development of the child. The foster family is supposed to take on the task of supporting and comforting a needy child, and also to help the child maintain contact with the child's birth family.

In 1999 about 17 500 Swedish children were placed in some kind of out-of-home care over the year. 75% of these children were placed in foster homes, which means that approximately 13 000 children were placed in foster homes some time during 1999. If one uses the statistic method of measuring placements on one specific date, 9 500 children were placed in foster homes the first of November 1999 (Socialtjänst 2000:9).

Fostering has a great impact on all members of families who foster. It affects the life of the husband and wife, and it affects the life of their children. From the figures above one can draw the conclusion that fostering has an impact on the lives of many Swedish families.

Research within the area of fostering and child welfare mainly focuses on foster children and their parents. From my experiences of working within the area of foster care, I have found that the influence of fostering on the members of the foster family may have a great importance for the quality of given care, and for the situation of the foster child. Cautley (1980) found that more than 50% of placements with premature breakdowns broke down due to conflicts between children of foster carers and foster children, and/or foster carers finding fostering to have a harmful impact on the situation of biological children. Similar findings were made in a Swedish piece of research from 1995 (SoS 95:9).

Description of study

This study focuses on family relations in the homes of foster carers. What happens in a family where the wife and the husband are engaged in fostering? The aim of the

study is to find out what impact fostering has on marital relations, on relations between parents and children, and also explore relations between biological children and foster children. A gender perspective runs throughout the study; what differences could be seen in the way foster mothers and foster fathers handle the task of fostering?

The population from which the sample is drawn consists of foster carers with children placed in foster homes by local child welfare authorities in Goteborg, which is Sweden's second largest city, and in five municipalities in western Sweden. There are limitations in the sample: youth over 15 years, immigrant children who came to Sweden without their parents and are living with relatives, and single parents are not included.

The data collection consists of two parts: A questionnaire survey and in-depth interviews with foster carers.

1. Questionnaire survey

Questionnaires were sent by post to 550 foster carers. 50% of the questionnaires were sent to foster mothers, and 50% to foster fathers, which meant that either the man or the woman was the receiver of a questionnaire. 366 foster carers answered, 192 women and 174 men. Answers have been analysed by the SPSS statistic program.

2. Interviews with foster carers

34 foster carers have been interviewed; the wife and husband in 17 foster families. 12 of the foster families had more than three years experience of fostering. Five couples had just started as foster carers, these five couples have been interviewed three times within the lapse of 18 months. Interviews were made with women and men separately.

Reference group

The study was designed together with a reference group, consisting of professional social workers from various municipal agencies working with foster care. The reference group has had an important function, and has also been engaged in the work of analysing results.

Description of foster families

Is there anything like a "typical foster family"? It is possible to see patterns in collected data, and if one wants to identify the most common type of family, it would look like this:

A couple living in a house in a rural surrounding or in a small village. They have been married more than 20 years (55%) and they have three biological children. The woman is 45 years old, and the man is 48 (median value).

Children of foster carers

These couples have all in all 840 biological children, of which 664 have both the man and the woman as natural parents, and 176 have one of them as a biological

parent. This shows that a good many foster carers already live in a type of “extended” family, as one of the parent is a step parent.

Professional situation

83% of foster fathers and 45% of foster mothers work more than 75% of full time. In older Swedish studies foster mothers appear to have been working out of home to a lesser extent. At present, almost 65% of foster mothers are working out of home. This corresponds with the general situation in Sweden and many other western countries, over the last decades it has become more and more common for women to be gainfully employed. If one looks at the entire population in Sweden, 82% of women with children under the age of 17 years old, are wage earning in some way. Foster mothers are wage earning to smaller extent, but on the whole it is evident that many foster mothers are working out of home.

Motives for becoming a foster carer

It is mainly women who initiate the idea of fostering. 7% of men and 38% of women respondents state that fostering was their idea. One third of respondents say that the idea of fostering was something both man and woman were equally keen on, and about 20 % had been asked to be foster carers by a third part. This is also something that respondents talk about in the interviews. Sometimes it becomes evident that fostering clearly is the woman’s idea initially, but the man eventually becomes more interested as time passes.

Nils: Well, I suppose this is Noras thing, it is her great interest – children. And I myself am also fond of children, but maybe I would have been satisfied with what we have done already, and with the grandchildren and all.... I think we have done enough, I would have appreciated a little peace and quiet.....But I didn’t put my foot down, did I.....

Nils is one of the “new” foster fathers, and he says that he would never have agreed to foster if his wife had not been so persistent. Eventually he became more and more interested, and in the third interview he is ready to quit his job and become a full time foster carer.

The most frequent reasons for becoming a foster carer are a social interest, wanting to do something that is important for somebody, and a wish to have more children. Only 9 % of respondents say that payment for foster care was one of the reasons for starting to foster, although 30% of women respondents say that foster care could be an alternative to gainful employment outside of home.

Payment and foster care

Payment and foster care can be a controversial and complex issue. In Sweden payment to foster carers is divided into two parts: One part consists of a sum of money

that is supposed to cover costs of living for foster child, and one part is to be regarded as foster carers "salary".

In research on the area of foster care, I have found few pieces of research where payment and foster care is in focus for researchers work. Rhodes (1993) finds both ideological and pragmatic reasons to effect this issue. Foster care might be regarded as connected to concepts of charity and women's inherent ability of caring for others.

Is payment adapted to accomplishments?

33% of women and 25% of men see payment as well adapted to accomplishments. 48% find payment to be badly adapted to accomplishments, which means that almost half of the population is dissatisfied with their payment. Some respondents compare their accomplishments as foster carers with care given in institutions for children and young people, which generally is much more costly.

A few respondents talk about payment as an acknowledgement. They are being paid for their efforts, thus is their work as foster carers worth while, they see payment as strongly connected with appreciation of their efforts.

"I am afraid they will think I am greedy....."

In interviews, foster carers report the question of payment to be a controversial one. Some of respondents describe how they did receive little information of economic issues during the assessment period, and when social workers introduced a foster child and planned for a placement. Foster carers felt uneasy when they asked for economic information, they were afraid to be misinterpreted, afraid that social workers would think that money was the only reason for them to foster.

This fear of being looked upon as greedy people who engaged themselves in fostering for only one reason, money, is also an issue when foster carers describe reactions from neighbours, colleagues and relatives. There are some respondents who describe suspicious and envious reactions. Sometimes people have a notion of foster care as an enormously lucrative business, where foster carers receive huge amounts of money for fostering. In most cases, friends, colleagues and relatives eventually get a more realistic picture of fostering, and envious and negative comments cease.

Explaining payment for foster children

Quite a few respondents describe how difficult it is to explain the existence of payment to foster children. Foster carers display different types of strategies. Some deny that they are being paid for fostering, but the most common strategy is to compare payment to other types of allowances given, for example child benefits and alimony,

Foster carers sometimes describe how they fear that their foster children might think that they are not being loved for their one sake, that foster carers keep them only for economical reasons. One foster father says like this:

We have talked about it, and discussed how we are going to explain payment for our foster children. I think it's hard. How will they feel, will they feel as children "for sale", that we have them only for the sake of money?

Foster carers perform an important contribution in taking care of disadvantaged children. Their efforts are well worth the payment they get. Still, payment for foster care is a complex issue. One reason for this might be perceptions of the concept of *care*.

According to Berridge (1995), parenthood and the care given within the family has no or little value, it is not looked upon as "productive work". Other researchers (Tronto 1993, Johansson 1999, Waerness 1999) emphasise the fact that care given in the context of home and family, and thus mainly given by women, is considered as being less important and is less valued than *professional care*.

Patterns of everyday life

In other studies of foster families, (Kälvesten 1974, Stymme och Sambergs 1976, Finn 1994) one gets a picture of foster families as families with a "traditional life style". Her responsibility concerns housework, children and social contacts. His responsibilities are more connected with things "outside" the home, in many ways he sees his family responsibilities as connected to being "the provider". This is also the case in this study. 60% of women respondents say that they have the main responsibility for housework and children. However, this is not a specific trait for foster families only. In a survey from 1997 made by the Swedish state, this figure is identical in both "ordinary" Swedish families and in foster families (SOU 1997:139).

In the interviews some women describe their way of organising their everyday life as "old fashioned". Sometimes one gets a notion that they have some kind of bad conscience for not being "equal" enough. At the same time, women also say that they look upon themselves as competent homemakers, and they express feelings of satisfaction with this competence. Many husbands also emphasise their wives skills and competence as mothers and as housewives.

Impact of fostering on relationship with partner

55% of women and 52% of men find that fostering has had a positive impact on relationship with partner. 40% find that fostering has had neither a positive nor a negative impact, and only 4% of women and 7% of men say that fostering had a negative impact.

In interviews, both men and women emphasise the importance of a strong, stable and trusting relationship between husband and wife. Without a strong relationship fostering would have been impossible to handle. Both men and women express feelings of appreciation of each other.

Many foster carers in the study declare that fostering has brought them closer together as a couple, they have become more of a "team". This seems to be one of the rewarding things about fostering. One can observe some gender differences concerning this issue; in interviews more women than men describe an increased closeness between men and women. One can say that men has been "forced" to participate more in issues concerning parenting and care, and many women express feelings of

satisfaction because of this entry of men in the more private sphere of home. Men also appreciate this new perspective of family and care. This is how Olof, one of the foster fathers, expresses his view of the new perspectives:

We know we have to make this family working....we have become more of a team. Through Susanne I have learned a lot of things I didn't know before. She used to take all responsibility for the care and upbringing of our three children.... I have been working long hours, and I have been away from home more than she has, so I didn't need to learn so many things about the children as I have to do now, when we foster....

One can say that increased closeness and a feeling of working together for a specific goal are the rewarding parts of fostering when it comes to relations between man and woman.

On the negative side you have feelings of exhaustion and lack of time.

You pay a high price for fostering. Our relation as a couple gets far too little fuel. You must have a deep well to ladle up from, because all the time you lose and lose....And because he takes so much of our *time*, our strength is drained so we get tired and upset, and we have no time for our usual intimate conversations

This foster mother is on one level satisfied with fostering, and relate very well to the child she fosters, still she feels tired and "drained".

44% of women and 32% of men report that they often or sometimes spend too little time with partner due to fostering. More women than men say that they spend too little time with their partner which correspond with the fact that women take on more of work at home than men do.

Men are more likely than women to give comments and reports of tiredness and lack of time. This difference between men and women might be explained in two ways:

- Women find men's participation concerning issues of parenting and care so rewarding it compensates for feelings of weariness and lack of time.
- The fact that fostering is more frequently initiated by women than by men makes women more resistant to tiredness and other strains of fostering.

Biological children – "children who foster"

In research on foster care, the situation of children of foster carers seldom is the focus of researchers work. When it is, their situation is often mirrored through the eyes of adults. Pieces of research where children of foster carers speak for themselves are not so frequent. In some cases there seems to be a discrepancy between statements of adults and young people and children.

Positive experiences

Foster carers seem to have a notion that their own children have benefited from fostering, and that they are satisfied with their family being a foster family. 76% of foster carers find their children to be satisfied with fostering. 20% say that children have been neither satisfied nor unsatisfied, and only 3% think children have been unsatisfied. There is a tendency of more women seeing children as satisfied, but there is no significant difference.

One of the main beneficial effects from the point of view of foster carers, is that children can see that their parents have an engagement in other peoples well-being. Children acquire an understanding for people who have not been as fortunate as they themselves have been, they get an insight into other modes of living, other types of lives. Foster carers want their children to learn how to be emphatic and caring in their attitudes.

Negative experiences

One of the negative experiences for biological children is decreased access to parental time. Foster children often have great needs, due to former disadvantages and traumatic experiences. They take a big part of foster carers time, sometimes one can say they absorb all of it. Foster carers children are left with little or no parental time for their own problems and needs.

In the questionnaire foster carers answered a question concerning neglect of own children due to fostering.¹ 26% of respondents say that they often or rather often neglect their children due to fostering, 56% report neglect to occur only seldom and 18% say that never feel that they neglect their children.

In interviews, some foster carers report feelings of bad conscience, both towards own children and foster children, it is hard to find enough time for both parts. Some foster carers, especially foster mothers, report situations where biological children are almost invisible. One foster mother says like this:

Disa Damberg: With these children, especially one of them, I was drained of so much time and strength, and I was very tired when they were younger, and I was often in a bad mood, and I feel bad when I think about it. I don't think this would have been so, if we hadn't been fostering. I was so occupied with myself and situations of conflict, I don't think I saw my own children at all.....

Only 10% of respondents tell of such conflicts between own children and foster children, that are not to be considered as "normal" conflicts between siblings. When conflicts do occur, they are mainly conflicts concerning the concept of "sharing" – sharing things, rooms and parental time.

---

¹ "Neglect" is a "serious" word in this context, it has got a connotation of severe carelessness and parental failure. However, this was the word found to be most useful, and results are to be interpreted with this connotation in mind.

In the interviews, foster carers also tell of a changed atmosphere in the home. Foster children are used to a different set of "family-rules", they are used to a different pitch of voice when being told how to behave. One example of this changed atmosphere is what happens when family members are having a meal together. Foster children may not be used to pleasant and quiet meals, sometimes they may not be used to sit down at all. As a consequence every time the family sit and have a meal together there are loud conflicts and scenes, and instead of a pleasant meal, all family members go through an ordeal.

As another negative effect, foster carers describe how biological children have been upset and angry on behalf of foster siblings. They get angry when birth parents treat foster siblings badly and make them disappointed. One can say they get an insight in how difficult and complicated childrens situation might be. This insight is something that they would never have experienced if parents had not been fostering.

To sum up this part of the study, one can say that consequences of fostering for foster carers children contain both good and bad experiences. In interviews one might see a tendency for respondents to diminish consequences of difficult experiences for own children. This is not surprising; as a parent you are responsible for the development of your children, well-being of children is connected with quality of parental skills. Foster carers experience feelings of great responsibility both towards own children *and* foster children. If fostering has a bad impact on your own children, you have not lived up to expected parental obligations. If you are to quit fostering because of biological children, you do not live up to foster parent obligations. This is a kind of situation that might be hard for foster carers to handle. It seems to be more difficult for women than for men, a hypothetical reason for this might be that women feel themselves to be more responsible for childrens development, the "outcome of upbringing", than men do. (Halldén 1984, Bäck-Wiklund and Bergsten 1997)

Children who foster

In interviews some respondents describe how "useful" their children are. In many ways, they contribute to fostering. They can serve as "an example" when it comes to how to behave in different situations. They can facilitate foster children's introduction in school, and among friends. Some times biological children also take a tangible part in foster care by "baby-sitting" and taking on different tasks concerning foster children.

We have told them how grateful we are, and praised them because they are so helpful. We have told our family social worker that we would never have managed without our own children. They are helping and supporting us by always letting Anna be together with them...

This foster father acknowledges the participation of his children, and appreciates what they do. However, this is not always the case. Children of foster carers may take a great part of fostering without being given any credit for their efforts.

Contact with birth parents

For all respondents being interviewed, it was very clear that the task of fostering included contact with birth parents of foster children. All respondents were aware of this, and did not question the concept of contact between foster children and birth parents. Nevertheless, this can be a controversial question. Birth parents may have problems of their own, or be in the middle of demanding rehabilitation programs. Their situation can sometimes make it hard to maintain a good and stable contact with their children in placement. Without any doubt one might also state that having a child in placement may be a very difficult situation for birth parents, feelings of parental failure and inferiority can make birth parents reluctant to visit foster homes. Sometimes it is also hard to identify who's needs are to be satisfied – the needs of children, or the needs of adults – both birth parents and foster carers. In the questionnaire some respondents reported social workers to focus more on needs of birth parents than needs of foster children, which was something that made fostering difficult.

Frequency of contact

Tables show that 37% of foster children see their mother once a month or more, corresponding figure for fathers is 17%. 32% see their mother a few times in one year, corresponding percentage for fathers is 25%. A notable conclusion is that many children have no contact with birth parents. 20% have no contact with birth mother, and 46% have no contact with birth father. One reason might be that birth parents are dead. There was no alternative in the questionnaire for “birth parents deceased”, but some respondents reported this anyhow. 52 mothers and 55 fathers were reported as “deceased”. Not counting dead parents, 192 children have no contact with their father, and 60 children have no contact with their mother.

Quality of contact

Quality of contact with birth mother is reported to be good for 27% of children, neither good nor bad for 19% of children, and bad for 31 % of children. Quality of contact with birth father is reported to be good for 16% of children, neither good nor bad for 12% of children, and bad for 24% of children.²

Relations between foster carers and birth parents

When it comes to relations with birth mothers, 37% report a positive relation, 29% a neutral relation and 9% a negative relation. Relations to birth fathers are positive in 19% of case, 22% report a neutral relation and 8% a negative relation. These figures show relations between foster carers and birth parents as positive in many cases, but also as a neutral relation. Not many respondents report a bad relation. There is a significant gender difference: More women than men have a positive relation to

---

² “Remaining” percentages represent “no contact”.

birth mothers but there is no significant difference between men and women concerning relations to birth fathers.

In interviews foster carers describe different kinds of relations with birth parents and other family members. Six of the 17 couples report a good relation, everything concerning upbringing and planning of foster child run smoothly and without conflicts. Three families have mixed experiences; good contacts with some of foster children's relatives and bad with others. Seven couples have a tolerable relationship, no open conflicts. Only one family have predominantly bad experiences of contact with birth parents and relatives of foster child.

Some foster carers state that their attitudes towards contact with birth parents have changed over the years they have spent fostering. Initially they had high ambitions, and wanted to sustain birth parents as well as foster children. Eventually they found this did not work, they had to focus their energy onto foster children, to be able to cope with the task of fostering. They had to set boundaries for their efforts, and let social workers take on the responsibility to help birth parents solve their problems.

Visits of birth parents

All five "new" families tell a very similar tale of visits of birth mothers (none of these foster children had any contact with their fathers). When birth mothers first came to visit, they showed little interest in their child, they sat down, had coffee, and wanted to talk of themselves. Especially foster mothers were surprised and bewildered by this behaviour.

The girl stands right beside her, screaming "mummy, mummy!" right to her face, and she doesn't seem to listen!

This seemingly disinterest in the child might have several causes. Feelings of insecurity and inferiority might be what causes this behaviour, but also lack of knowledge of how to interact with their child. Loar (1998) finds birth parents ability to interact with their children to be overestimated, what seems to be a lack of interest might instead be a lack of knowledge of how to interact. It is evident that both foster carers and birth parents need to be sustained in visit situations.

Some foster carers also displayed feelings of insecurity when birth parents were visiting. They did not know if they dared to show loving feelings towards children with birth parents present, and they did not know whether or not to encourage foster children to call them "mum" and "dad" as they normally did, when birth parents came to visit.

Parent and foster carer

Most foster carers describe their relationship with foster children as close and warm. 54% of foster children have foster fathers who describe their relationship with the foster child as "very close", the corresponding figure for foster mothers is 66%. 39%

of foster children have foster fathers, and 27% have foster mothers who say they have a "good relationship, but not so close". There is a significant difference between men and women, answers from women show that more women than men report a "very close" relationship. Very few respondents report bad relationships.

In interviews, many foster carers describe an emotionally close relationship. More women than men describe relationship to foster child as deeply emotional and very close. Being close to a foster child does not necessarily mean that the relationship is easy. Several respondents report fostering children with traumatic experiences and disturbed behaviour to be a really difficult task, but it can also be rewarding because it creates an emotional closeness to children.

Fostering implies a conditional parenthood

It is evident that foster carers feel themselves to have a close and warm relationship with foster children, and this is also the impression I get from interviews. Nevertheless, foster parenthood is in certain ways different from parenthood.

In everyday life, foster parenthood and parenthood seem to be very much alike, differences are to be seen on other "levels". One difference is the *unpredictability* reported by some respondents. Foster carers usually know biological children and their reactions well, they can predict how they are going to react in different situations. This is not always possible with foster children. Some foster carers explain this in a "biological way": they feel like this because foster children have "different genes". It is mostly men who give this explanation. Some foster mothers say it is because they did not give birth to foster children, they have not been together with the child "from the start".

There are also respondents who describe how they have had to be *another kind of parent*. Foster children come from families with other sets of rules, other meanings connected to certain kind of behaviour. Some children have also experienced parental ambiguity, violence and neglect. As a consequence, foster carers find that they cannot use their "normal" way of parenting, as this does not work out in the same way with foster children as it does with biological children. Foster children might need stricter rules, they need to know the exact borders of conduct. This may have an impact on life in foster homes; family life becomes more rigid, there is less room for spontaneity. Some foster carers describe how they have had to be a kind of strict and rigorous parent, a kind of parent that is far from their "normal" behaviour.

Lack of control is also something foster carers describe as making foster parenthood different from "normal" parenthood. As a parent you have the right to make decisions of all kinds concerning your children, both "small" decisions of everyday life, and "big" decisions of more vital importance. The concept of parenthood implies a concept of responsibility. Decision-making also make parents responsible for effects of decisions, good or bad, on upbringing of children. In Sweden, children can be placed in foster homes voluntarily or involuntarily. In either case, birth parents still have custody of their children. In interviews, many respondents describe how they apprehend their parenthood to be shared between birth parents and social authorities. One quotation from a foster mother describes this:

I usually say that I share my foster children with their parents and the social welfare office. We cannot decide anything ourselves, so in one way I feel we share the children. I think we have the main responsibility for the children, but we cannot think ahead and plan anything for the future.....

This is how many foster carers describe their situation, which leaves them in a kind of paradoxical vacuum: They feel themselves to be responsible for something that they do not have the power to influence. This insecurity and lack of control also affect thoughts about the future. Most foster carers say they hope for a future with the foster child still as part of the family, even when the child is grown and lives by him/herself, but they have no guarantees that this will be the case. 73% of foster children have foster carers who hope to have a close future relationship with foster child/children, and 21% of children have foster carers who report a "not so frequent contact" as the imaginative future contact.

In interviews quite a few foster carers report feelings of insecurity when thinking about the future together with foster children. Will parents want children back? Will foster children choose to move back to their birth families when they quit school? Will there be conflicts connected to adolescence and will these conflicts separate foster carers from foster children? Some foster carers have difficulties in recognising their worries, they do not really dare to think of the future, but thoughts still exist, "in the back of one's head". When asked about the future, if the uncertainty affected his feelings for his two foster girls, one foster father made this statement:

It's in the back of my head. It is there, it stays there, and when the question will arise, I will attend to it. It wouldn't be right if we are to keep them, and found that we have loved them too little all the time. It's better to love them too much than too little.

In the mind of this foster father thoughts of the future were always present, but his strategy was to pay little attention to feelings of uncertainty and insecurity brought by the notion of "the future". His strategy was to "love too much" all the time, even though he was not sure he would have a future together with his two foster girls.

A reflective parenthood

In interviews several foster carers say that one really rewarding thing connected with fostering, is that fostering has "forced" them to look upon parenthood in another way. Fostering implies other dimensions of parenthood, foster mothers and foster fathers have been forced to discuss, to reflect over their parental ways of handling things. This is a quotation from one foster mother:

In some ways, I can say that we have become "more" parents, we have matured as parents. We think that we are doing all right, we can make it work, and we have a good time together, even though we have conflicts from time to time. And this has also affected our marital relation, this relation has also matured and deepened.

Some foster fathers report this reflective way of parenthood to be different from their former “biological” parenthood. Fostering has been a demanding task, they have had to use all their parental skills. In some cases foster fathers describe how their wives used to have the main responsibility for biological children, but fostering has been such a demanding task, that foster fathers have been forced to participate in caring for the foster child. They find this shared parenthood to be very rewarding, some foster fathers regret that they did not make this effort earlier, with their own children.

Conclusions and summary

Fostering is often initiated by women, but men also play an important part and eventually get as engaged in fostering as women do. To be able to handle the task of fostering, it is important for foster mothers and foster fathers to have a stable and trusting relationship. One of the most rewarding things about fostering is a closer relationship between men and women, the couple become a “team” who is working towards a mutual goal. This “teamwork” is especially appreciated by women, because men who foster are forced to take a big part of parenting and caring for children, which has not always been the case before the couple started to foster. Fostering can be a satisfying way for women to use their competence as mothers and care givers for a “good” purpose, and can also be a way for women to “professionalise” these skills. Fostering also makes foster carers feel that their efforts make a difference for children and young people, that they are using their energy on something worth while.

Another rewarding aspect of fostering is that it causes foster carers to reflect upon their parenthood, of what it means to be a parent. Some foster carers report this to make them more mature, as “more parents”, which they find most satisfying.

Less rewarding aspects are that fostering makes carers tired, and drains them of energy. Lack of control also put foster carers in a paradoxical situation, where they feel responsible for something they do not have the power to influence. Fostering can make carers less observant of the situation of their own children, and sometimes even have a negative impact on these children. Contact with birth parents can also be perceived as a cause of conflicts and uncertainty.

However, these aspects have another side to them. Even very demanding children can make foster carers feel they have to face a challenging task, and making fostering work in spite of “bad odds” is a satisfying feeling. Fostering can also have a good effect on children of foster carers; it increases their empathic abilities, and foster carers report of frequent close relations between foster carers own children and foster children. Also relations with birth parents can be perceived as rewarding by foster carers.

A quotation from a foster mother will end this summary:

Even though he has been so demanding and trying, he has enriched our lives. All three of us (Mother, father and daughter) have grown and matured as human beings. Taking in Jonas in our family made us open up our family and enriched our life, although it sometimes has been something of an ordeal.....

Referenser

- Alanen, L. (1992) *Modern childhood*. Jyväskylä Universitet.
- Aldridge, M.J. & Cautley, P.W. (1975) "The Importance of Worker Availability in the Functioning of New Foster Homes". *Child Welfare* vol LIV, No. 6 1975.
- Allmänna Barnhuset (1994) *Om familjehemsvård – möte mellan forskare och praktiker*. Stockholm.
- Andersson, G. (1984) *Små barn på barnhem*. Doktorsavhandling. Malmö: Liber.
- Andersson, G. (1988) *En uppföljning av barn som skilts från sina föräldrar*. Lunds universitet, Meddelanden från Socialhögskolan, 1988:1.
- Andersson, G. (1990) "Barns förhållande till föräldrar och fosterföräldrar". *Nordisk Psykologi* 1990, vol 42 (1), 1990, s 59-74.
- Andersson, G. (1991) *Socialt arbete med små barn*. Lund: Studentlitteratur.
- Anderson, G. (1995) *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, G. (1998) "Föräldrakontakt och familjetillhörighet ur fosterbarns perspektiv". *Socialvetenskaplig Tidskrift*, nr. 1, 1998, s 3-23.
- Ariès, P. (1973) *Centuries of Childhood*. Harmondsworth: Penguin.
- Badinter, E. (1981) *Den kärleksfulla modern*. Stockholm: Gidlund.
- Bebbington, A. & Miles, J. (1990) "The Supply of Foster Families for Children in Care". *British Journal of Social Work*, vol. 20, No. 4 1990, pp. 283-307.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (1995) *The Normal Chaos of Love*. London: Polity Press.
- Becker, G. (1974) "Theory of Marriage". T.W. Schultz (red.) *Economics of the Family*. University of Chicago Press.
- Berger, P., Berger, B. & Kellner, H. (1974) *The Homeless Mind. Modernization and Consciousness*. New York: Vintage Books Edition.
- Bergmark, Å. (1998) *Nyckelbegrepp i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Berridge, D. (1995) *Foster Care; a Research Review*. London: Report to the Department of Health 1995.
- Berridge, D. & Cleaver, H. (1987) *Foster home breakdown*. Oxford: Basil Blackwell.
- Björnberg, U. & Bäck-Wiklund, M. (1990) *Vardagslivets organisering i familj och närsamhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Borchgrevink, T. (1987) *Kjærlighedens diktatur: kjønn, arbeidsdeling og modernitet*. Oslo: Oslo Occasional Papers in Social Anthropology nr. 21.
- Bowlby, J. (1981) *Attachment and Loss. Volume 1. Attachment*. Middlesex: Penguin Books.
- Brannen, J. (1992) "Combining Qualitative and Quantitative Approaches: an Overview". I Brannen m.fl. (red.) *Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research*. Aldershot: Avebury.
- Brembeck, H. (1998) *Inte bara mamma*. Göteborg: Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige, nr. 28.
- Bryman, A. (1992) "Quantitative and Qualitative Research: Further Reflections on their Integration". I Brannen m.fl. (red.) *Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research*. Aldershot: Avebury.

- Burgess, R.G. (1984) *In the Field: An Introduction to Field Research*. London: George Allen and Unwin.
- Bäck-Wiklund, M. & Bergsten, B. (1997) *Det moderna föräldraskapet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Börjeson, B. & Håkansson, H. (1990) *Hotade – försummade – övergivna*. Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Börjeson, B., Nordin, H., Magnberg, A. & Persson, M. (1976) *I föräldrars ställe*. Stockholm: Almqvist och Wiksell Förlag.
- Börjeson, B. (1995) "Det ideologiskt omstridda barnet". I Dahlgren, L. & Hultqvist, K. (red.) *Seendet och seendets villkor*. Stockholm: HLS Förlag.
- Cantos, A. & Gries, L. (1997) "Behavioral Correlates of Parental Visiting During Family Foster Care". *Child Welfare*, March 01, 1997.
- Cautley, P.W. (1980) *New foster parents: The first experience*. New York: Human Services Press.
- Cederström, A. (1990) *Fosterbarns anpassning – en relationsproblematik*. Doktorsavhandling. Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen.
- Cederström, A. (1994) *Fosterbarns anpassning II*. Delstudie 1. Stockholms Universitet, Pedagogiska institutionen.
- Charnley, J. (1955) *The art of child placement*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Christoffersen, M.N. (1988) *Familjeplejen – en undersøgelse af danske plejefamilier med 0-17-årige plejebørn*. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttets rapport 88:11.
- Colton, M. & Williams, M. (1997) "The Nature of Foster Care". *Adoption & Fostering*, Volume 21, No.1, 1997.
- Coltrane, S. (1996) *Family Man: Fatherhood, housework and gender equity*. Oxford: Oxford University Press.
- Conell, R.W. (1999) *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Dencik, L. (1987) "Opvaekts i postmodernismen". I Jørgensen, P.S. *Børn i nye familiemønstre*. Köpenhamn: Hans Reitzels forlag.
- Denzin, N. (1970) *The Research Act in Sociology*. London: Butterworth.
- Department of Health (1991) *The Children Act 1989. Guidance and Regulations: Volume 3, Family Placements*. London: HMSO.
- Ds. 1996:57 *Barn idag*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Dunn, J. (1987) "The Beginnings of Moral Understanding: Development in the Second Year", in Kagan, J. & Lamb, S. (Eds.) *The Emergence of Morality in Young Children*, pp. 91-122. Chicago: University of Chicago Press.
- Dunn, J. & Plomin, R. (1990) *Syskon*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Eastman, K. (1982) "Foster Parenthood: A Nonnormative Arrangement". *Marriage and Family Review*. Vol 5.2, 1982, pp. 95-120.
- Egelund, T. (1997) *Beskyttelse av barndomen*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Einarsdottir G. (1999) "The "inner core" of the family. Different manifestations of modern families and their routes to the center of the family. Uppsats presenterad vid svenskt-turkiskt seminarium vid Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul 1999. Kommer att publiceras i Liljeström, R. och Özdalga, E. *Contrasting Modernities*.

- Ellis, C. & Flaherty, M.G. (1992) "An agenda for the interpretation of lived experience. In Ellis, E. & Flaherty, M.G. (Eds.), *Investigating subjectivity: Research on lived experience*, pp.1-16. Newbury Park, CA: Sage.
- Elvin-Nowak, Y. (1999) *Accompanied by guilt*. Department of Psychology, Stockholm University.
- Erera, P. (1997) "Step- and Foster Families: A Comparison. *Marriage and Family Review*, vol.26, issue 3/4 1997, pp. 301-315.
- Fanshel, D. & Shinn, E. (1978) *Children in Foster Care*. New York: Columbia University Press.
- Fanshel, D. (1980) *Barn i fosterhem*. En konferensrapport. Rapport 49 i Barnbyn Skås rapportserie.
- Familjeplejen i Danmark (1998): *Kærlighed og næstekærlighed. Om leveforholdene for plejefamiliers egne børn*. Köpenhamn.
- Finch, J. (1989) *Family Obligations and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Finn, J. (1994) "Contested Caring: Women's Roles in Foster Family Care" *Journal of Women & Social Work*, Winter 1994, Vol.9 Issue 4.
- Giddens, A. (1992) *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Gilligan, R. (1995) "The foster carer experience in Ireland: Findings from a postal survey". *Child: care, health and development*. Vol. 22 No. 2 1996 pp. 85-98.
- Gilligan, R. (2000): "Men as foster carers, a neglected resource?" *Adoption and fostering* Volume 24, No. 2, 2000.
- Goldstein, J., Freud, A. & Solnit, A.J. (1978) *Barnets rätt eller rätten till barnet?* Stockholm: Natur och Kultur.
- Haavind, H. (1982) "Makt og kjærlighed i ekteskaper". I Hauka, R., Hoel, M. & Haavind, H. (red.) *Kvinneforskning, bidrag til samfunnsteori*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavind, H. (1987) *Liten og stor. Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Havik, T. (1996) *Slik fosterforeldrene ser det. Resultat fra en kartleggingsstudie*. Bergen: Barnevernets Utviklingssenter på Vestlandet.
- Halldén, G. (1992) *Föräldrars tankar om barn*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Halvorsen, K. (1992) *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Hessle, S. (1988) *Familjer i sönderfall*. Göteborg: Norstedts.
- Hirdman, Y. (1990) "Genussystemet". I *Demokrati och makt i Sverige*. SOU 1990:44. Maktutredningens huvudrapport. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Hochschild, A. (1989) *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*. New York: Avon Books.
- Hollander, A. (1985) *Omhändertagande av barn*. Doktorsavhandling. Stockholm: Aktuell Juridik Förlag.
- Holter, Ø, & Aarseth, H. (1993) *Menns livssammenheng*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Humlesjö, E. (1997) *Barnen & socialtjänsten*. Stockholm: FOU-rapport 1997:11.
- Hutchinson, D. (1943) *The quest for foster parents*. New York: Columbia University Press.
- Höpflinger, F. (1984) "Kinderwunsch und Einstellung zur Kindern" I Joffman H.J., Nowotny et al., *Planspiel Familie: Familie, Kunderwunsch und Familieplanung in der Schweiz*, Diessenhofen: 77-181.

- Johansson S. (1999) "Kvinnan som norm- om omsorg och jämställdhet." I *Omsorgens förvitring*, Christensen, K. Syltevik, L.J. (red.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Inch, L. (1999) "Aspects of Foster Fathering". *Child and Adolescent Social Work Journal*. Volume 16, No. 5, October 1999.
- Juul-Jensen, U. (1985) *Moraliskt ansvar och människosyn*. Lund: Studentlitteratur.
- Kaplan, C. P. (1988) "The Biological Children of Foster Parents in the Foster Family". *Child and Adolescent Social Work Journal*, Volume 5, No. 4, 1988, New York: Human Sciences Press.
- Kihlblom, U. (1991) *Barns utveckling och mödrars arbete*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Kristjánsson, B. (1995) "Vardandets barndom – (be) varandets barnforskning; Om mötet mellan en föränderlig värld och en statisk världssyn". I Dahlgren, L. & Hultqvist, K. (red.) *Seendet och seendets villkor*. Stockholm: HLS Förlag.
- Kristjánsson, B. (1999) "Hverdagslivet og tidens problematik" I Dencik, L. & Shultz-Jørgensen, P. (red.) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kälvesten, A-L. (1974) *40 fosterfamiljer med Skåbarn*. Stockholm: Almqvist och Wiksell Förlag.
- Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).
- Lagerberg, D. (1984) *Fosterbarn. Forskning, teori och debatt*. Stockholm: Skeab Förlag.
- Larsson-Sjöberg, K. (2000) *Barndom i länkade familjesystem*. Avhandling, Institutionen för socialt arbete, Göteborgs Universitet.
- Leira, A. (1989) *Models of Motherhood*. Nordiska institutet för samhällsplanering. Avhandling X. Oslo.
- Lincoln, Y.S., & Guba, E.G. (1985) *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Lindén, G. (1984) *Byta föräldrar*. Malmö: Liber Förlag.
- Loar, L. (1998) "Making Visits Work". *Child Welfare*, January/February 1998, Vol. 77.
- Lollis, S. Van Engen, G. (1999) "Sibling Socialisation of Moral Orientation: Share with me! No, it's mine!" *Journal of Moral Education*. Sep. 1999, Vol. 28, Issue 3.
- Lundström, T. (1993) *Tvångsombändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Doktorsavhandling. Stockholms Universitet: Socialhögskolan, Rapport i Socialt Arbete, nr 61.
- Lundström, T. (2000): "Om kommunernas sociala barnavård". I *Välfärd, vård och omsorg: antologi från Kommittén Välfärdsbokslut*. SOU 2000:38. Stockholm: Fritzes.
- Länsstyrelsen Västra Götaland 1998:22: *Familjehemsplaceringar i nätverkshem*.
- Mahler, M. (1984) *Barnets psykiska födelse: Symbios och individuation*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Makrinioti, D. (1994) "Conceptualization of Childhood in a Welfare State. A Critical Reappraisal". I Qvortrup, J. m.fl. (red.) *Childhood Matters, Social Theory, Practice and Politics*. European Centre Vienna Vol.14. Avebury.
- Martinsen, K. (1999) "Etikken, kulturen og kroppens sårbarhet". I *Omsorgens förvitring*. Christensen, K. & Syltevik, L.J. (red.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Merriam, S. (1988) *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Millham, S., Bullock, R., Hosie, K, & Haak, M. (1986) *Lost in Care*. Aldershot: Gower.

- Morgan, D. (1996) *Family Connections*. Cambridge: Polity Press.
- Newstone, S. (1999) "Men who Foster", *The RHP Companion to Foster Care*. Trowbridge: Cromwell Press.
- Nielsen, F. (under arbete): *Børn og unge anbragt i familiepleje*. Institut for stadskundskab, Köpenhamns Universitet.
- Nutt, L. (1998) "Public Care in a Private Place. The Paradoxical Situation of Foster Carers and the Issue of Payment." Social Policy Association: Annual Conference 1998. University of Lincolnshire and Humberside.
- Ohrlander, K. (1992) *I barnens och nationens intressen; Socialliberal reformpolitik 1903 – 1930*. Stockholm: Almqvist och Wiksell.
- Padgett, D. (1998) *Qualitative Methods in Social Work Research*. London: Sage.
- Parker, J. (1966) *Decisions in Child Care: A Study of Prediction in Fostering*. London: Allen & Unwin.
- Parsons, T. & Bales, B. (1955) *Family, Socialization and Interaction process*. Illinois: The Free Press.
- Part, D. (1993) "Fostering as seen by the carer's children". *Adoption and Fostering*. Volume 17, No.1 1993.
- Petersson, K. (1995) "Viljan att förekomma". I Dahlgren, L. & Hultqvist, K. (red.) *Seendet och seendets villkor*. Stockholm: HLS Förlag.
- Plantin, L. & Månsson, S-A. (1999) *Mäns föräldraskap. Om faderskap och manlighet i ett livsperspektiv*. Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete, Rapport 1999:6.
- Poland, D. & Groze, V. (1993) "Effects of Foster Care Placement on Biological Children in the Home". *Child and Adolescent Social Work Journal*, nr 10 1993, pp. 153 - 164. New York: Human Sciences Press.
- Pugh, G. (1996) "Seen but not heard? Addressing the needs of children who foster". *Adoption and fostering*. Vol. 20, nr 1, 1996.
- Qvarsell, R. (1991) *Vårdens idéhistoria*. Helsingborg: Carlssons Bokförlag.
- Qvortrup, J. (1994) *Barn halve priset. Nordisk barndom i ett samhällsperspektiv*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.
- Regeringens Proposition 1996/97:124 *Ändring i socialtjänstlagen*.
- Renström, Y. (1999) *Familjehemsarbetet utifrån de biologiska barnens perspektiv*. D-uppsats i socialt arbete, Universitetet i Örebro.
- Ribbens-McCarthy, J., Edwards, R. & Gillies, V. (2000) *Parenting and Step-Parenting. Contemporary Moral Tales*. Oxford: Brookes University.
- Rhodes, P. (1993) "Charitable vocation or "proper job"? The role of payment in foster care. *Adoption and fostering*, Volume 17, No.1 1993.
- Rowe J., Cain, H., Hundleby, M. & Keane A. (1984) *Long Term Foster Care*. London, Batsford/ British Agencies for Adoption & Fostering (BAAF).
- Runfors, M. & Wrangsjö, B. (1984) *Familjemönster*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Rädda Barnens Tidskrift *Barn* nummer 5/2000.
- Sallnäs, M. (1995) "Att utreda föräldraskap". *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 4 1995.

- Sallnäs, M. (1999) "Institutionsvård för barn och ungdomar". *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr. 2 1999.
- SCB (1982:4) *Socioekonomisk indelning*. Meddelanden i samordningsfrågor. Stockholm: Statistiska Centralbyrån 1982:4, (nytryck 1995).
- SCB (1994) ULF 92:1. Undersökning av levnadsförhållanden. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SCB (1995) *Facts and figures*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SCB (1997) *Arbetskraftsundersökningen*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SCB (1998a) *Levnadsförhållanden. Sysselsättning, arbetstider och arbetsmiljö 1994 – 95*. Rapport nr 92. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SCB (1998b) *Utbildningsstatistisk årsbok*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Schultz-Jørgensen, P. (1999) "Familieliv – i børnefamilien". I Dencik, L. & Schultz-Jørgensen, P. (red.) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- SFS 1902:67: *Lag angående uppfostran åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn*.
- SFS 1924:361: *Lag om Samhällets Barnavård*.
- SFS 1960:77: *Barnavårdslagen*.
- SFS 1990:52: *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga*.
- Shaw, M. & Lebens, K. (1977) "Foster parents talking". *Adoption and Fostering*, no. 88(2) pp. 11-15, 1977.
- Silva, E. & Smart, C. (red.) (1999) *The New Family?* London: Sage.
- Skjær-Ulvik, O. (1997) "Penger, kjærlighet og arbeid". *Fosterhjemskontakt* 3/1997.
- Socialstyrelsens råd och anvisningar 1961:137. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen redovisar 1987:8 *Vård i familjehem – hur vill vi ha den?* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (1988) *Familjehemsvård – ett känsligt samspel*. PM 1988:7. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SoS-rapport 1995:8. *Ovisshetens barn*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (1995) *Familjehemsvård i utveckling*. Artikelnummer 1995-00-19, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialtjänst 2000:9. *Statistik*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialtjänstlagen (1980:620).
- SOU 1956:61 *Ny Barnavårdslag. Förslag angivet av Barnavårdskommittén*. Betänkande II. Socialdepartementet.
- SOU 1974:39 *Socialvården. Mål och medel*. Principbetänkande av Socialutredningen. Socialdepartementet.
- SOU 1974:7 *Barn och ungdomsvård*. Socialdepartementet.
- SOU 1979:63 *Barnets rätt*. Socialdepartementet.
- SOU 1986:20 *Barns behov och föräldrars rätt*. Socialtjänstens arbete med utsatta familjer. Socialdepartementet.
- SOU 1986:21 *Barns behov och föräldrars rätt*. Sammanfattning. Socialdepartementet.
- SOU 1994:139 *Ny socialtjänstlag, huvudbetänkande av socialtjänstkommittén*. Socialdepartementet.

- SOU 1997:139 *Hemmet, barnen och makten*. Arbetsmarknadsdepartementet.
- SOU 2000:77 *Omhändertagen. Samhällets ansvar för utsatta barn och unga*. Socialdepartementet.
- Starrin, B. & Svensson P-G. (red.) (1994) *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur 1994.
- Stymne, A. & Sambergs, Å. (1976) *Fosterbarn i lantbrukarfamiljer*. Stockholm: Meddelande från jordbrukets utredningsinstitut.
- Talbot, C. (1997) "Sons and Daughters of Foster Carers. Children and Young People who Foster". *Copy of speech for IFCO conference, Vancouver July 1997*.
- Triseliotis, J., Sellick, C. & Short, R. (1995) *Foster Care: Theory and Practice*, London: Batsford.
- Triseliotis, J., Moira, B. & Hill, M. (2000) *Delivering Foster Care*. London: British Agencies for Adoption & Fostering (BAAF).
- Tronto, J. (1993) *Moral Boundaries*. New York: Routledge.
- Twigg, R. (1994) "The Unknown Soldiers of Foster Care: Foster Care as Loss For the Foster Parent's Own Children". *Smith College Studies in Social Work*, June 1994, Volume 64, No. 3.
- Twigg, R. (1995) "Coping with Loss: How Foster Parents' Children Cope With Foster Care". *Community Alternatives*. Volume 7, No.1 1995.
- Vinnerljung, B. (1996a) *Svensk forskning om fosterbarnsvård*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS): Liber utbildning.
- Vinnerljung, B. (1996b) *Fosterbarn som vuxna*. Lund: Arkiv.
- Vinnerljung, B., Sallnäs, M. & Oskarsson, L. (1999) "Dygnsvård för barn och ungdom 1983–1995 – förändringar i vårdlandskapet sedan socialtjänstlagens tillkomst". *Socionomen* nr. 8 1999.
- Vinnerljung, B., Sallnäs, M. & Kyhle-Westermarck, P. (2001) *Sammanbrott i dygnsvården*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS), in prep.
- Vinterhed, K. (1985) *De andra föräldrarna*. Stockholm: Skeab.
- Waerness, K. (1999) "Omsorg, omsorgsarbete og omsorgsrationalitet – refleksjoner over en socialpolitisk diskurs". I Thorsen, K. & Waerness, K. (red.) *Blir omsorgen borte?* Oslo 1999: Ad Notam Gyldendal.
- Wahl, K., Tüllman, G., Honig, M.S. & Gravenhorst, L. (1980) *Familien sind anders!* Reinbek.
- Wakeford, J. (1963) "Fostering – A sociological perspective". *British Journal of Sociology*, nr. 14, pp. 335-346.
- Willén H (1994) *The Child-Bearing Decision*. Psychological Reports, No. 2 Volume 24, 1994. Göteborgs Universitet.
- Wolcott, H.F. (1994) *Transforming qualitative data*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Woodhead, M. (1990) "Psychology and the Cultural Construction of Children's Needs". I James, A. & Prout, A. (eds.) *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London: Falmer Press.
- Wählander, E. (1990) *Familjehem – stöd och hjälp*. Stockholm: FOU-rapport nr 133.
- Ziehe, T. (1986) *Ny ungdom, om ovanliga läroprocesser*. Stockholm: Norstedts.

Bilagor

BILAGA

Bilagan inledd med en kopia av enkäten.

ATT VARA FOSTERFÖRÄLDER

Detta frågeformulär innehåller frågor om hur det är att vara fosterförälder. Svaren på frågorna skall användas i en studie som har till syfte att öka kunskapen om fosterfamiljers situation.

Studien omfattar fosterfamiljer med barn placerade från följande kommuner: Göteborg Härryda, Kungälv, Mölndal, Partille och Uddevalla.

Tack för att Du sätter kryss innanför rutorna! För att underlätta arbetet med sammanställningen av frågeformulären ber vi Dig att sätta kryss innanför rutorna- Använd en penna som gör markeringarna tydliga.

Kryssa så här   Kryssa ej så här

6. Vilken skolutbildning har Du? (Du skall bara kryssa för ett av alternativen! Markera i rutan som motsvarar den högsta utbildning som Du har)

Ej fullföljt folkskola eller grundskola
Folkskola eller enhetsskola

Yrkesutbildning, minst ett år utöver folkskola eller liknande (yrkesskola, hushållsskola)

Grundskola, realskola (även flickskola, folkhögskola, enhetsskola 9 år)

Gymnasieskola (även fackgymnasium och 3-årigt gymnasium)

Utbildning minst ett år utöver gymnasieskolan (Lex, folkskolläraexamen, högskola eller universitet utan examen)

Examen från universitet eller högskola

7. Vilken skolutbildning har Din partner? (Du skall bara kryssa för ett av alternativen! Markera i rutan som motsvarar den högsta utbildning som Din partner har)

Ej fullföljt folkskola eller grundskola

Folkskola eller enhetsskola

Yrkesutbildning, minst ett år utöver folkskola eller liknande (yrkesskola, hushållsskola)

Grundskola, realskola (även flickskola, folkhögskola, enhetsskola 9 år)

Gymnasieskola (även fackgymnasium och 3-årigt gymnasium)

Utbildning minst ett år utöver gymnasieskolan (Lex, folkskolläraexamen, högskola eller universitet utan examen)

Examen från universitet eller högskola

8. I vilken typ av bostad bor Du och Din familj?

Hyrarättslägenhet
Bostadsrättslägenhet
Villa eller radhus
Jordbruksfastighet

9. Vilken är Din nuvarande sysselsättning?

Är anställd på heltid eller deltid
Är timanställd
Är egen företagare
Är hemarbetande
Är studerande
Är långtidssjukskriven (mer än 3 månader)
Har beredskapsarbete, ALU, OTA eller dylikt.
Är "öppet" arbetslös
Är föräldradelad
Är förtidspensionerad
Annat, nämligen.....

10. Vilken är Din partners nuvarande sysselsättning?

Är anställd på heltid eller deltid
Är timanställd
Är egen företagare
Är hemarbetande
Är studerande
Är långtidssjukskriven (mer än 3 månader)
Har beredskapsarbete, ALU, OTA eller dylikt.
Är "öppet" arbetslös
Är föräldradelad
Är förtidspensionerad
Är ålderspensionär
Annat, nämligen.....

ALLMÄNNA FRÅGOR

1. Är du man eller kvinna?

Kvinna
Man

2. Hur länge har Du och Din partner bott tillsammans?

1 - 5 år
6 - 10 år
11 - 15 år
16 - 20 år
21 - 25 år
26 - 30 år
31 år eller längre

3. Kan Du med hjälp av tabellen nedan beskriva hur Din familj ser ut just nu? Vilka medlemmar av familjen bor tillsammans i ert hus/lägenhet? (Det är endast medlemmar som Du skall ta med familjemedlemmar i betydelsen föräldrar/barn. Övriga släktingar som eventuellt bor i hushållsgruppen skall inte tas med, ej heller utflyttade vuxna barn.) Sätt en ring runt de alternativ som stämmer in.

	Födelseår	Pojke=1 Flicka=2	Fosterbarn	Eget barn Biologiskt	Adopter- terat
1. Fosteramma	19.....				
2. Fosterpappa	19.....				
3. Barn 1	19.....	1 2	☐	☐	☐
4. Barn 2	19.....	1 2	☐	☐	☐
5. Barn 3	19.....	1 2	☐	☐	☐
6. Barn 4	19.....	1 2	☐	☐	☐
7. Barn 5	19.....	1 2	☐	☐	☐
8. Barn 6	19.....	1 2	☐	☐	☐
9. Barn 7	19.....	1 2	☐	☐	☐

4. Hur ser er totala familjesituation ut?

Antal barn gemensamt med nuvarande partner.....
Antal egna barn från tidigare förhållanden.....
Partners barn från tidigare förhållanden.....
Utanför tät bebyggelse

5. Var bor Du?

I storstad med flera än 100.000 inv.
I mindre stad med 10.000 inv. eller däröver
I tätort med 2000 - 10.000 inv.
I by med mindre än 2000 inv.
Utanför tät bebyggelse

11. Vad har Du för yrke? (Om du är arbetslös, studerande, föräldradelad, sjukskriven eller pensionär, ange det yrke du hade tidigare. Ange yrket så exakt som möjligt, skriv till exempel inte endast "monitör" eller "sekreterare")

.....
.....
.....

12. Vad har Din partner för yrke? (Om Din partner är arbetslös, studerande, föräldradelad, sjukskriven eller pensionär, ange det yrke partnern hade tidigare. Ange yrket så exakt som möjligt, skriv till exempel inte endast "monitör" eller "sekreterare")

.....
.....
.....

13. Om Du förvärsarbetar, hur hög procent av en heltid består Ditt förvärsarbete av?

100% av en heltid
75% av en heltid eller mer
50% av en heltid eller mer
25% av en heltid eller mer
Annat, nämligen.....

14. Om Din partner förvärsarbetar, hur hög procent av en heltid består hans/hennes förvärsarbete av?

100% av en heltid
75% av en heltid eller mer
50% av en heltid eller mer
25% av en heltid eller mer
Annat, nämligen.....

15. Är Du nöjd med Din arbetstid?

Ja, jag är nöjd med min arbetstid
Nej, jag skulle vilja utöka min arbetstid
Nej, jag skulle vilja minska min arbetstid

16. Hur bedömer Du den gemensamma ekonomin för Ditt och Din partners hushåll?

Mycket god
Ganska god
Varken god eller dålig
Ganska dålig
Mycket dålig

17. Är du medlem/aktiv i någon av följande föreningar eller sammanslutningar? (Kryssa för de alternativ som stämmer in)

	Medlem	Har uppdrag
Svenska kyrkan.....	☐	☐
Frivilligöset samfund.....	☐	☐
Annat religiöst samfund.....	☐	☐
Politiskt parti.....	☐	☐
Miljöorganisation.....	☐	☐
Fredsorganisation.....	☐	☐
Idrottsförening.....	☐	☐
Föräldraförening.....	☐	☐
Konsumentkooperativ.....	☐	☐
Ordenssällskap.....	☐	☐
Nytkörhetsorganisation.....	☐	☐
Rädda Barnen, Röda Korset	☐	☐

Annat, nämligen.....

FRÅGOR KRING EGEN UPPVÄXT

18. Hur många sysskon har Du?

Fler än fem
 3-5 stycken
 1-2 stycken
 Inga alls

19. Har Du själv varit fosterbarn under Din uppväxt?

Ja, under hela min uppväxt
 Ja, under större delen av min uppväxt
 Ja, under en del av min uppväxt
 Nej, jag har inte varit fosterbarn

20. Har Din partner varit fosterbarn under sin uppväxt?

Ja, under hela sin uppväxt
 Ja, under större delen av sin uppväxt
 Ja, under en del av sin uppväxt
 Nej, han/hon har inte varit fosterbarn

21. Är du adoptivbarn? (Om Du adopterades av Din mormors/svågars man/hustru, räknas det som att Du inte är adoptivbarn, endast om båda föräldrarna är adoptivföräldrar)

Ja, jag blev adopterad som spädbarn
 Ja, jag blev adopterad senare under min barndom
 Ja, jag blev adopterad som tonåring
 Nej, jag är inte adoptivbarn

22. Är Din partner adoptivbarn? (Om Din partner adopterades av sin mormors/svågars man/hustru, räknas det som att han/hon inte är adoptivbarn, endast om båda föräldrarna är adoptivföräldrar)

Ja, han/hon blev adopterad som spädbarn
 Ja, han/hon blev adopterad senare under sin barndom
 Ja, han/hon blev adopterad som tonåring
 Nej, han/hon är inte adoptivbarn

23. Har Du egen erfarenhet av att bo med fostersyskon genom att Dina föräldrar var fosterföräldrar?

Ja, under hela min uppväxt
 Ja, under en del av min uppväxt
 Nej, mina föräldrar var aldrig fosterföräldrar

24. Har Din partner egen erfarenhet av att bo med fostersyskon genom att hans/hennes föräldrar var fosterföräldrar?

Ja, under hela min partners uppväxt
 Ja, under en del av min partners uppväxt
 Nej, hans/hennes föräldrar var aldrig fosterföräldrar

25. Har Du själv erfarenhet av att någon av Dina närmaste anhöriga haft missbruksproblem?

Ja
 Nej

26. Har Din partner erfarenhet av att någon av hans/hennes närmaste anhöriga haft missbruksproblem?

Ja
 Nej
 Vei ej

27. Hur skulle Du beskriva Din uppväxt?

Mycket trygg
 Ganska trygg
 Varken trygg eller otrygg
 Ganska otrygg
 Mycket otrygg

Beväras av alla

35. Tycker Du att Du och Din partner har tillräckligt med tid att ägna åt er relation som makar/sambor?

Ja, vi har alltid tillräckligt med tid
 Ja, vi har oftast tillräckligt med tid
 Nej, vi har oftast inte tillräckligt med tid
 Nej, vi har aldrig tillräckligt med tid

36. Hur skulle Du beskriva Din och Din partners relation som makar/sambor?

Vi har en mycket bra relation
 Vi har en ganska bra relation
 Vår relation är varken bra eller dålig
 Vi har en ganska dålig relation
 Vi har en mycket dålig relation

FRÅGOR OM HUR DET ÄR ATT VARA FÖRÄLDER TILL EGET/EGNA BARN

Följande frågor 37 - 42, besvaras endast om Du har biologiska/adopterade barn. Om Du inte har det, går Du vidare till fråga 43.

37. Vad anser Du vara en förälders främsta uppgift? Förädd att kortfattat formulera det Du tycker är viktigast!

.....
 .....
 .....

38. Som förälder hamnar man ibland i situationer där man känner sig osäker. Ange till vem Du i första, andra och tredje hand skulle vända Dig till då Du behöver råd i Din föräldraroll!

1. ....
 2. ....
 3. ....

40. Vem är det som fattar beslut om rör barnets/barnens vardagsliv?

Det gör alltid jag själv
 Det gör oftast jag själv
 Det gör min partner och jag tillsammans
 Det gör oftast min partner
 Det gör alltid min partner

41. Tycker Du att Du fostrar eget/egna barn på det sätt som Du själv blivit fostrad?

Ja, helt och hållet
 Ja, till mycket stor del
 Ja, till ganska stor del
 Nej, till ganska liten del
 Nej, till mycket liten del
 Nej, inte alls!

42. Har Du och Din partner en samstämmig inställning till fostran av eget/egna barn?

Ja, helt och hållet
 Ja, till mycket stor del
 Ja, till ganska stor del
 Nej, till ganska liten del
 Nej, till mycket liten del
 Nej, inte alls!

39. Hur skulle Du vilja beskriva Dig själv i din roll som förälder?

Mycket säker
 Ganska säker
 Varken säker eller osäker
 Ganska osäker
 Mycket osäker

FRÅGOR OM VARDAGSLIVET OCH RELATIONER MELLAN MAKARNA

Det sätt på vilket man organiserar sitt vardagsliv kan se olika ut i olika familjer. Följande frågor handlar om hur Just Du och Din partner gör.

28. Vem tar ansvar för kontakter med skola, dagis, fritid, etc.?

Det gör alltid jag själv
 Det gör oftast jag själv
 Det gör min partner och jag tillsammans
 Det gör oftast min partner
 Det gör alltid min partner

29. Vem utför hushållsarbetet i hemmet?

Det gör alltid jag själv
 Det gör oftast jag själv
 Det gör min partner och jag tillsammans
 Det gör oftast min partner
 Det gör alltid min partner

30. Vem tar ansvar för hushållets ekonomi?

Det gör alltid jag själv
 Det gör oftast jag själv
 Det gör min partner och jag tillsammans
 Det gör oftast min partner
 Det gör alltid min partner

31. Är Du nöjd med det sätt på vilket ni har fördelat ansvaret för vardagslivet?

Ja, mycket nöjd
 Ja, ganska nöjd
 Varken nöjd eller missnöjd
 Nej, ganska missnöjd
 Nej, mycket missnöjd

32. Tror Du att Din partner är nöjd med det sätt på vilket ni har fördelat ansvaret för vardagslivet?

Ja, mycket nöjd
 Ja, ganska nöjd
 Varken nöjd eller missnöjd
 Nej, ganska missnöjd
 Nej, mycket missnöjd

33. Hur ofta händer det att det uppstår konflikter mellan Dig och Din partner just om frågor kring hur man organiserar vardagslivet?

Mycket ofta Gå till fråga 34
 Ganska ofta Gå till fråga 34
 Mycket sällan Gå till fråga 35
 Aldrig Gå till fråga 35

Följande fråga, fråga 34, besvaras endast om Du på fråga 33 angett att konflikter förekommer.

34. Kring vilka områden i ert vardagsliv är det vanligast att det förekommer konflikter? (Kryssa för de områden som stämmer in. Flera alternativ kan förekomma)

Hushållets ekonomi
 Hushållsarbetsets uppdelning
 Uppfostran av biologiska barn
 Uppfostran av fosterbarn
 Mitt yrkesarbete
 Min partners yrkesarbete

övriga konfliktkategorierna:.....
 .....

Plats för kommentarer.....
 .....

FRÅGOR OM HUR DET ÄR ATT VARA FOSTERFÖRÄLDER

Beväras av alla

43. Vem var det som först kom med förslaget om att bli fosterförälder?

Det var jag
 Det var min partner
 Det var båda i en gemensam diskussion
 Vi blev tillfrågade av annan (släkting, bekant, socialtjänst etc.)

Följande fråga, fråga 44, besvaras endast om Du och Din partner har eget/egna barn

44. Hur var eget/egna barns inställning till att familjen blev fosterfamilj?

Positiv
 Varken positiv eller negativ
 Negativ

Beväras av alla

45. Men kan ha olika motiv för att bli fosterförälder. Här formuleras ett antal tänkbara alternativ. Ta ställning till varje påstående, och kryssa för det som Du tycker stämmer med Dina egna erfarenheter.

	Instämmer helt och hållet	Instämmer delvis	Varken instämmer eller tar avstånd	Tar delvis avstånd	Tar helt och hållet avstånd
a) Jag har alltid varit socialt intresserad, och att bli fosterförälder var ett sätt att visa socialt engagemang	☐	☐	☐	☐	☐
c) Den ekonomiska ersättningen för fosterbarn var en anledning till att jag blev fosterförälder	☐	☐	☐	☐	☐
d) Mina egna barn hade blivit stora och jag ville gärna fortsätta att ha barn i huset.	☐	☐	☐	☐	☐
e) Att ta emot fosterbarn var för mig ett bra alternativ till yrkesarbete utanför hemmet.	☐	☐	☐	☐	☐
f) Jag tycker om att arbeta och leva med barn, och ville utöka min barnskara	☐	☐	☐	☐	☐
g) Min partner och jag kunde inte få egna barn tillsammans, och att ta emot fosterbarn var ett alternativ till att adoptera	☐	☐	☐	☐	☐

Annat anledning, nämligen.....
 .....

46. Tog Du och Din partner emot kontaktskivningsbarn eller sommarbarn innan ni blev fosterföräldrar?

Ja, kontaktskivningsbarn
 Ja, sommarbarn
 Nej, varken kontaktskivningsbarn eller sommarbarn

51. Hur skulle Du vilja beskriva Dig själv i Din roll som fosterförälder?

Mycket säker
 Ganska säker
 Varken säker eller osäker
 Ganska osäker
 Mycket osäker

55. Tycker Du att Du fostrar Ditt/Dina fosterbarn på det sätt som Du själv blivit fostrad?

Ja, helt och hållet
 Ja, till mycket stor del
 Ja, till ganska stor del
 Nej, till ganska liten del
 Nej till mycket liten del
 Nej, inte alls

57. Hur tycker Du att fosterföräldraskapet har påverkat Ditt och Din partners förhållande som makar/samboer?

Mycket positivt
 Ganska positivt
 Varken positivt eller negativt
 Ganska negativt
 Mycket negativt

47. Tar Du och Din partner emot kontaktskivningsbarn för närvarande?

Ja
 Nej

52. Vem är det som fattar beslut som rör fosterbarnets/barnens vardagsliv?

Det gör alltid jag själv
 Det gör oftast jag själv
 Det gör min partner och jag tillsammans
 Det gör oftast min partner
 Det gör alltid min partner

56. Har Du och Din partner en samstämmig inställning till fostran av fosterbarnet/barnen?

Ja, helt och hållet
 Ja, till mycket stor del
 Ja, till ganska stor del
 Nej, till ganska liten del
 Nej till mycket liten del
 Nej, inte alls

Plats för kommentar till frågan:.....

48. Planerar Du och Din partner att ta emot sommarbarn?

Ja
 Nej

53. Tycker Du att fosterföräldraskapet blev som Du hade väntat dig?

Ja, helt och hållet
 Ja, till mycket stor del
 Ja, till ganska stor del
 Nej, till ganska liten del
 Nej till mycket liten del
 Nej, inte alls

FRÅGOR KRING KONTAKTEN MED SOCIALTJÄNSTEN

Följande fråga, fråga 58, besvaras endast om Du har biologiska/adopterade barn

58. Tror Du att eget/egna barn är nöjda med att leva i en familj som är fosterfamilj?

Ja, mycket nöjda
 Ja, ganska nöjda
 Varken nöjda eller missnöjda
 Nej, ganska missnöjda
 Nej, mycket missnöjda

49. Vad anser Du vara en fosterförälders främsta uppgift? Försök att kortfattat formulera det Du tycker är viktigast!

.....

.....

.....

54. Om Du svarat NEJ på förra frågan, kan Du kortfattat beskriva vad det är i fosterföräldraskapet som överraskat eller förvånat dig?

.....

.....

.....

59. Att bli fosterfamilj innebär bland annat att inynen i familjen ökar, genom olika kontakter med representanter från socialtjänsten etc. Hur har Du upplevt detta?

Mycket positivt
 Ganska positivt
 Varken negativt eller positivt
 Ganska negativt
 Mycket negativt

60. Hur skulle Du beskriva Din relation till den familjehemssekreterare som är ansvarig för placeringen?

Vi har en mycket bra relation
 Vår relation är varken bra eller dålig
 Vi har en ganska dålig relation
 Vi har en mycket dålig relation

50. Som fosterförälder hamnar man ibland i situationer där man känner sig osäker. Ange till vem Du i första, andra och tredje hand skulle vända Dig till då Du behöver råd i Din fosterföräldraroll.

1.....

2.....

3.....

Följande fråga, fråga 54, besvaras endast av den som svarat nekande på fråga 53

Plats för kommentarer.....

61. Tycker Du att Du får det stöd Du behöver från familjehemssekreteraren?

Ja, jag får alltid det stöd jag behöver
 Ja, jag får oftast det stöd jag behöver
 Kan o j la ställning
 Nej, jag får sällan det stöd jag behöver
 Nej jag får aldrig det stöd jag behöver

62. Har Du någon form av handledning av någon annan än den familjehemssekreterare som är ansvarig för placeringen, sk. extern handledning?

Ja, av psykolog på BUP
 Ja, av annan psykolog
 Ja, av annan handledare med kunskap om fosterbarn
 Nej, vi har ingen extern handledning

Följande fråga, fråga 64, besvaras endast om Du svarat JA på fråga 63

Följande fråga besvaras endast av den som har både arvode och omkostnad. Om Du inte erhåller något arvode för barnet/barnen, gå vidare till fråga 71!

63. Skulle Du vilja ha mera extern handledning ?

Ja
 Nej

64. Hur skulle Du vilja att den handledningen var utformad? (Flera alternativ kan förekomma)

Mer individuell handledning av vår familjehemssekreterare
 Grupphandledning tillsammans med andra fosterföräldrar och vår familjehemssekreterare
 Individuell handledning av handledare som ej är ansvarig för vårt/våra fosterbarn
 Grupphandledning tillsammans med andra fosterföräldrar och handledare som ej är ansvarig för vårt/våra fosterbarn

70. Det kan finnas många uppfattningar angående det arvode man får som fosterförälder. Vad har Du själv för åsikt om den ekonomiska ersättningen? Ta ställning till följande påståenden!

	Instämmer helt och	instämmer delvis och hållet	Varken instämmer eller tar avstånd	Tar delvis av- eller tar avstånd	Tar helt och hållet stånd
a) Jag tycker det är helt rätt att man får ersättning för det arbete man utövar som fosterförälder.	☐	☐	☐	☐	☐
b) Ibland kan det kännas fel att man får betalt för att vara fosterförälder	☐	☐	☐	☐	☐
c) Att jag får betalt för att vara foster förälder hindrar mig inte från att släka fosterbarnet/barnen	☐	☐	☐	☐	☐
d) Den ekonomiska ersättningen kan kännas som ett hinder för genuina känslor gentemot fosterbarnet/barnen	☐	☐	☐	☐	☐
e) Det har varit svårt att - förklara för fosterbarnet /barnen, varför vi får betalt för att vara fosterföräldrar	☐	☐	☐	☐	☐
f) Jag tycker det går bra att förklara för fosterbarnet /barnen varför vi får betalt för att vara fosterföräldrar	☐	☐	☐	☐	☐

FRÅGOR OM DEN EKONOMISKA ERSÄTTNINGEN

65. Då Du bestämde Dig för att bli fosterförälder, hur viktigt var det för Dig att veta hur den ekonomiska ersättningen var utformad?

Det var mycket viktigt
 Det var ganska viktigt
 Det var varken viktigt eller oviktigt
 Det var ganska oviktigt
 Det var helt oviktigt

67. Hur är det att diskutera ekonomiska frågor med den placerande myndigheten?

Mycket lätt
 Ganska lätt
 Varken lätt eller svårt
 Ganska svårt
 Mycket svårt

66. Tycker Du att den ekonomiska ersättning ni får i form av arvode är anpassad till den arbetsinsats ni gör som fosterföräldrar?

Ja, arvodet är mycket väl anpassat till arbetsinsatsen
 Ja, arvodet är ganska väl anpassat till arbetsinsatsen
 Arvodet är varken väl eller dåligt anpassat till arbetsinsatsen
 Nej, arvodet är ganska dåligt anpassat till arbetsinsatsen
 Nej, arvodet är mycket dåligt anpassat till arbetsinsatsen

68. Vem tar ansvaret för de ekonomiska diskussionerna med den placerande myndigheten?

Det gör alltid jag själv
 Det gör oftast jag själv
 Det gör min partner och jag tillsammans
 Det gör oftast min partner
 Det gör alltid min partner

Plats för kommentarer angående kontakten med socialtjänsten:.....

69. Hur var den information Du fick angående den ekonomiska ersättningen innan ni blev fosterföräldrar?

Mycket tydlig
 Ganska tydlig
 Varken tydlig eller otydlig
 Ganska otydlig
 Mycket otydlig

FRÅGOR OM FOSTERBARNET/FOSTERBARNEN

71a) Har ni tidigare haft fosterbarn som ej bor kvar längre?

- Ja Gå till fråga 71 b
Nej Gå till fråga 72

b) Om Du svarat ja på förra frågan, hur många fosterbarn har ni haft sammanlagt haft, förutom de som bor hos er nu?

72. Har Du haft fosterbarn som flyttat från familjen av annan anledning än att de blev vuxna och flyttade till eget boende?

- ja Gå till fråga 73
nej Gå till fråga 74

Följande fråga, fråga 73, besvaras endast om Du svarat JA på fråga 72.
73. Av vilken anledning flyttade fosterbarnet? (Gör en kort sammanfattning av anledningen för varje barn som flyttat, och ange också barnets kön)

- a) Flicka Pojke

Flyttade därför att.....

- b) Flicka Pojke

Flyttade därför att.....

- c) Flicka Pojke

Flyttade därför att.....

- d) Flicka Pojke

Flyttade därför att.....

OBS! VIKTIG INFORMATION!

Följande frågor, frågorna 74 - 112, gäller frågor om de/de fosterbarn som finns i Din familj just nu. Eftersom varje barn är unikt, är det inte möjligt att ställa alla dessa frågor för samtliga för alla fosterbarn. Frågorna upprepas därför i flera omgångar, en omgång för varje fosterbarn. Om Du har ett barn placerat hos Dig svarar Du på en omgång frågor, om Du har två barn svarar Du på två omgångar frågor, etc. De frågor som rör det första/andras fosterbarnet är markerade med ett litet a, de frågor som rör det andra fosterbarnet med ett litet b, etc. Svartnyckeln är antalet svarsomgångar besvarat, till fyra stycken. Skulle Du inte ha ett fört fosterbarn får Du utelämnat det barn som varit hos er kortast tid. Ange så fullt detta nedan:

FÖRSTAVENDA FOSTERBARNET

Barnet är: Flicka Pojke

Barnet är fött år 19.....

Barnet kom till oss år 19.....

74a. Hade ni någon tidigare relation till barnet innan placeringen?

- ja Gå till fråga 75
nej Gå till fråga 76

Följande fråga, fråga 75, besvaras endast om Du svarat JA på fråga 74

75a. Beskriv kortfattat Din relation till barnet:

Besvaras av alla
76a. När ett barn placeras i fosterhem, inleds oftast placeringen med någon form av inskolning i fosterhemmet. Vilka synpunkter har Du på hur inskolningen gick till?

- Den var lagom lång, och gav oss tillfälle att lära känna barnet på ett bra sätt
Den var för kort, vi hann inte lära känna barnet
Den var för lång, drog ut för mycket på tiden
Det förekom ingen inskolning

77a. Hur uppfattade Du den information ni fick om barnet innan placeringen?

- Mycket tydlig Gå till fråga 79
Ganska tydlig Gå till fråga 79
Varken tydlig eller otydlig Gå till fråga 79
Ganska otydlig Gå till fråga 78
Mycket otydlig Gå till fråga 78

Besvaras endast om Du på fråga 77 svarat att informationen var otydlig
78a. Vad hade Du mera behövt veta om barnet?

Besvaras av alla
79a. Hade Du och/eller Din partner genomgått någon form av utbildning i fosterföräldraskap i samband med att ni tog emot barnet?

- Vi hade båda genomgått utbildning
Jag hade genomgått utbildning
Min partner hade genomgått utbildning
Ingen av oss hade genomgått utbildning

80a. Om Du tänker på vilken tid det direkta arbetet med fosterbarnet tar i anspråk, är det den tiden som Du hade förväntat Dig att att använda till detta arbete?

- Ja, arbetet med barnet tar den tid jag väntat mig
Ja, arbetet med barnet tar i stort sett den tid jag väntat mig
Nej, arbetet med barnet tar mer tid än jag väntat mig

81a. Hur vanligt är det att Du och Din partner känner er störda av barnet, då ni vill ha tid för er själva?

- Mycket vanligt
Ganska vanligt
Varken vanligt eller ovanligt
Ganska ovanligt
Mycket ovanligt

82a. Har Du någon gång känt Dig avundsjuk på den tid som Din partner lägger ner på arbetet med fosterbarnet?

- Ja, ofta
Ja, ibland
Nej, sällan
Nej, aldrig

83a. Tror Du att Din partner någon gång känt sig avundsjuk på den tid som Du lägger ner på arbetet med fosterbarnet?

- Ja, ofta
Ja, ibland
Nej, sällan
Nej, aldrig

84a. Har det hänt att Du känt att Du haft för lite tid att ägna åt Din partner på grund av arbetet med fosterbarnet?

- Ja, ofta
Ja, ibland
Nej, sällan
Nej, aldrig

85a. Hur skulle Du beskriva Din relation till just detta fosterbarn?

- Vi har en mycket nära och kärleksfull relation
Vi har en bra relation, även om vi inte är väldigt nära varandra
Vår relation är mera neutral, varken positiva eller negativa känslor
Vi har en dålig relation, även om vi inte är i öppen konflikt med varandra
Vi har en mycket dålig och konfliktfylld relation

86a. Hur skulle Du beskriva Din partners relation till just detta fosterbarn?

- De har en mycket nära och kärleksfull relation
De har en bra relation, även om de inte är väldigt nära varandra
Deras relation är mera neutral, varken positiva eller negativa känslor
De har en dålig relation, även om de inte är i öppen konflikt med varandra
De har en mycket dålig och konfliktfylld relation

87a. Vem vänder sig fosterbarnet mest till då han/hon behöver uppmärksamhet?

- Barnet vänder sig oftast till mig
Barnet vänder sig lika ofta till min partner som till mig
Barnet vänder sig oftast till min partner

88a. Vem tar ansvar för fosterbarnets kontakter med skolan, fritis, BUP, etc.?

- Det gör jag
Det gör min partner och jag tillsammans
Det gör min partner
Barnet har inga sådana kontakter

89a. Tycker Du att Din roll som fosterförälder till just detta fosterbarn är mer eller mindre krävande än Din roll som biologisk förälder?

- Allt vara fosterförälder är mycket mera krävande
Att vara fosterförälder är något mera krävande
Att vara fosterförälder och biologisk förälder är lika krävande
Att vara fosterförälder är något mindre krävande
Att vara fosterförälder är mycket mindre krävande

90a. Hur går det till då fosterbarnets födelsedag firas?

Födelsedagen firas i vårt hem med enbart vår familj

Födelsedagen firas i vårt hem, med fosterbarnets biologiska föräldrar och ev. andra släktingar till fosterbarnet

Födelsedagen firas både i vårt hem och hos fosterbarnets biologiska föräldrar/släktingar

Födelsedagen firas hos fosterbarnets biologiska föräldrar/släktingar där vår familj också är med

Födelsedagen firas enbart hos fosterbarnets biologiska föräldrar/släktingar utan att vår familj är med

På annat sätt, nämligen.....

91a. Hur går det till under julfirandet?

Julen firas i vårt hem med enbart vår familj

Julen firas i vårt hem, med fosterbarnets biologiska föräldrar och ev. andra släktingar till fosterbarnet

Julen firas både i vårt hem och hos fosterbarnets biologiska föräldrar/släktingar

Julen firas hos fosterbarnets biologiska föräldrar/släktingar där vår familj också är med

Julen firas enbart hos fosterbarnets biologiska föräldrar/släktingar utan att vår familj är med

På annat sätt, nämligen.....

92a. Hur tycker Du det fungerar då gemensam planering med fosterbarnets eget nätverk skall göras kring firandet av större högtider och födelsedagar?

- Mycket bra
Ganska bra
Varken bra eller dåligt
Ganska dåligt
Mycket dåligt
Fosterbarnet har ingen kontakt med biologiska föräldrar/släktingar

93a. Hur tror Du att Din kontakt med fosterbarnet kommer att se ut då han/hon blivit vuxen och flyttat till eget boende? (Frågan kan besvaras även om han/hon flyttat från familjen av annan anledning än flyttning till eget boende)

Jag kommer att ha en nära relation helt jämförbar med relationen till egna barn

Jag kommer att fortsätta att ha kontakt, även om det kanske inte blir så ofta

Vår kontakt kommer att vara mycket sporadisk

Vi kommer inte att ha någon kontakt alls

Plats för kommentar.....

RELATIONEN MELLAN EGNA BARN OCH FOSTERBARN

Följande frågor, frågorna 94-99, besvaras endast om Du har biologiska/adopterade barn. Om Du inte har det, går Du vidare till fråga 100

För de biologiska barnen i en fosterfamilj kan det också innebära betydelsefulla förändringar när ett fostersyskon kommer till familjen. Följande frågor handlar om egna barns relationer till det första/enda fosterbarnet.

94a. Hur tror Du att det varit för eget/egna barn att vara fostersyskon till just detta fosterbarn?

- En mycket positiv erfarenhet
- En ganska positiv erfarenhet
- Varken positiv eller negativ erfarenhet
- En ganska negativ erfarenhet
- En mycket negativ erfarenhet

97a. Händer det att det uppstår konflikter som inte bara kan anses vara vanliga syskonkonflikter mellan fosterbarnet och eget/egna barn?

- Ja, mycket ofta Gå till fråga 98
- Ja ganska ofta Gå till fråga 98
- Nej, ganska sällan Gå till fråga 99
- Nej, mycket sällan Gå till fråga 99
- Aldrig Gå till fråga 99

95a. Har Du känt att Du försummat eget/egna barn på grund av det tid Du ägnat åt fosterbarnet?

- Ja, mycket ofta
- Ja ganska ofta
- Nej, ganska sällan
- Nej, mycket sällan
- Aldrig

Besvaras endast om Du svarat JA på fråga 97.
98a. När uppstår det konflikter mellan fosterbarnet och eget/egna barn (Se kontrollerat exempel på konfliktorsaker)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

96a. Tycker Du att fosterbarnet har kunnat få en positiv relation till eget/egna barn?

- Ja, en mycket positiv relation
- Ja, en ganska positiv relation
- Varken positiv eller negativ relation
- Nej, en ganska negativ relation
- Nej, en mycket negativ relation

Besvaras av alla!
99a. Hur tror Du just detta fosterbarn har påverkat Din relation till eget/egna barn?

- Mycket positivt
- Ganska positivt
- Varken positivt eller negativt
- Ganska negativt
- Mycket negativt

Plats för kommentar.....
.....
.....
.....
.....
.....

107a. Hur tycker Du att barnets kontakt med sin mamma har påverkat Dig och Din familj?

- Mycket positivt
- Ganska positivt
- Varken positivt eller negativt
- Ganska negativt
- Mycket negativt
- Barnet har ingen relation till mamman

110a. Om Du svarat NEJ på förra frågan, kan Du kort beskriva vilket stöd Du hade behövt?

.....
.....
.....
.....
.....

108a. Hur tycker Du att barnets kontakt med sin pappa har påverkat Dig och Din familj?

- Mycket positivt
- Ganska positivt
- Varken positivt eller negativt
- Ganska negativt
- Mycket negativt
- Barnet har ingen relation till pappan

111a. Är Du nöjd med det stöd Du fått från socialtjänsten när det gäller barnets kontakt med pappan?

- Ja, mycket nöjd
- Ja, ganska nöjd
- Varken nöjd eller missnöjd
- Nej, ganska missnöjd Gå till fråga 112
- Nej, mycket missnöjd Gå till fråga 112
- Barnet har ingen kontakt

109a. Är Du nöjd med det stöd Du fått från socialtjänsten när det gäller barnets kontakt med mamman?

- Ja, mycket nöjd Gå till fråga 111
- Ja, ganska nöjd Gå till fråga 111
- Varken nöjd eller missnöjd Gå till fråga 111
- Nej, ganska missnöjd Gå till fråga 110
- Nej, mycket missnöjd Gå till fråga 110
- Barnet har ingen kontakt Gå till fråga 111

112a. Om Du svarat NEJ på förra frågan, kan Du kort beskriva vilket stöd Du hade behövt?

.....
.....
.....
.....
.....

Detta var de frågor som handlade om första/enda fosterbarnet. Om det är någonting Du skulle vilja tillägga som rör detta barn, finns det plats för kommentarer här:

.....
.....
.....
.....
.....

FRÅGOR OM FOSTERBARNETS KONTAKT MED SINNA BIOLOGISKA FÖRALDRAR

100a. Hur ofta träffar fosterbarnet sin mamma?

- Mera än en gång i veckan
- En gång i veckan
- En gång var 14:e dag
- En gång var tredje vecka
- En gång i månaden
- Ca. 6-8 gånger per år
- Endast någon gång per år
- Det kan gå flera år mellan träffarna
- Aldrig

Barnet träffar sin mamma på annat sätt,

nämigen.....

103a. Hur tycker Du att barnets kontakt med pappan fungerar?

- Mycket bra
- Ganska bra
- Varken bra eller dåligt
- Ganska dåligt
- Mycket dåligt
- Barnet har ingen kontakt

104a. Vem är det som i huvudsak är ansvarig för att barnets kontakt med föräldrarna fungerar tillfredsställande? Kryssa för de alternativ som stämmer. (Flera alternativ kan förekomma.)

- Familjehemsskötteraren
- Jag själv
- Min partner
- Barnet självt
- Barnets mamma
- Barnets pappa
- Annans släkting till barnet
- Barnet har ingen kontakt
- Annan, nämligen.....

101a. Hur ofta träffar fosterbarnet sin pappa?

- Mera än en gång i veckan
- En gång i veckan
- En gång var 14:e dag
- En gång var tredje vecka
- En gång i månaden
- Ca. 6-8 gånger per år
- Endast någon gång per år
- Det kan gå flera år mellan träffarna
- Aldrig

Barnet träffar pappa på annat sätt,

nämigen.....

105a. Hur skulle Du beskriva Din relation till barnets mamma?

- Mycket positiv
- Ganska positiv
- Varken positiv eller negativ
- Ganska negativ
- Mycket negativ
- Obehäftig relation

102a. Hur tycker Du att barnets kontakt med mamman fungerar?

- Mycket bra
- Ganska bra
- Varken bra eller dåligt
- Ganska dåligt
- Mycket dåligt
- Barnet har ingen kontakt

106a. Hur skulle Du beskriva Din relation till barnets pappa?

- Mycket positiv
- Ganska positiv
- Varken positiv eller negativ
- Ganska negativ
- Mycket negativ
- Obehäftig relation

Brev till dem som inte svarat på frågeformuläret, med en önskan om att de uppger anledningen till att de inte svarat. Brevet skickades ut till samtliga respondenter som inte skickat in sitt frågeformulär.

HJÄLP!

Du har vid några tillfällen under hösten och våren fått ett frågeformulär som handlar om hur det är att vara fosterförälder, men Du har valt att inte svara på frågorna.

Nu ber jag dig om hjälp! För att kunna använda resultaten av undersökningen på ett bra sätt, behöver jag veta något om varför jag inte har fått svar från en del av de tillfrågade. Därför vill jag be Dig att svara på nedanstående frågor. Om Du inte hittar något svar som passar Dig, skriv ner ett eget alternativ!

Kryssa endast i ett av alternativen!

1. Barnet är en släkting till mig, och det känns därför svårt att svara på frågorna i formuläret
2. Även om barnet inte är en släkting till mig, har jag en så nära relation till barnet att det därför var svårt att svara på frågorna
3. Frågeformuläret var för omfattande, jag har inte tid att svara på så många frågor
4. Frågorna var för svåra att svara på
5. Jag litar inte på anonymiteten i undersökningen

Plats för eget alternativ:

Lägg svaret i bifogade svarskuvert.

Tack för din medverkan!

P.S. Om Du har svarat på frågeformuläret, kasta bara bort detta brev! D.S.

Ingrid Höjer
Institutionen för Socialt Arbete
Box 720
405 30 Göteborg
Tel. 031 773 15 68

OBS! FYLL OCKSÅ I OM DU ÄR

KVINNA
MAN

Redovisning av familjesammansättning, arbete och utbildning för de 17 familjer som intervjuats.

Följande tabell ger en översiktlig redovisning av de intervjuade familjerna:

Familjenamn	Egna barn Hemmaboende	Egna barn Ej hemmaboende	Antal fosterbarn totalt	Antal fosterbarn vid intervjun
Anita & Alf Ahlberg	0	3	3	1
Berit & Birger Bengtsson	0	3	6	2
Clara & Carl Carlsson	3	0	1	1
Disa & David Damberg	3	0	3	2
Eva & Erik Engdal	2	0	2	1
Fredrika & Frank Flodin	0	0	7	2
Gunnel & Göran Grahn	0	2	5	2
Henny & Håkan Holm	0	1	1	1
Ingvor & Ingemar Isberg	1	0	5	3
Judit & Jan Jansson	1	2	1	1
Karin & Kaj Kvist	0	0	6	4
Lena & Lars Lundström	2	0	1	1
Mona & Mikael Molin	1	0	2	2
Nora & Nils Nordström	2	2	2	1
Susanne & Olle Olofsson	3	0	1	1
Paula & Patrik Pettersson	1	0	1	1
Ragnhild & Rolf Runesson	3	0	1	1

Namnen på alla familjemedlemmar har ändrats, och följer också en "alfabetisk ordning" på det sättet att alla familjemedlemmar i familj nummer ett har namn som börjar på A, alla i familj nummer två har namn som börjar på B etc. Ett undantag från detta är Susanne och Olle Olofsson, där det var omöjligt för mig att finna ett namn på O som passade till just denna fostermamma.

Presentation av intervjuade familjer

Sammanboendetid	Antal
10-15 år	2
16-20 år	4
21-25 år	7
26 år el. mer	4
Totalt	17

Tabell nr 1. Sammanboendetid för de intervjuade paren

Paren i intervju materialet har alla levt tillsammans under lång tid, vilket också är fallet med paren i enkätmaterialen.

Födelseår	Antal
0-5 år	4
6-10 år	3
11-15 år	5
16-20 år	8
21-25 år	10
26-30 år	3
31-35 år	1
36-40 år	1
Totalt	35

Tabell nr 2. Ålder för de intervjuade parens biologiska barn

Tillsammans har 15 familjer 35 biologiska barn. Två av familjerna har inga biologiska barn. 12 av barnen är under 16 år. Liksom hos de familjer som svarat på enkäterna, är således de flesta biologiska barn i övre tonåren eller äldre.

När det gäller *fosterbarnen* ser det ut på följande sätt: 10 familjer har 1 fosterbarn, vilket är det vanligaste. 5 familjer har 2 fosterbarn, 1 familjer har 3, och en familj har 5 fosterbarn. (I denna familj är det femte fosterbarnet myndigt, men har fortsatt att bo hemma, även sedan placeringen avslutades)

Tabell nr 3. Åldersfördelningen för de fosterbarn som är placerade hos de intervjuade familjerna

Födelseår	Antal
0-5 år	3
6-10 år	11
11-15 år	9
16-20 år	3
21-25 år	2
Totalt	28

De flesta av fosterbarnen är under 10 år. Det som kan se märkligt ut är att två fosterbarn är äldre än 21 år och alltså inte i formell bemärkelse kan räknas som fosterbarn längre. De är båda vuxna, men har valt att bo kvar hemma tills vidare. Ingen ersättning utgår längre för dessa två, som alltså sedan flera år tillbaka är myndiga.

Tabell nr 4. Utbildningsnivån för de intervjuade kvinnorna och männen

Utbildningsnivå	Kvinnor	Män
Grundskola	9	5
Gymnasieskola	2	4
Postgymnasial utbildning	6	8
Totalt	7	17

Av tabellen framgår att männen har en något högre utbildningsnivå än kvinnorna.

Tabell nr 5. Yrkesindelningen för de intervjuade kvinnorna och männen.

Yrkeskategori	Kvinnor	Män
Arbetare	7	7
Tjänstemän, låg och mellannivå	3	4
Tjänstemän, hög nivå eller ledande befattning	3	5
Hemarbetande ¹	3	0
Ej i arbete	1	1
Totalt	17	17

¹ Dessa tre kvinnor har inte uppgett något annat yrke än hemarbetande.

Tabell nr. 6. Arbetstiden för de intervjuade kvinnorna och männen.

Arbetstid	Fostermödrar	Fosterfäder
Arbetar 100 %	6	15
Arbetar 75%	1	0
Arbetar 50% eller mindre	1	0
Hemarbetande ²	8	1
Ej i arbete	1	1
Totalt	17	17

I "enkätpopulationen" är ungefär en femtedel av kvinnorna hemarbetande, vilket innebär att andelen hemarbetande kvinnor i "intervjupopulationen" är högre. Endast två av männen har annan arbetstid än heltidsarbete. En är pensionär, och en är hemarbetande. Skillnaden mellan män och kvinnor är tydlig, 6 kvinnor är heltidsarbetande, medan motsvarande siffra för männen är 15.

Ersättning till familjehem

Följande är en tablå som visar Göteborgs kommuns reviderade variant av ersättning till familjehem 1998 enligt kommunförbundets rekommendationer. Summorna visar ersättning per månad. Arvodet är beskattningsbart.

Arvode	Grundarvode		Förhöjt arvode
Ålder	0 – 15 år	16 år och däröver	
Arvode i % av basbeloppet	90 %	120%	180%
Belopp i kronor	2 730	3 640	5 460
Omkostnad			
Ålder	0 – 6 år	7 – 12 år	13 år och däröver
Omkostnad i % av basbeloppet	90 %	105%	120%
Belopp i kronor	2 730	3 185	3 640
Avgår barnstudie bidrag	-750	-750	-750
Utbetalt belopp i kronor	1 980	2 435	2 890
Högsta skattefria omkostnadsersättning	3 943	4 550	5 156

² Antalet hemarbetande kvinnor är här 7 st. mot 3 st. i tabell nr. 5. Av de 7 kvinnorna i tabell nr. 6 har 4 uppgivit ett annat yrke, även om deras faktiska sysselsättning är att vara hemarbetande.

Tabellappendix

Kapitel 6

Tabell nr. Ap 6:1. Socioekonomisk indelning av yrken.
(Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$)

Indelning av yrken enligt SCB's socioekonomiska kriterier	Fostermödrar n=188	Fosterfäder n=170	Samtliga n=358
Arbetare, ej facklärd, varuproducerande	3,2	7,1	5,0
Arbetare, ej facklärd, tjänsteproducerande	32,4	7,6	20,7
Arbetare, facklärd, varuproducerande	3,2	21,8	12,0
Arbetare, facklärd, tjänsteproducerande	11,7	2,9	7,5
Lägre tjänsteman	10,6	8,8	9,8
Tjänsteman på mellannivå	18,6	14,1	16,5
Högre tjänsteman	5,3	8,2	6,7
Tjänsteman med ledande befattning	0,0	12,4	5,9
Egna företagare	5,3	13,5	9,2
Lantbrukare	1,6	1,8	2,2
Hemarbetande	7,5	1,8	4,7
Pensionär	0,5	0,0	0,3
Totalt	100	100	100

De flesta kvinnorna återfinns i kategorin "Ej facklärd, tjänsteproducerande arbetare", och de flesta männen i kategorin "Facklärd varuproducerande arbetare".

Kapitel 8

Tabell nr Ap 8:1. Vikten av kunskap om den ekonomiska ersättningens utformning (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=190	Fosterfäder n=172	Samtliga n=362
Mycket viktigt	2,1	5,2	3,6
Ganska viktigt	24,2	18,6	21,5
Varken viktigt eller oviktigt	32,6	34,3	33,4
Ganska oviktigt	18,4	18,0	18,2
Mycket oviktigt	22,6	23,8	23,2
Totalt	100	100	100

Tabell Ap 8.2. Synpunkter på informationen om den ekonomiska ersättningen. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=189	Fosterfäder n=172	Samtliga n=361
Mycket tydlig	21,7	16,3	19,1
Ganska tydlig	31,7	37,8	34,6
Varken tydlig eller otydlig	21,7	24,4	23,0
Ganska otydlig	14,2	16,3	15,2
Mycket otydlig	10,6	5,2	8,0
Totalt	100	100	100

Tabell nr Ap 8:3 Erfarenheter av hur det är att diskutera ekonomiska frågor med socialtjänsten. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=190	Fosterfäder n=171	Samtliga n=361
Mycket lätt	19,5	17,5	18,6
Ganska lätt	32,6	28,7	30,7
Varken lätt eller svårt	21,6	34,5	27,7
Ganska svårt	20,5	15,2	18,0
Mycket svårt	5,8	4,1	5,0
Totalt	100	100	100

Tabell nr Ap 8:4 Ansvarsfördelningen mellan kvinnor och män när det gäller de ekonomiska diskussionerna. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=191	Fosterfäder n=171	Samtliga n=362
Alltid jag själv	23,6	4,1	14,4
Oftast jag själv	26,2	4,7	16,0
Jag och min partner tillsammans	41,4	43,3	42,3
Oftast min partner	6,8	37,4	21,3
Alltid min partner	2,1	10,5	6,1
Totalt	100	100	100

Tabell nr Ap 8:5 Den ekonomiska ersättningens anpassning till arbetsinsatsen. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=190	Fosterfäder n=171	Samtliga n=361
Mycket väl anpassad	8,6	7,6	9,7
Ganska väl anpassad	21,6	17,7	19,7
Varken väl eller dåligt anpassad.	17,9	27,5	22,4
Ganska dåligt anpassad	34,2	32,2	33,2
Mycket dåligt anpassad	14,7	15,5	15,0
Totalt	100	100	100

Tabeller med svar på fråga 70

Nedan redovisas svaren på de sex påståenden som frågan 70 består av. I tabellerna är endast tre svarsalternativ med, för att få en mera överskådlig tabell. De två "instämmer-alternativen" och de två "tar-avstånd-alternativen" har slagits ihop till vardera ett alternativ.

Tabell Ap 8:6: "Det är helt rätt att man får ersättning för det arbete man utför som fosterförälder". (Siffrorna visar *kolumnprocent*)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=185	Fosterfäder n=149	Samtliga n=334
Instämmer	94,1	95,3	94,6
Varken instämmer eller tar avstånd	3,8	4,0	3,9
Tar avstånd	2,2*	0,7*	1,5
Totalt	100	100	100

*=Förväntat värde understiger 5

Något p-värde går ej att ange, eftersom mer än 20% av de förväntade värdena understiger 5

Tabell Ap 8:7. "Ibland kan det kännas fel att man får betalt för att vara fosterförälder". (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=176	Fosterfäder n=145	Samtliga n=321
Instämmer	26,7	13,1	20,6
Varken instämmer eller tar avstånd	11,4	15,9	13,4
Tar avstånd	61,9	71,0	66,0
Totalt	100	100	100

Tabell Ap 8:8. "Att jag får betalt för att vara fosterförälder hindrar mig inte från att älska fosterbarnet/barnen". (Siffrorna visar *kolumnprocent*)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=185	Fosterfäder n=150	Samtliga n=335
Instämmer	97,8	96,0	97,0
Varken instämmer eller tar avstånd	0,0*	0,7*	0,3
Tar avstånd	2,2*	3,3	2,7
Totalt	100	100	100

*=Förväntat värde understiger 5

Något p-värde går ej att ange, eftersom mer än 20% av de förväntade värdena understiger 5

Tabell Ap 8:9. Den ekonomiska ersättningen kan kännas som ett hinder för genuina känslor gentemot fosterbarnet/barnen". (Siffrorna visar *kolumnprocent*)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=181	Fosterfäder n=146	Samtliga n=327
Instämmer	3,9*	0,7*	2,4
Varken instämmer eller tar avstånd	1,1*	4,2*	2,4
Tar avstånd	95,0	95,2	95,2
Totalt	100	100	100

*=Förväntat värde understiger 5

Något p-värde går ej att ange, eftersom mer än 20% av de förväntade värdena understiger 5

Tabell Ap 8:10. "Det har varit svårt att förklara för fosterbarnet/barnen varför vi får betalt för att vara fosterföräldrar". (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=176	Fosterfäder n=140	Samtliga n=316
Instämmer	11,9	10,0	11,1
Varken instämmer eller tar avstånd	31,8	24,3	28,5
Tar avstånd	56,3	65,7	60,4
Totalt	100	100	100

Tabell Ap 8:11. "Jag tycker det går bra att förklara för fosterbarnet/barnen varför vi får betalt för att vara fosterföräldrar". (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=170	Fosterfäder n=138	Samtliga n=308
Instämmer	59,4	61,6	60,4
Varken instämmer eller tar avstånd	29,4	31,9	30,5
Tar avstånd	11,2	6,5	9,1
Totalt	100	100	100

Kapitel 10

Tabell Ap10:1: Fostermödrars utbildning i förhållande till om de tycker att de försummar egna barn. (Siffrorna visar *radprocent*, $n = 286$ $N = 366$ $p < 0,05$)

Utbildningsnivå	Försummar ofta egna barn n=69	Försummar sällan egna barn n=157	Försummar aldrig egna barn n=60	Samtliga n=286
Grundskola	21,4	50,0	28,6	49,0
Gymnasieskola	23,7	64,4	11,9	20,6
Postgymnasial utbildning	28,7	56,3	14,9	30,4
Totalt i kolumn	24,1	54,9	21,0	100

Tabell Ap10:2 Fosterföräldrars förväntningar på fosterföräldrskapet i förhållande till om de tycker att de försummar egna barn. (Siffrorna visar *radprocent*, $p < 0,01$)

Om fosterföräldraskapet blev som förväntat	Försummar ofta egna barn n=72	Försummar sällan egna barn n=156	Försummar aldrig egna barn n=57	Samtliga n=285
Ja, till stor del	12,0	57,4	30,6	37,9
Ja, till ganska stor del	27,8	57,9	14,3	44,2
Nej, till liten del, eller inte alls	47,1	41,2	11,8	17,9
Totalt i kolumn	25,3	54,7	20,0	100

Tabell Ap10:3: Förväntad tid som används för fosterföräldraskapet i förhållande till om fosterföräldrarna tycker att de försummar egna barn.
(Siffrorna visar *radprocent*, $p < 0,01$)

Tid som används för fosterföräldraskapet	Försummar ofta egna barn n=72	Försummar sällan egna barn n=158	Försummar aldrig egna barn n=59	Samtliga n=289
Förväntad tid	13,3	60,8	26,0	62,6
Mer tid än förväntat	44,4	44,4	11,1	37,4
Totalt i kolumn	24,9	54,7	20,4	100

Tabell Ap10:4: Om fosterföräldrarna tycker att de har för lite tid för sin partner i förhållande till om de tycker att de försummar egna barn.
(Siffrorna visar *radprocent*, n =289 N=366, $p < 0,01$)

Om fosterföräldrarna har tillräckligt med tid för partnern?	Försummar ofta egna barn n=72	Försummar sällan egna barn n=158	Försummar aldrig egna barn n=59	Samtliga n=289
För lite tid	44,7	46,6	8,7	35,6
Ej för lite tid	14,0	58,6	27,4	64,4
Totalt i kolumn	24,9	54,3	20,8	100

Tabell Ap10:5: Om fosterföräldraskapet varit mera krävande än det biologiska föräldraskapet i förhållande till om fosterföräldrarna tycker att de försummar egna barn.
(Siffrorna visar *radprocent*, $p < 0,01$)

Om fosterföräldraskapet är mer krävande än ett biologiskt föräldraskap	Försummar ofta egna barn n=72	Försummar sällan egna barn n=159	Försummar aldrig egna barn n=60	Samtliga n=285
Mycket mera krävande	40,5	45,7	13,8	39,9
Något mera krävande	18,8	66,7	14,6	33,0
Lika krävande	8,9	53,2	38,0	27,1
Totalt i kolumn	24,7	54,6	20,6	100

Kapitel 11

Tabell nr Ap11:1 visar hur ofta fosterbarnen träffar sina mödrar i förhållande till antalet placeringsår. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$)

Kontakt	Placeringsår			16 år eller	
	0-5 år n=222	6-10 år n=152	11-15 år n=71	mera n=42	Samtliga n=487
1 gång/vecka eller mera	9,5	2,6			5,1
Var 14:e dag	16,2	6,6	8,5		10,7
1 g/månad eller mera	27,0	27,6	2,8		21,4
Några gånger/år	31,1	35,5	36,6	19,0	32,2
Flera år mellan träffarna	4,1	13,2	18,3	26,2	10,9
Ingen kontakt	12,2	14,5	33,8	54,8	19,7
Totalt i kolumn	100	100	100	100	100

Tabell nr Ap11:2 visar hur ofta fosterbarnen träffar sin fäder i förhållande till placeringsår. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p < 0,01$)

Kontakt	Placeringsår			16 år eller	
	0-5 år n=216	6-10 år n=151	11-15 år n=71	mera n=41	Samtliga n=479
1 gång/vecka eller mera	2,3	0,7			1,3
Var 14:e dag	6,5	3,3	1,4		4,2
1 g/månad eller mera	19,0	9,3	5,6		12,5
Några gånger/år	26,4	23,8	19,7	2,4	23,4
Flera år mellan träffarna	9,3	9,3	23,9	12,2	11,7
Ingen kontakt	36,6	53,6	49,3	12,2	47,0
Totalt i kolumn	100	100	100	100	100

Kapitel 12

I frågeformuläret finns två frågor som handlar om hur säker man känner sig som förälder och fosterförälder, fråga 39 och fråga 51: "Hur skulle Du vilja beskriva Dig själv i Din roll som förälder/fosterförälder?" Följande tabeller visar svaren på dessa frågor.

Tabell nr Ap12:1 Säkerhet i föräldrarollen. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, OBS! Bortfallet beror på att fosterföräldrar utan biologiska barn inte svarat, $p < 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=156	Fosterfäder n=137	Samtliga n=293
Mycket säker	27,6	20,4	24,2
Ganska säker	61,5	71,5	66,2
Varken säker eller osäker	10,9	6,6	8,9
Ganska osäker	0,0	1,5	0,7
Mycket osäker	0,0	0,0	0,0
Totalt	100	100	100

Tabell nr Ap12:2 Säkerhet i fosterföräldrarollen.
(Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=191	Fosterfäder n=171	Samtliga n=632
Mycket säker	16,8	15,2	16,0
Ganska säker	70,2	74,3	72,1
Varken säker eller osäker	12,6	9,9	11,3
Ganska osäker	0,5	0,6	0,6
Mycket osäker	0,0	0,0	0,0
Totalt	100	100	100

Tabell nr Ap12:3 Om fosterföräldrarna uppfostrar sina egna barn på det sätt de själva blivit uppfostrade. (Siffrorna visar *kolumnprocent*, $p > 0,10$)

Svarsalternativ	Fostermödrar n=160	Fosterfäder n=138	Samtliga n=298
Ja, helt eller till stor del	20,6	28,3	24,2
Ja, till ganska stor del	48,1	38,4	43,6
Nej, till ganska liten del	22,5	27,5	24,8
Nej, mycket liten del, eller inte alls	8,8	5,8	7,4
Totalt	100	100	100

Tabell Ap12:4 Fosterfäders relation till fosterbarnet i förhållande till antal år som barnet varit placerat. (Siffrorna visar *radprocent*)

Antal placeringsår	Mycket nära relation n=75	Bra relation men inte så nära n=54	Neutral eller dålig relation n=11	Samtliga n=140
0-5 år	42,2	50,0	7,8	45,7
6-10 år	57,4	31,9	10,6*	33,6
11-15 år	68,4	26,3	5,3*	13,6
16 år eller mer	80,0	20,0*	0,0*	7,1
Totalt i kolumn	53,6	38,6	7,9	100

*=Förväntat värde understiger 5

Något p-värde går ej att ange, eftersom mer än 20% av de förväntade värdena understiger 5)

Tabell Ap12:5 Fostermodrars relation till fosterbarnet i förhållande till antal år som barnet varit placerat. (Siffrorna visar *radprocent*)

Antal placeringsår	Mycket nära relation n=113	Bra relation men inte så nära n=47	Neutral eller dålig relation n=8	Samtliga n=168
0-5 år	62,7	31,3	6,0*	49,4
6-10 år	75,0	20,5	4,5*	26,2
11-15 år	74,1	25,9	0,0*	16,1
16 år eller mer	57,1	35,7*	7,1*	8,3
Totalt i kolumn	67,3	38,6	4,8	100

*=Förväntat värde understiger 5

Något p-värde går ej att ange, eftersom mer än 20% av de förväntade värdena understiger 5)

Tabell Ap12:6 Fosterföräldrar med och utan omsorgsyrken i förhållande till relationen till fosterbarnet. (Siffrorna visar *radprocent*, $p < 0,01$)

Antal placeringsår	Mycket nära relation n=219	Bra relation men inte så nära n=123	Neutral eller dålig relation n=23	Samtliga n=365
Har omsorgsyrke	71,9	25,9	2,2	38,1
Har ej omsorgsyrke	52,7	38,5	8,8	61,9
Totalt i kolumn	60,0	33,7	6,3	100

Tabell Ap12:7 Fosterfäders förväntningar på fosterföräldraskapet i förhållandet till relationen till fosterbarnet. (Siffrorna visar *radprocent*, $p < 0,01$)

Om fosterföräldraskapet blev som förväntat	Mycket nära relation n=87	Bra relation men inte så nära n=70	Neutral eller dålig relation n=12	Samtliga n=169
Blev som förväntat till stor, eller ganska stor del	56,0	39,7	4,3	83,4
Blev ej som förväntat	28,6	50,0	21,4	16,6
Totalt i kolumn	51,5	41,4	7,1	100

Tabell Ap12:8 Fostermodrars förväntningar på fosterföräldraskapet i förhållandet till relationen till fosterbarnet. (Siffrorna visar *radprocent*, $p < 0,05$)

Om fosterföräldraskapet blev som förväntat	Mycket nära relation n=127	Bra relation men inte så nära n=52	Neutral eller dålig relation n=10	Samtliga n=189
Blev som förväntat till stor, eller ganska stor del	69,9	26,9	3,2	82,5
Blev ej som förväntat	54,5	30,3	15,2	17,5
Totalt i kolumn	67,2	27,5	5,3	100

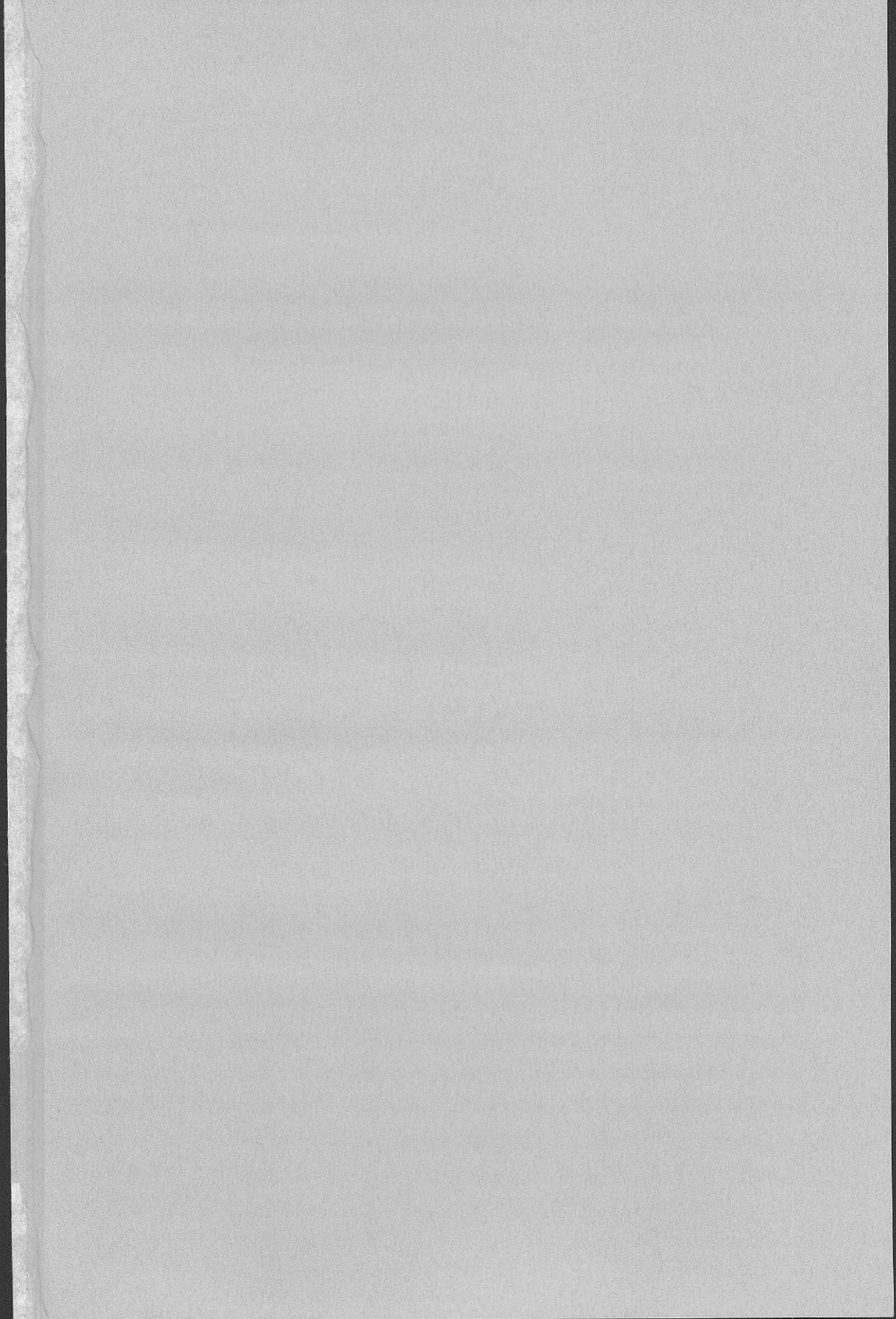
Tabell Ap12:9 Fosterfäders uppfattning om det är mera krävande att vara fosterförälder än biologisk förälder i förhållande till relationen med fosterbarnet. (Siffrorna visar *radprocent*, $p < 0,01$)

Svarsalternativ	Mycket nära relation n=76	Bra relation men inte så nära n=66	Neutral eller dålig relation n=13	Samtliga n=155
Mycket mera krävande	38,0	50,0	12,0	32,3
Något mera krävande	38,5	50,0	11,5	33,5
Lika krävande	69,8	28,3	1,9	34,2
Totalt i kolumn	49,0	42,6	8,4	100

Tabell Ap 12:10: Fostermödrars uppfattning om det är mera krävande att vara fosterförälder än biologisk förälder i förhållande till relationen med fosterbarnet. (Siffrorna visar *radprocent*, n=179, N=192 p<0,05)

Svarsalternativ	Mycket nära relation n=117	Bra relation men inte så nära n=53	Neutral eller dålig relation n=9	Samtliga n=179
Mycket mera krävande	54,5	36,4	9,1	43,0
Något mera krävande	64,8	31,5	3,7	30,2
Lika krävande	83,3	16,7	0,0	26,8
Totalt i kolumn	65,4	29,6	5,0	100

ISSN: 140-5781
ISBN: 91-86796-31-3

Kompentiet, Göteborg
2003